

Inhoudsopgave

Ten geleide	7
1 Samenvattend overzicht	13
1.1 Inleiding	13
1.2 Begrotingsbeleid	13
1.3 Macro-economische effecten	19
1.4 Naar houdbare overheidsfinanciën	24
1.5 Koopkracht	27
1.6 Kennisbeleid	29
1.7 Slot	31
2 Een voorzichtig scenario voor de middellange termijn	33
2.1 De Nederlandse economie in 2008-2011	33
2.2 De overheidsfinanciën in 2008-2011	35
2.3 Budgettaire taakstelling in lange-termijnperspectief	37
3 Economische effecten op middellange termijn	43
3.1 CDA	43
3.1.1 Ex-ante budgettaire effecten	43
3.1.2 Macro-economische effecten en lange-termijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën	46
3.1.3 Koopkrachteffecten	48
3.2 PvdA	52
3.2.1 Ex-ante budgettaire effecten	52
3.2.2 Macro-economische effecten en lange-termijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën	55
3.2.3 Koopkrachteffecten	57
3.3 VVD	62
3.3.1 Ex-ante budgettaire effecten	62
3.3.2 Macro-economische effecten en lange-termijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën	65
3.3.3 Koopkrachteffecten	67

3.4	SP	71
3.4.1	Ex-ante budgettaire effecten	71
3.4.2	Macro-economische effecten en lange-termijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën	74
3.4.3	Koopkrachteffecten	76
3.5	GroenLinks	81
3.5.1	Ex-ante budgettaire effecten	81
3.5.2	Macro-economische effecten en lange-termijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën	85
3.5.3	Koopkrachteffecten	87
3.6	D66	92
3.6.1	Ex-ante budgettaire effecten	92
3.6.2	Macro-economische effecten en lange-termijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën	95
3.6.3	Koopkrachteffecten	98
	Relevante maatregelen	98
3.7	ChristenUnie	101
3.7.1	Ex-ante budgettaire effecten	101
3.7.2	Macro-economische effecten van lange-termijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën	104
3.7.3	Koopkrachteffecten	106
3.8	SGP	110
3.8.1	Ex-ante budgettaire effecten	110
4	Analyse van de kennisvoorstellen	115
4.1	Introductie	115
4.2	Aanpak	115
4.3	De kennisvoorstellen beschreven en geanalyseerd naar thema	116
4.3.1	Inleiding	116
4.3.2	Budgettaire implicaties van de kennisvoorstellen	117
4.3.3	Analyse van voorstellen per thema	118

4.4	Analyse van kennisvoorstellen per partij	128
4.4.1	CDA	128
4.4.2	PvdA	130
4.4.3	VVD	131
4.4.4	SP	132
4.4.5	Groen Links	133
4.4.6	D66	134
4.4.7	Christen Unie	135
	Bijlage A: het CDA-programma	137
	Bijlage B: het PvdA-programma	145
	Bijlage C: het VVD-programma	153
	Bijlage D: het SP-programma	159
	Bijlage E: het GroenLinks-programma	168
	Bijlage F: het D66-programma	179
	Bijlage G: het ChristenUnie-programma	186
	Bijlage H: Het SGP-programma	195
	Bijlage J: Informatie over enkele specifieke onderwerpen	201
J.1	Zorgmaatregelen	201
J.2	Ombuigingen op het overheidsapparaat	204
J.3	Kinderopvang	205
J.4	Woningcorporaties	206
J.5	Financieringsverschuivingen	208
J.6	Aantal huishoudens per koopkrachtcategorie	209
	Bijlage K: toelichting op economische termen	211
	Verklaring van afkortingen	219

Kaders in hoofdstukken

Doelmatigheidswinsten in de zorg	16
Het effect van de programma's op het structurele BBP	20
De onzekerheid over het houdbaarheidstekort	40

Ten geleide

“no 20 dollar bills lying on the sidewalk”

(bekend Amerikaans economen-gezegde)

Voor u ligt de analyse van de economische effecten van de verkiezingsprogramma's van acht politieke partijen. Het Centraal Planbureau (CPB) heeft deze opgesteld in de (korte) aanloop naar de verkiezingen van 22 november 2006. Het is sinds 1986 voor de zesde keer dat het CPB dit doet op verzoek van partijen. In 1986 vroegen drie partijen om een beoordeling van hun programma. Dat aantal is geleidelijk aan toegenomen. Dit keer hebben zich acht partijen gemeld.

Waarom biedt het CPB politieke partijen de mogelijkheid om hun verkiezingsprogramma's te laten doorlichten? Dit is in de allereerste plaats een service aan de kiezers. Het planbureau geeft een zo goed mogelijke raming van de kosten en opbrengsten van bijvoorbeeld belastingmaatregelen en subsidies die partijen bepleiten. De analyse biedt kiezers zo de mogelijkheid om de economische effecten van de partijprogramma's *op een onpartijdige manier* met elkaar te vergelijken: alle programma's worden op dezelfde manier beoordeeld. De analyse beoogt een discussie over feiten te voorkomen, zodat het verkiezingsdebat kan gaan waar het over moet gaan: over politieke keuzes.

Een paar punten ter toelichting:

- De analyse hanteert voor alle verkiezingsprogramma's dezelfde uitgangssituatie, zodat verschillen in uitkomsten niet het gevolg zijn van uiteenlopende veronderstellingen over de economische ontwikkeling.
- De analyse zorgt ervoor dat het niet lonend is om vanuit een ongefundeerd optimisme de voordelen van het eigen voorstel groter voor te stellen dan gerechtvaardigd (en/of de kosten lager).
- Indien twee partijen precies hetzelfde project voorstellen, dan wordt daarvoor ook met dezelfde kosten en opbrengsten gerekend.
- Een belangrijke functie is ook het systematisch nalopen van de programma's op consistentie. Partijen kunnen een euro maar één keer uitgeven. Het komt wel eens voor dat in eerste aanleg tegen deze regel gezondigd wordt, maar dergelijke kwesties worden in de daarop volgende discussie tussen de desbetreffende partij en het CPB altijd opgelost.
- Het CPB neemt alleen maatregelen mee die technisch en juridisch uitvoerbaar zijn. Daar waar hiervoor onvoldoende kennis in huis was, is advies ingewonnen bij externe instanties. Indien daartoe aanleiding is, verantwoordt het CPB zijn oordeel over de uitvoerbaarheid van een beleidsvoorstel.

- Keuzes in Kaart gaat uit van de invulling van de verkiezingsprogramma's met concrete maatregelen, zoals partijen deze uiteindelijk aan het CPB hebben voorgelegd. De analyse is geen waardeoordeel of goedkeuringsstempel, en al helemaal geen stemadvies. Alle programma's zijn goed; wel behelzen zij uiteraard verschillende *politieke keuzes*. De analyse maakt inzichtelijk wat de gevolgen zijn van die keuzes, zodat de programma's vergelijkbaar worden voor wat betreft hun economische effecten. Het is aan de kiezer om te bepalen welke gevolgen hem of haar het meest aanspreken, en mede op grond daarvan zijn of haar politieke voorkeur te bepalen. En het staat de kiezer bovendien vrij zich daarbij in het geheel niet te laten leiden door de analyse van het CPB. Het gaat bij de verkiezingen immers om meer dan de economie en de overheidsbegroting. In het politieke debat spelen ook niet-kwantificeerbare doelstellingen, zoals de kwaliteit van het onderwijs en de leefomgeving, veiligheidsbeleving of toegankelijkheid van voorzieningen een wezenlijke rol.

Zoals de lezer van Keuzes in Kaart zal merken hebben de partijprogramma's nogal uiteenlopende gevolgen. Met de geboden ruime keuzemogelijkheden voor de kiezer wordt in Nederland voldaan aan een belangrijke voorwaarde voor democratie.

Keuzes in Kaart is niet louter van nut voor kiezers. Ook in het *formatieproces* na de verkiezingen kan het een nuttig houvast bieden. De analyse presenteert een eerste inventarisatie van de gevolgen van uitvoering van de voorstellen van de diverse partijen. Die inventarisatie biedt een handvat om te komen tot een *regerakkoord* voor een volgend kabinet. Bij alle politieke verschillen van inzicht die er uit de aard der zaak tussen partijen bestaan, vergemakkelijkt het CPB zo een goede informatiewisseling tussen partijen over de gevolgen van hun programma's. Maar ook hier geldt: het is aan de partijen en aan de (in)formateur om te bepalen hoe zij van deze studie gebruik willen maken.

Er is voortgebouwd op de ervaringen die in de vorige vijf rondes zijn opgedaan. Dit betekent dat, zoals gebruikelijk, voor ieder partijprogramma de gevolgen voor de overheidsfinanciën, voor een aantal macro-economische kernvariabelen en voor de koopkracht van diverse groepen in beeld worden gebracht. Op een aantal punten wijkt deze analyse desalniettemin af van eerdere exercities. Allereerst is zij onder veel hogere *tijdsdruk* tot stand gekomen dan bij vorige verkiezingen. Dit heeft te maken met de val van het kabinet en de daaruit voortvloeiende vervroeging van de verkiezingen. Daardoor komt de analyse nu pas vier weken voor de verkiezingsdatum beschikbaar. Een vroegere publicatie was wel wenselijk, maar technisch en politiek (vanwege het besluitvormingsproces binnen de partijen) niet haalbaar.

De tijdsdruk is er ook de oorzaak van dat de *milieuconsequenties* van de programma's – in tegenstelling tot in 2002 – niet zijn beoordeeld. Met het Milieu en Natuur Planbureau (MNP) was daarover vóór de val van het kabinet wel een afspraak gemaakt, maar nu de verkiezingen een half jaar vervroegd zijn, bleek dit niet meer haalbaar. Om dezelfde reden heeft het CPB ook afgezien van zijn oorspronkelijke plan om de baten van *investeringen in infrastructuur* in beeld

te brengen. Partijen die relatief zwaar inzetten op milieu of infrastructuur zien daardoor wel de schaduwzijde (hogere uitgaven) vermeld in de analyse, maar krijgen hiervoor niet expliciet de credits toebedeeld. Dat zou een evenwichtiger beeld hebben gegeven, omdat een beter milieu of een betere bereikbaarheid immers ook bijdragen aan welvaart en welzijn. Hopelijk lukt het bij de hierna volgende verkiezingen de programma-effecten te laten zien van milieu en infrastructuur. Op twee andere terreinen biedt de huidige analyse wel extra informatie in vergelijking met eerdere verkiezingen.

In juli van dit jaar heeft het CPB een overzichtsstudie uitgebracht waarin de meest recente wetenschappelijke inzichten over de economische gevolgen van investeringen op het terrein van *onderwijs, wetenschap en innovatie* in kaart zijn gebracht.¹ Daar is internationaal zeer veel onderzoek naar gedaan, dat in een aantal gevallen een duidelijke aanwijzing geeft over wat werkt en wat niet werkt. Tegelijkertijd blijft er veel onzekerheid over de effectiviteit van dergelijke investeringen. In de studie *Kansrijk Kennisbeleid* zijn beleidsvoorstellen daarom niet exact naar hun rendement gewaardeerd; de onderzoekers hebben aangegeven welke voorstellen op grond van empirisch onderzoek *kansrijk* zijn dan wel *niet kansrijk*, en van welke voorstellen hierover geen uitspraak gedaan kan worden op basis van ervaringen elders. In deze Keuzes in Kaart worden de voorstellen van de politieke partijen op het terrein van onderwijs, wetenschap en innovatie op gelijke wijze geanalyseerd. Daarmee worden voor deze terreinen nu de programma-effecten van voorgesteld beleid in kaart gebracht.

Een tweede terrein waar deze analyse verder gaat dan die bij vorige verkiezingen is de *vergrijzing*. Hier is gebruik gemaakt van een recente studie van het CPB over de houdbaarheid van de overheidsfinanciën in het licht van de vergrijzing.² De conclusie van deze studie is dat de overheidsfinanciën zonder aanpassing van het huidige niveau van publieke voorzieningen en belasting- en premietarieven op lange termijn niet houdbaar zijn. Deze studie heeft veel maatschappelijke discussie opgeroepen. Zonder uitputtend te willen zijn passeren enkele van de voornaamste discussiepunten in hoofdstuk 2 de revue. Het spreekt voor zich dat ramingen voor de lange termijn altijd met grote onzekerheid zijn omgeven. De bespreking in hoofdstuk 2 laat zien dat de conclusie van de genoemde studie eerder nog te optimistisch dan te pessimistisch te noemen valt.

De ambtelijke Studiegroep Begrotingsruimte heeft in haar twaalfde rapport, *Vergrijzing en Houdbaarheid*, een verkenning gemaakt van de financiële ruimte voor de komende kabinetsperiode. De Studiegroep heeft aanbevolen om in een nieuw regeerakkoord maatregelen aan te kondigen die ervoor zorgen dat de overheidsfinanciën naar de huidige inzichten op lange

¹ Zie M.F. Cornet, F.H. Huizinga, B. Minne en H.D. Webbink (2006), *Kansrijk kennisbeleid*, CPB Document 124.

² Zie C. van Ewijk, D.A.G. Draper, H.J.M. ter Rele en E.W.M.T. Westerhout (2006), *Ageing and the sustainability of Dutch public finances*, Bijzondere Publicatie 61.

termijn weer houdbaar worden. In vervolg hierop laat Keuzes in Kaart zien in hoeverre partijen er naar verwachting in zullen slagen de aanbevolen verbetering van de houdbaarheid te realiseren.

Deze aanbeveling betekent niet dat de noodzakelijke maatregelen allemaal de komende kabinetsperiode moeten worden gerealiseerd. Sommige maatregelen hebben vooral op langere termijn gunstige effecten voor de overheidsbegroting, met name wanneer ze direct gerelateerd zijn aan de vergrijzing, omdat hun opbrengst dan toeneemt naarmate de vergrijzing voortschrijdt.

Voor de beoordeling van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn zijn hier alleen die maatregelen meegenomen die ingaan vóór 2011. Als een partij maatregelen voorstelt waarvan *alle* gevolgen pas na 2011 merkbaar zijn, dan neemt het CPB deze maatregelen thans niet mee in de analyse.

Er is nog een tweede aanbeveling van de Studiegroep Begrotingsruimte van belang voor deze analyse van de verkiezingsprogramma's, namelijk om voor een nieuw regeerakkoord uit te gaan van het *voorzichtige scenario* uit de Economische Verkenning 2008-2011, de middellange-termijnverkenning van het CPB. Dit voorzichtige scenario is inderdaad gebruikt als grondslag voor deze Keuzes in Kaart.

In hoeverre is de uitkomst van deze analyse gevoelig voor *strategisch gedrag van politieke partijen*? Of, om het nog wat scherper te stellen: kunnen partijen misbruik maken van eigenschappen van de modellen van het CPB? Hier is het citaat bovenaan dit Ten geleide van toepassing, of een andere lijfspreuk van het CPB: *No pain, no gain*. Politiek is het maken van keuzes. Bijna altijd zijn er bij dergelijke keuzes zowel winnaars als verliezers. Dat is inherent aan de politiek. Immers, als er een maatregel zou zijn met alleen maar winnaars, dan ligt het voor de hand dat die maatregel allang was ingevoerd. Iedere maatregel heeft dus waarschijnlijk zowel een zon- als een schaduwzijde. Hogere arbeidsparticipatie zal de economische groei verhogen, maar welvaart is meer dan groei alleen: het gaat bijvoorbeeld ten koste van de vrije tijd van burgers. Andere afruilen betreffen onder meer groei versus inkomensgelijkheid of lasten voor de huidige generaties versus voor toekomstige generaties. Partijen bepalen zelf welke afweging zij hierbij willen maken.

Het CPB brengt de zon- en schaduwzijden steeds naar eer en geweten in beeld. Als de analyse van een maatregel in eerste instantie alleen een zonzijde laat zien, dan is dat reden tot argwaan. Immers, als die '20-dollar biljetten' zomaar op de stoep zouden liggen, dan was er allang iemand langsgekomen om ze op te rapen. Is zo'n maatregel wel realiseerbaar? Een typisch voorbeeld is 'fraudebestrijding'; 'efficiënter werken' is een ander. Alle politieke partijen zijn tegen fraude. Als het mogelijk zou zijn om op kosteneffectieve wijze fraude te bestrijden, dan ligt het dus in de rede dat daartoe allang besloten was. Vandaar dat met de nodige scepsis naar dit soort maatregelen wordt gekeken.

Een andere vraag die het CPB zichzelf stelt als een maatregel alleen maar positieve effecten heeft, is of alle terugkoppelingen wel goed in het gehanteerde model zijn opgenomen. Dit brengt mij op weer een andere lijfspreuk van het CPB: *different models for different purposes*. Het is onmogelijk in één model alle relevante terugkoppelingen op te nemen. Dan wordt het onhanteerbaar. Voor het effect van belastingmaatregelen op het arbeidsaanbod is daarom gebruik gemaakt van het toegepaste algemeen-evenwichtsmodel MIMIC, terwijl voor de beoordeling van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën een ander lange-termijnmodel – GAMMA – is benut, en voor de macro-economische doorwerking op korte en middellange termijn het macromodel SAFFIER. Voor de berekening van de opbrengst van belasting- en premiemaatregelen en de ontwikkeling van de koopkracht worden micro-simulatiemodellen gebruikt. Daarnaast is voor de analyse van specifieke beleidsmaatregelen gebruik gemaakt van eerder gepubliceerde of nog lopende studies over onder andere pensioenen, arbeidsongeschiktheid, kinderopvang, gezondheidszorg, ontslagrecht en de fiscale behandeling van de eigen woning.

Een laatste onontbeerlijke input voor deze analyse is *gezond verstand*: iedere maatregel wordt geëvalueerd op haalbaarheid, iedere modeluitkomst op haar plausibiliteit. Het zijn dus het geheel van analytische instrumenten waarover het CPB beschikt en de ervaring van het bureau die het mogelijk maken om in elk afzonderlijk geval te bezien welk analytisch instrument het meest geschikt is voor de analyse van een bepaalde specifieke beleidsmaatregel.

De opbouw van deze publicatie is als volgt. Hoofdstuk 1 geeft een samenvattend overzicht op hoofdlijnen. Hoofdstuk 2 gaat in op de zonder nieuw beleid te verwachten ontwikkeling van de Nederlandse economie en van de overheidsfinanciën in de komende kabinetsperiode. Ook de houdbaarheid van de overheidsfinanciën komt hier aan bod. Hoofdstuk 3 schetst per partij het voorgestelde beleid, met de geschatte budgettaire, macro-economische en koopkrachteffecten. Hoofdstuk 4 gaat specifiek in op de te verwachten effecten van voorgestelde investeringen in onderwijs, onderzoek en innovatie. Per partij geeft een afzonderlijke bijlage een overzicht van de concrete voorgestelde beleidsmaatregelen. Tot slot zijn er nog twee toelichtende bijlagen, onder meer over de inhoud van gehanteerde economische begrippen.

Rest mij slechts mijn waardering uit te spreken voor het projectteam van het CPB dat de afgelopen maanden onder grote tijdsdruk heeft gewerkt aan deze analyse. Het CPB heeft inmiddels veel ervaring opgebouwd met de specifieke eisen die een dergelijk politiek gevoelig traject stelt. Vertrouwelijkheid en scheiding van de informatiestromen naar ieder van de politieke partijen zijn noodzakelijke voorwaarden, en daaraan wordt strikt de hand gehouden.

Ook gaat mijn waardering uit naar de contactpersonen van de deelnemende politieke partijen. De contacten tussen hen en het projectteam waren intensief, constructief en zakelijk. Mede daardoor kon deze analyse succesvol worden afgerond. De ‘doorrekening’ van de

verkiezingsprogramma's was weer een druk tweerichtingsverkeer, waarvan ook het CPB steeds veel leert.

Ik hoop dat het eindresultaat van al dit werk, net als de vorige analyses van de verkiezingsprogramma's, opnieuw een vruchtbare bijdrage is aan het politieke debat, zowel voor als na de verkiezingen.

Coen Teulings

Directeur

1 Samenvattend overzicht

1.1 Inleiding

Op verzoek van politieke partijen maakt het CPB voorafgaand aan de verkiezingen traditiegetrouw een analyse van de economische effecten van verkiezingsprogramma's. Zeven partijen (CDA, PvdA, VVD, SP, GroenLinks, D66, ChristenUnie) hebben dit keer het CPB gevraagd om de economische effecten van hun programma te analyseren. Eén partij (SGP) heeft verzocht om alleen de ex-ante budgettaire effecten van het programma in kaart te brengen.

Het vertrekpunt voor de analyse in deze studie is het beleidsarme voorzichtige scenario dat het CPB heeft gepubliceerd in de Economische Verkenning 2008-2011.³ Dit scenario is beleidsarm omdat het geen rekening houdt met nieuw beleid. De budgettaire uitgangspunten zijn gebaseerd op de meerjarencijfers uit de Miljoenennota 2007 en het door het CPB opgestelde scenario voor de zorg in de periode 2008-2011.⁴ Een schets van het voorzichtige scenario valt aan te treffen in hoofdstuk 2 van deze studie.

De opzet van deze samenvatting is als volgt. Paragraaf 1.2 is om te beginnen gewijd aan de voorstellen van de partijen voor het budgettaire beleid. Vervolgens komen in paragraaf 1.3 de macro-economische effecten van de programma's aan bod. In paragraaf 1.4 wordt aangegeven in hoeverre de partijen met hun beleidspakketten erin slagen om de houdbaarheid van de overheidsfinanciën te verbeteren. Daarna komt in paragraaf 1.5 de ontwikkeling van de koopkracht van verschillende groepen huishoudens ter sprake. Paragraaf 1.6 gaat vervolgens in op de voorstellen van de partijen voor het kennisbeleid. Deze samenvatting eindigt met een korte slotbeschouwing.

1.2 Begrotingsbeleid

Hoeveel geld willen de politieke partijen voor de verschillende beleidsterreinen uittrekken en wat moet er volgens hen gebeuren met de belastingen en premies? Deze vragen staan in deze paragraaf centraal. Minder bureaucratie, beter onderwijs en een grotere doelmatigheid in de zorgsector zijn belangrijke thema's in de verkiezingsprogramma's van 2006. Sommige partijen willen de lasten verlagen, met name voor gezinnen.

Tabel 1.1 toont de stijging van de netto collectieve uitgaven in het voorzichtige scenario en de netto intensiveringen (dat wil zeggen het saldo van intensiveringen en ombuigingen) die de partijen voor de kabinetsperiode bepleiten. Alle bedragen in de tabel luiden in reële termen.

³ CPB, 2006, Economische Verkenning 2008-2011, CPB Document 129, Den Haag, www.cpb.nl.

⁴ R. Douven, M.P.D. Ligthart, H.J.B.M. Mannaerts en I. Woittiez, 2006, Een scenario voor de zorguitgaven 2008-2011, CPB Document 121, Den Haag, www.cpb.nl.

De uitgaven voor *openbaar bestuur* nemen in het voorzichtige scenario in de periode 2008-2011 toe met 2¼ mld euro. Alle partijen willen deze toename beperken. De bepleite netto ombuigingen op het openbaar bestuur variëren van circa ¼ mld euro (SP) tot omstreeks 1½ mld euro (CDA). Een deel van deze ombuigingen heeft betrekking op de lokale overheid; de overige ombuigingen worden vooral gerealiseerd door de rijksoverheid taakstellende efficiencykortingen op te leggen. Het CPB gaat ervan uit deze budgetkortingen tot minder dienstverlening zullen leiden, onder meer door het afstoten van taken (zie bijlage J.2).

De uitgaven voor *veiligheid* stijgen in het voorzichtige scenario met ¾ mld euro. Drie partijen (CDA, PvdA, D66) willen de toename van deze uitgaven beperken, terwijl twee partijen (ChristenUnie, SGP) juist meer middelen voor veiligheid beschikbaar willen stellen. De VVD, de SP en GroenLinks laten het budget voor veiligheid ongewijzigd ten opzichte van het voorzichtige scenario.

De uitgaven voor *defensie* blijven in het basisscenario ongeveer op het niveau van 2007. De SP wil fors op deze uitgaven bezuinigen (2½ mld euro) door voor alle grote onderdelen van defensie minder middelen ter beschikking te stellen. Ook GroenLinks wil belangrijk minder aan defensie uitgeven (¾ mld euro), terwijl het CDA, de PvdA en D66 voor defensie een kleine netto ombuiging inboeken. De VVD wil geen wijziging van het defensiebudget en de ChristenUnie en de SGP ten slotte kiezen voor een kleine netto intensivering.

De uitgaven voor *infrastructuur* dalen in het voorzichtige scenario. In het basisscenario is alleen rekening gehouden met die FES-uitgaven waarvoor al concrete reserveringen zijn gemaakt.⁵ GroenLinks wil op de uitgaven voor infrastructuur 2 mld euro korten. Vier andere partijen bepleiten – in mld euro's uitgedrukt – beperkte wijzigingen in de budgettaire middelen voor de infrastructuur. De SP en de ChristenUnie willen minder middelen voor infrastructuur ter beschikking stellen en het CDA en de VVD zijn voorstander van een netto intensivering op dit gebied. De PvdA, D66 en de SGP willen het budget voor infrastructuur ongewijzigd laten ten opzichte van het basisscenario.

Vijf partijen (CDA, PvdA, SP, GroenLinks, D66) willen meer middelen voor het *milieu* beschikbaar stellen. De bepleite bedragen variëren van ¼ mld euro (CDA) tot 1¼ mld euro (GroenLinks). Al deze partijen stimuleren duurzame energie en stellen extra middelen beschikbaar voor natuurbehoud. De VVD, de ChristenUnie en de SGP willen het budget voor het milieu niet veranderen ten opzichte van het voorzichtige scenario.

⁵ In het basisscenario is geen rekening gehouden met hogere FES-uitgaven als gevolg van meevallers bij de aardgasbaten. Deze meevallers verbeteren in dit scenario het EMU-saldo.

Alle partijen bepleiten extra uitgaven voor *onderwijs*. In het beleidsarme scenario groeien de onderwijsuitgaven in 2008-2011 met 2 mld euro. De netto intensiveringen komen hier bovenop. GroenLinks, D66 en de SP willen de onderwijsuitgaven het sterkst verhogen (met achtereenvolgens 3, 2½ en 2 mld euro). De PvdA en de VVD stellen respectievelijk 1½ en 1 mld euro extra voor het onderwijs beschikbaar, het CDA en de SGP beide ¾ mld euro en de ChristenUnie ½ mld euro. In paragraaf 1.6 wordt uitgebreid ingegaan op de voorstellen uit de programma's voor het kennisbeleid, waartoe naast het onderwijsbeleid ook het wetenschaps- en innovatiebeleid worden gerekend.

Tabel 1.1 Netto intensiveringen, ^a 2008-2011									
	Basis	CDA	PvdA	VVD	SP	GL	D66	ChrU	SGP
mld euro, prijzen 2007									
Openbaar bestuur	2¼	- 1½	- 1¼	- 1¼	- ¼	- ½	- 1	- 1	-¾
Veiligheid	¾	- ¼	- ¼	0	0	0	- ¼	¼	½
Defensie	0	- ¼	- ¼	0	- 2½	-¾	- ¼	0	¼
Infrastructuur	- ½	¼	0	½	- ¼	- 2	0	- ½	0
Milieu		¼	¾	0	½	1¼	½	0	0
Onderwijs	2	¾	1½	1	2	3	2½	½	¾
Zorg	8	- ¼	0	- 1	1	½	- ¼	- ¼	¼
Sociale zekerheid	2¾	2¼	2	- 1	3¾	3¾	- 2	1¼	1¼
Ontwikkelingssamenwerking	½	0	½	- ½	½	1	0	½	½
Overig	2½	-¾	0	-¾	- ¼	- ½	- ½	- 1¼	- ¼
Totale gecorrigeerde netto collectieve uitgaven	18½	¼	3	- 3¼	4¼	5½	- 1	- ½	2½

^a De kolom Basis toont de toename van de uitgaven in het voorzichtige scenario. De netto intensiveringen uit de overige kolommen komen hier bovenop. Alle bedragen luiden in prijzen van 2007. De gebruikte deflator is de prijs van het BBP.

Alle partijen willen de doelmatigheid in de *zorgsector* vergroten. De manier waarop verschilt echter sterk. Zes partijen (PvdA, VVD, GroenLinks, D66, ChristenUnie en SGP) willen de marktwerking in deze sector in beperkte mate versterken, vooral door de prijzen van ziekenhuizen onder voorwaarden te liberaliseren. Het CDA wil in de komende kabinetsperiode de marktwerking veel ingrijpender bevorderen, door niet alleen de prijzen van ziekenhuizen te liberaliseren, maar vrijwel alle regelgeving rond zorgaanbieders veel meer op marktwerking te richten. De SP wil juist de andere kant uit: door alle pogingen tot marktwerking te staken en de overheid de zorgsector aan te laten sturen moet de zorg beter en doelmatiger worden gemaakt. Het VVD-beleidspakket resulteert in een netto ombuiging op de zorguitgaven. Ook de SP en GroenLinks willen de zorg doelmatiger maken, maar vinden toch een netto intensivering nodig. De PvdA gebruikt doelmatigheidswinst onder andere om het pakket van de ZVW uit te breiden. Het CDA behaalt door de invoering van marktwerking op termijn (na 2011) naar verwachting een aanzienlijke doelmatigheidswinst door gereguleerde concurrentie over de volle breedte te introduceren. Hier zijn overigens wel risico's en onzekerheden aan verbonden. Zo kan een gebrek aan goede informatie over de kwaliteit van zorg leiden tot kwaliteitsverlies. Het

beleidspakket van het CDA beperkt in 2008-2011 de reële groei van de zorguitgaven, maar leidt dankzij een doelmatigheidswinst tegelijkertijd tot meer verleende zorg (zie ook het kader hieronder).

Doelmatigheidswinsten in de zorg

Indien er doelmatigheidswinsten in de zorgsector optreden, kan met een gegeven budget meer zorg worden verleend of is voor dezelfde zorg een kleiner budget nodig. Indien men dit effect in beeld wil brengen, moeten de nominale zorguitgaven worden gedeïndexed met de prijs van de zorg en niet met een index voor het algemene prijspeil. Hantering van de prijs van de zorg als deflator levert het volume van de zorg op. Dit volume is een indicator voor de hoeveelheid verleende zorg. Uitgaande van de prijs van het BBP als deflator worden de reële zorguitgaven verkregen. Deze uitgaven zijn een indicator voor de reële middelen die voor zorg beschikbaar zijn. Uit de onderstaande tabel valt af te leiden dat de toename van het volume van de zorg in het voorzichtige scenario 2¼ mld euro achterblijft bij de toename van de reële zorguitgaven. De prijsstijging van de arbeidsintensieve zorg is in dit scenario namelijk hoger dan de prijsstijging van het BBP.

Een groter volume van de zorg valt niet alleen te bereiken door meer middelen voor de zorg ter beschikking te stellen, maar ook met maatregelen die de doelmatigheid in de zorgsector vergroten of op andere wijze de prijs van zorg verlagen. De tabel laat zien dat de beleidspakketten van zes partijen (CDA, PvdA, VVD, D66, ChristenUnie, SGP) het volume van de zorg meer verhogen (of minder verlagen) dan de reële zorguitgaven. Dat is te danken aan het feit dat deze partijen er naar verwachting in slagen om de doelmatigheid in de zorgsector te vergroten.

Netto intensiveringen,^a 2008-2011

	Basis	CDA	PvdA	VVD	SP	GL	D66	ChrU	SGP
	mld euro, prijzen 2007								
Volume zorg	5¾	¼	¼	-¾	¾	½	0	0	½
Reële zorguitgaven	8	-¼	0	-1	1	½	-¼	-¼	¼

^a De kolom Basis toont de toename in het voorzichtige scenario. De intensiveringen uit de overige kolommen komen bovenop deze toename. Alle bedragen luiden in prijzen van 2007. De gebruikte deflator is de prijs van de zorg (volume zorg) respectievelijk de prijs van het BBP (reële zorguitgaven).

Over de *sociale zekerheid* verschillen de partijen van mening. De VVD en D66 zijn beide voorstander van netto ombuigingen op de sociale zekerheid (van achtereenvolgens 1 en 2 mld euro), terwijl de overige partijen juist meer middelen voor de sociale zekerheid ter beschikking willen stellen. De extra bepleite middelen liggen tussen 1¼ mld euro (ChristenUnie, SGP) en 3¾ mld euro (SP, GroenLinks). De netto ombuigingen bij de VVD vloeien onder andere voort uit de koppeling van de uitkeringen aan de prijsstijging in plaats van de contractloonstijging, beperking van de WW-duur en het schrappen van de bijstand voor personen jonger dan 27. Tegenover deze ombuigingen staat bij de VVD een intensivering voor de kinderopvang. Bij D66 zorgt naast aanpassing van de WW een verhoging van de AOW-leeftijd voor een ombuiging. De ChristenUnie en de SGP intensiveren onder meer via de invoering van een kindgebonden budget en extra geld voor de kinderbijslag. De PvdA trekt vooral extra middelen

uit voor kinderopvang. Bij de SP zijn de verhoging van de sociale-zekerheidsuitkeringen en herziening van de WAO-herkeuringen in hoge mate bepalend voor de intensiveringen. Het CDA trekt onder meer extra geld uit voor de kinderbijslag en -toeslag en de huurtoeslag. GroenLinks trekt extra middelen uit voor onder meer verhoging van sociale-zekerheidsuitkeringen, gratis kinderopvang en een verlofregeling voor scholing, ouderschap en zorg.

Ook over de *ontwikkelingssamenwerking* lopen de opvattingen van de partijen uiteen. Terwijl de VVD de uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking wil korten met ½ mld euro ten opzichte van het basisscenario, houden het CDA en D66 deze uitgaven gelijk. De andere partijen bepleiten een netto intensivering op dit gebied. GroenLinks wil de meeste extra middelen (1 mld euro) voor ontwikkelingssamenwerking beschikbaar stellen.

De partijen willen in wisselende mate netto ombuigingen op andere terreinen realiseren, bijvoorbeeld in de sfeer van subsidies. Verschillende partijen zijn voorstander van maatregelen die tot hogere niet-belastingmiddelen leiden. Dergelijke maatregelen resulteren in lagere *netto* collectieve uitgaven.

Zonder nader beleid groeit de werkgelegenheid in de collectieve sector met 1% per jaar. Door de beleidspakketten van de partijen verandert dit groeicijfer. Uit tabel 1.2 valt af te leiden dat, rekening houdend met deze pakketten, de toename van de werkgelegenheid in de collectieve sector ligt tussen ½% per jaar (VVD) en 1¼% per jaar (SP, GroenLinks, ChristenUnie). De tabel laat tevens zien welke werkgelegenheidstoename de partijen voor onderdelen van de collectieve sector realiseren. In het beleidsarme basisscenario groeit de werkgelegenheid in de zorgsector duidelijk harder dan de werkgelegenheid elders in de collectieve sector. Dit is ook het geval in elk van de verkiezingsprogramma's. De groei van de werkgelegenheid in het onderwijs komt op basis van alle programma's hoger uit dan volgens het voorzichtige scenario. De werkgelegenheid in het openbaar bestuur kent in het basisscenario een nulgroei, maar neemt in alle programma's, met uitzondering van die van de SP en de ChristenUnie af. Alle programma's resulteren in een aanzienlijke krimp van de werkgelegenheid bij het rijk. De tabel laat voorts zien dat de door de meeste partijen bepleite ombuigingen op defensie resulteren in een sterkere daling van de desbetreffende werkgelegenheid dan de afname die al in het voorzichtige scenario ligt besloten.

Tabel 1.2 Groei werkgelegenheid collectieve sector^a, 2008-2011

	Basis	CDA	PvdA	VVD	SP	GL	D66	ChrU	SGP	
	% per jaar									
Openbaar bestuur	0	-1	-1/4	-1 1/4	1 1/4	-1/4	-1	1/4	-1/2	
w.v. rijk	0	-3 1/4	-3 1/2	-4 1/2	-1 1/4	-2 3/4	-2	-1 3/4	-2	
lokaal bestuur	0	-1 1/4	-1 1/4	-1/2	0	-1/2	-1/2	-1	-3/4	
overig	-1/4	0	1	-1	2 3/4	1/2	-1 1/4	1 1/2	1/4	
Veiligheid	3/4	-3/4	-1/4	0	0	1/4	-1/4	3/4	1 1/4	
Defensie	-3/4	-1 1/4	-1 1/4	1/4	-12	-4 1/4	-1/4	1/2	1 1/4	
Onderwijs	1/4	1/2	3/4	1/4	3/4	1 1/2	1 1/4	1/2	1/4	
Zorg	2	0	0	-1/2	1/4	1/2	0	0	0	
Collectieve sector	1	-1/4	0	-1/2	1/4	1/4	0	1/4	0	

^a De kolom Basis geeft de groei van de werkgelegenheid weer in het voorzichtige scenario. De overige kolommen tonen de effecten van de programma's; deze komen hier bovenop.

Tabel 1.3 toont de mutaties in de microlasten (in reële termen) die in het beleidsarme voorzichtige scenario optreden. Deze tabel geeft daarnaast de mutaties in deze lasten ten opzichte van dit scenario weer die uit de verkiezingsprogramma's voortvloeien.⁶ De microlasten voor gezinnen en bedrijven nemen in het basisscenario toe met achtereenvolgens 3 1/4 en 1/4 mld euro. Deze lastenverhoging hangt vooral samen met de stijging van de ziektekostenpremies. Drie partijen (VVD, SP, D66) willen de lasten voor gezinnen flink verlagen ten opzichte van het basisscenario. De programma's van de PvdA, GroenLinks en de ChristenUnie behelzen een kleinere lastenverlichting voor gezinnen. Het CDA en de SGP kiezen voor een beperkte toename van de lasten voor gezinnen. De lastenverlaging voor gezinnen komt in de programma's via een groot aantal maatregelen tot stand. De VVD en D66 willen een groot deel van de bepleite lastenverlichting realiseren via verlaging van de tarieven van de inkomstenbelasting. Veel partijen zijn voorstander van een hogere arbeidskorting. Geen enkele partij bepleit verlaging van de lasten voor bedrijven; zes programma's resulteren juist in een lastenverzwaring voor bedrijven.

De mutaties in de microlastendruk kunnen ook worden verdeeld over de verschillende heffingsgrondslagen. In het voorzichtige scenario lopen de lasten op arbeid en inkomen op met 4 3/4 mld euro, terwijl de lasten op vermogen en winst dalen met 1 1/4 mld euro. Alle partijen kiezen voor verzwaring van de lasten op milieuvervuilende activiteiten en op vermogen en winst, zij het in verschillende mate. Nagenoeg alle partijen wensen de lasten op inkomen en arbeid te verlagen ten opzichte van het basisscenario. Vrijwel alle programma's resulteren in een verhoging van de overige lasten (waaronder accijnzen op tabak en alcohol).

⁶ Een bepleite mutatie in de microlasten komt niet noodzakelijkerwijs overeen met het *inkomenseffect* dat burgers of bedrijven ervaren. De partijen kunnen tegelijkertijd ook met betrekking tot de overheidsuitgaven maatregelen nemen die effect op de koopkracht of de winst hebben (zie ook bijlage J.5).

Tabel 1.3 Mutaties microlasten^a, 2008-2001

	Basis	CDA	PvdA	VVD	SP	GL	D66	ChrU	SGP
mld euro, prijzen 2007									
Totale mutatie microlasten	3½	½	0	-5	-1¼	-1	-5	0	1
Verdeling over bedrijven en gezinnen									
Bedrijven	¼	0	1¾	¼	4½	½	1¼	0	¾
Gezinnen	3¼	½	-1¾	-5¼	-5¾	-1½	-6¼	-¼	¼
Verdeling over heffingsgrondslagen									
Milieu	0	½	1½	¼	2¼	13¾	1½	1	¼
Inkomen en arbeid	4¾	-1	-4	-6½	-7	-19½	-7½	-3	0
Vermogen en winst	-1¼	½	2½	¾	3½	4¾	½	¾	½
Overig	0	½	0	¾	¼	¼	¼	1	¼

^a De kolom Basis toont de wijzigingen in de microlasten in het voorzichtigte scenario. De mutaties uit de overige kolommen komen hier bovenop. Alle bedragen luiden in prijzen van 2007. De gebruikte deflator is de prijs van het BBP.

1.3 Macro-economische effecten

Tabel 1.4 geeft de macro-economische effecten van de programma's weer. De geraamde effecten van de beleidspakketten komen bovenop de cijfers van het voorzichtigte scenario dat in de eerste kolom is weergegeven. Omdat er in de regel grotere onzekerheden verbonden zijn aan de macro-economische ontwikkeling op middellange termijn dan aan de te berekenen effecten van voorgestelde maatregelen, houdt het CPB een grotere slag om de arm voor de precieze hoogte van de scenariocijfers dan voor de effecten van de beleidspakketten. Daarom zijn, zoals gebruikelijk, de cijfers voor het basisscenario afgerond op kwarten en de beleidseffecten op tienden van een procentpunt.

Uitgaande van het beleidspakket van het CDA komt de economische groei 0,1%-punt hoger uit dan in het voorzichtigte scenario. Het effect op de structurele economische groei in de kabinetsperiode is even groot. De structurele groei wordt gunstig beïnvloed doordat het CDA het voor uitkeringsgerechtigden, getuige de daling van de replacement rate, aantrekkelijker maakt om betaald werk te accepteren. Het CDA beperkt de groei van de werkgelegenheid bij de overheid met 0,5%-punt ten opzichte van de beleidsarme groei van ¼%, zodat een krimp van deze werkgelegenheid resulteert. De bepleite versterking van de marktwerking in de zorgsector resulteert in een hogere groei van de arbeidsproductiviteit in deze sector. Ook de werkgelegenheid in de zorg neemt daarom minder sterk toe dan in het basisscenario. Het aantal banen in de marktsector groeit echter juist harder dan in dit scenario, omdat het beleidspakket gunstig uitpakt op de productie van bedrijven en enige drukkende werking op de loonstijging heeft. De totale werkgelegenheid groeit per saldo sterker dan in het basisscenario, zodat het werkloosheidspercentage in 2011 iets lager uitkomt.

Het effect van de programma's op het structurele BBP

Uit tabel 1.4 kan onder meer de invloed van elk partijprogramma worden afgelezen op de jaarlijkse economische groei in de kabinetsperiode. Het desbetreffende cijfer geeft aan met hoeveel %-punt de economie in de periode 2008-2011 per jaar extra groeit. Door dit cijfer te vermenigvuldigen met vier kan het effect van een programma op het niveau van het BBP in 2011 worden bepaald. Een beleidspakket beïnvloedt niet alleen de economische groei in de kabinetsperiode, maar ook in de jaren daarna omdat het structurele effect op het niveau van het BBP in 2011 nog niet geheel is gerealiseerd. Er is daarom tevens berekend met hoeveel procent het BBP op termijn, wanneer alle aanpassingsprocessen voorbij zijn, zal zijn gestegen. Dit staat bekend als de toename van het structurele BBP waartoe een programma leidt. Indien de stijging van het structurele BBP door vier wordt gedeeld, verkrijgt men het effect op de jaarlijkse structurele economische groei in de kabinetsperiode.

De output gap is per definitie gelijk aan het verschil (in %) tussen het feitelijke en het structurele BBP. Omdat het niveau van de output gap (= de stand van de conjunctuur) niet zover vooruit valt te voorspellen is dit kengetal in het voorzichtige scenario in 2011 gelijk aan nul. De beleidsmaatregelen uit een verkiezingsprogramma kunnen er echter voor zorgen dat de output gap in 2011 wordt verhoogd of verlaagd. Indien een programma het feitelijke BBP meer verhoogt dan het structurele BBP, resulteert in 2011 een positieve output gap. In dat geval moet na de kabinetsperiode nog op een ongunstig effect op de economische groei worden gerekend. Als een programma – omgekeerd – het feitelijke BBP minder verhoogt dan het structurele BBP, dan is in 2011 sprake van een negatieve output gap. In dat geval mag na de kabinetsperiode nog een gunstig effect op de economische groei worden verwacht.

Het door de PvdA bepleite budgettaire beleid stimuleert de groei van de bestedingen. De toename van de overheidsbestedingen, waaronder de onderwijsuitgaven, is bij uitvoering van haar beleidspakket 0,2%-punt hoger dan in het voorzichtige scenario. De bepleite maatregelen resulteren ook in een gunstig effect op de groei van de particuliere consumptie. De economische groei komt dan ook 0,1%-punt hoger uit. De structurele economische groei blijft in de kabinetsperiode echter ongewijzigd ten opzichte van het basisscenario. De toename van het arbeidsaanbod wordt door de bepleite maatregelen weliswaar gunstig beïnvloed, maar daar staat een stijging van de evenwichtswerkloosheid tegenover. De laatste ontwikkeling hangt samen met de toename van de replacement rate waarmee uitvoering van de beleidsvoorstellen gepaard gaat. Het gunstige effect op de werkgelegenheid zorgt ervoor dat het werkloosheidspercentage in 2011 lager is dan in het basisscenario.

Het beleidspakket van de VVD stimuleert de structurele economische groei. Deze groei komt in de kabinetsperiode 0,3%-punt hoger uit dan in het voorzichtige scenario. De VVD kiest voor verlaging van de wig en koppeling van de sociale uitkeringen aan de prijsstijging in plaats van de contractloonstijging. Deze maatregelen leiden tot een iets groter arbeidsaanbod en hebben bovendien een neerwaarts effect op de evenwichtswerkloosheid. Tegenover de hogere structurele groei staat op korte termijn een relatief lage inkomensgroei voor gezinnen. Het aanbodgeoriënteerde beleid drukt de loonstijging en de uitkeringen blijven bovendien achter bij de contractloonstijging. Omdat de VVD veel geld uittrekt voor lastenverlichting resulteert toch een gunstig effect op de groei van de particuliere consumptie. De economische groei komt om die reden 0,1%-punt hoger uit. De VVD kiest voor beperking van de werkgelegenheid bij de

overheid en in de zorgsector. Hiertegenover staat een duidelijk gunstig effect van haar beleidspakket op de werkgelegenheid in de marktsector. Per saldo stimuleert het programma de groei van de werkgelegenheid. Het werkloosheidspercentage is daarmee in 2011 lager dan in het basisscenario.

De SP kiest voor een sterke groei van de werkgelegenheid bij de overheid en in de zorgsector. Zij bepleit daarnaast hogere inkomensoverdrachten aan gezinnen en hogere uitkeringen in natura. De bereikte sterkere inkomensgroei van gezinnen gaat gepaard met een positief effect op de groei van de particuliere consumptie. De economische groei neemt onder invloed van de beleidsvoorstellen toe met 0,1%-punt ten opzichte van het basisscenario. De structurele economische groei blijft in de kabinetsperiode echter ongewijzigd. De groei van het arbeidsaanbod ondervindt weliswaar een gunstige invloed, maar daar staat een stijging van de evenwichtswerkloosheid tegenover. Het bepleite terugdraaien van de verlaging van het tarief van de vennootschapsbelasting (zonder een wijziging van de grondslag) heeft een ongunstig effect op deze werkloosheid. De werkgelegenheid bij de overheid en die in de zorgsector nemen onder invloed van het beleidspakket van de SP sterker toe dan in het voorzichtige scenario. Omdat ook de groei van de werkgelegenheid in de marktsector in de kabinetsperiode gunstig wordt beïnvloed, is het werkloosheidspercentage in 2011 duidelijk lager dan volgens het voorzichtige scenario.

GroenLinks heeft een ambitieus milieuprogramma, met hoge heffingen op milieubelastende activiteiten. De partij wil de vennootschapsbelasting verhogen ten opzichte van het basisscenario. Zij bepleit voorts ingrijpende stelselwijzigingen met betrekking tot de belastingen en de AOW. De verhoging van de milieuheffingen en de vennootschapsbelasting resulteren in een toename van de evenwichtswerkloosheid. Deze toename blijft echter binnen de perken omdat GroenLinks via een zogenoemde earned income tax credit (EITC) het voor uitkeringsgerechtigden aantrekkelijker wil maken om betaald werk te accepteren. De economische groei komt bij uitvoering van het programma 0,1%-punt hoger uit dan volgens het basisscenario. De beleidsvoorstellen van GroenLinks leiden echter tot een afname van de structurele economische groei in de kabinetsperiode met 0,4%-punt. De partij wil meer banen scheppen bij de overheid en in de zorgsector. Het beleidspakket heeft in de kabinetsperiode eveneens een gunstig effect op de groei van de werkgelegenheid in bedrijven. De werkloosheid komt in 2011 dan ook duidelijk lager uit dan in het basisscenario.

Bij de gepresenteerde macro-economische effecten past echter een voorbehoud. Vanwege zowel het grote aantal maatregelen als vanwege hun complexiteit en omvang is het onzeker of de modellen die het CPB hanteert de gevolgen van de ingrijpende beleidswijzigingen uit het programma van GroenLinks goed in beeld kunnen brengen.

Tabel 1.4 Macro-economische effecten verkiezingsprogramma's, 2008-2011								
	Basis	CDA	PvdA	VVD	SP	GL	D66	ChrU
	% per jaar	effect op jaarlijkse groei in %-punt						
Volume bestedingen en productie								
Bruto binnenlands product	1¾	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
Idem structureel	2	0,1	0,0	0,3	0,0	-0,4	0,3	-0,1
Particuliere consumptie	1¼	0,2	0,3	0,1	0,4	0,1	0,3	0,0
Overheidsbestedingen	1½	-0,2	0,2	-0,2	0,2	0,4	-0,1	-0,1
Lonen en prijzen								
Loonvoet marktsector	3½	-0,2	0,1	-0,8	0,1	-0,3	-0,6	0,0
Consumentenprijsindex	1½	0,0	0,0	-0,1	0,2	0,5	0,0	0,1
Arbeidsmarkt								
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	¼	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1
w.v. marktsector	-¼	0,2	0,2	0,3	0,0	0,2	0,3	0,0
overheid	¼	-0,5	0,0	-0,6	0,5	0,2	-0,2	0,5
zorg	2	-0,1	0,1	-0,6	0,3	0,5	-0,1	-0,1
Arbeidsaanbod in arbeidsjaren	¼	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0
	niveau 2011 in %	effect op niveau 2011 in %-punt						
Werkloze beroepsbevolking	4½	-0,1	-0,3	-0,2	-0,4	-0,5	-0,3	-0,3
Evenwichtswerkloosheid	4½	-0,1	0,1	-0,5	0,2	0,3	-0,5	0,0
Output gap	0	0,1	0,6	-0,8	0,5	1,9	-0,7	0,4
Replacement rate	67¾	-0,3	0,5	-2,5	-0,3	-2,0	-2,4	-0,3
Arbeidsinkomensquote	78	-0,1	0,0	-0,6	-0,1	0,2	-0,5	0,1

D66 kiest voor veel extra middelen voor het onderwijs. Deze partij wil bovendien de aanbodzijde van de economie versterken door een aanzienlijke lastenverlichting en door het voor uitkeringsgerechtigden aantrekkelijker te maken om betaald werk te accepteren. Het programma resulteert in een iets groter arbeidsaanbod en een lagere evenwichtswerkloosheid. De structurele economische groei neemt in de kabinetsperiode dan ook toe. De door D66 bepleite lastenverlichting en de uit haar programma resulterende daling van de replacement rate hebben een neerwaarts effect op de loonstijging. De groei van de particuliere consumptie neemt onder invloed van het beleidspakket van D66 toch toe, omdat een aanzienlijke lastenverlichting hiervan onderdeel uitmaakt. De economische groei neemt door de beleidsvoorstellen met 0,1%-punt toe ten opzichte van het voorzichtige scenario. De partij kiest voor enige beperking van de werkgelegenheid bij de overheid en in de zorgsector. Hiertegenover staat een duidelijk positief effect van het programma op de werkgelegenheid in bedrijven. Het programma resulteert per saldo in een sterkere groei van de werkgelegenheid. Het werkloosheidspercentage is in 2011 dan ook lager dan in het basisscenario.

De ChristenUnie kiest voor een krachtige groei van de werkgelegenheid bij de overheid en voor enige verhoging van de belastingen. De partij wil ten opzichte van het basisscenario onder meer de indirecte belastingen, waaronder de accijns op alcohol, verhogen. De beleidsvoorstellen maken het voor uitkeringsgerechtigden aantrekkelijker om te gaan werken, getuige de daling

van de replacement rate die daaruit voortvloeit. De economische groei blijft bij uitvoering van het programma van de ChristenUnie nagenoeg ongewijzigd, maar de structurele economische groei neemt in de kabinetsperiode enigszins af onder invloed van de bepleite verhoging van de indirecte belastingen. Het beleidspakket resulteert in een zodanige groei van de werkgelegenheid dat het werkloosheidspercentage in 2011 lager is dan in het basisscenario.

Uitgaande van het beleidsarme voorzichtige scenario komt het EMU-saldo in 2011 uit op 1,0% BBP. Tabel 1.5 laat zien welk EMU-saldo in 2011 resulteert uitgaande van de partijprogramma's. Een groter EMU-overschot in 2011 is om te beginnen mogelijk indien een partij kiest voor netto ombuigingen en/of netto verzwaring van de microlasten. Er is dan sprake van een ex-ante verbetering van het EMU-saldo. Het feitelijke EMU-saldo kan tevens worden beïnvloed door de macro-economische effecten van de beleidsvoorstellen. Men spreekt in dit verband van inverdieneffecten. De macro-economische effecten van de beleidsmaatregelen van de partijen worden niet volledig zichtbaar binnen de kabinetsperiode (zoals is aangegeven in het kader over het effect op het structurele BBP). Een deel van deze effecten treedt pas op in latere jaren. Het feitelijke EMU-saldo zal onder invloed van deze "pijplijneffecten" van het beleid ook na 2011 nog worden beïnvloed. Deze pijplijneffecten komen niet tot uitdrukking in het geraamde *feitelijke* EMU-saldo voor 2011, maar wel in het voor dat jaar verwachte *structurele* EMU-saldo.

Het structurele EMU-saldo komt in het voorzichtige scenario in 2011 uit op 0,9% BBP. De beleidspakketten van vrijwel alle partijen resulteren in 2011 in een minder groot structureel EMU-overschot. Het verwachte structurele begrotingsoverschot varieert van 1,0% BBP (CDA) tot 0,3% BBP (SP, GroenLinks).

Tabel 1.5 toont tevens cijfers voor het zogenoemde robuuste EMU-saldo in 2011. Dit saldo wordt verkregen indien ten opzichte van het structurele EMU-saldo:

- Aan de uitgavenzijde van de begroting de rentelasten buiten beschouwing blijven en aan de inkomstenzijde de rente- en dividendontvangsten;
- Aan de inkomstenzijde de aardgasbaten buiten beschouwing blijven.

In hoofdstuk 2 wordt toegelicht waarom men bij analyses van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën bij zich wijzigende omstandigheden het best gebruik kan maken van het robuuste EMU-saldo. Mutaties in het robuuste EMU-saldo zijn een goede indicator voor wijzigingen in de structurele positie van de overheidsfinanciën. Het robuuste EMU-saldo is in het voorzichtige scenario in 2011 gelijk aan ½% BBP. Uitgaande van drie programma's (CDA, VVD, ChristenUnie) wordt hetzelfde cijfer voor 2011 verwacht. De programma's van de PvdA, de SP, GroenLinks en D66 resulteren in een lager robuust EMU-saldo in 2011.

Tabel 1.5 De overheidsfinanciën, 2011	CDA	PvdA	VVD	SP	GL	D66	ChrU	SGP
	in % BBP							
EMU-saldo basisscenario	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Ex-ante verbetering EMU-saldo	0,0	-0,5	-0,3	-0,8	-0,9	-0,7	0,0	-0,2
Inverdieneffecten	0,0	0,5	-0,2	0,5	1,3	0,1	0,0	
EMU-saldo	1,1	1,0	0,5	0,7	1,4	0,4	1,1	
EMU-saldo structureel basisscenario	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	
Ex-ante verbetering EMU-saldo	0,0	-0,5	-0,3	-0,8	-0,9	-0,7	0,0	
Structurele inverdieneffecten	0,0	0,1	0,2	0,2	0,3	0,5	-0,2	
Structureel EMU-saldo	1,0	0,6	0,9	0,3	0,3	0,7	0,8	
Robuust EMU-saldo	0,6	0,2	0,5	0,0	-0,2	0,3	0,4	

1.4 Naar houdbare overheidsfinanciën

De Nederlandse bevolking wordt gemiddeld steeds ouder en het aandeel 65-plussers in de totale bevolking zal aanzienlijk toenemen. Deze vergrijzing is goed nieuws voor individuele burgers, omdat zij langer en in betere gezondheid leven, maar zet de houdbaarheid van de overheidsfinanciën wel onder druk. Vergrijzing zorgt immers voor een groter beroep op collectieve voorzieningen.

Van houdbare overheidsfinanciën is sprake indien de overheidsvoorzieningen kunnen meegroeien met de welvaart zonder dat de belastingen in de toekomst moeten worden verhoogd of de overheidsschuld zich uiteindelijk explosief ontwikkelt. Eén manier om aan het eind van de komende kabinetsperiode houdbare overheidsfinanciën te realiseren is het doorvoeren van beleidsaanpassingen die het robuuste EMU-saldo in 2011 met 1½% van het BBP (9 mld euro) verbeteren. Een andere manier om het houdbaarheidstekort te verminderen is het nemen van maatregelen in de komende kabinetsperiode, die ook na 2011 uitzicht bieden op een verbetering van het robuuste EMU-saldo. Dit kan het geval zijn indien maatregelen geleidelijk worden ingevoerd of indien maatregelen louter als gevolg van het voortschrijden van de vergrijzing een steeds groter effect op inkomsten of uitgaven hebben. In het eerste geval worden de maatregelen weliswaar nu aangekondigd, maar worden de gevolgen daarvan pas voelbaar na de kabinetsperiode. Het budgettaire probleem wordt dan in zekere zin naar de toekomst verschoven. Als de verbetering van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën langs beide wegen samen in 2011 minder dan 1½% BBP bedraagt, zijn er na 2011 nog nadere beleidsaanpassingen nodig om houdbare overheidsfinanciën te realiseren. De gevolgen van die maatregelen zijn vanzelfsprekend in alle gevallen pas voelbaar na de komende kabinetsperiode.

Verschillende elementen van de programma's dragen bij aan de verbetering van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën via effecten die na 2011 optreden. De belangrijkste hiervan worden hier voor elke partij op een rij gezet:

- CDA: geleidelijke individualisering van de algemene heffingskorting en structurele effecten van marktwerking in de zorg;
- PvdA: gefaseerde invoering van een heffing over het aanvullende pensioen voor 65-plussers;
- VVD: geleidelijke individualisering van de algemene heffingskorting, het koppelen van de sociale uitkeringen (exclusief de AOW) aan de prijsstijging in plaats van de contractloonstijging en structurele doorwerking van maatregelen die de zorguitgaven en het beroep op de bijstand verlagen;
- SP: geleidelijke individualisering van de algemene heffingskorting en op termijn volledige afschaffing van de aftrek van hypotheekrente;
- D66: geleidelijke individualisering van de algemene heffingskorting, geleidelijke verhoging van de AOW-leeftijd tot 67 jaar en op (heel) lange termijn volledige afschaffing van de aftrek van hypotheekrente, in combinatie met afschaffing van de overdrachtsbelasting.
- GroenLinks: hervorming van het belastingstelsel, waaronder afschaffing van de algemene heffingskorting, geleidelijke introductie van een systeem van opbouw van AOW-rechten op basis van verdiend looninkomen en geleidelijke omzetting van de aftrek van hypotheekrente in een subsidie van 1,2% van de hypotheekschuld;
- ChristenUnie: gefaseerde afschaffing van het verlaagde tarief voor 65-plussers in de inkomstenbelasting;
- SGP: gefaseerde afschaffing van het verlaagde tarief voor 65-plussers in de inkomstenbelasting.

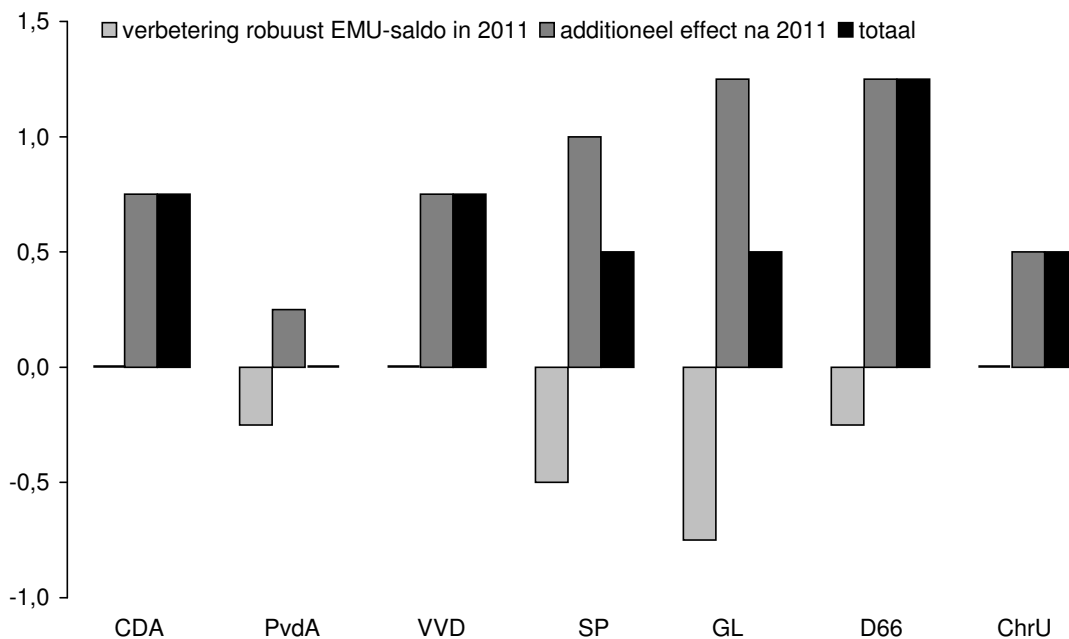
Het CPB heeft in kaart gebracht in welke mate de partijprogramma's resulteren in een verbetering van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën in 2011. Daarbij zijn alleen die maatregelen meegenomen die ingaan uiterlijk in 2011. Als een partij maatregelen voorstelt waarvan alle gevolgen pas na 2011 merkbaar zijn, dan blijven die hier buiten beschouwing.

Figuur 1.1 laat zien in welke mate de programma's de houdbaarheid van de overheidsfinanciën verbeteren. Geen enkel beleidspakket biedt volledig uitzicht op houdbare overheidsfinanciën. Er blijven met andere woorden bij de uitvoering van elk programma – naar huidige inzichten – na 2011 beleidsaanpassingen nodig. Het D66-programma resulteert in de sterkste verbetering van de houdbaarheid (1¼% BBP). Deze verbetering komt meer dan volledig na de kabinetsperiode tot stand, aangezien dit programma het robuuste EMU-saldo in 2011 verslechtert. Twee programma's (CDA, VVD) verbeteren de houdbaarheid met ¾% BBP en wel volledig via effecten die optreden na 2011. Drie programma's (SP, GroenLinks, ChristenUnie) verbeteren de houdbaarheid met ½% BBP en doen dat (meer dan) volledig via effecten na 2011. Het programma van de PvdA verbetert de houdbaarheid per saldo niet: tegenover een verslechtering

van het robuuste EMU-saldo in 2011 staat een even groot gunstig effect op de houdbaarheid na de kabinetsperiode.

Van het programma van de SGP zijn alleen de ex-ante budgettaire effecten in kaart gebracht. Om deze reden kan alleen een kwalitatief oordeel over de bijdrage van dit programma aan het verbeteren van de houdbaarheid worden gegeven. Het SGP-programma leidt vermoedelijk tot een kleine verbetering van de houdbaarheid, die pas na 2011 tot stand komt.

Figuur 1.1 Verbetering houdbaarheid (in % BBP)

Voor zover partijen de houdbaarheid van de overheidsfinanciën verbeteren via maatregelen met een gunstig effect op het robuuste EMU-saldo in 2011 komen de daarmee gepaard gaande koopkrachteffecten naar voren in de koopkrachtcijfers die in de volgende paragraaf worden gepresenteerd. De koopkrachteffecten van maatregelen die na 2011 bijdragen aan verbetering van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën blijven daar echter buiten beeld. De effecten van de bedoelde maatregelen op de ontwikkeling van de koopkracht na 2011 kunnen aanzienlijk zijn (zie hoofdstuk 3 voor een overzicht). Het is wel van belang te bedenken dat deze maatregelen veelal zeer geleidelijk worden ingevoerd, zodat de gevolgen voor de groei van de koopkracht *per jaar* gering zijn, en dat de groepen die met deze maatregelen te maken krijgen uit andere personen kunnen bestaan dan degenen die daar nu toe behoren. Deze groepen hebben tegen die tijd bovendien een lange tijd gehad om zich op de nieuwe maatregelen in te stellen. Voor zover in 2011 nog sprake is van een houdbaarheidstekort, zijn er – zoals gezegd – na 2011 nog nadere beleidsaanpassingen nodig. Ook die beleidsaanpassingen kunnen vanzelfsprekend consequenties hebben voor de ontwikkeling van de koopkracht na 2011.

1.5 Koopkracht

De partijprogramma's beïnvloeden de koopkracht via diverse maatregelen, zoals wijzigingen in het belastingstelsel, maatregelen in de sfeer van de sociale zekerheid en wijzigingen met betrekking tot de financiering van de zorg. Daarnaast is het effect van deze maatregelen op de lonen en prijzen van belang voor de koopkrachtontwikkeling. Tabel 1.6 toont de koopkrachtontwikkeling in het voorzichtige scenario en in hetzelfde scenario inclusief de effecten van de partijprogramma's. In de koopkrachtcijfers wordt rekening gehouden met verschillende vormen van inkomen, waaronder arbeidsinkomen, uitkeringen, pensioenen en vermogensinkomsten. De getoonde cijfers hebben alleen betrekking op werknemers, ambtenaren, uitkeringsgerechtigden en gepensioneerden. Deze groepen maken samen 85% van het totale aantal huishoudens uit. De effecten op de koopkracht van onder meer zelfstandigen, directeuren-groootaandeelhouders en studenten zijn niet in beeld gebracht.

De koopkracht neemt voor de meeste huishoudens toe, maar niet in gelijke mate. Dit heeft tot gevolg dat ook de inkomensverdeling verandert. De gemiddelde koopkrachtstijging en de verdelingseffecten lopen uiteen bij de verschillende partijen, zoals tabel 1.6 laat zien. Deze tabel toont de mediane koopkrachtstijging voor een aantal afzonderlijke groepen huishoudens. Voor elke groep geldt dat 50% van de huishoudens een geringere toename van de koopkracht realiseert dan het gepresenteerde cijfer en dat de andere 50% van de huishoudens juist beter af is. Er is een indeling van de huishoudens gemaakt op basis van drie criteria: de hoogte van het inkomen, de bron van het inkomen en de huishoudsituatie.

De tabel laat om te beginnen koopkrachtcijfers zien voor drie categorieën huishoudens met een verschillend inkomen.⁷ De eerste categorie omvat alle huishoudens met een bruto inkomen op huishoudniveau tot 150% van het wettelijk minimumloon. Deze groep huishoudens heeft in 2007 een bruto inkomen van maximaal 24 000 euro. De tweede categorie beschikt over een inkomen tussen 150% en 400% van het wettelijk minimumloon. Het bruto inkomen van deze huishoudens ligt in 2007 tussen 24 000 euro en 64 000 euro. De derde groep beschikt over een inkomen van meer dan 400% van het wettelijk minimumloon. Huishoudens uit de laagste van de drie inkomensklassen gaan er in de meeste programma's minder op vooruit dan de huishoudens met hogere inkomens. Bij het CDA en de ChristenUnie stijgt de koopkracht van deze categorie huishoudens daarentegen even hard als de koopkracht van huishoudens met een inkomen tussen 150% en 400% van het minimumloon. Bij de ChristenUnie gaat deze groep huishoudens er ook even veel op vooruit als de huishoudens uit de hoogste inkomensklasse. Uitgaande van de programma's van de PvdA, GroenLinks en de SP realiseren de huishoudens

⁷ De aantallen huishoudens per categorie zijn vermeld in bijlage J.6.

uit de middelste van de onderscheiden inkomenscategorieën de grootste stijging van de koopkracht. De huishoudens uit de hoogste inkomensklasse zien hun koopkracht bij de VVD sterker stijgen dan de huishoudens uit de lagere inkomensklassen. Bij de SP en GroenLinks is het omgekeerde het geval. Bij D66 realiseren de huishoudens uit de hoogste inkomensklasse een even grote koopkrachtstijging als de huishoudens uit de middelste inkomensklasse.

Huishoudens waarvan de hoofdverdiener een baan heeft realiseren bij de VVD en GroenLinks een sterkere koopkrachtstijging dan huishoudens waarvan de hoofdverdiener op een uitkering is aangewezen. Beide genoemde categorieën huishoudens realiseren op basis van de beleidsvoorstellen van de overige vijf partijen dezelfde koopkrachtstijging. Huishoudens waarvan de hoofdverdiener 65 jaar of ouder is, zien hun koopkracht bij alle partijen minder hard stijgen dan van huishoudens met een hoofdverdiener die jonger is dan 65. Dit hangt onder meer samen met de verhoging van de arbeidskorting waarvoor veel partijen kiezen.

Tabel 1.6 Koopkracht^a, 2008-2011

	Basis	CDA	PvdA	VVD	SP	GL	D66	ChrU
	mediaan koopkrachtmutatie in % per jaar							
< 150% WML ^b	¾	1	1	1	1½	1¾	1	1
150%-400% WML	¾	1	1¼	1¼	1¾	2¼	1¼	1
> 400% WML	1	1¼	¾	1½	¼	1¼	1¼	1
Werkenden	1	1¼	1¼	1¼	2	2¾	1¼	1
Uitkeringsgerechtigden	1	1¼	1¼	¾	2	1¾	1¼	1
65 jaar en ouder	½	¾	¾	1	1	¾	¾	¾
Alleenverdieners	1	1	1	½	1¾	1	¼	1¼
Tweeverdieners	¾	1	1¼	1¼	1¾	2¼	1½	1
Alleenstaanden	¾	1	1	1	1½	1¾	1¼	¾
Alle huishoudens	¾	1	1	1¼	1½	2	1¼	1

^a De kolom Basis toont de koopkrachtmutaties voor het voorzichtige scenario. De overige kolommen tonen de mutaties in het voorzichtige scenario inclusief de effecten van de programma's.

^b De inkomensgrenzen voor 65-plussers bedragen 70% van de hier vermelde bruto inkomens.

De verschillen in koopkrachtontwikkeling naar huishoudsituatie zijn vrij gering op basis van de programma's van het CDA, de PvdA, de SP en de ChristenUnie. Bij de VVD en D66 ontwikkelt de koopkracht van alleenverdieners zich minder gunstig dan van andere huishoudens als gevolg van de geleidelijke individualisering van de algemene heffingskorting. Bij GroenLinks stijgt de koopkracht van tweeverdieners en alleenstaanden sterker dan die van alleenverdieners. Hierbij speelt een rol dat alleenverdieners tweemaal nadeel ondervinden van de afschaffing van de algemene heffingskorting.

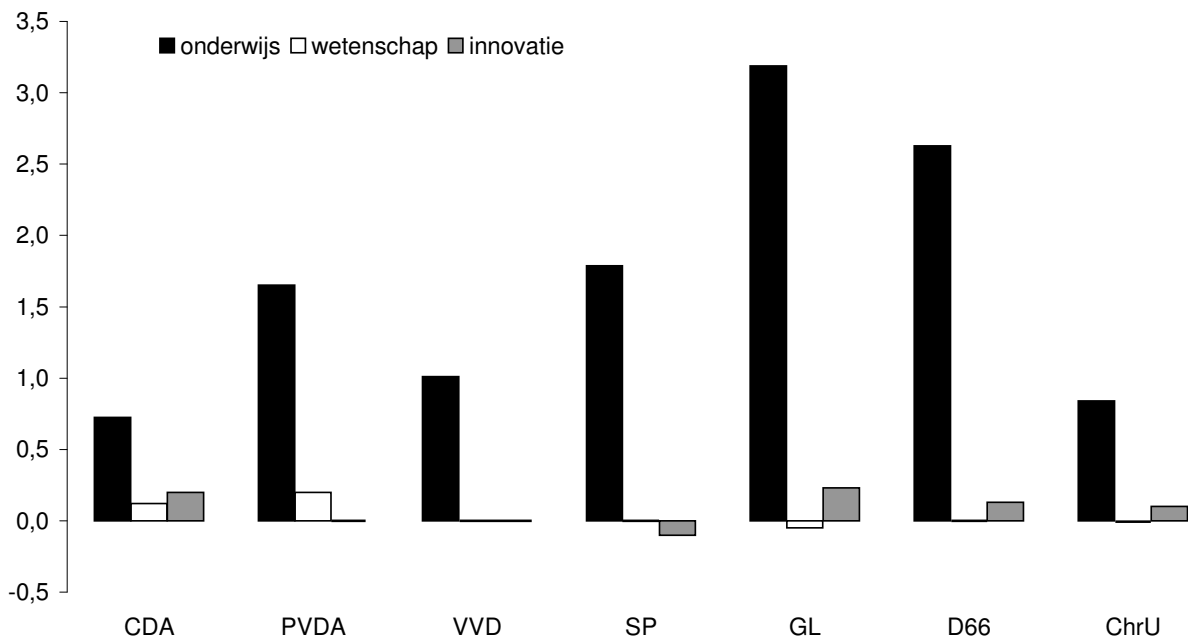
Uit de tabel kan tevens de mediane koopkrachtstijging van alle in de beschouwing betrokken huishoudens worden afgelezen. Deze koopkrachtstijging bedraagt in het voorzichtig scenario ¾%. Dit cijfer komt in alle programma's hoger uit. De toename van de koopkracht van het mediane huishouden varieert van 1% (CDA, PvdA, ChristenUnie) via 1¼% (VVD, D66) en 1½% (SP) tot 2% (GroenLinks). Tegenover de gunstige ontwikkeling van de koopkracht bij GroenLinks en de SP staat een minder gunstige structurele positie van de overheidsfinanciën in 2011. Aan maatregelen om de koopkracht te ondersteunen hangt immers een prijskaartje.

De tabel verschaft geen informatie over de spreiding in de koopkrachtcijfers. Buiten beeld blijft dan ook dat specifieke groepen huishoudens een aanzienlijk minder gunstige koopkrachtontwikkeling ervaren. Dit geldt in het bijzonder voor huishoudens met hoge inkomens en grote vermogens bij de programma's van GroenLinks en de SP. Deze huishoudens worden namelijk geconfronteerd met een forse lastenverzwaring. De scheve verdeling van de koopkrachtontwikkeling blijkt uit de puntenwolken in hoofdstuk 3.

1.6 Kennisbeleid

De productiefactor kennis neemt in de moderne economie een steeds belangrijkere plaats in ten opzichte van de traditionele productiefactoren arbeid en kapitaal. Men spreekt daarom wel van een kenniseconomie. De welvaart van een land hangt af van de mate waarin het land erin slaagt om kennis te creëren en te benutten.

Figuur 1.2 Netto intensiveringen kennisbeleid, 2011 (mld euro, prijzen 2007)

Onderwijs, wetenschap en innovatie zijn de pijlers onder de kenniseconomie en daarmee belangrijke bronnen van welvaart. Het beleid op deze terreinen krijgt veel aandacht in de verkiezingsprogramma's. In deze editie van "Keuzes in kaart" wordt voor het eerst aandacht besteed aan de baten van het kennisbeleid. Het was echter nog niet mogelijk om deze baten te kwantificeren en mee te nemen in de macro-economische effecten die in paragraaf 1.3 zijn samengevat.

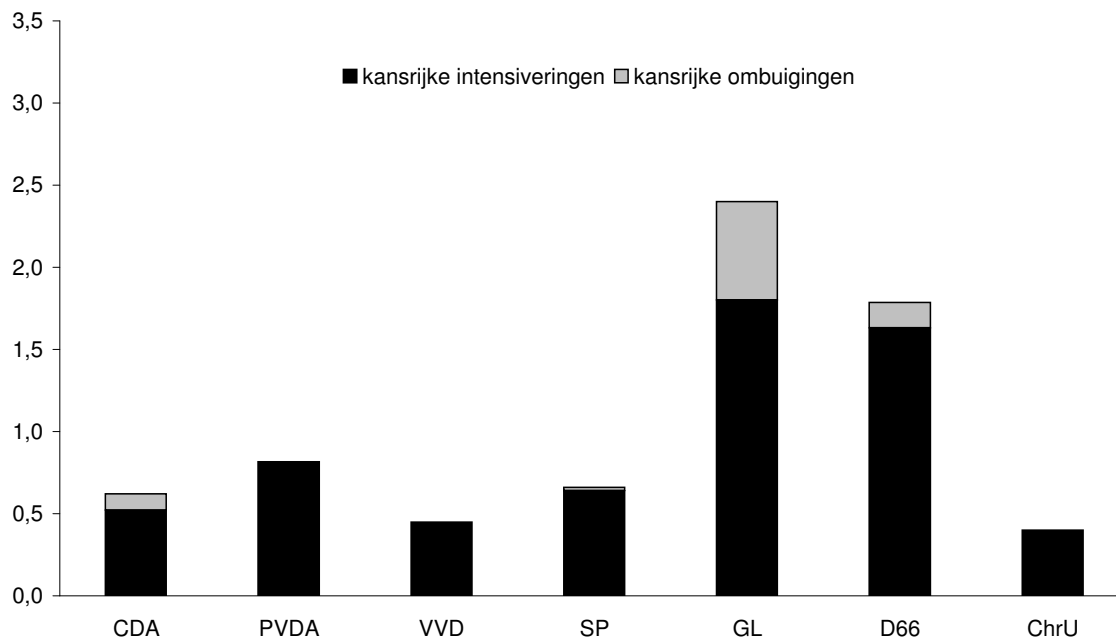
Figuur 1.2 toont de netto intensiveringen voor het kennisbeleid die de partijen bepleiten. De partijen zijn vooral voorstander van extra middelen voor het onderwijs. Binnen het onderwijs hebben de partijen vaak aandacht voor dezelfde thema's, bijvoorbeeld de kwaliteit van leraren, schooluitval van (V)MBO-leerlingen en de studiefinanciering voor het hoger onderwijs. Partijen verschillen in de mate waarin en de manier waarop zij deze thema's willen aanpakken. De in totaal bepleite netto intensiveringen op het gebied van het kennisbeleid liggen tussen de 1 mld euro (CDA, VVD, ChristenUnie) en 3½ mld euro (GroenLinks). Gerelateerd aan het BBP lopen de netto intensiveringen uiteen van 0,2% tot 0,6%. Ten opzichte van het bedrag dat nu met kennisbeleid gemoeid is, gaat het om een groei van 3 tot 10%.

De voorstellen op het terrein van het kennisbeleid zijn beoordeeld op hun bijdrage aan de welvaart. Voorstellen zijn als *kansrijk* aangeduid indien zij volgens empirisch onderzoek een gunstig effect op de welvaart hebben, dat wil zeggen indien de baten groter zijn dan de kosten. Zo blijkt uit onderzoek bijvoorbeeld extra bijscholing van leraren kansrijk, evenals vroeg- en voorschoolse educatie. Een ombuiging kan ook kansrijk zijn: bijvoorbeeld het invoeren van een academicibelasting voor de bekostiging van de masterfase in het wetenschappelijk onderwijs. Figuur 1.3 toont voor elke partij het totale bedrag aan kansrijke voorstellen. De programma's van GroenLinks en D66 bevatten voor meer dan 2 mld euro respectievelijk bijna 2 mld euro aan kansrijke voorstellen. Elk van de overige programma's doet voor omstreeks ½ tot ¾ mld euro aan dergelijke voorstellen.

Voorstellen zijn *niet kansrijk* genoemd als zij volgens empirisch onderzoek een ongunstig effect op de welvaart hebben. Partijen doen nauwelijks niet-kansrijke voorstellen. Alleen de SP en GroenLinks doen voorstellen in deze categorie, elk voor minder dan ¼ mld euro.

Van veel kennismaatregelen is niet bekend of zij kansrijk zijn of niet. Het is goed mogelijk dat het welvaartseffect gunstig is, of juist ongunstig; er is echter niets of te weinig over bekend. De bepleite netto intensiveringen in deze categorie lopen uiteen van circa ½ mld euro (CDA, VVD, ChristenUnie) tot 2 mld euro (GroenLinks).

Figuur 1.3 Kansrijke voorstellen kennisbeleid, 2011 (in mld euro, prijzen 2007)

1.7 Slot

Het CPB presenteert dit jaar voor de zesde keer een analyse van de economische effecten van de verkiezingsprogramma's. Deze analyse heeft dit keer betrekking op de programma's van acht partijen. Deze studie is in de eerste plaats bedoeld voor de kiezer. Zij stelt hem of haar in staat om de programma's van de partijen te vergelijken. De studie biedt bovendien inzicht in de economische effecten van de beleidsvoorstellen en kan bijdragen aan de kwaliteit van het debat. Dit hoeft immers niet over de feiten te gaan, zodat in de discussie vooral de gemaakte politieke keuzes centraal kunnen staan. Deze analyse is in de tweede plaats bedoeld als dienstverlening aan de partijen. Met de ter beschikking gestelde informatie heeft het CPB hen willen ondersteunen bij het uitwerken van hun programma's. De analyse kan bovendien van pas komen bij de onderhandelingen over de formatie na de verkiezingen.

In het publieke debat gaat doorgaans veel aandacht uit naar de kwantitatieve resultaten voor de verschillende partijen, vaak voor slechts een beperkt aantal variabelen. Daarbij worden de berekende effecten soms ten onrechte als een soort rapportcijfers geïnterpreteerd, die het mogelijk zouden maken om aan te geven hoe goed of slecht de verschillende programma's zijn. Deze studie spreekt echter geen waardeoordelen over de programma's uit. Het doel ervan is slechts om zichtbaar te maken welke verschillende keuzes partijen maken. Een gunstige uitkomst voor een bepaalde variabele betekent onvermijdelijk een minder gunstig resultaat op een ander terrein. Als er maatregelen zouden zijn die alleen voordelen en geen nadelen kennen, dan zouden die immers allang zijn genomen. Er slingeren, zoals Nobelprijswinnaar Robert

Lucas het heeft uitgedrukt, geen 20-dollarbiljetten rond op straat. Die worden immers snel opgeraapt.

In de politiek draait het voortdurend om het kiezen uit onverenigbare doelen. Zo betekent een keuze voor veel publieke voorzieningen dat er minder ruimte is voor particuliere bestedingen. Een andere keuze is die tussen het realiseren van een gunstige ontwikkeling op korte termijn en het bereiken van gunstige resultaten op lange termijn. De kosten van de vergrijzing zijn een voorbeeld. Uitstel van maatregelen spaart huidige generaties, maar legt een grotere last bij toekomstige generaties. Investerings in de kenniseconomie zijn een ander voorbeeld. Deze kunnen op korte termijn ten koste van de consumptieve bestedingen gaan, maar daar staat tegenover dat zij kunnen bijdragen aan de groei van de welvaart in de toekomst. Een volgende keuze is die tussen het stimuleren van de structurele economische groei en het beperken van de inkomensverschillen via herverdeling. Naarmate men het eerste belangrijker vindt, is het lastiger om de tweede beleidsdoelstelling te realiseren en omgekeerd.

Niet alle afruilen tussen beleidsdoelstellingen konden in deze studie zichtbaar worden gemaakt. Zo kon bij gebrek aan voldoende tijd niet worden beschikt over een analyse van de effecten van de verkiezingsprogramma's op het milieu. Maatregelen die worden bepleit met het oog op het milieu maken het vaak lastiger om een hoge economische groei te realiseren en omgekeerd. Omdat niet over de effecten op het milieu kan worden gerapporteerd, komt de schaduwzijde van dergelijke maatregelen wel, maar de zonzijde niet expliciet naar voren. Van maatregelen die gunstig zijn voor de economische groei kan evenmin het mogelijk ongunstige effect op het milieu in de analyse worden betrokken.

Tot slot mag niet onvermeld blijven dat deze studie uitsluitend aandacht schenkt aan de financieel-economische aspecten van de verkiezingsprogramma's. De kiezer laat zich bij zijn keuze in het stemhokje echter vanzelfsprekend ook, of misschien zelfs vooral, door andere zaken leiden.

2 Een voorzichtig scenario voor de middellange termijn

2.1 De Nederlandse economie in 2008-2011

Een beoordeling van de economische effecten van een verkiezingsprogramma is alleen mogelijk tegen de achtergrond van een projectie voor de Nederlandse economie. Het CPB heeft een voorzichtig scenario voor de periode 2008-2011 opgesteld dat in deze studie als basisprojectie dienst doet. Dit scenario is beschreven in de Economische Verkenning 2008-2011.⁸

Door het budgettaire beleid voor een kabinetsperiode te baseren op een lagere dan de geraamde economische groei wordt de kans op budgettaire tegenvallers gedurende de kabinetsperiode beperkt en daarmee de kans op tussentijdse – niet in het regeerakkoord voorziene – bezuinigingen. Dergelijke bezuinigingen leiden tot onrust bij het begrotingsbeleid. Om deze reden wordt het begrotingsbeleid voor de kabinetsperiode sinds 1994 gebaseerd op een lagere dan de geraamde economische groei. De Studiegroep Begrotingsruimte⁹ en de Sociaal Economische Raad (SER)¹⁰ hebben geadviseerd om bij de voorbereiding van het begrotingsbeleid voor de komende kabinetsperiode aan dit gebruik vast te houden. In lijn met de adviezen van de Studiegroep en de SER wordt in deze studie een voorzichtigheidsmarge van ¼%-punt gehanteerd. Dezelfde voorzichtigheidsmarge lag ten grondslag aan de regeerakkoorden uit 2002 en 2003.

Het voorzichtige scenario voor de periode 2008-2011 gaat uit van een economische groei van gemiddeld 1¾% per jaar. De economie groeit daarmee in dit scenario ½%-punt per jaar minder dan de geraamde potentiële economische groei. Het verschil tussen de feitelijke en de potentiële economische groei in het voorzichtige scenario vloeit voor ¼%-punt voort uit de gehanteerde voorzichtigheidsmarge. Het resterende verschil van ¼%-punt hangt samen met de stand van de conjunctuur in 2007. Verwacht wordt dat de output gap in 2007 uitkomt op ¾%. Het niveau van het feitelijke BBP ligt volgend jaar met andere woorden waarschijnlijk ¾% boven het potentiële niveau. Verondersteld wordt dat in 2011 sprake is van een in conjunctureel opzicht neutrale situatie, dat wil zeggen dat de output gap in dat jaar gelijk is aan nul. Het afbouwen van de output gap in 2007 van ¾% zorgt ervoor dat de economische groei in 2008-2011 bijna ¼%-punt per jaar lager is dan de potentiële groei.

⁸ CPB (2006), Economische Verkenning 2008-2011, CPB Document 129.

⁹ Studiegroep Begrotingsruimte (2006), *Vergrijzing en Houdbaarheid*, 12^e rapport van de Studiegroep Begrotingsruimte, Sdu Uitgevers, Den Haag.

¹⁰ SER (2006), *Advies Welvaartsgroei door en voor iedereen*, publicatienummer 06/08.

Tabel 2.1 presenteert de ontwikkeling van een aantal macro-economische kernvariabelen voor het voorzichtig scenario voor de periode 2008-2011. Ter vergelijking staan ook de realisaties uit het verleden vermeld. Voor de jaren 2006 en 2007 zijn de ramingen uit de Macro Economische Verkenning 2007 gebruikt.

De groei van het arbeidsaanbod in arbeidsjaren bedraagt in het voorzichtig scenario gemiddeld $\frac{1}{4}\%$ per jaar en is daarmee beduidend geringer dan in de jaren negentig. De afzwakking van deze groei hangt vooral samen met demografische factoren (voornamelijk vergrijzing). Daar staat wel tegenover dat de participatiegraden van vrouwen en ouderen iets toenemen. De groei van het arbeidsaanbod in arbeidsjaren wordt echter enigszins gedrukt door een verdere toename van deeltijdarbeid. Het werkloosheidspercentage bedraagt in zowel 2007 als 2011 $4\frac{1}{2}\%$.

De structurele toename van de arbeidsproductiviteit voor de gehele economie wordt voor de periode 2008-2011 geschat op $1\frac{3}{4}\%$ per jaar. In het voorzichtig scenario is de productiviteitsgroei vanwege de gehanteerde voorzichtigheidsmarge lager. Daarnaast beperkt de afbouw van de output gap de toename van de arbeidsproductiviteit. De productiviteitsgroei voor de gehele economie bedraagt in het voorzichtig scenario $1\frac{1}{2}\%$ per jaar, terwijl die in de marktsector daar $\frac{1}{2}\%$ -punt per jaar boven ligt.

De toename van de particuliere consumptie blijft in het voorzichtig scenario achter bij de groei van het BBP. De stijging van de reële lonen en de werkgelegenheid beïnvloeden de particuliere consumptie positief. Een deel van de groei van het beschikbare inkomen wordt echter gebruikt om, na de forse ontsparringen van de afgelopen jaren, de negatieve individuele spaarquote weer enigszins op te krikken. Ook de groei van de overheidsbestedingen is in het voorzichtig scenario iets minder hoog dan die van het BBP. De toename van deze bestedingen komt vooral voor rekening van de zorguitgaven (AWBZ en ZVW). Hiertegenover staat dat de investeringen van bedrijven sneller stijgen dan het BBP. Dit hangt onder meer samen met een verbetering van de winstgevendheid, waarvan getuige de daling van de arbeidsinkomensquote in het voorzichtig scenario sprake is.

De koopkracht van huishoudens verbetert in het voorzichtig scenario voor 2008-2011 in doorsnee met $\frac{3}{4}\%$ per jaar. De verbetering van de koopkracht blijft duidelijk achter bij de reële inkomensgroei van gemiddeld $1\frac{1}{2}\%$ per jaar. De ziektekostenpremie gaat namelijk omhoog en belastingplichtigen zien vanwege de reële inkomensstijging hun gemiddelde belastingdruk stijgen (reële progressie).

Tabel 2.1 Kerngegevens economie 1996-2011, voorzichtig scenario				
	1996-1999	2000-2003	2004-2007	2008-2011
	mutaties per jaar in %			
Volume bestedingen en productie				
Bruto binnenlands product	4,1	1,6	2,4	1¾
Idem structureel	2,7	2,7	1,9	2
Particuliere consumptie	4,5	1,6	0,5	1¼
Overheidsbestedingen	1,8	3,2	2,9	1½
Lonen en prijzen				
Loonvoet marktsector	3,1	5,1	2,3	3½
Consumentenprijsindex	2,1	3,1	1,4	1½
Arbeidsmarkt				
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	2,7	0,5	0,4	¼
w.v. marktsector	2,9	- 0,4	0,1	- ¼
overheid	0,6	2,2	- 0,4	¼
zorg	3,6	4,6	3,0	2
Arbidsaanbod in arbeidsjaren	1,6	0,8	0,1	¼
	niveaus in eindjaar in %			
Werkloze beroepsbevolking	4,3	5,4	4½	4½
Evenwichtswerkloosheid	5,7	4,6	4½	4½
Replacement rate	70,5	68,7	68¼	67¾
Arbidsinkomensquote marktsector	80,1	80,3	79¼	78

2.2   De overheidsfinanciën in 2008-2011

Het voorzichtige scenario is gebaseerd op de veronderstelling van ongewijzigd beleid. Voor de inkomsten van het rijk en de sociale fondsen betekent dit dat is uitgegaan van ongewijzigde belasting- en premietarieven en toepassing van de huidige indexerings- en koppelingsregelingen. Zo is verondersteld dat de aanpassing van de schijflengten van de loon- en inkomstenbelasting en de aanpassing van de benzine- en dieselaccijnstarieven via de tabelcorrectiefactor op de prijsontwikkeling worden gebaseerd. Wat betreft het uitgangspunt van lastenneutraliteit is een uitzondering gemaakt voor bestaand of voorgenomen beleid. Zo betekent het lastendekkende karakter van de ZVW-premies, gegeven de snel stijgende zorguitgaven in de komende kabinetsperiode, dat de procentuele ZVW-premie omhooggaat en dat de nominale ZVW-premie sneller stijgt dan de inflatie.

De uitgaven van het rijk en de sociale fondsen sluiten in principe aan bij de meerjarencijfers uit de Miljoenennota 2007. Er is echter rekening gehouden met de invloed van de macro-economische ontwikkeling op deze uitgaven. Deze heeft bijvoorbeeld invloed op het verloop van de rentelasten en de sociale zekerheidsuitgaven. Wat betreft de ontwikkeling van de arbeidsvoorwaarden is aangesloten bij het zogenoemde referentiemodel. De loonvoeten in de collectieve sector volgen met andere woorden de ontwikkeling in de marktsector. Het budget

voor de incidentele loonstijging bedraagt $\frac{1}{4}\%$ -punt per jaar. Dit sluit aan bij de meerjarencijfers uit de Miljoenennota. De verwachte volumegroei in de zorg in de komende kabinetsperiode is gebaseerd op een door het CPB opgesteld middellange-termijns scenario voor de zorg.¹¹ In dit scenario is verondersteld dat de volumegroei bij ongewijzigd beleid zal afzakken na de intensiveringen in de afgelopen jaren. Dit neemt niet weg dat de zorguitgaven aanzienlijk sneller groeien dan het BBP.

Het EMU-saldo komt in 2007 naar verwachting ongeveer op nul uit. De overheidsinkomsten nemen in het voorzichtige scenario zonder nader beleid sterker toe dan de overheidsuitgaven, zodat het EMU-saldo gedurende de kabinetsperiode verbetert. Tabel 2.2 laat zien hoe groot de mutaties (in reële termen) van de relevante inkomsten en uitgaven zijn en welk niveau van het EMU-saldo in 2011 daaruit resulteert. De inkomstengroei van het rijk (belastingen) en de sociale fondsen (premies) bedraagt in het voorzichtige scenario in de kabinetsperiode 2 $\frac{3}{4}$ mld euro. De overheidsuitgaven onder de uitgavenkaders nemen in het scenario met 1 $\frac{1}{2}$ mld euro toe. Daarbij is uitgegaan van de definities van de kaders zoals die door het huidige kabinet worden gehanteerd. Ook andere uitgaven en inkomsten hebben invloed op het EMU-saldo. De overige relevante uitgaven stijgen in de kabinetsperiode met 4 $\frac{1}{4}$ mld euro meer dan de overige relevante inkomsten.¹² Het EMU-saldo stijgt, rekening houdend met alle genoemde mutaties in de inkomsten en uitgaven van de overheid, in het voorzichtige scenario van ongeveer nul in 2007 tot circa 6 mld euro in 2011. Dit komt overeen met een stijging van het EMU-saldo van 0,0% BBP in 2007 tot 1,0% BBP in 2011.

In het voorzichtige scenario nemen de microlasten (MLO) in de kabinetsperiode (in reële termen) met 3 $\frac{1}{2}$ mld euro toe. Het leeuwendeel van de MLO-stijging (ruim 3 $\frac{1}{4}$ mld euro) komt ten laste van gezinnen, terwijl de lasten voor werkgevers met een kleine $\frac{1}{4}$ mld euro toenemen. De stijging van de ZVW-premies is de belangrijkste determinant van de lastenontwikkeling. De ZVW-premies verzwaren de lasten met 4 $\frac{3}{4}$ mld euro, waarvan 3 $\frac{1}{2}$ mld euro ten laste van gezinnen komt en 1 $\frac{1}{4}$ mld euro ten laste van werkgevers. De maatregelen uit het wetsvoorstel “Werken aan winst” verlichten de lasten met 1 $\frac{3}{4}$ mld euro, waarvan $\frac{1}{4}$ mld euro ten goede komt aan zelfstandigen en de rest aan vennootschappen.

¹¹ R. Douven, M.P.D. Ligthart, H.J.B.M. Mannaerts en I. Woittiez, Een scenario voor de zorguitgaven 2008-2011, CPB Document 121, 2006.

¹² Tot de overige relevante uitgaven behoren onder meer de uitgaven van het Fonds Economische Structuurversterking (FES). In het voorzichtige scenario is geen rekening gehouden met hogere FES-uitgaven als gevolg van de meevaller in de aardgasbaten ten opzichte van de meerjarencijfers uit de Miljoenennota 2007. De bedoelde meevaller loopt in dit scenario met andere woorden volledig in het EMU-saldo.

Tabel 2.2 EMU-saldo in 2011, voorzichtig scenario^a	
	mld euro, prijzen 2007
EMU-saldo 2007 (1)	0
Stijging belastingen en premies (2)	24¾
w.v. rijksbelastingen	12½
premies sociale verzekering	12½
Stijging uitgaven onder de kaders (3)	14½
w.v. rijksbegroting in enge zin	2¼
sociale zekerheid en arbeidsmarktbeleid	3½
zorg	8¾
Stijging overige uitgaven minus stijging overige inkomsten (4)	4¼
EMU-saldo 2011 (= 1 + 2 – 3 – 4)	6

^a Alle bedragen luiden in prijzen van 2007. De gebruikte deflator is de prijs van het BBP.

Het CPB heeft in eerdere verkenningen van de ontwikkeling van de economie en de overheidsfinanciën op middellange termijn naast een voorzichtig scenario een optimistisch scenario gepresenteerd om inzicht te bieden in de gevolgen van een hoger uitkomende economische groei. Vanwege de korte beschikbare periode voor de voorbereiding van de Economische Verkenning 2008-2011 en deze studie is dit keer geen optimistisch scenario opgesteld. Bij een hoger uitgangspunt voor de economische groei voor de komende kabinetsperiode resulteert uiteraard een hoger EMU-saldo in 2011. Indien bijvoorbeeld wordt uitgegaan van een economische groei van gemiddeld 2% per jaar in plaats van 1¾% per jaar, dat wil zeggen indien er geen voorzichtigheidsmarge wordt gehanteerd, komt het EMU-saldo in 2011 2 mld euro hoger uit.¹³ Dit saldo is in dat geval niet gelijk aan 1,0% BBP, maar aan 1,3% BBP. Hierbij is verondersteld dat de hogere economische groei voor de helft tot stand komt via een sterkere toename van het arbeidsaanbod en van de werkgelegenheid en voor de helft via een sterkere stijging van de arbeidsproductiviteit in de marktsector.

2.3 Budgettaire taakstelling in lange-termijnperspectief

Vanwege de vergrijzing en het geleidelijk verdwijnen van de aardgasbaten stijgen de overheidsuitgaven, uitgaande van de huidige collectieve arrangementen en ongewijzigde belasting- en premietarieven, in de komende decennia harder dan de overheidsinkomsten. Zonder nader beleid zal het EMU-saldo dan ook verslechteren. De overheidsschuld zal hierdoor toenemen. De hogere rentelasten die daaruit voortvloeien, versterken de toename van het overheidstekort. De overheidsschuld zal zonder nader beleid daarom uiteindelijk exploderen. Dit betekent dat vroeg of laat beleidsaanpassingen noodzakelijk zijn. Indien op korte termijn dergelijke aanpassingen achterwege blijven, zijn in de toekomst grotere beleidsaanpassingen noodzakelijk. Uitstel van maatregelen benadeelt daarom de toekomstige generaties. Indien snel

¹³ Zie voor deze variant: C.L. Jansen (2006), Boekhoudkundige berekening budgettaire ruimte 2008-2011, CPB Document 118.

maatregelen worden genomen, worden de lasten van de noodzakelijke aanpassing op een meer gelijkmatige wijze verdeeld over de generaties.

Van houdbare overheidsfinanciën is sprake indien de bestaande overheidsvoorzieningen kunnen meegroeien met de welvaart zonder dat de belastingen in de toekomst moeten worden verhoogd of de overheidsschuld zich uiteindelijk explosief ontwikkelt. Het CPB heeft in het voorjaar een studie gepubliceerd waarvan de conclusie luidt dat de overheidsfinanciën op dit moment niet houdbaar zijn.¹⁴ In die studie is tevens aangegeven hoe groot het houdbaarheidstekort is, dat is het verschil tussen het voor houdbare overheidsfinanciën vereiste EMU-saldo en het feitelijke EMU-saldo. Bij het beoordelen van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën bij zich wijzigende omstandigheden kan echter het best gebruik worden gemaakt van het zogenoemde robuuste EMU-saldo. Dit saldo wijkt in enkele opzichten af van het “gewone” EMU-saldo. Bij het bepalen van het robuuste EMU-saldo vindt om te beginnen een correctie plaats voor de invloed van de conjunctuur. Bij het berekenen van dit saldo blijven bovendien aan de uitgavenzijde van de begroting de rentelasten buiten beschouwing en aan de inkomstenzijde de rente- en dividendontvangsten en de aardgasbaten.

Waarom verdient het de voorkeur om bij het beoordelen van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën bij zich wijzigende omstandigheden gebruik te maken van het robuuste EMU-saldo? Dit is het geval omdat mutaties in dit saldo in de meeste gevallen één op één doorwerken in het houdbaarheidstekort.¹⁵ Veranderingen in het robuuste EMU-saldo wijzen met andere woorden op een verandering in de structurele positie van de overheidsfinanciën. Dat geldt niet voor elke verandering in het feitelijke EMU-saldo. Indien het laatste saldo bijvoorbeeld verandert onder invloed van de conjunctuur, dan is dat voor de structurele positie van de overheidsfinanciën niet van belang. Bij het bepalen van het robuuste EMU-saldo wordt de conjuncturele component van het begrotingssaldo dan ook buiten beschouwing gelaten.

Ook indien het feitelijke EMU-saldo verandert onder invloed van een mutatie in de rentelasten, wijst dat niet op een dienovereenkomstige wijziging van het houdbaarheidstekort. Mutaties in de rentelasten hebben voor de houdbaarheid van de overheidsfinanciën een andere betekenis dan veranderingen in de primaire overheidsuitgaven. Zo moet in de Nederlandse situatie, zoals in de vergrijzingsstudie is toegelicht, een meevaller met betrekking tot de rentelasten vanwege een geringere overheidsschuld grotendeels worden bestemd voor verbetering van het EMU-saldo, indien men een verslechtering van de overheidsfinanciën in lange-termijnperspectief wenst te vermijden. Indien een meevaller bij de rentelasten

¹⁴ C. van Ewijk, D.A.G. Draper, H.J.M. ter Rele en E.W.M.T. Westerhout (2006), *Ageing and the Sustainability of Dutch Public Finances*, CPB Bijzondere Publicatie 61.

¹⁵ Uitzonderingen op deze regel zijn mutaties in het EMU-saldo waarvan het budgettaire effect onder invloed van de vergrijzing in de loop van de tijd groter wordt. Het effect op het houdbaarheidstekort is dan groter. Voorbeelden zijn mutaties in het EMU-saldo als gevolg van wijzigingen in de AOW- of de zorguitgaven.

samenhangt met een lagere rentevoet, is voor het vermijden van een dergelijke verslechtering zelfs vereist dat het EMU-saldo meer verbetert dan deze meevaller bedraagt.

Aangezien bij het bepalen van het robuuste EMU-saldo de rentelasten aan de uitgavenzijde van de begroting buiten beschouwing blijven, kan hetzelfde het best gebeuren met de rente- en dividendontvangsten aan de inkomstenzijde van de begroting. Mutaties in deze inkomsten als gevolg van bijvoorbeeld schommelingen in de rentevoet, de aankoop of verkoop van aandelen en aflossing van door de overheid verstrekte leningen hebben geen invloed op de structurele positie van de overheidsfinanciën, omdat zij gepaard gaan met compenserende mutaties in de rentelasten. Dergelijke mutaties zouden het robuuste EMU-saldo echter wel veranderen, indien bij de bepaling van dit saldo alleen de rentelasten buiten beschouwing blijven.

Ten slotte hebben ook wijzigingen in het feitelijke EMU-saldo als gevolg van schommelingen in de aardgasbaten nauwelijks gevolgen voor de structurele positie van de overheidsfinanciën. Dit is niet alleen het geval bij korte termijn fluctuaties in de olieprijs. Deze positie wijzigt evenmin bij een structurele verandering in de olieprijs, omdat de uitputting van de aardgasreserves de gevolgen van een dergelijke verandering voor de structurele positie van de overheidsfinanciën aanzienlijk beperkt.

Tabel 2.3 De overheidsfinanciën in 2011, voorzichtig scenario

	niveaus in % BBP
EMU-saldo (1)	1
Conjuncturele component EMU-saldo (2)	0
Structureel EMU-saldo (3 = 1 – 2)	1
Rentelasten (4)	2
Primair structureel EMU-saldo (5 = 3 + 4)	2¾
Rente- en dividendontvangsten (6)	1
Aardgasbaten (7)	1½
Robuust EMU-saldo (8 = 5 – 6 – 7)	½
Houdbaar robuust EMU-saldo (9)	2
Houdbaarheidstekort (10 = 9 – 8)	1½

Uitgaande van het voorzichtige scenario resulteert in 2011 een robuust EMU-saldo van ½% BBP. Dit saldo is in 2011 daarmee ½%-punt lager dan het “gewone” EMU-saldo, dat immers 1% BBP bedraagt. Uit tabel 2.3 valt af te lezen hoe dit verschil van ½%-punt is opgebouwd. De conjuncturele component van het EMU-saldo is in 2011 vrijwel gelijk aan nul, zodat het structurele EMU-saldo nagenoeg gelijk is aan het feitelijke EMU-saldo.¹⁶ Het genoemde verschil hangt dan ook nagenoeg volledig samen met het niet meenemen bij de bepaling van het robuuste EMU-saldo van de rentelasten, de rente- en dividendontvangsten en de aardgasbaten.

¹⁶ De conjuncturele component van het EMU-saldo is niet exact gelijk aan nul, omdat het CPB deze component bepaalt op basis van de driekwart jaar vertraagde output gap.

De onzekerheid over het houdbaarheidstekort

Ramingen voor de lange termijn zijn met een grote mate van onzekerheid omgeven. Dat geldt dus ook voor de geraamde omvang van het houdbaarheidstekort. De CPB-studie over de vergrijzing heeft tot veel discussie geleid, waarin aandacht is gevraagd voor verschillende determinanten van de onzekerheid over de omvang van het houdbaarheidstekort. Dit kader gaat in op de twee belangrijkste van deze determinanten.

Het houdbaarheidstekort hangt onder meer af van de reële discontovoet, waarvan bij de analyse van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën gebruik wordt gemaakt. De berekeningen in de vergrijzingsstudie steunen op een reële discontovoet van 3%. Deze discontovoet is hoger dan het uitgangspunt voor de reële rente op de overheidsschuld (= 1,5%), omdat rekening moet worden gehouden met de onzekerheid ten aanzien van de economische groei. Deze onzekerheid betekent namelijk dat het toekomstige verloop van zowel de inkomsten als de uitgaven van de overheid onzeker is. De vergrijzingsstudie onderschat mogelijk het toekomstige niveau van de risicovrije reële rentevoet en gaat daarmee mogelijk uit van een te lage reële discontovoet. Op basis van een hogere reële discontovoet resulteert een geringer houdbaarheidstekort. Indien bijvoorbeeld van een reële discontovoet van 4% wordt uitgegaan, is het houdbare robuuste EMU-saldo in 2011 0,4%-punt lager dan op basis van een reële discontovoet van 3%.

Er zijn echter niet alleen neerwaartse, maar ook opwaartse risico's voor de omvang van het houdbaarheidstekort. Een belangrijk opwaarts risico betreft de groei van de zorguitgaven. Deze uitgaven stegen in de afgelopen tien jaar veel sneller dan op basis van de demografische ontwikkeling en de reële inkomensgroei valt te verklaren. Dat hing samen met een relatief sterke kostenstijging onder invloed van de 'wet' van Baumol en een snelle volumegroei vanwege het beschikbaar komen van nieuwe medische technologieën. De groei van de zorguitgaven kan in de komende decennia belangrijk hoger uitkomen dan in de vergrijzingsstudie is voorzien. Dat zal bijvoorbeeld het geval zijn indien de levensverwachting sterker omhooggaat dan het CBS in zijn bevolkingsprognose voorspelt, indien de kosten van de zorg – anders dan in de studie is verondersteld – relatief sterk blijven stijgen onder invloed van de 'wet' van Baumol of indien de volumegroei van zorg – eveneens in afwijking van de studie – als gevolg van de komst van nieuwe medische technologieën hoger blijft dan de reële inkomensgroei. Het effect van een tegenvallende groei van de zorguitgaven op het houdbaarheidstekort is al gauw belangrijk groter dan 0,4% van het BBP.

Erkend moet worden dat ramingen voor de lange termijn met grote onzekerheden zijn omgeven. Het opwaartse risico voor de omvang van het houdbaarheidstekort van een tegenvallende groei van de zorguitgaven is echter duidelijk groter dan het neerwaartse risico van een lagere reële rentevoet. De vergrijzingsstudie is daarmee eerder te optimistisch dan te pessimistisch.

Voor houdbare overheidsfinanciën is naar huidige inzichten in 2011 een robuust EMU-saldo vereist van 2% BBP. Het robuuste EMU-saldo bedraagt in 2011 in het voorzichtige scenario 1½% BBP en is daarmee ½%-punt lager dan het houdbare robuuste EMU-saldo. Het zogenoemde houdbaarheidstekort bedraagt in 2011 dus ½% BBP. Indien de overheid gedurende de komende kabinetsperiode houdbare overheidsfinanciën wil realiseren, dan kan dat op twee manieren. Het is in de eerste plaats mogelijk om te koersen op een hoger robuust EMU-saldo in 2011 dan in het voorzichtige scenario uit de bus komt. Hiervoor zijn saldoverbeterende maatregelen (bezuinigingen op de overheidsuitgaven en/of lastenverzwaringen) noodzakelijk ten bedrage van ½% BBP (9 mld euro). Houdbare overheidsfinanciën kunnen in de tweede plaats worden nagestreefd via maatregelen die na 2011 resulteren in een geringere stijging van de overheidsuitgaven en/of een sterkere toename van de overheidsinkomsten. Dergelijke

maatregelen verlagen namelijk het robuuste EMU-saldo dat in 2011 voor houdbare overheidsfinanciën vereist is. Voor zover langs de twee genoemde wegen in 2011 nog geen houdbare overheidsfinanciën worden gerealiseerd, zijn er na de kabinetsperiode nog beleidsaanpassingen noodzakelijk. Maatregelen om het houdbaarheidstekort tot nul terug te brengen kunnen weliswaar worden uitgesteld, maar zullen in dat geval vroeg of laat toch moeten worden genomen. Van uitstel komt in dit geval dus geen afstel.

3 Economische effecten op middellange termijn

3.1 CDA

3.1.1 Ex-ante budgettaire effecten

Het CDA heeft een uitgebreid pakket van ombuigingen en intensiveringen.¹⁷ De uitgavenontwikkeling, gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, verandert per saldo weinig ten opzichte van het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2008-2011. In het beleidspakket wordt met name omgebogen op openbaar bestuur, de zorg en subsidies. De netto intensiveringen zijn geconcentreerd bij het onderwijs en de sociale zekerheid. De jaarlijkse reële groei van het totaal van de collectieve uitgaven komt na verwerking van het beleidspakket, evenals in het voorzichtige scenario, uit op 2%.

Tabel 3.1	Reële collectieve uitgavenontwikkeling CDA, 2008-2011			
	Voorzichtig ^a scenario	Netto intensiveringen	Voorzichtig scenario incl. CDA	Voorzichtig scenario incl. CDA
	mld euro (prijzen 2007)			% per jaar ^d
Openbaar bestuur	2¼	- 1½	¾	¼
Veiligheid	¾	- ¼	½	1
Defensie	0	- ¼	0	- ¼
Infrastructuur	- ½	¼	- ¼	- ½
Milieu		¼	¼	
Onderwijs	2	¾	2¾	2½
Zorg	8	- ¼	7½	4
Sociale Zekerheid ^b	2¾	2¼	5	2
Ontwikkelingssamenwerking	½	0	½	2
Overig ^c	2½	- ¾	1¾	
Netto collectieve uitgaven (gecorrigeerd)	18½	¼	18¾	2
Financieringsverschuivingen	¾	- 1¼	- ½	
EMU-relevante netto collectieve uitgaven	19¼	- 1	18¼	2

^a Het cluster zorg gecorrigeerd voor de eenmalige overheveling van het zorgopleidingsfonds in 2007. Het cluster sociale zekerheid gecorrigeerd voor zorgopleidingsfonds en omzetting van de fiscale kinderkorting in een uitkeerbare kindertoeslag (tegenboeking bij financieringsverschuivingen).

^b Inclusief WMO, zorgtoeslag en huurtoeslag.

^c Subsidies en niet-belastingontvangsten.

^d Exclusief (macro-economische) doorwerkingseffecten van het CDA-programma.

¹⁷ Een gedetailleerde beschrijving van het CDA-programma is in bijlage A opgenomen. Bijlage J.5 schetst de achtergrond van de correcties voor financieringsverschuivingen.

Het CDA-pakket verhoogt de microlasten met ½ mld euro, vrijwel volledig ten laste van gezinnen. Het EMU-saldo in 2011 verbetert ex-ante, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten, met ¼ mld euro.

Collectieve uitgaven

Het CDA buigt per saldo 1½ mld euro om bij het openbaar bestuur, waarvan ¾ mld euro bij de lokale overheid. De overige ombuigingen op het openbaar bestuur (¾ mld euro) worden met name gerealiseerd door de rijksoverheid aanzienlijke taakstellende efficiencykortingen op te leggen en te bezuinigen op de uitvoeringskosten van de sociale zekerheid. Het CPB gaat ervan uit dat deze ombuigingen niet alleen leiden tot efficiencywinst, maar ook tot minder dienstverlening, bijvoorbeeld door het afstoten van taken (zie bijlage J.2). De intensivering van ¾ mld euro in het onderwijs wordt onder meer besteed aan achterstandsleerlingen, scholing en prestatiebeloning voor onderwijspersoneel en gratis schoolboeken in het voortgezet onderwijs (zie ook hoofdstuk 4).

Op de zorg wordt per saldo ¼ mld euro omgebogen. Het CDA behaalt in 2011 een efficiencyverbetering van ½ mld euro (oplopend tot 1½ mld euro in 2018) door een versnelling van marktwerking in de ZVW en in de AWBZ. Daar staat een hogere zorgconsumptie tegenover van ¼ mld euro in samenhang met het afschaffen van de no-claim.

Ten opzichte van het basisbeeld verhoogt het CDA de sociale-zekerheidsuitgaven per saldo met 2¼ mld euro. De WMO en de huurtoeslag worden verhoogd met 1¾ mld euro, waarvan 1¼ mld euro samenhangt met de scheiding van wonen en zorg in de AWBZ. Daarnaast wordt ½ mld euro uitgetrokken voor de kinderbijslag/toeslag en ½ mld euro voor verhoging van de arbeidsongeschiktheidsuitkeringen. Daar staat een ombuiging tegenover van ¾ mld euro, vooral bij de re-integratie-uitgaven.

De post overige ombuigingen (¾ mld euro) betreft onder meer subsidies voor stadsvernieuwing en bedrijven en verhoging van boetes van de OPTA, NMa en justitie.

Daarnaast is bij de uitgaven sprake van een financieringsverschuiving van -1¼ mld euro. In de AWBZ wordt in 2009 overgegaan tot het scheiden van wonen en zorg. In 2011 worden ook de diensten afgesplitst (eten en drinken, schoonmaken, wassen, tuinonderhoud e.d.). Door deze maatregelen verschuift in de financiering 1¼ mld euro van de AWBZ naar private lasten.

Lastenontwikkeling

Het CDA verzwaart de microlasten met een kleine ½ mld euro, vrijwel volledig ten laste van gezinnen.¹⁸

De lasten voor gezinnen worden met name verzwaard door een verlaging van de algemene heffingskorting, terwijl ook de mogelijkheid om de algemene heffingskorting te verzilveren tegen de heffing van de partner geleidelijk wordt afgeschaft (samen ruim 1¼ mld euro in 2011).

¹⁸ De meting van microlasten komt niet noodzakelijk overeen met het *inkomenseffect* dat burgers en bedrijven ervaren. Partijen kunnen ook aan de uitgavenkant maatregelen nemen die effect op de koopkracht of de winst hebben. De koopkrachteffecten worden in paragraaf 3.1.3 besproken.

Het afscheiden van wonen en diensten van de AWBZ, waardoor bewoners van AWBZ-instellingen zelf de kosten van wonen en diensten zoals huishoudelijke verzorging gaan betalen, verzwaart de lasten voor gezinnen verder met 1¼ mld euro. Tegenover deze lastenverzwaring staat compensatie via collectieve uitgaven als de huurtoeslag en de WMO. Deze uitgaven komen in de koopkracht tot uitdrukking, maar niet in de microlastenontwikkeling. Ten slotte worden de lasten voor gezinnen met ¾ mld euro verzwaard door verhoging van milieueffingen en btw. Hier staan met name een verlaging van het belastingtarief tweede schijf met 1 mld euro en een verhoging van de arbeidskorting met eenzelfde bedrag tegenover. De lasten voor gezinnen worden met nog eens 1 mld euro verlicht door een verlaging van de WW-premie, een verhoging van de combinatiekorting, een (endogene) verlaging van de ZVW-premie en een verruiming van de levensloopregeling.

De lasten voor bedrijven worden verlicht door verlaging van de collectieve arbeidsongeschiktheidspremie en de WW-premie (¼ mld euro), verruiming van de afdrachtvermindering voor speur- en ontwikkelingswerk en herinvoering van de scholingsaftrek (samen ¼ mld euro). Daar staat een lastenverzwaring van ½ mld euro tegenover doordat het CDA stichtingen, met name pensioenfondsen en woningbouwcorporaties, onder de vennootschapsbelasting brengt.

De lastenverzwaring van het CDA omvat voor 1¼ mld euro aan niet-EMU-relevante lastenmaatregelen, ofwel de microlastenontwikkeling komt 1¼ mld euro hoger uit dan de mutatie in de EMU-relevante lasten. Dit verschil betreft de eigen betaling voor wonen en diensten bij opname in de intramurale AWBZ. Hiermee rekening houdend nemen de EMU-relevante lasten af en verslechteren daarmee het EMU-saldo met bijna 1 mld euro.

Tabel 3.2	Microlasten CDA, 2008-2011 (mld euro, prijzen 2007)		
	Voorzichtig scenario	Effect CDA	Voorzichtig scenario incl. CDA
Milieu	0	½	½
Inkomen en arbeid	4¾	- 1	4
Vermogen en winst	- 1¼	½	- 1
Overig	0	½	½
Totaal mutatie microlasten (MLO)	3½	½	3¾
w.v. bedrijven	¼	0	¼
gezinnen	3¼	½	3¾
Financieringsverschuivingen	- ¾ ^a	1¼	½
Beleids effect EMU-relevante lasten	4¼	- 1	3¼

^a Omzetting fiscale kinderkorting in een uitkeerbare kindertoeslag.

3.1.2 Macro-economische effecten en lange-termijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën

Macro-economische effecten

Het CDA-programma is ex-ante nagenoeg budgettair neutraal. Binnen het pakket is sprake van lagere EMU-relevante lasten, de EMU-relevante ombuigingen zijn iets groter dan de intensiveringen. Door het programma komt de economische groei tot 2011 gemiddeld per jaar 0,1% hoger uit dan in het voorzichtige scenario.

Onder meer door een lagere replacement rate stijgen de lonen iets minder dan in het voorzichtige scenario. De werkgelegenheid neemt toe. Daarom is de groei van de particuliere consumptie hoger. De groei van de overheidsbestedingen is door de ombuigingen lager. Per saldo is de groei van het bruto binnenlands product tot 2011 0,1% per jaar hoger dan in het voorzichtige scenario. Er is geen sprake van inverdieneffecten. Ook de structurele inverdieneffecten zijn gering, het robuuste EMU-saldo verbetert licht.

De werkgelegenheid bij de overheid vermindert met 17 000 personen als gevolg van de ombuigingen. Met name door deregulering van het zorgaanbod komt ook de werkgelegenheid in de zorg lager uit dan in het voorzichtige scenario. De doelmatigheidswinsten in de zorg hangen deels samen met een toename van de arbeidsproductiviteit. Door de lagere lonen en hogere productie komt in de marktsector de groei van de werkgelegenheid hoger uit. Per saldo stijgt de werkgelegenheid tot 2011 door het CDA-programma. Het arbeidsaanbod neemt minimaal toe tot 2011. Het werkloosheidspercentage is in 2011 0,1%-punt lager dan in het voorzichtige scenario.

De structurele groei van het bruto binnenlands product is gemiddeld per jaar 0,1% hoger dan in het voorzichtige scenario. Dit is vooral het gevolg van een iets hogere groei van het structurele arbeidsaanbod, veroorzaakt door lagere belastingen voor werknemers en wijzigingen in het belastingstelsel. Daarnaast is de evenwichtswerkloosheid 0,1%-punt lager vanwege een lagere wig en replacement rate.

Houdbaarheid van overheidsfinanciën

In welke mate draagt het CDA-programma bij aan verbetering van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn? Hiervoor kijken we naar het effect op het zogenoemde houdbaarheidstekort, dat bij ongewijzigd beleid 1½% BBP bedraagt.¹⁹ Het CDA-programma verkleint dit tekort met ¾% BBP. In 2011 is nog nauwelijks sprake van een verbetering van het houdbaarheidstekort, omdat het robuuste EMU-saldo slechts licht verbetert.

¹⁹ Zie Economische Verkenning 2008-2011, tabel 4.5, CPB Document 129.

Tabel 3.3 Macro-economische effecten CDA-programma, 2008-2011			
	Voorzichtig scenario	Effect CDA	Voorzichtig scenario incl. effect CDA
mutaties per jaar in %			
Lonen en prijzen			
Contractloon marktsector	3	- 0,1	3
Loonsom per werknemer marktsector	3½	- 0,2	3½
Consumentenprijsindex (CPI)	1½	0,0	1½
Reële arbeidskosten marktsector	1¾	- 0,1	1¾
Volume bestedingen en productie			
Bruto binnenlands product	1¾	0,1	1¾
Idem structureel	2	0,1	2
Particuliere consumptie	1¼	0,2	1½
Overheidsbestedingen	1½	- 0,2	1¼
Investerings, excl. woningen	2½	0,2	2¾
Goederenuitvoer	6	0,1	6
Arbeidsproductiviteit marktsector	2	0,0	2
Arbeidsmarkt			
Werkgelegenheid totaal (arbeidsjaren)	¼	0,1	¼
w.v. marktsector	- ¼	0,2	0
overheid	¼	- 0,5	- ¼
zorg	2	- 0,1	2
Werkgelegenheid in personen	½	0,1	½
Arbeidsaanbod in personen	¼	0,0	½
niveau in eindjaar in %			
Werkloze beroepsbevolking	4½	- 0,1	4½
Evenwichtswerkloosheid	4½	- 0,1	4½
Arbeidsinkomensquote marktsector	78	- 0,1	78
Replacement rate	67¾	- 0,3	67½
Overheidsfinanciën			
EMU-saldo (%BBP)	1	0,1	1,1
Structureel EMU-saldo (% BBP)	0,9	0,0	1,0
Robuust EMU-saldo (% BBP)	0,5	0,1	0,6
Verbetering lange-termijnhoudbaarheid (%BBP)		¾	

De verbetering van het houdbaarheidstekort met ¾% BBP wordt na 2011 gerealiseerd, voornamelijk door de geleidelijke individualisering van de algemene heffingskorting in 20 jaar en door de maatregelen die de uitgaven aan de collectief gefinancierde zorg verlagen. Bij de maatregelen in de sfeer van de zorg loopt de in 2011 gerealiseerde ombuiging in latere jaren nog op en wordt bovendien het effect op de houdbaarheid versterkt door de vergrijzing. De individualisering van de algemene heffingskorting en de zorgmaatregelen verbeteren de houdbaarheid na 2011 beide met 0,3% BBP.

De maatregelen die pas na 2011 effectief worden, blijven bij de in de volgende paragraaf besproken koopkrachteffecten buiten beeld. De gefaseerde beperking van de verzilvering van de algemene heffingskorting tegen de heffing van de partner komt maar voor een beperkt deel tot uiting in het koopkrachtbeeld 2008-2011. De maatregel is alleen gericht op de cohorten die zijn geboren in 1972 of later en bovendien is in 2011 voor deze groep nog maar 20% van de gefaseerde invoering gerealiseerd. In de periode 2012-2027 wordt de resterende 80% van de verzilvering bij de partner afgebouwd. De maatregel bereikt in 2037 het uiteindelijke effect. In dat jaar is het cohort dat geboren is in 1972 minstens 65 jaar. Voor 65-plussers is de maatregel nauwelijks van belang, aangezien in het algemeen beide partners recht hebben op AOW en de algemene heffingskorting zelf kunnen verzilveren. Het netto inkomen van huishoudens met een alleenverdiener, waarvan de partner geboren is in 1972 of later, neemt gedurende de periode van invoering 100 euro per jaar minder toe dan zonder de maatregel het geval zou zijn geweest. Het effect loopt uiteindelijk na 2011 nog op met 1600 euro, indien vertaald naar de inkomensniveaus van 2007.

3.1.3 Koopkrachteffecten

Relevante maatregelen

Maatregelen die voor de koopkracht relevant zijn, betreffen:

- Verhoging van de arbeidskorting met 195 euro;
- Verlaging van het tarief in de tweede schijf met 1,3%-punt;
- Verlaging van de AWF-premie voor werknemers met 0,85%-punt;
- Verlaging van de algemene heffingskorting met 100 euro;
- Beperking verzilvering van de algemene heffingskorting in 20 jaar voor niet-werkende partners die in 1972 of later zijn geboren;
- Verhoging WAO-, Wajong- en WAZ-uitkering voor volledig arbeidsongeschikten van 70% naar 75%;
- Harmonisatie van vier regimes in de huurtoeslag voor huishoudens van één en meerdere personen en voor 65-min en 65-plus; verlaging van de huurtoeslag boven de kwaliteitskortingsgrens;
- Verhoging van de kinderbijslag met 319 euro voor een eerste kind van 0-5 jaar en 159 euro voor een eerste kind van 6-11 jaar, verhoging van de kindertoeslag met 144 euro en invoering van een kindertoeslag van 230 euro voor gezinnen met twee of meer kinderen;
- Verhoging van de aanvullende combinatiekorting met 370 euro tot 1082 euro; introductie van een opbouwtraject vergelijkbaar met de arbeidskorting;
- Verhoging van de bruto AOW-toeslag met 150 euro en verhoging van de aanvullende ouderenkorting met 125 euro.

Koopkrachteffecten

Het CDA-programma heeft een effect op de contractloonstijging van $-0,1\%$ per jaar; de inflatie blijft ongewijzigd. De iets lagere reële loonstijging beperkt de koopkrachtverbetering van huishoudens. Dit wordt ruimschoots gecompenseerd door bovenstaande uitgaven- en lastenmaatregelen. De koopkracht van huishoudens verbetert door het CDA-programma in doorsnee met $\frac{1}{4}\%$ per jaar. Inclusief de verbetering in het basispad neemt de koopkracht van huishoudens met 1% per jaar toe.

Alle huishoudens hebben voordeel van de verlaging van het tarief in de tweede schijf, maar nadeel van de verlaging van de algemene heffingskorting. Werknemers profiteren van de verhoging van de arbeidskorting en de verlaging van de AWF-premie voor werknemers. De verhoging van de kinderbijslag en de kindertoeslag en de invoering van een kindertoeslag voor huishoudens met twee of meer kinderen hebben een gunstig effect op de koopkracht van huishoudens met kinderen. WAO-, Wajong- en WAZ-uitkeringsgerechtigden hebben voordeel van de verhoging van de uitkering van 70% naar 75% . De harmonisatie van de huurtoeslag is gunstig voor alleenstaanden, maar ongunstig voor meerpersoonshuishoudens. Huishoudens in dure huurwoningen krijgen gemiddeld wat minder huurtoeslag over de huur boven de kwaliteitskortingsgrens om schiefwonen te ontmoedigen.

Tabel 3.4 Ex-post koopkracht CDA-programma naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2008-2011 ^a	Alleenverdiener		Tweeverdiener		Alleenstaande ^b		Alle huishoudtypen	
	Effect CDA	Basis incl. CDA	Effect CDA	Basis incl. CDA	Effect CDA	Basis incl. CDA	Effect CDA	Basis incl. CDA
Bruto huishoudinkomen ^c								
	mediaan koopkrachtmutatie in % per jaar							
Hoofdverdiener werknemer								
< 150% WML	0	1	} $\frac{1}{4}$	} 1	$\frac{1}{4}$	1		
150-250% WML	$\frac{1}{4}$	1			$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	} $\frac{1}{4}$	} $1\frac{1}{4}$
250-400% WML			$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$				
> 400% WML	} $\frac{1}{4}$	} 1	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	} $\frac{1}{4}$	} $1\frac{1}{4}$		
Hoofdverdiener uitkeringsgerechtigd								
< 120% WML	0	$\frac{3}{4}$	} $\frac{1}{4}$	} $1\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	} $\frac{1}{4}$	} $1\frac{1}{4}$
> 120% WML	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$			$\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$		
65-plussers ^d								
< 120% AOW	} 0	} $\frac{3}{4}$	0	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$	} 0	} $\frac{3}{4}$
> 120% AOW			0	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$		
Totaal							$\frac{1}{4}$	1

^a Basis is het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2008-2011.
^b Inclusief alleenstaande ouders.
^c Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.
^d Alleenverdiener 65-plus betreft een kleine groep 65-plussers met een partner jonger dan 65 jaar zonder eigen inkomen.

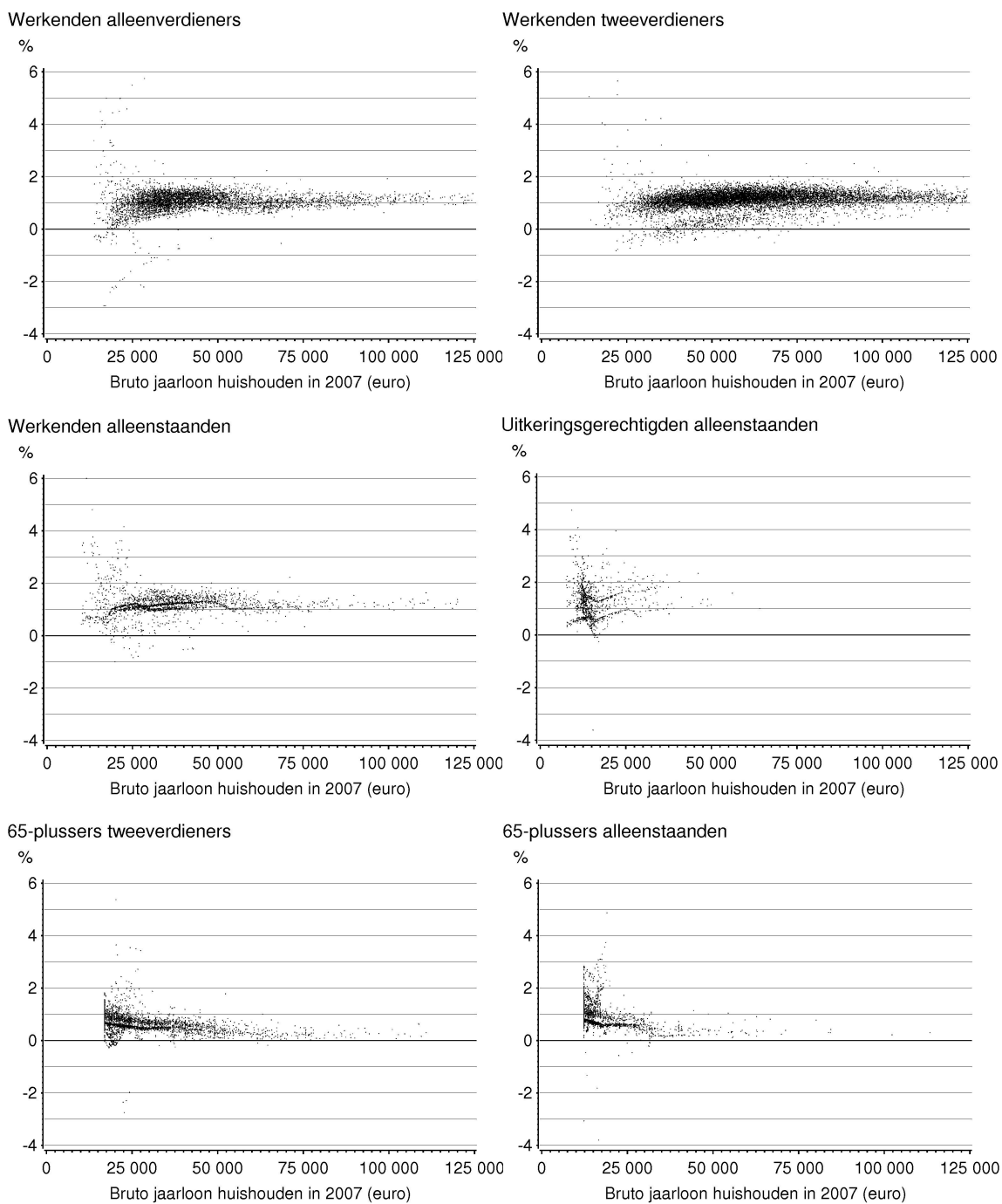
Een aantal maatregelen, met per saldo een gunstig effect op de bestedingsmogelijkheden van huishoudens, is niet in de koopkrachtcijfers verwerkt, omdat niet bekend is welke huishoudens in welke mate daarvan profiteren. Dit betreft onder meer een verhoging van het budget voor de Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS).

Doorwerking arbeidsmarkt

De replacement rate, de verhouding tussen het netto inkomen van uitkeringsgerechtigden en werkenden, daalt door het CDA-programma met 0,3%-punt. De verhoging van de arbeidskorting en van de aanvullende combinatiekorting versterkt de financiële prikkel om een baan te zoeken en te aanvaarden. Het inkomensafhankelijk maken van de aanvullende combinatiekorting verlaagt de marginale druk en versterkt de prikkel voor minst verdienende partners om meer uren te werken.

Figuur 3.1 Koopkracht CDA (inclusief basispad) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2008-2011 (mutaties in % per jaar)

3.2 PvdA

3.2.1 Ex-ante budgettaire effecten

De PvdA wil, gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, per saldo 3 mld euro intensiveren ten opzichte van de uitgavenontwikkeling in het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2008-2011. Dit is de resultante van een uitgebreid pakket van ombuigingen en intensiveringen.²⁰ In het beleidspakket wordt met name omgebogen bij het openbaar bestuur. De netto intensiveringen zijn geconcentreerd bij het onderwijs, de sociale zekerheid, milieu en ontwikkelingssamenwerking. De jaarlijkse reële groei van het totaal van de collectieve uitgaven komt na verwerking van het beleidspakket uit op 2½%, tegenover 2% in het voorzichtige scenario.

De lastenmaatregelen van het PvdA-pakket zijn per saldo neutraal. Dit is de resultante van een verzwaring van de microlasten voor bedrijven van 1¼ mld euro en een lastenverlichting voor gezinnen van 1¼ mld euro. Het EMU-saldo verslechtert ex-ante, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten, met 3 mld euro.

Collectieve uitgaven

De PvdA buigt per saldo 1¼ mld euro om bij het openbaar bestuur, waarvan ½ mld euro bij de provincies en ¼ mld euro bij de waterschappen. De overige ombuigingen op het openbaar bestuur (½ mld euro) worden met name gerealiseerd door de rijksoverheid aanzienlijke taakstellende efficiencykortingen op te leggen. Het CPB gaat ervan uit dat deze ombuigingen niet alleen leiden tot efficiencywinst, maar ook tot minder dienstverlening, bijvoorbeeld door het afstoten van taken (zie bijlage J.2).

De uitgaven aan milieu worden ¾ mld euro verhoogd, onder meer voor het stimuleren van duurzame energieopwekking en het bevorderen van de ecologische hoofdstructuur. De netto intensivering van 1½ mld euro in het onderwijs wordt onder meer besteed aan een (prestatie)beloning en scholing van leraren, meer geld voor dagopvang door scholen, voor- en vroegschoolse educatie, uitbreiding van het speciaal onderwijs en meer geld voor wetenschappelijk onderzoek (zie ook hoofdstuk 4).

De zorguitgaven veranderen per saldo niet. Tegenover ½ mld euro hogere uitgaven (onder meer door het afschaffen van de no-claim en meer personeel in verpleeghuizen en de thuiszorg) staan evenveel ombuigingen (onder meer door invoering van maatstafconcurrentie in ziekenhuizen, een lager uurtarief voor specialisten en een ombuiging op de AWBZ).

Ten opzichte van het basisbeeld verhoogt de PvdA de sociale zekerheidsuitgaven per saldo met 2 mld euro. De PvdA maakt de eerste 3 dagen kinderopvang en buitenschoolse opvang via de Wet kinderopvang gratis voor werkenden (1¼ mld euro). Voorts past de PvdA de

²⁰ Een gedetailleerde beschrijving van het PvdA-programma is in bijlage B opgenomen. Bijlage J.5 schetst de achtergrond van de correcties voor financieringsverschuivingen.

WAO/WIA-regeling op enkele punten aan, waardoor de uitgaven met een kleine ½ mld euro toenemen. De uitkeringen voor duurzaam volledig arbeidsongeschikten in de WAO worden net als in de IVA verhoogd van 70% naar 75% van de uitkeringsgrondslag, de Pemba in de IVA wordt in stand gehouden, de WGA-vervolguitkering wordt afhankelijk van het laatstverdiende loon in plaats van het minimumloon, de toegangsgrens voor de WGA met betrekking tot het arbeidsongeschiktheidspercentage wordt verlaagd, een bonusregeling voor het in dienst hebben van arbeidsgehandicapten wordt ingesteld en het schattingsbesluit wordt aangepast. De huurtoeslag wordt verhoogd met ¼ mld euro en het uitkeerbaar maken van alle heffingskortingen (uitgezonderd de algemene heffingskorting) leidt eveneens tot een intensivering van ¼ mld euro. Daar staan ombuigingen van ½ mld euro op het cluster sociale zekerheid tegenover, onder meer bij de re-integratie-uitgaven.

Tabel 3.5 Reële collectieve uitgavenontwikkeling PvdA, 2008-2011				
	Voorzichtig ^a scenario	Netto intensiveringen	Voorzichtig scenario incl. PvdA	Voorzichtig scenario incl. PvdA
	mld euro (prijzen 2007)			% per jaar ^d
Openbaar bestuur	2¼	- 1¼	1	½
Veiligheid	¾	- ¼	½	1½
Defensie	0	- ¼	- ¼	- ¾
Infrastructuur	- ½	0	- ½	- 1½
Milieu		¾	¾	
Onderwijs	2	1½	3½	3
Zorg	8	0	8	4
Sociale zekerheid ^b	2¾	2	5	2
Ontwikkelingssamenwerking	½	½	1	4¼
Overig ^c	2½	0	2½	
Netto collectieve uitgaven (gecorrigeerd)	18½	3	21½	2½
Financieringsverschuivingen	¾	- 3¼	- 2½	
EMU-relevante netto collectieve uitgaven	19¼	- ¼	19	2¼

^a Het cluster zorg gecorrigeerd voor de eenmalige overheveling van het zorgopleidingsfonds in 2007. Het cluster sociale zekerheid gecorrigeerd voor zorgopleidingsfonds en omzetting van de fiscale kinderkorting in een uitkeerbare kindertoeslag (tegenboeking bij financieringsverschuivingen).

^b Inclusief WMO, zorgtoeslagen en huurtoeslag.

^c Subsidies en niet-belastingontvangsten.

^d Exclusief (macro-economische) doorwerkingseffecten van het PvdA-programma.

De PvdA verhoogt het budget voor ontwikkelingssamenwerking met ½ mld euro. Bij de post overig houden intensiveringen en ombuigingen elkaar in evenwicht. Voor buurtbudgetten wordt 1 mld euro uitgetrokken, wat ten dele wordt gefinancierd uit het budget voor stedenbeleid (½ mld euro). De netto intensivering voor volkshuisvesting bedraagt dus ½ mld euro. Voorts wordt het budget voor sport en cultuur met ¼ mld euro verhoogd. Daar staat tegenover dat de

niet-belastingmiddelen 1 mld euro hoger uitkomen door de opbrengst van de vliegheffing (zie ook bijlage B) en de verkoop van gronden van de overheid aan particulieren.

Daarnaast is bij de uitgaven sprake van enkele financieringsverschuivingen ($-3\frac{3}{4}$ mld euro). Dit betreft het grotendeels wegvallen van de zorgtoeslag in samenhang met het verlagen van de nominale premie ($-3\frac{3}{4}$ mld euro) en een pakketuitbreiding bij de zorg ($\frac{1}{4}$ mld euro). De PvdA vergroot het basispakket in de ZVW met tandheelkundige controles en de anticonceptiepil.

Lastenontwikkeling

De lastenmaatregelen van de PvdA zijn per saldo neutraal.²¹ Dit is de resultante van een lastenverzwaring voor bedrijven van $1\frac{3}{4}$ mld euro en een lastenverlichting voor gezinnen met hetzelfde bedrag.

De lasten voor gezinnen worden met name verlicht door de invoering van een werkbonus (inkomensafhankelijke arbeidskorting ofwel EITC). Hiermee is ruim 2 mld euro gemeoid. Verdere lastenverlichting vloeit voort uit de uitbreiding van het ZVW-pakket en de verhoging van de ouderenkorting (samen $\frac{1}{2}$ mld euro). Hier staat tegenover dat de algemene heffingskorting wordt verlaagd, hetgeen de lasten voor gezinnen met $\frac{3}{4}$ mld euro verzwaart.

Tabel 3.6 Microlasten PvdA, 2008-2011 (mld euro, prijzen 2007)

	Voorzichtig scenario	Effect PvdA	Voorzichtig scenario incl. PvdA
Milieu	0	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$
Inkomen en arbeid	$4\frac{3}{4}$	- 4	$\frac{3}{4}$
Vermogen en winst	- $1\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{4}$
Overig	0	0	0
Totaal mutatie microlasten (MLO)	$3\frac{1}{2}$	0	$3\frac{1}{2}$
w.v. bedrijven	$\frac{1}{4}$	$1\frac{3}{4}$	$1\frac{3}{4}$
gezinnen	$3\frac{1}{4}$	- $1\frac{3}{4}$	$1\frac{3}{4}$
Financieringsverschuivingen	- $\frac{3}{4}$ ^a	$\frac{3}{4}$	$2\frac{1}{2}$
Beleids­effect EMU-relevante lasten	$4\frac{1}{4}$	- $3\frac{1}{4}$	1

^a Omzetting fiscale kinderkorting in een uitkeerbare kindertoeslag.

De lasten voor bedrijven worden verzwaard door de verhoging van het tarief vennootschapsbelasting ($1\frac{1}{4}$ mld euro) en de invoering of verhoging van allerlei milieuheffingen ($1\frac{1}{4}$ mld euro). De lasten van bedrijven worden verder met $1\frac{1}{4}$ mld euro verzwaard door het afschaffen van de rentebox in de vennootschapsbelasting, de invoering van een vermogensheffing op woningbouwcorporaties en het afschaffen van de landbouwvrijstelling. Hier staat tegenover dat

²¹ De meting van *microlasten* komt niet noodzakelijk overeen met het *inkomenseffect* dat burgers en bedrijven ervaren. Partijen kunnen ook aan de uitgavenkant maatregelen nemen die effect op de koopkracht of de winst hebben. De koopkrachteffecten worden in paragraaf 3.2.3 besproken.

de werkgeverslasten op arbeid met 2¼ mld euro worden verlaagd door invoering van afdrachtverminderingen voor zowel jongeren als ouderen en verlaging van de WW-premie. Daarvan is een bedrag van een ½ mld euro bestemd voor de afschaffing van de werkgeversbijdrage voor kinderopvang.

Het lastenpakket van de PvdA omvat voor 3¼ mld euro aan niet-EMU-relevante financieringsverschuivingen. Dit betreft met name het grotendeels wegvallen van de zorgtoeslag (3¾ mld euro). Daar staat de pakketuitbreiding bij de zorg (-¼ mld euro) tegenover. De lastenmaatregelen van de PvdA verslechteren daarmee het EMU-saldo met 3¼ mld euro.

3.2.2 Macro-economische effecten en lange-termijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën

Macro-economische effecten

Het PvdA-programma bevat per saldo een budgettaire impuls van 3 mld euro ten opzichte van het voorzichtige scenario. De economische groei tot 2011 komt 0,1%-punt gemiddeld per jaar hoger uit door het programma.

De groei van de overheidsbestedingen is 0,2% hoger, onder meer door uitgaven aan kinderopvang. Per saldo is de werkgelegenheidsgroei bij de overheid nagenoeg onveranderd, bij de zorg stijgt de werkgelegenheid licht. Door de hogere replacement rate nemen de lonen toe. Daarnaast stijgt het beschikbaar inkomen van consumenten door de toename van de werkgelegenheid. Hierdoor komt de groei van de particuliere consumptie hoger uit. Ook de investeringsgroei neemt toe. Per saldo is de gemiddelde jaarlijkse groei van het bruto binnenlands product 0,1% hoger dan in het voorzichtige scenario.

Ondanks de budgettaire impuls van 3 mld euro verslechtert het EMU-saldo tot 2011 nauwelijks. Het inverdieneffect ter grootte van 2¾ mld euro ontstaat deels doordat de uit- en inverdieneffecten ongeveer de helft bedragen van de initiële intensiveringen en ombuigingen. Daarnaast is er sprake van een lastenverschuiving, die is samengesteld uit een verlaging van de sociale werkgeverspremies en (per saldo) een verhoging van de belastingen. De lagere premies verhogen de grondslag van de vennootschapsbelasting en zorgen, door een stimulering van de economische activiteit, voor hogere opbrengsten van de loon- en inkomstenbelasting waardoor het inverdieneffect op korte termijn groot is.

De hogere productiegroei werkt positief door op de werkgelegenheid in de marktsector. De totale groei van de werkgelegenheid is 0,1% per jaar hoger dan in het voorzichtige scenario. Ook de groei van het arbeidsaanbod is hoger. Dit is voornamelijk het gevolg van de lagere loon- en inkomstenbelasting door de invoering van de EITC, hetgeen een positief effect heeft op de netto lonen. Diverse andere maatregelen (kinderopvang, arbeidskorting en combinatiekorting) hebben per saldo een beperkte invloed op het arbeidsaanbod. De groei van de werkgelegenheid

Tabel 3.7	Macro-economische effecten PvdA-programma, 2008-2011		
	Voorzichtig scenario	Effect PvdA	Voorzichtig scenario incl. effect PvdA
	mutaties per jaar in %		
Lonen en prijzen			
Contractloon marktsector	3	0,2	3¼
Loonsom per werknemer marktsector	3½	0,1	3¾
Consumentenprijsindex (CPI)	1½	0,0	1½
Reële arbeidskosten marktsector	1¾	0,0	2
Volume bestedingen en productie			
Bruto binnenlands product	1¾	0,1	1¾
Idem structureel	2	0,0	2
Particuliere consumptie	1¼	0,3	1¾
Overheidsbestedingen	1½	0,2	1¾
Investerings, excl. woningen	2½	0,2	2¾
Goederenuitvoer	6	0,0	6
Arbeidsproductiviteit marktsector	2	0,0	2
Arbeidsmarkt			
Werkgelegenheid totaal (arbeidsjaren)	¼	0,1	¼
w.v. marktsector	-¼	0,2	0
overheid	¼	0,0	¼
zorg	2	0,1	2¼
Werkgelegenheid (personen)	½	0,1	½
Arbeidsaanbod in personen	¼	0,1	½
niveau in eindjaar in %			
Werkloze beroepsbevolking (in %)	4½	-0,3	4¼
Evenwichtswerkloosheid	4½	0,1	4½
Arbeidsinkomensquote marktsector (niveau)	78	0,0	78
Replacement rate	67¾	0,5	68¼
Overheidsfinanciën			
EMU-saldo (%BBP)	1,0	0,0	1,0
Structureel EMU-saldo (% BBP)	0,9	-0,4	0,5
Robuust EMU-saldo (% BBP)	0,5	-0,4	0,2
Verbetering lange-termijnhoudbaarheid (%BBP)		0	

is hoger dan de groei van het arbeidsaanbod; de werkloosheid daalt met 0,3%-punt, tot 4¼% in 2011.

De structurele groei is onveranderd ten opzichte van het voorzichtig scenario. De groei van het structurele arbeidsaanbod is licht hoger. De evenwichtswerkloosheid is 0,1%-punt hoger, doordat het effect van de toename van de replacement rate groter is dan die van de daling van de wig. De verhoging van de vennootschapsbelasting en indirecte belastingen zet via hogere kosten en prijzen de afzet van Nederlandse bedrijven onder druk. De inverdieneffecten bij de netto intensiveringen ebben weg in de tijd. Doordat de structurele groei in tegenstelling tot de

feitelijke groei niet hoger uitkomt dan in het voorzichtige scenario, verslechtert het robuuste EMU-saldo met 0,4% van het BBP, wat daardoor uitkomt op afgerond 0,2% BBP.

Houdbaarheid van overheidsfinanciën

In welke mate draagt het PvdA-programma bij aan verbetering van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn? Hiervoor kijken we naar het effect op het zogenoemde houdbaarheidstekort, dat bij ongewijzigd beleid 1½% BBP bedraagt.²² Het PvdA-programma laat dit tekort omgewijzigd. In 2011 wordt eerst nog een verslechtering van ¼% BBP gerealiseerd door de daling van het robuuste EMU-saldo in dat jaar (zie vorige paragraaf).

Na 2011 verbetert het houdbaarheidstekort met ¼% BBP. Deze verbetering komt nagenoeg in zijn geheel voor rekening van de gefaseerde invoering van een tariefsverhoging over het aanvullend pensioen tot het einde van de tweede schijf. Dit heeft na 2011 een effect van 0,3% BBP.

De maatregelen die pas na 2011 effectief worden, blijven bij de in de volgende paragraaf besproken koopkrachteffecten buiten beeld. De gefaseerde invoering van de heffing voor 65-plussers komt maar voor een heel beperkt deel tot uiting in het koopkrachtbeeld 2008-2011. In 2011 is nog maar één van de 30 stappen van de gefaseerde invoering gerealiseerd voor mensen die net 65 zijn geworden en worden aanvullende pensioenen tot 15 000 euro geheel ontzien. Op lange termijn wordt zowel de volledige tariefsaanpassing effectief, als de ondergrens voor de heffing over het aanvullend pensioen in reële termen afgebouwd. Dat laatste komt doordat de grens van 15 000 euro aan de prijzen wordt gekoppeld, in plaats van aan de lonen. Uiteindelijk impliceert de maatregel dat een belangrijk deel van de gepensioneerde huishoudens met een aanvullend pensioen in de verre toekomst een lager netto inkomen overhoudt dan zonder de maatregel het geval zou zijn geweest. Dit effect cumuleert tot circa 1 500 euro per gepensioneerde huishouden in de verre toekomst, vertaald naar de inkomensniveaus van 2007, waarbij omstreeks 2040 30% van dit effect wordt bereikt. De koopkracht van huishoudens met meer dan 15 000 euro aanvullend pensioen neemt door deze maatregelen in de periode 2012-2040 met 0 tot 0,2%-punt per jaar minder toe dan in het basispad.

3.2.3 Koopkrachteffecten

Relevante maatregelen

Maatregelen die voor de koopkracht relevant zijn, betreffen:

- Invoering van een inkomensafhankelijke arbeidskorting (EITC), genaamd werkbonus, van maximaal 500 euro;
- Verlaging van de algemene heffingskorting met 80 euro;
- Eerste drie dagen gratis kinderopvang voor werkende ouders;

²² Zie Economische Verkenning 2008-2011, tabel 4.5, CPB Document 129.

- Afschaffen algemene combinatiekorting en verhoging aanvullende combinatiekorting met 290 euro;
- Verhoging van de huurtoeslag via een verlaging van de normhuur met 18 euro per maand;
- Uitbetalen heffingskortingen, behalve de algemene heffingskorting;
- Verhoging van de WAO-uitkering voor volledig arbeidsongeschikten van 70 naar 75%;
- Verlaging van de nominale premie ZVW tot 400 euro, invoering van een procentuele werknemerspremie ZVW over het inkomen tot de premiegrens ZVW (ruim 30 000 euro), waardoor een substantiële daling optreedt van het aantal ontvangers van de zorgtoeslag (zo vervalt de zorgtoeslag voor alle 65-plussers) en verhoging van de ouderenkorting met 125 euro ter compensatie 65-plussers;
- Invoering van een heffing van 0,6% over het aanvullend pensioen vanaf 15 000 euro tot het einde van de tweede schijf voor mensen die in 2011 65 worden.

Koopkrachteffecten

Het PvdA-programma heeft een effect op de contractloonstijging van 0,1%-punt; de inflatie blijft ongewijzigd. De hogere reële loonstijging, die doorwerkt in uitkeringen en AOW, heeft een gunstig effect op de ontwikkeling van de koopkracht van huishoudens. Dit wordt per saldo versterkt door bovenstaande uitgaven- en lastenmaatregelen. De koopkracht van huishoudens neemt door het PvdA-programma in doorsnee toe met ¼% per jaar. Inclusief de verbetering in het basispad resulteert een koopkrachtverbetering van 1% per jaar.

De verlaging van de algemene heffingskorting is ongunstig voor de koopkracht van alle huishoudens. De invoering van de inkomensafhankelijke arbeidskorting (EITC), die 500 euro hoger is dan de bestaande arbeidskorting voor inkomens tussen 19 000 en 52 000 euro, heeft een gunstig effect op de koopkracht van werknemers met lage en middeninkomens. De korting wordt afgebouwd tot 0 bij inkomens tussen 52 000 en 70 000 euro. Werknemers met hoge inkomens ondervinden nadeel van het verlies van de bestaande arbeidskorting van zo'n 1400 euro. De knikken in de EITC rond 19 000 euro, 52 000 euro en 70 000 euro zijn zichtbaar in de puntenwolken van koopkrachteffecten (figuur 3.2).

De invoering van gratis kinderopvang voor maximaal drie dagen per week verbetert de koopkracht van werkende ouders, die de kosten van opvang nu gedeeltelijk zelf moeten betalen. De afschaffing van de combinatiekorting en de verhoging van de aanvullende combinatiekorting is ongunstig voor alleenverdieners met kinderen tot 12 jaar, nagenoeg neutraal voor tweeverdieners en gunstig voor alleenstaande ouders die werken en kinderen van deze leeftijd hebben.

Voorals huishoudens met lage inkomens profiteren van de verhoging van de huurtoeslag en het uitkeerbaar maken van de heffingskortingen anders dan de algemene heffingskorting.

De aanpassing van de financiering van de ZVW is voordelig voor alleenverdieners met hoge inkomens (boven de grens voor de zorgtoeslag) en voor tweeverdieners waarvan één partner

Tabel 3.8 Ex-post koopkracht PvdA-programma naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2008-2011^a								
Bruto huishoudinkomen ^b	Alleenverdiener		Tweeverdiener		Alleenstaande ^c		Alle huishoudtypen	
	Effect PvdA	Basis incl. PvdA	Effect PvdA	Basis incl. PvdA	Effect PvdA	Basis incl. PvdA	Effect PvdA	Basis incl. PvdA
mediaan koopkrachtmutatie in % per jaar								
Hoofdverdiener werknemer								
< 150% WML	1/4	1	} 1/2	} 1 1/2	3/4	1 1/2	} 1/4	} 1 1/4
150-250% WML	1/4	1			1/4	1 1/4		
250-400% WML	} 0	} 1	3/4	1 1/2	} - 1/4	} 3/4		
> 400% WML			0	1				
Hoofdverdiener uitkeringsgerechtigd								
< 120% WML	1/4	1 1/4	} 1/2	} 1 1/2	1/2	1 1/2	} 1/2	} 1 1/4
> 120% WML	0	1			1/4	1 1/4		
65-plussers^d								
< 120% AOW	} - 1/4	} 1/2	0	3/4	1/4	3/4	} 0	} 3/4
> 120% AOW			1/4	3/4	1/4	1/2		
Totaal							1/4	1

^a Basis is het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2008-2011.
^b Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.
^c Inclusief alleenstaande ouders.
^d Alleenverdiener 65-plus betreft een kleine groep 65-plussers met een partner jonger dan 65 jaar zonder eigen inkomen.

een hoog en de ander een laag inkomen heeft. Zij betalen minder aan procentuele premie en de verlaagde nominale premie dan nu via tweemaal de bestaande hogere nominale premie. Ook alleenstaanden met een inkomen onder het wettelijk minimumloon gaan erop vooruit. Alleenstaanden met hoge inkomens en tweeverdieners met allebei inkomens rond de premiegrens van ruim 30 000 euro en hoger gaan erop achteruit. Zij betalen via de maximale procentuele premie en de verlaagde nominale premie meer dan nu.

Een aantal maatregelen is niet in de koopkrachtcijfers verwerkt. Dit betreft met name de beperking van de hypotheekrenteaftrek en de bijtelling van het eigenwoningforfait tot een tarief van maximaal 42% en de verlaging van de overdrachtsbelasting voor starters. Deze maatregelen zijn niet in de koopkracht verwerkt, omdat deze alleen gelden voor nieuwe gevallen.

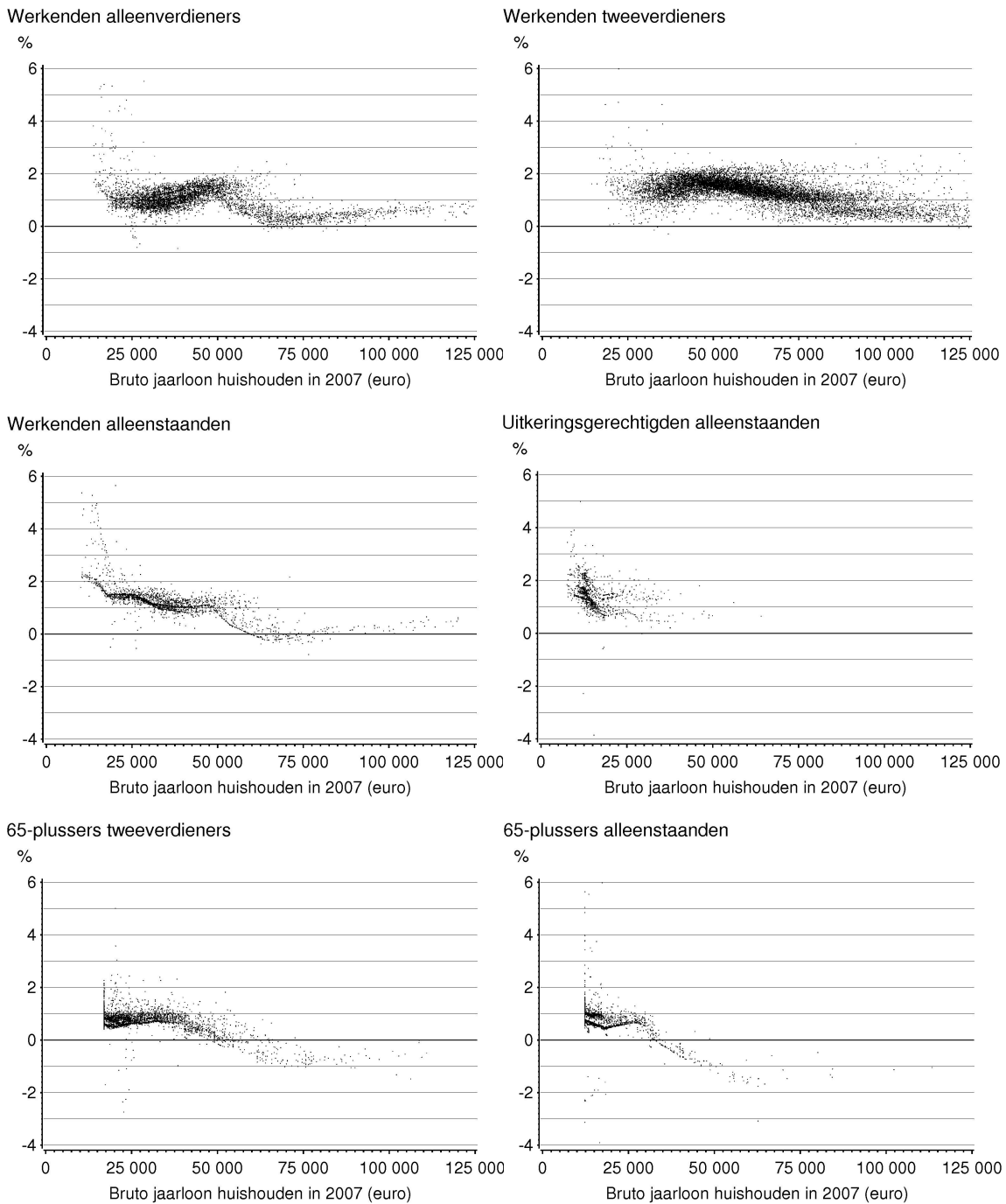
Doorwerking arbeidsmarkt

De replacement rate, de verhouding tussen het netto inkomen van uitkeringsgerechtigden en werkenden, komt in 2011 0,5%-punt hoger uit. De aanpassing van de arbeidskorting (EITC) verlaagt per saldo de replacement rate, maar de gewijzigde financiering van de ZVW verhoogt deze. De gedeeltelijke omzetting van de nominale premie in een inkomensafhankelijke premie verkleint het verschil in beschikbaar inkomen tussen werk en uitkering; dit wordt slechts deels

gecompenseerd door de verlaging van de, eveneens inkomensafhankelijke, zorgtoeslag. De financiële prikkel voor uitkeringsgerechtigden om een baan te aanvaarden wordt hierdoor gemiddeld genomen een fractie kleiner.

Door de introductie van de EITC wordt de marginale druk voor lagere inkomens (tot 113% WML) verlaagd en voor inkomens tussen 52 000 en 70 000 euro verhoogd. Een lagere marginale druk versterkt de prikkel om door scholing of meer arbeidsaanbod een hoger inkomen te verwerven.

Figuur 3.2 Koopkracht PvdA (inclusief basispad) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2008-2011 (mutaties in % per jaar)

3.3 VVD

3.3.1 Ex-ante budgettaire effecten

De VVD wil, gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, per saldo $3\frac{1}{4}$ mld euro ombuigen ten opzichte van de uitgavenontwikkeling in het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2008-2011. Dit is de resultante van een uitgebreid pakket van ombuigingen en intensiveringen.²³ In het beleidspakket wordt met name omgebogen bij het openbaar bestuur, de zorg en de sociale zekerheid. De netto intensiveringen zijn geconcentreerd bij het onderwijs en de infrastructuur. De jaarlijkse reële groei van het totaal van de collectieve uitgaven komt na verwerking van het beleidspakket uit op $1\frac{3}{4}\%$, tegenover 2% in het voorzichtige scenario.

Tabel 3.9	Reële collectieve uitgavenontwikkeling VVD, 2008-2011			
	Voorzichtig scenario	Netto intensiveringen	Voorzichtig scenario incl. VVD	Voorzichtig scenario incl. VVD
	mld euro (prijzen 2007)			% per jaar ^d
Openbaar bestuur	$2\frac{1}{4}$	$-1\frac{1}{4}$	1	$\frac{1}{2}$
Veiligheid	$\frac{3}{4}$	0	$\frac{3}{4}$	$1\frac{3}{4}$
Defensie	0	0	0	$\frac{1}{4}$
Infrastructuur	$-\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	0	$\frac{1}{4}$
Milieu		0	0	
Onderwijs	2	1	3	$2\frac{3}{4}$
Zorg	8	-1	7	$3\frac{1}{2}$
Sociale zekerheid ^b	$2\frac{3}{4}$	-1	2	$\frac{3}{4}$
Ontwikkelingssamenwerking	$\frac{1}{2}$	$-\frac{1}{2}$	$-\frac{1}{4}$	$-\frac{3}{4}$
Overig ^c	$2\frac{1}{2}$	$-\frac{3}{4}$	$1\frac{3}{4}$	
Netto collectieve uitgaven (gecorrigeerd)	$18\frac{1}{2}$	$-3\frac{1}{4}$	$15\frac{1}{2}$	$1\frac{3}{4}$
Financieringsverschuivingen	$\frac{3}{4}$	0	$\frac{3}{4}$	
EMU-relevante netto collectieve uitgaven	$19\frac{1}{4}$	-3	$16\frac{1}{4}$	$1\frac{3}{4}$

^a Het cluster zorg gecorrigeerd voor de eenmalige overheveling van het zorgopleidingsfonds in 2007. Het cluster sociale zekerheid gecorrigeerd voor zorgopleidingsfonds en omzetting van de fiscale kinderkorting in een uitkeerbare kindertoeslag (tegenboeking bij financieringsverschuivingen).

^b Inclusief WMO, zorgtoeslag en huurtoeslag.

^c Subsidies en niet-belastingontvangsten.

^d Exclusief (macro-economische) doorwerkingseffecten van het VVD-programma.

De VVD verlicht de microlasten in totaal met 5 mld euro. Dit is het saldo van een lastenverlichting voor gezinnen van $5\frac{1}{4}$ mld euro en een lastenverzwaring voor bedrijven van $\frac{1}{4}$ mld euro. Het EMU-saldo verslechtert ex-ante, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten, met $1\frac{3}{4}$ mld euro.

²³ Een gedetailleerde beschrijving van het VVD-programma is in bijlage C opgenomen. Bijlage J.5 schetst de achtergrond van de correcties voor financieringsverschuivingen.

Collectieve uitgaven

De VVD buigt per saldo 1¼ mld euro om bij het openbaar bestuur, waarvan ¼ mld euro bij de lokale overheid. De overige ombuigingen op het openbaar bestuur (1 mld euro) worden met name gerealiseerd door de rijksoverheid aanzienlijke taakstellende efficiencykortingen op te leggen. Het CPB gaat ervan uit dat deze ombuigingen niet alleen leiden tot efficiencywinst, maar ook tot minder dienstverlening, bijvoorbeeld door het afstoten van taken (zie bijlage J.2).

De uitgaven aan infrastructuur worden ½ mld euro verhoogd voor het opheffen van hardnekkige knelpunten in het wegennet. De intensivering van 1 mld euro in het onderwijs wordt onder meer besteed aan een verbetering van de arbeidsvoorwaarden en scholing van leraren, meer geld voor voor- en vroegschoolse educatie, het VMBO en voor huisvesting (zie ook hoofdstuk 4).

Bij de zorg wordt 1 mld euro omgebogen. De VVD bezuinigt voor ¾ mld euro op het volume van de AWBZ (verpleeg- en verzorgingshuizen, thuiszorg, instellingen voor verstandelijk gehandicapten en instellingen voor psychiatrische patiënten). Daarnaast levert de invoering van maatstafconcurrentie bij ziekenhuizen en een lager uurtarief voor specialisten ¼ mld euro op.

Ten opzichte van het basisbeeld verlaagt de VVD de sociale-zekerheidsuitgaven per saldo met 1 mld euro. Afgezien van de AOW worden alle uitkeringen gekoppeld aan de prijsindex in plaats van aan de gewogen loonindex. Bij de WAO en bijstand heeft dit de grootste invloed, in totaal dalen de uitgaven hierdoor met 1 mld euro. Het WWB-budget daalt met ½ mld euro, omdat personen jonger dan 27 jaar geen beroep meer kunnen doen op de bijstand. Hier staan overigens ¼ mld euro extra onderwijsuitgaven tegenover. De uitgaven nemen met ¾ mld euro af omdat de VVD het re-integratiebudget van gemeenten kort en de bemiddelingstaak van het CWI afschaft. Voorts stelt de VVD voor de maximale uitkeringsduur van de WW te verlagen van 38 naar 19 maanden en de uitkeringshoogte de eerste 3 maanden te verhogen naar 80% van het laatstverdiende loon; per saldo levert dit een ombuiging op van ¾ mld euro. Daar staan intensiveringen tegenover. De VVD maakt de kinderopvang en buitenschoolse opvang via de Wet kinderopvang gratis (1¼ mld euro). Voorts zet de VVD de buitengewone uitgavenaftrek ten dele om in een subsidieregeling voor chronisch zieken binnen de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (1 mld euro, per saldo ½ mld euro bezuiniging, zie ook lasten).

De VVD verlaagt het budget voor ontwikkelingssamenwerking met ½ mld euro. De post overige ombuigingen (¾ mld euro) betreft met name het beperken van subsidies.

Bij de uitgaven is sprake van een financieringsverschuiving van per saldo 0 mld euro. Dit betreft enerzijds hogere eigen betalingen in de zorg (-¼ mld euro); anderzijds werkt de verlaging van de loon- en inkomstenbelasting door op de bruto AOW-uitkering via de netto-nettokoppeling (¼ mld euro).

Lastenontwikkeling

De VVD verlicht de microlasten in totaal met 5 mld euro.²⁴ Dit is het saldo van een lastenverlichting voor gezinnen van 5¼ mld euro en een lastenverzwaring voor bedrijven van ¼ mld euro.

Het lastenbeeld voor gezinnen wordt gedomineerd door de verlaging van de belastingtarieven in alle schijven van de loon- en inkomstenbelasting met 2,5%-punt (–7½ mld euro). Daarnaast is sprake van lagere kosten voor de zorgverzekering (–½ mld euro). Hier staat met name afschaffing van de buitengewone uitgavenaftrek tegenover (1½ mld euro), alsmede de verhoging van btw en accijns (¾ mld euro) en de afschaffing van de verzilvering van de algemene heffingskorting tegen de heffing van de partner (½ mld euro). Tegenover de lastenverzwaring vanwege de afschaffing van de buitengewone lastenaftrek staat gedeeltelijke compensatie via de WMO. Deze uitgaven komen in de koopkracht tot uitdrukking, maar niet in de microlastenontwikkeling.

Bij de bedrijven ondervinden alleen de woningcorporaties een lastenverzwaring van enige omvang (½ mld euro). Daar staat een kleine verlaging van de inkomensafhankelijke bijdrage voor de ZVW-premie tegenover (–¼ mld euro).

De lastenontwikkeling van de VVD omvat per saldo voor 0 mld euro aan niet-EMU-relevante financieringsverschuivingen. Tegenover de eigen betalingen in de zorg staat de correctie voor de netto-nettokoppeling. De lastenmaatregelen van de VVD verslechteren daarmee het EMU-saldo met 4¾ mld euro.

Tabel 3.10 Microlasten VVD, 2008-2011 (mld euro, prijzen 2007)

	Voorzichtig scenario	Effect VVD	Voorzichtig scenario incl. VVD
Milieu	0	¼	¼
Inkomen en arbeid	4¾	– 6½	– 1¾
Vermogen en winst	– 1¼	¾	– ½
Overig	0	¾	¾
Totaal mutatie microlasten (MLO)	3½	– 5	– 1½
w.v. bedrijven	¼	¼	½
w.v. gezinnen	3¼	– 5¼	– 2
Financieringsverschuivingen	– ¾ ^a	0	– ¾
Beleidseffect EMU-relevante lasten	4¼	– 4¾	– ¾

^a Omzetting fiscale kinderkorting in een uitkeerbare kindertoeslag.

²⁴ De meting van microlasten komt niet noodzakelijk overeen met het *inkomenseffect* dat burgers en bedrijven ervaren. Partijen kunnen ook aan de uitgavenkant maatregelen nemen die effect op de koopkracht of de winst hebben. De koopkrachteffecten worden in paragraaf 3.3.3 besproken.

3.3.2 Macro-economische effecten en lange-termijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën

Macro-economische effecten

Het VVD-programma leidt tot een budgettaire impuls van 1¾ mld euro. Door het pakket komt de economische groei tot 2011 0,1% gemiddeld per jaar hoger uit dan in het voorzichtige scenario.

Tabel 3.11 Macro-economische effecten VVD-programma, 2008-2011	Voorzichtig scenario	Effect VVD	Voorzichtig scenario incl. effect VVD
	mutaties per jaar in %		
Lonen en prijzen			
Contractloon marktsector	3	– 0,7	2¼
Loonsom per werknemer marktsector	3½	– 0,8	2¾
Consumentenprijsindex (CPI)	1½	– 0,1	1½
Reële arbeidskosten marktsector	1¾	– 0,3	1½
Volume bestedingen en productie			
Bruto binnenlands product	1¾	0,1	1¾
Idem structureel	2	0,3	2¼
Particuliere consumptie	1¼	0,1	1½
Overheidsbestedingen	1½	– 0,2	1¼
Investerings, excl. woningen	2½	0,5	3
Goederenuitvoer	6	0,1	6
Arbeidsproductiviteit marktsector	2	– 0,1	2
Arbeidsmarkt			
Werkgelegenheid totaal (arbeidsjaren)	¼	0,1	¼
w.v. marktsector	– ¼	0,3	¼
overheid	¼	– 0,6	– ½
zorg	2	– 0,6	1½
Werkgelegenheid (personen)	½	0,1	½
Arbeidsaanbod in personen	¼	0,0	½
niveau in eindjaar in %			
Werkloze beroepsbevolking (in %)	4½	– 0,2	4¼
Evenwichtswerkloosheid (in %)	4½	– 0,5	4
Arbeidsinkomensquote marktsector (niveau)	78	– 0,6	77½
Replacement rate	67¾	– 2,5	65½
Overheidsfinanciën			
EMU-saldo (%BBP)	1,0	– 0,5	0,5
Structureel EMU-saldo (% BBP)	0,9	0,0	0,9
Robuust EMU-saldo (% BBP)	0,5	0,0	0,5
Verbetering lange-termijnhoudbaarheid (%BBP)		¾	

Door de tariefsverlagingen bij de loon- en inkomstenbelasting en de daling van de replacement rate met 2,5%-punt is er minder druk op de lonen en nemen de reële arbeidskosten minder toe. Dit schept ruimte voor een hogere groei van de werkgelegenheid in de marktsector. De ombuigingen leiden tot een afname van de werkgelegenheid bij de overheid en tot een lagere groei van de werkgelegenheid in de zorg. Alles bij elkaar groeit de werkgelegenheid tot 2011 iets meer dan in het voorzichtige scenario. Tot 2011 blijft het arbeidsaanbod nagenoeg ongewijzigd door het VVD-programma. Het werkloosheidspercentage daalt tot 4¼% in 2011.

De groei van de overheidsbestedingen is lager dan in het voorzichtige scenario. Daar staat tegenover dat de groei van de particuliere consumptie hoger is door per saldo hogere netto reële lonen en meer werkgelegenheidsgroei. Ook de groei van de uitvoer neemt toe vanwege de verbeterde concurrentiepositie door lagere reële arbeidskosten. De groei van het bruto binnenlands product tot 2011 is 0,1% gemiddeld per jaar hoger dan in het voorzichtige scenario.

Vanwege de initiële budgettaire impuls en de samenstelling ervan komt het EMU-saldo in 2011 0,5% van het BBP lager uit in vergelijking met het voorzichtige scenario. Het programma zet sterk in op een vermindering van het aantal ambtenaren en een verlaging van de uitkeringen in natura en overdrachten aan huishoudens. Dit zijn maatregelen waarvan de uitverdieneffecten relatief groot zijn. De inverdieneffecten van de verlaging van de tarieven in de loon- en inkomstenbelasting zijn op korte termijn beperkt.

De structurele economische groei is 0,3% per jaar hoger dan in het voorzichtige scenario. De groei van het structurele arbeidsaanbod is hoger, onder meer door de daling van de tarieven van de loon- en inkomstenbelasting, waardoor de netto lonen toenemen. Het afschaffen van de bijstand onder 27 jaar en het koppelen van verschillende uitkeringen aan prijzen in plaats van aan lonen leidt ook tot extra arbeidsaanbod. De evenwichtswerkloosheid komt 0,5%-punt lager uit door de verlaging van de wig en een forse daling van de replacement rate met 2,5%-punt. De hogere structurele groei van het BBP gaat gepaard met aanzienlijke inverdieneffecten waardoor het robuuste EMU-saldo op hetzelfde niveau uitkomt als in het voorzichtige scenario.

Houdbaarheid van overheidsfinanciën

In welke mate draagt het VVD-programma bij aan verbetering van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn? Hiervoor kijken we naar het effect op het zogenoemde houdbaarheidstekort, dat bij ongewijzigd beleid 1½% BBP bedraagt.²⁵ Het VVD-programma verkleint dit tekort met ¾% BBP. In 2011 is nog geen sprake van verbetering van het houdbaarheidstekort, het robuuste EMU-saldo blijft ongewijzigd.

De verbetering van het houdbaarheidstekort met ¾% BBP wordt na 2011 gerealiseerd. De belangrijkste instrumenten waarmee dit wordt bereikt zijn de geleidelijke beperking van de verzilvering van de algemene heffingskorting bij de partner in 20 jaar en het koppelen van sociale zekerheidsuitkeringen (exclusief de AOW) aan de prijzen in plaats van aan de lonen.

²⁵ Zie Economische Verkenning 2008-2011, tabel 4.5, CPB Document 129.

Deze maatregelen worden weliswaar al in 2008 ingezet, maar bereiken pas na 2011 hun volledige effect. De geleidelijke beperking van de verzilvering van de algemene heffingskorting voor niet-werkende partners en de koppeling van de uitkeringen (behalve de AOW) aan de prijzen verbeteren de houdbaarheid dan met respectievelijk 0,3% en 0,2% BBP. Ook de zorgmaatregelen en de werkgelegenheidseffecten van beperking van de mogelijkheid tot beroep op de bijstand dragen bij aan de houdbaarheidsverbetering, beide met 0,1% BBP.

De maatregelen die pas na 2011 effectief worden, blijven bij de in de volgende paragraaf besproken koopkrachteffecten buiten beeld. De koppeling van de uitkeringen aan de prijzen in plaats van aan de lonen impliceert dat de bijstandsuitkering in de toekomst reëel weliswaar op het peil van 2007 blijft, maar achterblijft bij de gemiddelde reële loonstijging. In 2040 is het bijstandsniveau ruim 40% minder gestegen dan het gemiddelde loon. Deze maatregel impliceert dus een geringere koopkrachtontwikkeling na 2011 van bijstandsgerechtigden dan zonder de maatregel het geval zou zijn geweest.

De mogelijkheid om de algemene heffingskorting te verzilveren tegen de heffing van de partner wordt in de periode tot 2011 voor 20% beperkt; in de jaren 2012 tot en met 2027 volgt de resterende 80%. Het netto inkomen van huishoudens met een alleenverdiener neemt gedurende de periode van invoering 100 euro per jaar minder toe dan zonder de maatregel het geval zou zijn geweest. Het effect loopt na 2011 uiteindelijk nog op met 1600 euro, indien vertaald naar de inkomensniveaus van 2007.

3.3.3 Koopkrachteffecten

Relevante maatregelen

Maatregelen die voor de koopkracht relevant zijn, betreffen:

- Verlaging belastingtarieven voor alle vier schijven met 2,5%-punt;
- Beperking verzilvering van de algemene heffingskorting tegen de heffing van de partner met 5%-punt per jaar;
- Kinderopvang gratis voor werknemers en zelfstandigen;
- Koppeling van de uitkeringen, behalve de AOW, aan prijzen in plaats van aan contractlonen;
- Omvorming van de buitengewone uitgavenaftrek tot een subsidieregeling;
- Verlaging van de zorgtoeslag door deze te baseren op een zorgpremie inclusief collectiviteitskorting.

Koopkrachteffecten

Het VVD-programma heeft een effect op de contractloonstijging van $-0,7\%$ per jaar en op de inflatie van $-0,1\%$. De lagere reële loonstijging beperkt de koopkrachtverbetering van huishoudens. Dit wordt ruimschoots gecompenseerd door de forse lastenverlichting. De

koopkracht van huishoudens neemt in doorsnee met ¼% per jaar toe. Inclusief de verbetering in het basispad voor 2008-2011 resulteert een koopkrachtverbetering van gemiddeld 1¼% per jaar. Werknemers (1¼% per jaar) gaan er wat meer op vooruit dan uitkeringsgerechtigden (¾% per jaar) en 65-plussers (1% per jaar).

De verlaging van de belastingtarieven verbetert de koopkracht van alle huishoudens. Voor alleenverdieners staat hier het nadeel van een beperking van de verzilvering van de algemene heffingskorting voor niet-werkende partners tegenover. Alleenverdieners met lage inkomens gaan er minder in koopkracht op vooruit dan andere werkenden, omdat het nadeel van minder algemene heffingskorting voor de niet-werkende partner voor hen relatief zwaar weegt en het voordeel van de tariefsverlaging voor hen relatief beperkt is (zie figuur 3.3). De invoering van gratis kinderopvang is gunstig voor de koopkracht van werknemers en ondernemers die de kosten hiervan momenteel deels zelf moeten betalen. Uitkeringsgerechtigden gaan er in koopkracht op achteruit doordat de uitkeringen niet meer gekoppeld zijn aan de lonen, maar aan de prijzen. De contractlonen stijgen met 2¼% per jaar, de prijzen met 1½%.

Tabel 3.12 Ex-post koopkracht VVD-programma naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2008-2011^a

	Alleenverdiener		Tweeverdiener		Alleenstaande ^c		Alle huishoudtypen	
	Effect VVD	Basis incl. VVD	Effect VVD	Basis incl. VVD	Effect VVD	Basis incl. VVD	Effect VVD	Basis incl. VVD
Bruto huishoudinkomen ^b								
mediaan koopkrachtmutatie in % per jaar								
Hoofdverdiener werknemer								
< 150% WML	- ¾	¼	}	½	}	1¼	½	1¼
150-250% WML	- ½	½		1¼		½	1¼	}
250-400% WML	}	0	¾	½	1¼	}	1½	
> 400% WML			¾	½	1½			½
Hoofdverdiener uitkeringsgerechtigd								
< 120% WML	- 1½	- ¾	}	0	}	¾	- ¼	¾
> 120% WML	- 1¼	- ¼		¾		- ¼	¾	}
65-plussers ^d								
< 120% AOW	}	¼	}	1	}	1	}	¼
> 120% AOW				1		1		¼
Totaal							¼	1¼

^a Basis is het voorzichtig scenario uit de Economische Verkenning 2008-2011.

^b Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.

^c Inclusief alleenstaande ouders.

^d Alleenverdiener 65-plus betreft een kleine groep 65-plussers met een partner jonger dan 65 jaar zonder eigen inkomen.

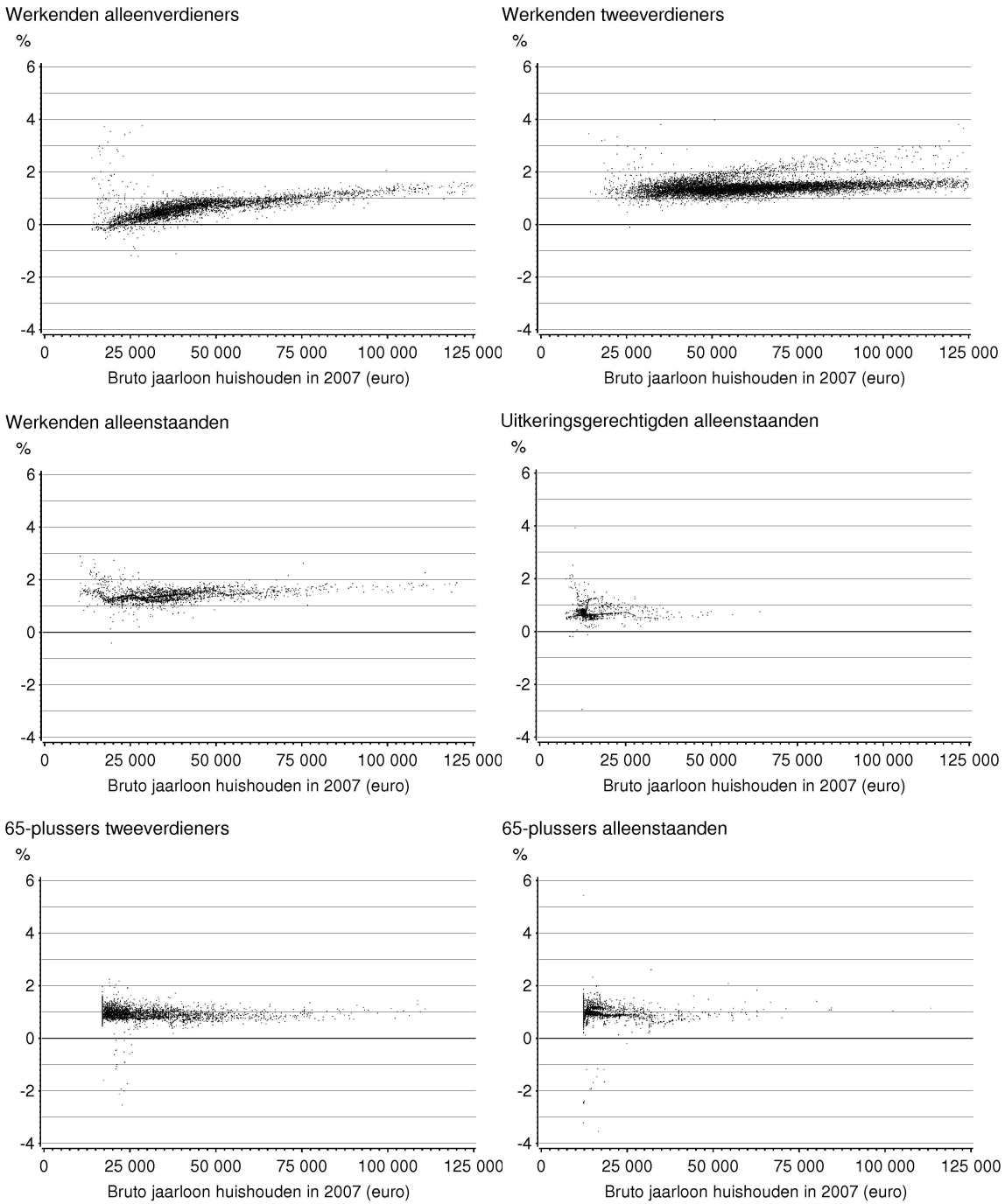
Een aantal maatregelen is niet in de koopkrachtcijfers verwerkt. Het betreft onder meer het afschaffen van de bijstand onder de 27 jaar, de verkorting van de maximale WW-duur en de verhoging van de WW-uitkering in de eerste drie maanden naar 80%. Deze maatregelen zullen

ertoe leiden dat mensen in een ander regime terechtkomen (bijvoorbeeld van de WW in de bijstand). Deze overgangen passen niet in een statisch koopkrachtbeeld.

Doorwerking arbeidsmarkt

De replacement rate, de verhouding tussen het netto inkomen van uitkeringsgerechtigden en werkenden, daalt met 2,5%-punt. Door de koppeling van de uitkeringen aan de prijzen in plaats van aan de contractlonen stijgt het inkomen van uitkeringsgerechtigden minder dan van werknemers. De financiële prikkel voor het zoeken en aanvaarden van een baan wordt hierdoor sterker. De verlaging van de tarieven in de loon- en inkomstenbelasting verlaagt de marginale druk, waardoor het voordeel van een hoger loon door meer uren te werken of te investeren in scholing toeneemt.

Figuur 3.3 Koopkracht VVD (inclusief basispad) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2008-2011 (mutaties in % per jaar)

3.4 SP

3.4.1 Ex-ante budgettaire effecten

De SP wil, gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, per saldo $4\frac{1}{4}$ mld euro intensiveren ten opzichte van de uitgavenontwikkeling in het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2008-2011. Dit is de resultante van een uitgebreid pakket van ombuigingen en intensiveringen.²⁶ In het beleidspakket wordt met name omgebogen bij defensie. De netto intensiveringen zijn geconcentreerd bij het onderwijs, de zorg, de sociale zekerheid, milieu en ontwikkelingssamenwerking. De jaarlijkse reële groei van het totaal van de collectieve uitgaven komt na verwerking van het beleidspakket uit op $2\frac{1}{2}\%$, tegenover 2% in het voorzichtige scenario,

De SP verlicht de microlasten in totaal met $1\frac{1}{4}$ mld euro. Dit is het saldo van een lastenverzwaring voor bedrijven van $4\frac{1}{2}$ mld euro en een lastenverlichting voor gezinnen van $5\frac{3}{4}$ mld euro. Het EMU-saldo in 2011 verslechtert ex-ante, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten, met $4\frac{3}{4}$ mld euro.²⁷

Collectieve uitgaven

De SP bezuinigt $2\frac{1}{2}$ mld euro op de defensie-uitgaven (ruim 40%). Deze forse ombuiging betreft alle grote onderdelen van defensie (crisisoperaties, zeestrijdkrachten, landmacht, luchtmacht en materieel).

De uitgaven aan milieu worden $\frac{1}{2}$ mld euro verhoogd voor het stimuleren van duurzame landbouw en duurzame energie. De netto intensivering van 2 mld euro in het onderwijs wordt onder meer besteed aan betere arbeidsvoorwaarden voor het onderwijspersoneel, meer voorschoolse educatie, de invoering van gratis schoolboeken in het voortgezet onderwijs en meer docenten en betere faciliteiten in het hoger onderwijs (zie ook hoofdstuk 4).

De SP trekt per saldo 1 mld euro extra uit voor de zorg. Deze intensivering is onder meer bestemd voor het aantrekken van meer gekwalificeerd personeel en betere arbeidsvoorwaarden, meer handen aan het bed in de verpleging en de verzorging, versterking van de eerste lijn in de ZVW, meer preventie, meer geld voor stages en opleidingen, en meer geld voor innovaties in de zorg ($\frac{3}{4}$ mld euro). Daarnaast leiden uitbreiding van het basispakket, het afschaffen van de no-claim in de ZVW en het afschaffen van de eigen bijdrage in de thuiszorg tot meer consumptie aan zorg ($\frac{1}{2}$ mld euro). Daar staat een ombuiging tegenover van $\frac{1}{2}$ mld euro, onder meer door het DBC administratiesysteem in ziekenhuizen af te schaffen en de Wet Geneesmiddelen Prijzen (GVS) aan te scherpen.

²⁶ Een gedetailleerde beschrijving van het SP-programma is in bijlage D opgenomen. Bijlage J.5 schetst de achtergrond van de correcties voor financieringsverschuivingen.

²⁷ De financieringsverschuivingen aan de uitgaven- en aan de lastenkant vallen grotendeels tegen elkaar weg, behoudens de belasting- en premiederving na 2011 vanwege beperking van de pensioenpremieaftrek ($\frac{3}{4}$ mld euro).

Tabel 3.13 Reële collectieve uitgavenontwikkeling SP, 2008-2011

	Voorzichtig ^a scenario	Netto intensiveringen	Voorzichtig scenario incl. SP	Voorzichtig scenario incl. SP
	mld euro (prijzen 2007)		% per jaar ^d	
Openbaar bestuur	2¼	- ¼	2	¾
Veiligheid	¾	0	¾	2¼
Defensie	0	- 2½	- 2½	- 11
Infrastructuur	- ½	- ¼	- ¾	- 2¼
Milieu		½	½	
Onderwijs	2	2	4	3½
Zorg	8	1	8¾	4½
Sociale Zekerheid ^b	2¾	3¾	6½	2½
Ontwikkelingssamenwerking	½	½	1	4¾
Overig ^c	2½	- ¼	2¼	
Netto collectieve uitgaven (gecorrigeerd)	18½	4¼	23	2½
Financieringsverschuivingen	¾	- 3	- 2¼	
EMU-relevante netto collectieve uitgaven	19¼	1¼	20¾	2¼

^a Het cluster zorg gecorrigeerd voor de eenmalige overheveling van het zorgopleidingsfonds in 2007. Het cluster sociale zekerheid gecorrigeerd voor zorgopleidingsfonds en omzetting van de fiscale kinderkorting in een uitkeerbare kindertoeslag (tegenboeking bij financieringsverschuivingen).

^b Inclusief WMO, zorgtoeslag en huurtoeslag.

^c Subsidies en niet-belastingontvangsten.

^d Exclusief (macro-economische) doorwerkingseffecten van het SP-programma.

Ten opzichte van het basisbeeld verhoogt de SP de sociale-zekerheidsuitgaven per saldo met 3¾ mld euro. Het minimumloon gaat 5% omhoog waardoor de sociale zekerheidsuitkeringen met 1¾ mld euro toenemen. De uitkeringen WAO, WAZ en Wajong worden verhoogd tot 75% van de uitkeringsgrondslag en de WGA uitkering wordt vastgesteld op 70% van het laatstverdiende loon maal de mate van arbeidsongeschiktheid (½ mld euro). In de collectieve en non-profit sector worden 35 000 participatiebanen gecreëerd (¾ mld euro). Voorts draait de SP de aanscherping van het Schattingsbesluit ten behoeve van de keuring van arbeidsongeschikten terug (½ mld euro) en verhoogt de subsidie voor kinderopvang en buitenschoolse opvang (¼ mld euro) en de huurtoeslag (¼ mld euro). Ten slotte trekt de SP geld uit voor de kinderbijslag, een regeling voor betaald ouderschapsverlof, verhoging van de bijzondere bijstand en voor de sociale werkvoorziening (½ mld euro). Daar staan 1¼ mld euro ombuigingen tegenover. De SP introduceert voor middelgrote en grote bedrijven een verplicht quotum voor het in dienst hebben van arbeidsongeschikten, waardoor de uitkeringslasten met ½ mld euro dalen. Bedrijven die niet aan de verplichting voldoen krijgen een boete, waarvan de opbrengsten vallen onder het cluster overig. De overige ombuigingen (¾ mld euro) betreffen met name het re-integratiebudget van de Wet Werk en Bijstand (WWB).

De SP verhoogt het budget voor ontwikkelingssamenwerking met ½ mld euro. De post overige netto ombuigingen (¼ mld euro) is de resultante van 1¼ mld hogere niet-

belastingmiddelen (met name een vliegheffing en de genoemde quotumregeling voor arbeidsongeschikten) en 1 mld euro hogere uitgaven (met name voor het bouwen van extra woningen en subsidies voor cultuur en de publieke omroep).

Daarnaast is bij de uitgaven sprake van financieringsverschuivingen van per saldo –3 mld euro. Dit betreft het afschaffen van de zorgtoeslag (–4 mld euro) en een pakketuitbreiding bij de zorg (1¼ mld euro). De SP vergroot het basispakket in de ZVW met tandheelkundige basiszorg, anticonceptie, fysiotherapie en andere paramedische zorg. Daarnaast schaft SP de eigen bijdrage in de thuiszorg af en wordt de tegemoetkoming in buitengewone ziektekosten beperkt.

Lastenontwikkeling

De SP verlicht de microlasten in totaal met 1¼ mld euro.²⁸ Dit is het saldo van een lastenverzwaring voor bedrijven van 4½ mld euro en een lastenverlichting voor gezinnen van 5¾ mld euro.

De lastenverlichting voor gezinnen is vooral het resultaat van een verhoging van de arbeidskorting in combinatie met de invoering van een inkomensafhankelijke arbeidskorting. Samen worden zo de lasten voor gezinnen met 8½ mld euro verlicht. Daarnaast worden de lasten voor gezinnen verlicht door een verlaging van het belastingtarief eerste schijf (1¼ mld euro). Hier staat tegenover dat de lasten voor gezinnen 4 mld euro worden verzwaaard. Dit hangt in de eerste plaats samen met de vervanging van de vermogensrendementsheffing in box 3 door de vermogenswinstbelasting. De lasten worden verder verzwaaard door een verlaging van de combinatiekorting, een verhoging van de WW-premie, beperkingen van zowel de hypotheekrenteaftrek als de pensioenpremieaftrek en verhoging of invoering van heffingen op milieuvervuilende activiteiten, producten of transacties.

De lasten voor bedrijven worden verzwaaard door de invoering van een breed scala nieuwe milieuheffingen (1½ mld euro) en de verhoging van het tarief vennootschapsbelasting (1¼ mld euro). De lasten van bedrijven worden verder met 1½ mld euro verzwaaard door het afschaffen van de rentebox in de vennootschapsbelasting, de invoering van een vermogensheffing op woningbouwcorporaties en de invoering van een heffing op de winning van koolwaterstoffen. Hier staat een verruiming van de fiscale afschrijvingsmogelijkheden tegenover.

De lastenverzwaring van de SP omvat voor 2¼ mld euro aan niet-EMU-relevante financieringsverschuivingen. Dit betreft met name de lastenverzwaring vanwege het vervallen van de zorgtoeslag (4 mld euro). Daar staan de pakketuitbreidingen bij de zorg (ZVW en AWBZ, samen –1¼ mld euro) en de toekomstige belasting- en premiederving vanwege beperking van de pensioenpremieaftrek (–¾ mld euro) tegenover. De lastenmaatregelen van de SP verslechteren daarmee het EMU-saldo met 3½ mld euro.

²⁸ De meting van *microlasten* komt niet noodzakelijk overeen met het *inkomenseffect* dat burgers en bedrijven ervaren. Partijen kunnen ook aan de uitgavenkant maatregelen nemen die effect op de koopkracht of de winst hebben. De koopkrachteffecten worden in paragraaf 3.4.3 besproken.

Tabel 3.14 Microlasten SP, 2008-2011 (mld euro, prijzen 2007)

	Voorzichtig scenario	Effect SP	Voorzichtig scenario incl. SP
Milieu	0	2¼	2¼
Inkomen en arbeid	4¾	- 7	- 2¼
Vermogen en winst	- 1¼	3½	2¼
Overig	0	¼	¼
Totaal mutatie microlasten (MLO)	3½	- 1¼	2¼
w.v. bedrijven	¼	4½	4½
gezinnen	3¼	- 5¾	- 2¼
Financieringsverschuivingen	- ¾ ^a	2¼	1½
Beleids­effect EMU-relevante lasten	4¼	- 3½	¾

^a Omzetting fiscale kinderkorting in een uitkeerbare kindertoeslag.

3.4.2 Macro-economische effecten en lange-termijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën

Macro-economische effecten

Het SP-programma bevat een aanzienlijk bedrag aan ombuigingen en intensiveringen. Per saldo resteert een budgettaire impuls van 4¾ mld euro ten opzichte van het voorzichtige scenario. Het programma heeft een positief effect van 0,1% per jaar op de economische groei tot 2011.

De groei van de bestedingen en werkgelegenheid bij de overheid is hoger dan in het voorzichtige scenario. Ook de werkgelegenheid bij de zorg neemt toe. De lagere werkloosheid die hiermee gepaard gaat, verhoogt de druk op de lonen, maar dit wordt enigszins gecompenseerd doordat de replacement rate lager uitkomt. De particuliere consumptie groeit 0,4% per jaar meer door de hogere netto lonen (mede dankzij de hogere arbeidskorting) en toegenomen werkgelegenheid.

De budgettaire impuls van 4¾ mld euro zorgt niet voor een even grote verslechtering van het EMU-saldo. De netto intensiveringen hangen samen met meer werkgelegenheid bij de overheid, hogere uitkeringen in natura en overdrachten aan huishoudens. Per saldo dalen de EMU-relevante lasten, met name door de hogere arbeidskorting. Hierdoor stijgt de werkgelegenheid.

Dit levert in eerste instantie meer belastinginkomsten op. Vanwege deze inverdieneffecten daalt het EMU-saldo tot 2011 met 1½ mld euro, of 0,3% BBP.

De werkgelegenheid bij de overheid en zorg stijgt door het SP-programma en ook in de marktsector neemt de werkgelegenheid enigszins toe. Het arbeidsaanbod in personen neemt iets toe vanwege hogere netto reële lonen, die onder meer samenhangen met de hogere arbeidskorting. De werkgelegenheid groeit meer dan het arbeidsaanbod. Het werkloosheidspercentage komt in 2011 0,4%-punt lager uit dan in het voorzichtige scenario.

Tabel 3.15 Macro-economische effecten SP-programma, 2008-2011

	Voorzichtig scenario	Effect SP	Voorzichtig scenario incl. effect SP
mutaties per jaar in %			
Lonen en prijzen			
Contractloon marktsector	3	0,0	3
Loonsom per werknemer marktsector	3½	0,1	3¾
Consumentenprijsindex (CPI)	1½	0,2	1¾
Reële arbeidskosten marktsector	1¾	0,0	1¾
Volume bestedingen en productie			
Bruto binnenlands product	1¾	0,1	2
Idem structureel	2	0,0	2
Particuliere consumptie	1¼	0,4	1¾
Overheidsbestedingen	1½	0,2	1½
Investerings, excl. woningen	2½	0,4	3
Goederenuitvoer	6	- 0,1	6
Arbeidsproductiviteit marktsector	2	0,0	2
Arbeidsmarkt			
Werkgelegenheid totaal (arbeidsjaren)	¼	0,1	¼
w.v. marktsector	- ¼	0,0	0
overheid	¼	0,5	¾
zorg	2	0,3	2¼
Werkgelegenheid (personen)	½	0,2	½
Arbeidsaanbod in personen	¼	0,1	½
niveau in eindjaar in %			
Werkloze beroepsbevolking (in %)	4½	- 0,4	4¼
Evenwichtswerkloosheid (in %)	4½	0,2	4¾
Arbeidsinkomensquote marktsector (niveau)	78	- 0,1	78
Replacement rate	67¾	- 0,3	67½
Overheidsfinanciën			
EMU-saldo (%BBP)	1,0	- 0,3	0,7
Structureel EMU-saldo (% BBP)	0,9	- 0,6	0,3
Robuust EMU-saldo (% BBP)	0,5	- 0,6	0,0
Verbetering lange-termijnhoudbaarheid (%BBP)		½	

De structurele groei tot 2011 is nagenoeg gelijk aan die in het voorzichtige scenario. De groei van het structurele arbeidsaanbod is hoger door onder meer het gefaseerd afschaffen van de overdraagbaarheid van de heffingskorting. Daar staat tegenover dat de evenwichtswerkloosheid iets hoger is, ondanks een daling van de replacement rate. Dit komt doordat de relatieve kapitaalkosten stijgen, onder meer door het terugdraaien van het verlagen van het vpb-tarief (zonder dat de grondslag verandert). Doordat de structurele groei in tegenstelling tot de feitelijke groei niet hoger uitkomt dan in het voorzichtige scenario, verslechtert het robuuste EMU-saldo met 0,6% BBP.

Houdbaarheid van overheidsfinanciën

In welke mate draagt het SP-programma bij aan verbetering van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn? Hiervoor kijken we naar het effect op het zogenoemde houdbaarheidstekort, dat bij ongewijzigd beleid 1½% BBP bedraagt.²⁹ Het SP-programma verkleint dit tekort met ½% BBP. In 2011 wordt eerst nog een verslechtering van ½% BBP gerealiseerd door de daling van het robuuste EMU-saldo in dat jaar.

De verbetering van het houdbaarheidstekort wordt gerealiseerd door beleid dat pas na 2011 volledig effectief wordt. De grootste bijdragen komen voor rekening van twee maatregelen: de geleidelijke beperking van de verzilvering van de heffingskorting in 30 jaar (0,3% BBP na 2011) en de aftopping op een bedrag van 350 000 euro van de hypotheeklening waarover de rente aftrekbaar is, waarbij dit bedrag nominaal wordt gefixeerd (0,8% BBP, inclusief effect vervallen eigenwoningforfait).

De maatregelen die pas na 2011 effectief worden, blijven bij de in de volgende paragraaf besproken koopkrachteffecten buiten beeld. De mogelijkheid om de algemene heffingskorting te verzilveren tegen de heffing van de partner wordt in de periode 2008-2011 voor 15% beperkt; in de jaren 2012 tot en met 2037 volgt de resterende 85%. Het netto inkomen van huishoudens met een alleenverdiener neemt gedurende de periode van invoering 65 euro per jaar minder toe dan zonder de maatregel het geval zou zijn geweest. Het effect loopt uiteindelijk na 2011 nog op met 1700 euro, indien vertaald naar de inkomensniveaus van 2007.

Ook de maatregelen met betrekking tot de eigen woning hebben in 2011 nog niet het volledige effect bereikt. De bovengrens voor de hypotheekschuld van 350 000 euro, waarover de rente aftrekbaar is, gaat op lange termijn in reële termen naar nul. Het aantal huishoudens met een eigen woning dat nadeel heeft van de maatregel neemt hierdoor geleidelijk toe en betreft uiteindelijk het merendeel van hen. Hier staat tegenover dat de bijtelling van het eigenwoningforfait, die niet groter kan zijn dan de aftrek wegens hypotheekrente, op termijn reëel ook naar nul gaat. Het effect loopt uiteindelijk op tot gemiddeld 2300 euro per huishouden met een eigen woning, vertaald naar de inkomensniveaus van 2007. In 2012-2036 wordt de helft van dit effect bereikt.

3.4.3 Koopkrachteffecten

Relevante maatregelen

Maatregelen die voor de koopkracht relevant zijn, betreffen:

- Verhoging arbeidskorting met 1200 euro;
- Invoering van een uitkeerbare inkomensafhankelijke arbeidskorting (EITC), genaamd terugtaks, met een maximum van 620 euro voor inkomens tussen 100 en 140% WML;
- Verlaging van het belastingtarief eerste schijf met 0,75%-punt;

²⁹ Zie Economische Verkenning 2008-2011, tabel 4.5, CPB Document 129.

- Verhoging van het tarief van de vierde schijf wegens heffing AWBZ-premie in alle schijven;
- Individualisering van de algemene heffingskorting in 27 jaar; gedurende 2008-2011 resulteert dit in een verlaging van de algemene heffingskorting voor niet-werkende partners met 300 euro;
- Verlaging van de combinatiekorting met 75 euro en van de aanvullende combinatiekorting met 350 euro;
- Een verhoging van de AWF-premie voor werknemers met 1,35%-punt;
- Samenvoeging van kinderbijslag en kindertoeslag in een nieuwe inkomensafhankelijke kindertoeslag van maximaal 1625 euro per kind (vanaf vierde kind de helft); lineaire afbouw bij een verzamelinkomen tussen 140% WML (24 000 euro) en 110 000 euro;
- Halvering van de ouderbijdrage voor formele kinderopvang;
- Een verhoging van het WML en de daaraan gerelateerde uitkeringen met 5%;
- Verhoging WAO-, Wajong- en WAZ-uitkering van 70 naar 75%;
- Afschaffing van de zorgtoeslag, verlaging van de nominale premie naar 400 euro en invoering procentuele werknemerspremie;
- Afschaffing van eigen bijdrage voor thuiszorg;
- Maximeren van de hypotheekrenteaftrek op 42% en 350 000 euro;
- Invoering van vermogenswinstbelasting van 35% over verwacht rendement van 4,5% in plaats van bestaande heffing van 30% over forfaitair rendement van 4% (box 3).

Koopkrachteffecten

Het programma van de SP leidt via lastenverlichting voor gezinnen en via de overheidsuitgaven per saldo tot een sterke stijging van de koopkracht van huishoudens. Het voordeel wordt enigszins beperkt doordat het programma geen effect heeft op de contractloonstijging, maar wel een opwaarts effect op de inflatie van 0,2% per jaar. De resulterende lagere reële loonstijging, die ook doorwerkt naar uitkeringen en pensioen, heeft een drukkend effect op de ontwikkeling van de koopkracht van huishoudens. Niettemin leidt het programma tot een verbetering van de koopkracht met ¾% per jaar. Inclusief de verbetering in het basispad voor 2008-2011 resulteert een stijging van de koopkracht van 1½% per jaar.

De sterke verhoging van de arbeidskorting is gunstig voor de koopkracht van werknemers. Werknemers met lage inkomens hebben voordeel bij de introductie van de EITC. De steile afbouw van de EITC tussen 140% WML (24 000 euro) en 170% WML (29 000 euro) is zichtbaar in de puntenwolken van de koopkracht voor werkende alleenverdieners en alleenstaanden. Alleenverdieners hebben nadeel van de geleidelijke individualisering van de algemene heffingskorting. Het nadeel voor niet-werkende partners bedraagt 300 euro in 2011. Werknemers die het minimumloon verdienen profiteren van de verhoging van het WML; via de netto-nettokoppeling werkt dit door naar de uitkeringen en de AOW. De koopkracht van werknemers en uitkeringsgerechtigden op minimumniveau neemt, inclusief het basispad voor 2008-2011, gemiddeld met ongeveer 2½% per jaar toe.

Tabel 3.16 Ex-post koopkracht SP-programma naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2008-2011^a									
Bruto huishoudinkomen ^b	Alleenverdiener		Tweeverdiener		Alleenstaande ^c		Alle huishoudtypen		
	Effect SP	Basis incl. SP	Effect SP	Basis incl. SP	Effect SP	Basis incl. SP	Effect SP	Basis incl. SP	Effect SP
mediaan koopkrachtmutatie in % per jaar									
Hoofdverdiener werknemer									
< 150% WML	1 $\frac{3}{4}$	2 $\frac{1}{2}$	} 1 $\frac{3}{4}$	} 2 $\frac{1}{2}$	2 $\frac{1}{4}$	3 $\frac{1}{4}$	} 1	} 2	
150-250% WML	1	2			1 $\frac{1}{4}$	2			
250-400% WML	} - $\frac{1}{4}$	} $\frac{3}{4}$	1 $\frac{1}{2}$	2 $\frac{1}{2}$	} - $\frac{1}{4}$	} $\frac{1}{2}$			
> 400% WML			0	$\frac{3}{4}$					
Hoofdverdiener uitkeringsgerechtigd									
< 120% WML	$\frac{3}{4}$	1 $\frac{1}{2}$	} 1 $\frac{1}{2}$	} 2 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{4}$	2	} 1	} 2	
> 120% WML	$\frac{3}{4}$	1 $\frac{3}{4}$			1 $\frac{1}{4}$	2 $\frac{1}{4}$			
65-plussers ^d									
< 120% AOW	} $\frac{1}{4}$	} 1	$\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{4}$	} $\frac{1}{4}$	} 1	
> 120% AOW			$\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$	0	$\frac{1}{2}$			
Totaal							$\frac{3}{4}$	1 $\frac{1}{2}$	

^a Basis is het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2008-2011.
^b Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.
^c Inclusief alleenstaande ouders.
^d Alleenverdiener 65-plus betreft een kleine groep 65-plussers met een partner jonger dan 65 jaar zonder eigen inkomen.

Het programma van de SP is qua koopkracht veel gunstiger voor huishoudens met lage inkomens dan voor huishoudens met hoge inkomens; dit is duidelijk zichtbaar in de puntenwolken van de koopkracht (zie figuur 3.4). De verlaging van het tarief voor de eerste schijf en de verhoging van het tarief voor de vierde schijf nivelleren de verschillen in beschikbaar inkomen tussen huishoudens. De vervanging van de kinderbijslag en de kindertoeslag door een nieuwe inkomensafhankelijke kindertoeslag verkleinen de verschillen in beschikbaar inkomen van huishoudens met kinderen. De invoering van de EITC en de verhoging van het WML komen ook vooral ten goede aan huishoudens met lage inkomens.

Huiseigenaren met hoge inkomens en hoge hypotheekrenteaftrek hebben nadeel van de invoering van een maximumtarief voor hypotheekrenteaftrek van 42% en de invoering van een maximum voor de schuld waarover de rente aftrekbaar is van 350 000 euro. De effecten hiervan zijn vooral zichtbaar in de puntenwolken van de koopkracht van werkenden met hoge inkomens. Huurders met lage inkomens profiteren van de verhoging van de huurtoeslag. Huishoudens met veel vermogen hebben nadeel van de invoering van de vermogenswinstbelasting. De effecten hiervan zijn vooral zichtbaar in de puntenwolken van de koopkracht van 65-plussers.

Enkele maatregelen zijn niet in de koopkracht verwerkt, omdat niet duidelijk is in welke mate ze voor welke huishoudens van belang zijn. Het betreft de invoering van gratis schoolboeken en

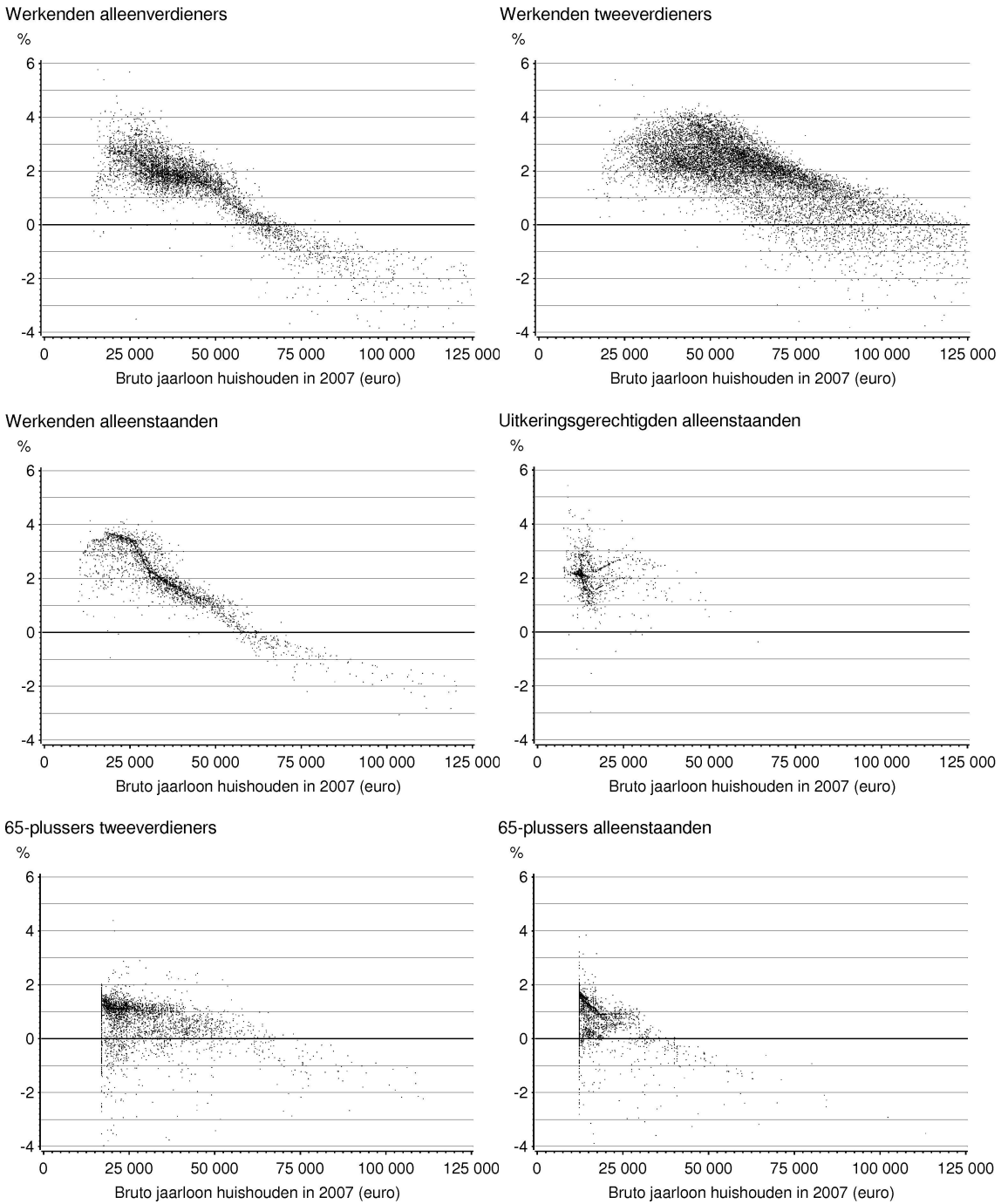
de afschaffing van de Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS), de invoering van gratis openbaar vervoer voor 65-plussers en 12-minners, de afschaffing van de eigen bijdrage voor thuiszorg en de verhoging van de bijtelling voor privégebruik van de auto van de zaak naar 25%. Verder is de aftopping van de pensioenpremieaftrek voor pensioenopbouw boven 1½ modaal (45 000 euro) niet in de koopkracht verwerkt. In de koopkrachtberekening is verondersteld dat werknemers hiervan geen directe effecten ondervinden, doordat zij van de oorspronkelijke pensioenpremie eerst inkomstenbelasting betalen en de resterende premie storten voor een pensioen of sparen/beleggen in eigen beheer. Hoewel de toekomstige pensioenuitkering niet is belast, resulteert dit later wel in een lager pensioen.

Doorwerking arbeidsmarkt

De replacement rate, de verhouding tussen het netto inkomen van uitkeringsgerechtigden en werkenden, daalt door het programma van de SP met 0,3%-punt. Het opwaartse effect van de verhoging van het WML wordt ruimschoots gecompenseerd door het neerwaartse effect van de verhoging van de arbeidskorting en de invoering van de EITC. De financiële prikkel voor het zoeken en aanvaarden van werk wordt dus vergroot.

De marginale druk voor lage inkomens neemt af door de verlaging van het tarief in de eerste schijf en het opbouwtraject van de EITC. De marginale druk voor werknemers met een inkomen tussen 24 000 en 29 000 euro neemt toe door de afbouw van de EITC. De marginale druk voor inkomens boven 52 000 euro neemt toe door de verhoging van het tarief in de vierde schijf. Ten slotte neemt de marginale druk voor huishoudens met kinderen en een verzamelinkomen op huishoudniveau tussen 24 000 euro en 110 000 euro sterk toe door de invoering van een inkomensafhankelijke kinderbijslag.

Figuur 3.4 Koopkracht SP (inclusief basispad) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2008-2011 (mutaties in % per jaar)

3.5 GroenLinks

3.5.1 Ex-ante budgettaire effecten

GroenLinks wil, gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, per saldo 5½ mld euro intensiveren ten opzichte van de uitgavenontwikkeling in het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2008-2011. Dit is de resultante van een zeer uitgebreid pakket van ombuigingen en intensiveringen.³⁰ In het beleidspakket wordt met name omgebogen bij het openbaar bestuur, defensie en infrastructuur. De netto intensiveringen zijn geconcentreerd bij milieu, het onderwijs, de zorg, de sociale zekerheid en ontwikkelingssamenwerking. De jaarlijkse reële groei van het totaal van de collectieve uitgaven komt na verwerking van het beleidspakket uit op 2¾%, tegenover 2% in het voorzichtige scenario,

GroenLinks verlicht de microlasten in totaal met 1 mld euro, waarvan 1½ mld euro voor gezinnen. Daar staat ½ mld euro lastenverzwaring voor bedrijven tegenover. Het EMU-saldo verslechtert ex-ante, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten, met 5¾ mld euro.³¹

Aan bovengenoemde netto intensivering en lastenverzwaring ligt een omvangrijk pakket maatregelen ten grondslag. Er wordt voor circa 20 mld euro verschoven tussen uitgavencategorieën en voor 70 mld euro tussen diverse belasting- en premieposten. Dit is een veelvoud van de pakketten van andere partijen. Zowel vanwege de hoeveelheid maatregelen, als hun complexiteit en omvang, maakt het CPB een voorbehoud bij de gepresenteerde effecten. Het is onzeker of de gehanteerde modellen voor zulke ingrijpende wijzigingen nog wel betrouwbaar zijn.

Collectieve uitgaven

GroenLinks buigt per saldo ½ mld euro om bij het openbaar bestuur, waarvan ¼ mld euro bij de lokale overheid. De overige ombuigingen op het openbaar bestuur (¼ mld euro) zijn de resultante van aanzienlijke taakstellende efficiencykortingen bij de rijksoverheid (¾ mld euro) en een intensivering bij de jeugdzorg en asielzoekers (½ mld euro). Het CPB gaat ervan uit dat de besparing op de apparaatskosten niet alleen leidt tot efficiencywinst, maar ook tot minder dienstverlening, bijvoorbeeld door het afstoten van taken (zie bijlage J.2).

GroenLinks bezuinigt ¾ mld euro op de defensie-uitgaven door een efficiencykorting en het beperken van taken. De uitgaven aan infrastructuur worden 2 mld euro verlaagd. De groei van het Infrastructuurfonds wordt afgeroomd (½ mld euro), zodat een aantal grote infraprojecten wordt uitgesteld of niet doorgaat. De investeringen van gemeenten nemen af door de voorfinanciering van de open-ruimteheffing (1 mld euro). Daarnaast schrapte GroenLinks de

³⁰ Een gedetailleerde beschrijving van het GroenLinks-programma is in bijlage E opgenomen. Bijlage J.5 schetst de achtergrond van de correcties voor financieringsverschuivingen.

³¹ De financieringsverschuivingen aan de uitgaven- en aan de lastenkant vallen grotendeels tegen elkaar weg, behoudens de belasting- en premiederving na 2011 vanwege beperking van de pensioenpremieaftrek (¾ mld euro).

Zuiderzeelijn (¼ mld euro) en krijgt het ministerie van V&W een volumekorting opgelegd (¼ mld euro).

Tabel 3.17 Reële collectieve uitgavenontwikkeling GroenLinks, 2008-2011

	Voorzichtig ^a scenario	Netto intensiveringen	Voorzichtig scenario incl. GL	Voorzichtig scenario incl. GL
	mld euro (prijzen 2007)			% per jaar ^d
Openbaar bestuur	2¼	- ½	1¾	¾
Veiligheid	¾	0	¾	2
Defensie	0	- ¾	- ¾	- 3
Infrastructuur	- ½	- 2	- 2½	- 8¼
Milieu		1¼	1¼	
Onderwijs	2	3	5	4¼
Zorg	8	½	8½	4¼
Sociale zekerheid ^b	2¾	3¾	6½	2½
Ontwikkelingssamenwerking	½	1	1½	6
Overig ^c	2½	- ½	2	
Netto collectieve uitgaven (gecorrigeerd)	18½	5½	24	2¾
Financieringsverschuivingen	¾	- 1¾	- 1	
EMU-relevante netto collectieve uitgaven	19¼	3¾	23	2½

^a Het cluster zorg gecorrigeerd voor de eenmalige overheveling van het zorgopleidingsfonds in 2007. Het cluster sociale zekerheid gecorrigeerd voor zorgopleidingsfonds, fiscalisering van de AOW-premie en omzetting van de fiscale kinderkorting in een uitkeerbare kindertoeslag (tegenboeking bij financieringsverschuivingen).

^b Inclusief WMO, zorgtoeslag en huurtoeslag.

^c Subsidies en niet-belastingontvangsten.

^d Exclusief (macro-economische) doorwerkingseffecten van het GroenLinks-programma.

De uitgaven aan milieu worden 1¼ mld euro verhoogd onder meer voor het stimuleren van duurzame energie en biologische landbouw, de ecologische hoofdstructuur (EHS) en de aanleg van wandel- en fietspaden. De intensivering van 4 mld euro in het onderwijs wordt onder meer besteed aan (prestatie)beloning, scholing en ondersteuning van leraren, voorschoolse educatie, extra geld voor achterstandsleerlingen in het basisonderwijs, intensievere begeleiding van leerlingen in het VMBO en MBO om schooluitval tegen te gaan en de bestrijding van analfabetisme. Daar staan ombuigingen van 1 mld euro tegenover onder meer door de generieke klassenverkleining in het basisonderwijs terug te draaien, in het MBO door een latere telling van het aantal leerlingen, het afschaffen van de fusieprikkels in het voortgezet onderwijs en het invoeren van academicibelasting in de mastersfase (zie ook hoofdstuk 4).

GroenLinks trekt per saldo ½ mld euro extra uit voor de zorg. GroenLinks intensiveert voor 1¼ mld euro in betere arbeidsvoorwaarden en meer handen aan het bed in de verpleging en de verzorging, de gehandicaptenzorg, de jeugdzorg en de GGZ. Daarnaast leiden uitbreiding van het basispakket en het afschaffen van de no-claim in de ZVW tot meer consumptie aan zorg (¼ mld euro). Daar staat een ombuiging tegenover van ¾ mld euro door de invoering van

maatstafconcurrentie bij ziekenhuizen en een lager uurtarief voor specialisten (¼ mld euro) en de overheveling van de begeleiding AWBZ naar gemeenten (½ mld euro).

Ten opzichte van het basisbeeld verhoogt GroenLinks de sociale-zekerheidsuitgaven per saldo met 3¾ mld euro. GroenLinks maakt de kinderopvang via de Wet kinderopvang gratis (1¼ mld euro), verhoogt de uitkeringen op het sociaal minimum (¾ mld euro), voert een verlofregeling voor scholing, zorg en ouderschap in (½ mld euro) en verhoogt de huurtoeslag (½ mld euro, waarvan de helft in samenhang met scheiden wonen/zorg). Voorts trekt GroenLinks onder meer geld uit voor verhoging van de WW-uitkeringen en de WAO-uitkeringen voor volledig arbeidsongeschikten. Daar staat tegenover dat GroenLinks de kinderbijslag vervangt door een inkomensafhankelijke kinderbijslag waarbij per saldo 1 mld euro wordt omgebogen. De maximale WW-duur wordt verkort naar 1 jaar en de staffel en de referte-eis veranderen; na dit jaar wordt geen uitkering meer verstrekt, maar een participatiecontract (½ mld euro). GroenLinks introduceert voor middelgrote en grote bedrijven een verplicht quotum voor het in dienst hebben van arbeidsongeschikten, waardoor de uitkeringslasten met ¼ mld euro dalen. Bedrijven die niet aan de verplichting voldoen krijgen een boete, waarvan de opbrengsten vallen onder het cluster overig. Voorts wordt onder meer omgebogen door middel van verschillende maatregelen op het gebied van re-integratie en arbeidsmarktbeleid, invoering van premiedifferentiatie in de WW op bedrijfsniveau en het in stand houden van de PEMBA.

GroenLinks verhoogt het budget voor ontwikkelingssamenwerking met 1 mld euro. De post overige netto ombuigingen (½ mld euro) is de resultante van 1½ mld euro hogere niet-belastingmiddelen (met name door heffingen op het vliegverkeer en de genoemde quotumregeling voor arbeidsongeschikten) en ¾ mld euro hogere uitgaven (met name voor openbaar vervoer en volkshuisvesting).

Daarnaast is bij de uitgaven sprake van financieringsverschuivingen van per saldo –1¾ mld euro. Dit betreft enerzijds het afschaffen van de zorgtoeslag (–4 mld euro) en eigen betalingen voor de intramurale AWBZ in samenhang met het scheiden van wonen en zorg (–½ mld euro). Anderzijds is sprake van een uitbreiding van het basispakket in de ZVW met tandheelkundige basiszorg en anticonceptie (¼ mld euro) en stijgen door de fiscale maatregelen de bruto uitkeringslasten (met name de AOW) vanwege de netto-nettokoppeling met 2½ mld euro.

Lastenontwikkeling

GroenLinks verlicht de microlasten in totaal met 1 mld euro.³² Dit is de resultante van 1½ mld euro lastenverlichting voor gezinnen en ½ mld euro lastenverzwaring voor bedrijven.

De lastenverzwaring voor gezinnen is de resultante van een massieve herschikking. Zo worden de lasten voor gezinnen met 21 mld euro verzaamd door afschaffing van de algemene heffingskorting en de combinatiekortingen. Energiebelasting, kilometerheffing en andere

³² De meting van microlasten komt niet noodzakelijk overeen met het *inkomenseffect* dat burgers en bedrijven ervaren. Partijen kunnen ook aan de uitgavenkant maatregelen nemen die effect op de koopkracht of de winst hebben. De koopkrachteffecten worden in paragraaf 3.5.2 en 3.5.3 besproken.

belastingen op milieuvervuilende activiteiten of producten verzwaren de lasten van gezinnen verder met 6 mld euro. De herziening van het zorgstelsel, de ingrijpende wijzigingen bij de fiscale behandeling van de eigen woning, de herinvoering van het gebruikersdeel onroerende-zaakbelasting, de invoering van een vermogenswinstbelasting in plaats van vermogensrendementsheffing en enkele kleinere maatregelen voegen hier nog eens ruim 13 mld euro aan toe. Hier staat tegenover dat de lasten voor gezinnen met 34½ mld euro worden verlicht door het afschaffen van de AOW-premie en met nog eens 6 mld euro door verlaging van de tarieven van de inkomstenbelasting.

De lasten voor bedrijven worden met 7¾ mld euro verzwaard door de verhoging of invoering van een scala aan milieuheffingen. Daarnaast wordt het tarief vennootschapsbelasting verhoogd (1¾ mld euro) en wordt een vermogensheffing op woningbouwcorporaties ingevoerd (½ mld euro). Daar staat tegenover dat de werkgeverslasten op arbeid met 9½ mld euro worden verlaagd, onder meer door verlaging van WAO- en WW-premies, verlaging van de inkomensafhankelijke ZVW-bijdrage en de invoering of verhoging van een breed pallet afdrachtverminderingen.

De lastenverzwaring van GroenLinks omvat voor een 1 mld euro aan niet-EMU-relevante financieringsverschuivingen. Dit betreft met name de lastenverzwaring vanwege het vervallen van de zorgtoeslag (4 mld euro), met daartegenover de stijging van de bruto (AOW-) uitkeringen door de netto-nettokoppeling (– 2½ mld euro). Daarnaast is sprake van lastenverzwarende eigen betalingen voor de intramurale AWBZ (½ mld euro), een lastenverlichtende uitbreiding van het basis zorgpakket (–¼ mld euro) en de toekomstige belasting- en premiederving vanwege beperking van de pensioenpremieaftrek (–¾ mld euro). De lastenmaatregelen van GroenLinks verslechteren daarmee het EMU-saldo met 1¾ mld euro.

Tabel 3.18 Microlasten GroenLinks, 2008-2011 (mld euro, prijzen 2007)

	Voorzichtig scenario	Effect GroenLinks	Voorzichtig scenario incl. GroenLinks
Milieu	0	13¾	13¾
Inkomen en arbeid	4¾	– 19½	– 14¾
Vermogen en winst	– 1¼	4¾	3¼
Overig	0	¼	¼
Totaal mutatie microlasten (MLO)	3½	– 1	2½
w.v. bedrijven	¼	½	¾
gezinnen	3¼	– 1½	1¾
Financieringsverschuivingen	– ¾ ^a	1	¼
Beleids effect EMU-relevante lasten	4¼	– 1¾	2¼

^a Omzetting fiscale kinderkorting in een uitkeerbare kindertoeslag.

3.5.2 Macro-economische effecten en lange-termijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën

Macro-economische effecten

Het GroenLinks-programma bevat een groot bedrag aan ombuigingen en intensiveringen. Per saldo resteert een ex-ante budgettair beeld waarin het EMU-saldo bijna 1% van het BBP lager is dan in het voorzichtige scenario. Het programma verhoogt de economische groei tot 2011 met 0,1% per jaar.

De groei van de bestedingen en werkgelegenheid bij de overheid, vooral door de intensiveringen in het onderwijs, is hoger dan in het voorzichtige scenario. Ook de groei van de werkgelegenheid bij de zorg komt hoger uit. Dit verhoogt de druk op de lonen, via de daling van de werkloosheid. Daar staat tegenover dat de replacement rate 2,0%-punt daalt, hetgeen een drukkend effect heeft op de lonen. Tot slot dalen de werkgeverspremies, onder meer door lagere WIA-premies, waardoor per saldo de reële arbeidskosten dalen. Hierdoor komt ook de werkgelegenheidsgroei in de marktsector tot 2011 hoger uit.

De hogere werkgelegenheid doet de consumptiegroei met 0,1% stijgen. Samen met de hogere groei van de overheidsconsumptie en investeringen zorgt dit er voor dat de jaarlijkse groei van het bruto binnenlands product tot 2011 0,1% hoger is dan in het voorzichtige scenario. Het EMU-saldo komt uit op 1,4% BBP in 2011, oftewel 0,4% BBP hoger dan in het voorzichtige scenario. Lagere werkgeverspremies (8 mld euro) verhogen de grondslag voor de vennootschapsbelasting en zorgen via een stimulering van de economische groei voor een stijging van de belastinginkomsten, waardoor het inverdieneffect groot is. Ook het verschil tussen intensiveringen en ombuigingen speelt een rol, zowel in omvang als in samenstelling. De intensiveringen overtreffen de ombuigingen, waardoor de inverdieneffecten van de uitgavenmaatregelen de uitverdieneffecten overtreffen. Een belangrijk deel van de maatregelen heeft betrekking op een netto uitbreiding van de werkgelegenheid in de collectieve sector. De inverdieneffecten hiervan zijn op korte termijn relatief groot. Een verhoging van de indirecte belastingen en vennootschapsbelasting werkt met vertraging door op de economische activiteit met het gevolg dat het uitverdieneffect in eerste instantie beperkt blijft.

De werkloosheid komt in 2011 lager uit dan in het voorzichtige scenario. De werkgelegenheidsgroei in personen is 0,3% per jaar hoger. Dit is meer dan de extra groei in arbeidsjaren, omdat de deeltijdfactor toeneemt door het programma. Het arbeidsaanbod in personen neemt toe met 0,2% per jaar, waardoor per saldo de werkloosheid daalt tot 4% in 2011.

De structurele groei tot 2011 is 0,4% lager dan in het voorzichtige scenario. De lagere structurele groei hangt samen met de hogere evenwichtswerkloosheid en hogere lasten voor met name de bedrijven. De positieve effecten van de daling van de loon- en inkomstenbelasting wegen daar niet tegenop. De evenwichtswerkloosheid neemt licht toe. Tegenover de daling van de replacement rate met 2,0%-punt staat een stijging van de wig en de relatieve kapitaalkosten voor bedrijven. De kapitaalkosten stijgen vanwege de verhoging van de indirecte belastingen

die deels doorwerken in de prijzen van investeringsgoederen, en het verhoogde vpb-tarief. Per saldo stijgt de evenwichtswerkloosheid met 0,3%-punt. Het robuuste EMU-saldo verslechtert met 0,7% BBP, doordat de structurele groei duidelijk lager is dan in het voorzichtige scenario.

Tabel 3.19 Macro-economische effecten GroenLinks-programma, 2008-2011			
	Voorzichtig scenario	Effect GL	Voorzichtig scenario incl. effect GL
mutaties per jaar in %			
Lonen en prijzen			
Contractloon marktsector	3	0,4	3½
Loonsom per werknemer marktsector	3½	- 0,3	3¼
Consumentenprijsindex (CPI)	1½	0,5	2
Reële arbeidskosten marktsector	1¾	- 0,2	1¾
Volume bestedingen en productie			
Bruto binnenlands product	1¾	0,1	1¾
idem structureel	2	- 0,4	1½
Particuliere consumptie	1¼	0,1	1½
Overheidsbestedingen	1½	0,4	1¾
Investerings, excl. woningen	2½	0,2	2¾
Goederenuitvoer	6	- 0,1	6
Arbeidsproductiviteit marktsector	2	- 0,1	1¾
Arbeidsmarkt			
Werkgelegenheid totaal (arbeidsjaren)	¼	0,2	½
w.v. marktsector	- ¼	0,2	0
overheid	¼	0,2	½
zorg	2	0,5	2½
Werkgelegenheid (personen)	½	0,3	¾
Arbeidsaanbod in personen	¼	0,2	½
niveau in eindjaar in %			
Werkloze beroepsbevolking (in %)	4½	- 0,5	4
Evenwichtswerkloosheid (in %)	4½	0,3	4¾
Arbeidsinkomensquote marktsector (niveau)	78	0,2	78¼
Replacement rate	67¾	- 2,0	65¾
Overheidsfinanciën			
EMU-saldo (%BBP)	1,0	0,4	1,4
Structureel EMU-saldo (% BBP)	0,9	- 0,6	0,3
Robuust EMU-saldo (%BBP)	0,5	- 0,7	- 0,2
Verbetering lange-termijnhoudbaarheid (%BBP)		½	

Houdbaarheid van overheidsfinanciën

In welke mate draagt het GL-programma bij aan verbetering van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn? Hiervoor kijken we naar het effect op het zogenoemde houdbaarheidstekort, dat bij ongewijzigd beleid 1½% BBP bedraagt.³³ Het GL-programma

³³ Zie Economische Verkenning 2008-2011, tabel 4.5, CPB Document 129.

verkleint dit tekort met ½% BBP. In 2011 wordt eerst nog een verslechtering van ¾% BBP gerealiseerd door de daling van het robuuste EMU-saldo in dat jaar.

De verbetering van het houdbaarheidstekort wordt gerealiseerd door beleid dat pas na 2011 volledig effectief wordt en door de oploop van positieve arbeidsaanbodeffecten na 2011. Het systeem van opbouw van AOW-rechten aan de hand van verdiend looninkomen draagt 0,6% BBP bij aan de verbetering van het houdbaarheidstekort. Dit systeem groeit in ruim 50 jaar volledig in, de maatregel gaat in 2008 in voor personen geboren in 1990. De omzetting van de hypotheekrenteaftrek in een subsidie van 1,2% van de hypotheekschuld wordt in 10 jaar doorgevoerd, waardoor het effect op de houdbaarheid na 2011 nog met 0,3% BBP oploopt. De hervorming van het belastingstelsel, waarin begrepen de al in 2011 volledig geïndividualiseerde algemene heffingskorting, heeft positieve arbeidsaanbodeffecten die voor een groot deel pas na 2011 worden gerealiseerd. Dit levert een bijdrage van 0,4% BBP aan de houdbaarheid.

De maatregelen die pas na 2011 effectief worden, blijven bij de in de volgende paragraaf besproken koopkrachteffecten buiten beeld. Dit betreft onder meer de inkomensgevolgen van het nieuwe systeem van opbouw van AOW-rechten. De maatregel impliceert dat in de toekomst personen die niet op de arbeidsmarkt hebben geparticipeerd geen AOW-rechten meer opbouwen. Voor personen die gedurende hun werkzame leven tegen een laag uurloon in deeltijd hebben gewerkt resulteert uiteindelijk een lagere AOW-uitkering, die niet gecompenseerd wordt door een aanvullende bijstandsuitkering als sprake is van inkomen uit andere bronnen, zoals dat van een partner of uit een pensioenvoorziening, of van bezit van vermogen. Al met al resulteert de maatregel in een structurele inkomensvermindering van gepensioneerden, welke overeenkomt met 12% van de AOW-uitgaven.

De negatieve koopkrachteffecten van de aanpassing van de fiscale behandeling van de eigen woning komen slechts voor de helft tot uiting in de gepresenteerde koopkrachtcijfers voor 2008-2011; de andere helft valt in de jaren 2012-2017. De verslechtering in 2012-2017 loopt op tot gemiddeld 500 euro per huizenbezitter per jaar, vertaald naar de inkomensniveaus van 2007.

3.5.3 Koopkrachteffecten

Relevante maatregelen

Maatregelen die voor de koopkracht relevant zijn, betreffen:

- AOW-premie van 17,9% afschaffen;
- Algemene heffingskorting, arbeidskorting en (aanvullende) combinatiekorting afschaffen;
- Invoering inkomensafhankelijke arbeidskorting (EITC) met oploop tot 3380 euro bij WML en een afloop naar 0 bij een inkomen van 240% WML (41 000 euro);
- Verlaging van de belastingtarieven in alle vier schijven met 2%-punt;
- Invoering vijfde schijf vanaf 100 000 euro met een tarief van 60%;

- Kinderbijslag vervangen door inkomensafhankelijke kinderbijslag, aflopend tot 0 bij een inkomen van 90 000 euro;
- Verhoging bruto WML en daaraan gekoppelde uitkeringen met 1,88%;
- Verhoging uitkeringen WAO en WIA van 70 naar 75% van het laatstverdiende loon;
- Verhoging bruto AOW, teneinde netto AOW constant te houden;
- Uitkeringsgerechtigdenheffing voor 65-minners ter afroaming van het voordeel van vervallen van AOW-premie;
- Omzetting ouderenkortingen in inkomensafhankelijke ouderenkortingen;
- Gratis kinderopvang voor werkenden;
- Verhoging huurtoeslag via verlaging normhuur met 18 euro per maand;
- Verlaging nominale premie tot 400 euro, afschaffing zorgtoeslag en no-claim, invoering inkomensafhankelijke werknemerspremie;
- Afschaffing van de hypotheekrenteaftrek, de bijtelling eigenwoningforfait en de vrijstelling voor de kapitaalverzekering eigen woning, invoering van subsidie van 1,2% over noodzakelijke schuld en van vermogensrendementsheffing over de waarde van de eigen woning boven vrijstelling aan de voet;
- Herinvoering gebruikersdeel onroerende-zaakbelasting (OZB);
- Vermogensrendementsheffing van 35% over een verwacht rendement van 4,5% op bruto vermogen;
- Invoering kilometerheffing, afschaffing motorrijtuigenbelasting;
- Verhoging energiebelasting, invoering waterbelasting, invoering verpakkingsbelasting;
- Afschaffen verlaagde btw-tarief voor energie van de landbouw en niet-biologisch vlees;
- Invoering vaarbelasting.

Koopkrachteffecten

Het vervallen van de AOW-premie, de verlaging van de belastingtarieven in de loon- en inkomstenbelasting en de verhoging van het WML en de uitkeringen leidt, ondanks het schrappen van veel heffingskortingen, tot een aanzienlijke stijging van het netto inkomen van de meeste huishoudens. Hier tegenover staat een forse stijging van indirecte en consumptiegebonden belastingen, die veelal via een opwaarts effect op de inflatie doorwerken in de koopkrachtontwikkeling. De invoering van de kilometerheffing, die hoger is dan de motorrijtuigenbelasting, is ook als gemiddeld effect via de inflatie in de koopkracht verwerkt. De maatregelen resulteren via de macro-economische doorwerking in een hogere contractloonstijging van 0,4% per jaar en een hogere inflatie van 0,5% per jaar.

De koopkracht van huishoudens verbetert door het programma van GroenLinks in doorsnee met 1%-punt per jaar. Inclusief de verbetering in het basispad voor 2008-2011 neemt de koopkracht zelfs met 2% per jaar toe. Werknemers gaan er door het programma in doorsnee 2% per jaar in koopkracht op vooruit en uitkeringsgerechtigden ¾% per jaar. De koopkracht van 65-plussers blijft door het programma in doorsnee ongewijzigd.

Tabel 3.20 Ex-post koopkracht GroenLinks-programma naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2008-2011^a

Bruto huishoudinkomen ^b	Alleenverdiener		Tweeverdiener		Alleenstaande ^c		Alle huishoudtypen	
	Effect GL	Basis incl. GL	Effect GL	Basis incl. GL	Effect GL	Basis incl. GL	Effect GL	Basis incl. GL
mediaan koopkrachtmutatie in % per jaar								
Hoofdverdiener werknemer								
< 150% WML	2¼	3	} 2½	} 3¼	4¾	5¾	} 2	} 2¾
150-250% WML	1¼	2			3¾	4¾		
250-400% WML	} - 1¼	} - ¼	3¼	4¼	} ¼	} 1¼		
> 400% WML			1	2				
Hoofdverdiener uitkeringsgerechtigd								
< 120% WML	0	1	} 1¾	} 2½	1	2	} ¾	} 1¾
> 120% WML	¾	1¾			1½	2¼		
65-plussers^d								
< 120% AOW	} - 2	} - 1¼	½	1¼	¾	1¼	} 0	} ¾
> 120% AOW			- ¾	- ¼	- 1½	- 1¼		
Totaal							1	2

^a Basis is het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2008-2011.

^b Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.

^c Inclusief alleenstaande ouders.

^d Alleenverdiener 65-plus betreft een kleine groep 65-plussers met een partner jonger dan 65 jaar zonder eigen inkomen.

Vooraf werknemers met lage inkomens gaan er door het programma van GroenLinks fors in koopkracht op vooruit; werknemers met hoge inkomens gaan er veel minder op vooruit of zelfs op achteruit. De herverdeling is het gevolg van de omzetting van de arbeidskorting in een EITC en van de kinderbijslag in een inkomensafhankelijke regeling. De koopkracht van 65-plussers met lage inkomens neemt toe en van 65-plussers met hoge inkomens af. De herverdeling wordt mede veroorzaakt door de omzetting van de ouderenkortingen in een inkomensafhankelijke korting.

Huiseigenaren hebben in het algemeen nadeel van de afschaffing van de hypotheekrenteaftrek en de invoering van de hypotheeksubsidie. De vervanging van de bijtelling van het eigenwoningforfait door een vermogensrendementsheffing over de eigen woning minus een vrije voet is ongunstig voor eigenaren met een dure woning. De afschaffing van de fiscale vrijstelling voor de kapitaalverzekering eigen woning is nadelig voor huizenbezitters met een spaar- of levenhypotheek, die via deze verzekering vermogen willen opbouwen, om daarmee te zijner tijd de hypotheekschuld af te lossen. Het nadeel voor huiseigenaren wordt gemitigeerd doordat de nieuwe regeling voor bestaande gevallen geleidelijk wordt ingevoerd. Huurders met recht op huurtoeslag hebben voordeel van de verlaging van de normhuur. Huishoudens met veel vermogen hebben nadeel van de hogere rendementsheffing. De effecten van deze maatregel zijn vooral zichtbaar in de puntenwolken van 65-plussers (figuur 3.5).

Een aantal maatregelen is niet in de koopkrachtcijfers verwerkt. Dit betreft onder meer de aftopping van de pensioenpremieaftrek voor pensioenopbouw boven 1½ modaal (45 000 euro). In de koopkrachtberekening is verondersteld dat werknemers hiervan geen directe effecten ondervinden, doordat zij van de oorspronkelijke pensioenpremie eerst inkomstenbelasting betalen en de resterende premie storten voor een pensioen of sparen/beleggen in eigen beheer. Hoewel de toekomstige pensioenuitkering niet is belast resulteert dit later wel in een lager pensioen.

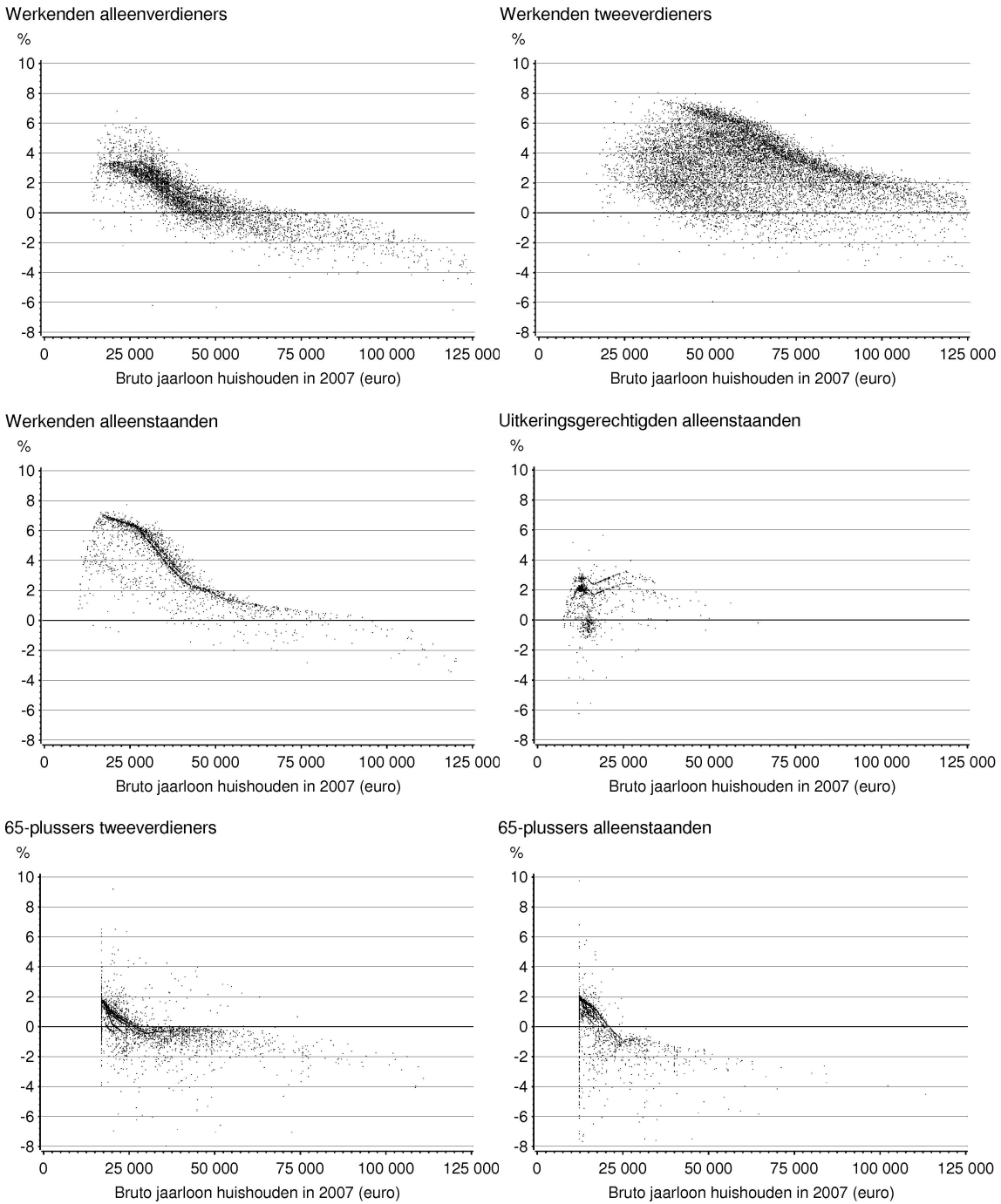
Doorwerking arbeidsmarkt

De replacement rate, de verhouding tussen het netto inkomen van uitkeringsgerechtigden en werkenden, daalt door het programma van GroenLinks met 2,0%-punt. Het opwaartse effect van de verhoging van de uitkeringen wordt ruimschoots gecompenseerd door het neerwaartse effect van de voorgestelde herziening van het belastingstelsel. De afschaffing van de algemene heffingskorting en de verlaging van de tarieven in de eerste en tweede schijf versterkt de prikkel voor niet-werkende partners om zich aan te bieden op arbeidsmarkt.

De afschaffing van de AOW-premie en de tariefsverlaging in de eerste vier schijven verlagen de marginale druk, met name voor lage inkomens. De omzetting van de arbeidskorting in een EITC, het inkomensafhankelijk maken van de kinderbijslag en de introductie van een vijfde schijf verhogen de marginale druk voor hogere inkomens. De afschaffing van de zorgtoeslag verlaagt de marginale druk; de invoering van een inkomensafhankelijke premie voor huishoudens verhoogt deze.

Figuur 3.5 Koopkracht GroenLinks (inclusief basispad) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2008-2011 (mutaties in % per jaar)

3.6 D66

3.6.1 Ex-ante budgettaire effecten

D66 wil, gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, per saldo 1 mld euro ombuigen ten opzichte van de uitgavenontwikkeling in het voorzichtig scenario uit de Economische Verkenning 2008-2011. Dit is de resultante van een uitgebreid pakket van ombuigingen en intensiveringen.³⁴ In het beleidspakket wordt met name omgebogen bij het openbaar bestuur en de sociale zekerheid. De netto intensiveringen zijn geconcentreerd bij het onderwijs en milieu.

Tabel 3.21 Reële collectieve uitgavenontwikkeling D66, 2008-2011

	Voorzichtig ^a scenario	Netto intensiveringen	Voorzichtig scenario incl. D66	Voorzichtig scenario incl. D66
	mld euro (prijzen 2007)			% per jaar ^d
Openbaar bestuur	2¼	- 1	1¼	½
Veiligheid	¾	- ¼	½	1½
Defensie	0	- ¼	0	- ¼
Infrastructuur	- ½	0	- ½	- 1¼
Milieu		½	½	
Onderwijs	2	2½	4½	4
Zorg	8	- ¼	7½	4
Sociale Zekerheid ^b	2¾	- 2	1	¼
Ontwikkelingssamenwerking	½	0	½	2
Overig ^c	2½	- ½	2	
Netto collectieve uitgaven (gecorrigeerd)	18½	- 1	17½	2
Financieringsverschuivingen	¾	- ¼	½	
EMU-relevante netto collectieve uitgaven	19¼	- 1¼	18	2

^a Het cluster zorg gecorrigeerd voor de eenmalige overheveling van het zorgopleidingsfonds in 2007. Het cluster sociale zekerheid gecorrigeerd voor zorgopleidingsfonds en omzetting van de fiscale kinderkorting in een uitkeerbare kindertoeslag (tegenboeking bij financieringsverschuivingen).

^b Inclusief WMO, zorgtoeslag en huurtoeslag.

^c Subsidies en niet-belastingontvangsten.

^d Exclusief (macro-economische) doorwerkingseffecten van het D66-programma.

De jaarlijkse reële groei van de totale collectieve uitgaven komt na verwerking van het beleidspakket, evenals in het voorzichtig scenario, uit op 2%.

D66 verlicht de microlasten in totaal met 5 mld euro. Dit is het saldo van een lastenverlichting voor gezinnen van 6¼ mld euro en een lastenverzwaring voor bedrijven van 1¼ mld euro. Het EMU-saldo verslechtert ex-ante, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten, met 4 mld euro.

³⁴ Een gedetailleerde beschrijving van het D66-programma is in bijlage F opgenomen. Bijlage J.5 schetst de achtergrond van de correcties voor financieringsverschuivingen.

Collectieve uitgaven

D66 buigt per saldo 1 mld euro om bij het openbaar bestuur, waarvan ¼ mld euro bij de lokale overheid. De overige ombuigingen op het openbaar bestuur (¾ mld euro) worden met name gerealiseerd door de rijksoverheid aanzienlijke taakstellende efficiencykortingen op te leggen. Het CPB gaat ervan uit dat deze ombuigingen niet alleen leiden tot efficiencywinst, maar ook tot minder dienstverlening, bijvoorbeeld door het afstoten van taken (zie bijlage J.2).

Bij infrastructuur wordt ½ mld euro verschoven van wegeaanleg naar verbetering van het openbaar vervoer. De uitgaven aan milieu worden ½ mld euro verhoogd, onder meer voor de stimulering van milieuvriendelijke energie. De intensivering van 2½ mld euro in het onderwijs wordt met name besteed aan prestatiebeloning en scholing voor leraren, meer geld voor voor- en vroegschoolse educatie en voor meer brede scholen in het basisonderwijs. Bovendien verhoogt D66 het budget voor het hoger onderwijs met toediening van meer prestatieprikkels (zie ook hoofdstuk 4).

Bij de zorg wordt per saldo ¼ mld euro omgebogen. D66 bezuinigt onder meer door de invoering van maatstafconcurrentie in ziekenhuizen en door maatregelen in de AWBZ, zoals meer financiële prikkels bij zorgkantoren.

Ten opzichte van het voorzichtige scenario verlaagt D66 de sociale zekerheidsuitgaven per saldo met 2 mld euro. De maximale WW-duur wordt 2 jaar en de staffeling van de WW-opbouw wijzigt. Per gewerkt jaar heeft men voortaan recht op ¾ maand WW in plaats van 1 maand (¾ mld euro). Het re-integratiebudget WWB voor gemeenten en het UWV-budget worden gekort en de bemiddelingstaak van het CWI wordt opgeheven waardoor 1 mld euro wordt bespaard. D66 verhoogt de AOW-leeftijd over een periode van 24 jaar geleidelijk van 65 naar 67 jaar. De uitkeringslasten dalen hierdoor met ruim ½ mld euro in 2011. Daar staan intensiveringen tegenover, zoals bij de huurtoeslag in samenhang met de scheiding van wonen en zorg (zie hieronder).

De post overige netto ombuigingen (½ mld euro) betreft onder meer de verkoop van gronden en het beperken van diverse overheidssubsidies. Daarnaast is bij de uitgaven sprake van een financieringsverschuiving van -¼ mld euro. In de AWBZ wordt overgegaan tot het scheiden van wonen en zorg (-½ mld euro). Door deze maatregel verschuift de financiering van wonen van de AWBZ naar de particuliere lasten. Daar staat tegenover dat de tariefsverlaging van de loon- en inkomstenheffing via de netto-nettokoppeling zorgt voor extra uitgaven aan AOW en bijstand (¼ mld euro).

Lastenontwikkeling

D66 verlicht de microlasten in totaal met 5 mld euro.³⁵ Dit is het saldo van een lastenverlichting voor gezinnen van 6¼ mld euro en een lastenverzwaring voor bedrijven van 1¼ mld euro.

³⁵ De meting van *microlasten* komt niet noodzakelijk overeen met het *inkomenseffect* dat burgers en bedrijven ervaren. Partijen kunnen ook aan de uitgavenkant maatregelen nemen die effect op de koopkracht of de winst hebben. De koopkrachteffecten worden in paragraaf 3.6.3 besproken.

De lasten voor gezinnen worden met name verlicht door verlaging van de belastingtarieven van de loon- en inkomstenheffing (5 mld euro) en de invoering van een inkomensafhankelijke arbeidskorting (EITC) in combinatie met een verhoging van de bestaande arbeidskorting (2 mld euro). Verlaging van de ZVW-premie en verhoging van de aanvullende ouderenkorting verlichten de lasten verder met samen $\frac{3}{4}$ mld euro. Hier staat tegenover dat de mogelijkheid om de algemene heffingskorting te verzilveren tegen de heffing van de partner geleidelijk wordt afgeschaft, hetgeen de lasten voor gezinnen in 2011 met $\frac{3}{4}$ mld euro verzwaaert.

Milieuheffingen, verhoging van de btw op logies en zelf betalen voor wonen in de intramurale AWBZ verzwaaert de lasten voor gezinnen verder met samen 1 mld euro.³⁶

De lasten voor bedrijven worden met name verzwaaert door milieuheffingen ($\frac{1}{4}$ mld euro) en door de invoering van een vermogensheffing op woningbouwcorporaties ($\frac{1}{2}$ mld euro). Verhoging van bestaande afdrachtverminderingen of invoering van nieuwe verlichten de lasten voor bedrijven met $\frac{1}{4}$ mld euro. Verlaging van de inkomensafhankelijke bijdrage in de ZVW verlicht de lasten voor bedrijven met eenzelfde bedrag.

De lastenverzwaring van D66 omvat voor $\frac{1}{4}$ mld euro aan niet-EMU-relevante financieringsverschuivingen. Dit betreft het zelf betalen voor wonen in de intramurale AWBZ en de stijging van de kosten van AOW en bijstand door de tariefsverlaging van de loon- en inkomstenheffing. De lastenmaatregelen van D66 verslechteren daarmee het EMU-saldo met $5\frac{1}{4}$ mld euro.

Tabel 3.22 Microlasten D66, 2008-2011 (mld euro, prijzen 2007)

	Voorzichtig scenario	Effect D66	Voorzichtig scenario incl. D66
Milieu	0	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$
Inkomen en arbeid	$4\frac{3}{4}$	$-7\frac{1}{2}$	$-2\frac{3}{4}$
Vermogen en winst	$-1\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$-\frac{3}{4}$
Overig	0	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$
Totaal mutatie microlasten (MLO)	$3\frac{1}{2}$	- 5	$-1\frac{1}{2}$
w.v. bedrijven	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$
gezinnen	$3\frac{1}{4}$	$-6\frac{1}{4}$	- 3
Financieringsverschuivingen	$-\frac{3}{4}$ ^a	$\frac{1}{4}$	$-\frac{1}{2}$
Beleids effect EMU-relevante lasten	$4\frac{1}{4}$	$-5\frac{1}{4}$	- 1

^a Omzetting fiscale kinderkorting in een uitkeerbare kindertoeslag.

³⁶ De toename van de huurtoeslag door het scheiden van wonen en zorg die AWBZ-gebruikers voor een belangrijk deel compenseert, geldt niet als een lastenverlichting, maar als een intensivering.

3.6.2 Macro-economische effecten en lange-termijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën

Macro-economische effecten

Het D66-programma impliceert een budgettaire impuls van 4 mld euro ten opzichte van het voorzichtige scenario. De economische groei tot 2011 komt 0,1% gemiddeld per jaar hoger uit dan in het voorzichtige scenario.

De in het programma begrepen lastenverlichtingen leiden tot een flinke daling van de wig met als gevolg een geringere druk op de lonen. Dit wordt nog versterkt door de daling van de replacement rate. De ten opzichte van het voorzichtige scenario 0,6% geringere jaarlijkse stijging van de loonkosten maakt het voor werkgevers aantrekkelijker mensen aan te nemen. De werkgelegenheid in de marktsector stijgt per jaar dan ook 0,3% per jaar extra. Bezuinigingen en intensiveringen leiden per saldo tot een geringere stijging van de werkgelegenheid bij zowel overheid als zorg. Alles bijeen genomen stijgt de totale werkgelegenheid tot 2011 0,2% per jaar meer dan in het voorzichtige scenario.

Diverse maatregelen met betrekking tot de levensloopregeling en met name het belastingstelsel (individualisering van de heffingskorting) zijn een stimulans voor mensen om zich op de arbeidsmarkt aan te bieden, zij het wel wat meer parttime. De hieruit voorvloeiende 0,2% hogere jaarlijkse stijging van het arbeidsaanbod in personen ligt beneden die van de werkgelegenheid, zodat het werkloosheidspercentage in 2011 0,3%-punt lager uitkomt.

Het pakket aan maatregelen met betrekking tot de overheidsuitgaven leidt per saldo tot een enigszins geringere toename van de overheidsbestedingen. De jaarlijkse groei van de particuliere consumptie is evenwel 0,3% hoger dankzij de extra stijging van het besteedbare inkomen als gevolg van de lastenverlichtingen. Per saldo ligt de groei van het bruto binnenlands product (BBP) tot 2011 0,1% per jaar hoger dan in het voorzichtige scenario. Dankzij de lagere wig en replacement rate daalt ook de evenwichtswerkloosheid met 0,5%-punt. De positieve effecten van de lastenverlichting manifesteren zich in een extra structurele groei van het BBP van 0,3% per jaar.

Het D66-programma impliceert een budgettaire impuls van -0,7% van het BBP ten opzichte van het voorzichtige scenario. De uitverdieneffecten van de ombuigingen van de overheidsuitgaven worden geheel gecompenseerd door de inverdieneffecten van de intensiveringen. Voor 2011 resteert een klein inverdieneffect van 0,1% van het BBP, dat met name samenhangt met de verlaging van de loon- en inkomstenbelasting met 7 mld euro. Deze lastenverlichting heeft voornamelijk betrekking op een verlaging van het tarief van de eerste schijf en een verhoging van de arbeidskorting, waarvan de inverdieneffecten in 2011 beperkt van omvang zijn. Zo ontstaat in 2011 een EMU saldo dat 0,6% van het BBP lager is dan in het voorzichtige scenario.

Tabel 3.23 Macro-economische effecten D66-programma, 2008-2011

	Voorzichtig scenario	Effect D66	Voorzichtig scenario incl. effect D66
mutaties per jaar in %			
Lonen en prijzen			
Contractloon marktsector	3	- 0,6	2½
Loonsom per werknemer marktsector	3½	- 0,6	3
Consumentenprijsindex (CPI)	1½	0,0	1½
Reële arbeidskosten marktsector	1¾	- 0,3	1½
Volume bestedingen en productie			
Bruto binnenlands product	1¾	0,1	1¾
Idem structureel	2	0,3	2¼
Particuliere consumptie	1¼	0,3	1½
Overheidsbestedingen	1½	- 0,1	1¼
Investerings, excl. woningen	2½	0,4	3
Goederenuitvoer	6	0,1	6
Arbeidsproductiviteit marktsector	2	- 0,1	2
Arbeidsmarkt			
Werkgelegenheid totaal (arbeidsjaren)	¼	0,2	½
w.v. marktsector	- ¼	0,3	¼
overheid	¼	- 0,2	0
zorg	2	- 0,1	2
Werkgelegenheid (personen)	½	0,3	¾
Arbeidsaanbod in personen	¼	0,2	½
niveau in eindjaar in %			
Werkloze beroepsbevolking (in %)	4½	- 0,3	4¼
Evenwichtswerkloosheid (in %)	4½	- 0,5	4
Arbeidsinkomensquote marktsector (niveau)	78	- 0,5	77½
Replacement rate	67¾	- 2,4	65½
Overheidsrekening			
EMU-saldo (%BBP)	1,0	- 0,6	0,4
Structureel EMU-saldo (% BBP)	0,9	- 0,2	0,7
Robuust EMU-saldo (% BBP)	0,5	- 0,2	0,3
Verbetering lange-termijnhoudbaarheid (%BBP)		1¼	

Structureel stimuleert de lastenverlichting de economische groei en zijn er omvangrijke inderdieneffecten. Het robuuste EMU saldo ligt dan ook niet meer dan 0,2% van het BBP onder dat van het voorzichtig scenario.

Houdbaarheid van de overheidsfinanciën

In welke mate draagt het D66-programma bij aan verbetering van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn? Hiervoor kijken we naar het effect op het zogenoemde houdbaarheidstekort, dat bij ongewijzigd beleid 1½% BBP bedraagt.³⁷ Het D66-programma verkleint dit tekort met 1¼% BBP. In 2011 wordt eerst nog een verslechtering van ¼% BBP gerealiseerd door de daling van het robuuste EMU-saldo in dat jaar.

Het houdbaarheidstekort verbetert door beleid dat pas na 2011 volledig effectief wordt. De grootste bijdragen komen voor rekening van drie maatregelen: de geleidelijke individualisering van de algemene heffingskorting in 10 jaar (0,3% BBP na 2011), verhoging in 24 jaar van de AOW-leeftijd tot 67 jaar (0,5% BBP) en de aftopping van de hypotheekschuld waarover de rente fiscaal aftrekbaar is op 500 000 euro, waarbij dit bedrag nominaal wordt gefixeerd (0,5% BBP, inclusief vervallen eigenwoningforfait en overdrachtsbelasting).

De maatregelen die pas na 2011 effectief worden, blijven bij de in de volgende paragraaf besproken koopkrachteffecten buiten beeld. De beperking van de mogelijkheid om de algemene heffingskorting te verzilveren tegen de heffing van de partner komt maar voor een deel tot uiting in het koopkrachtbeeld 2008-2011. Voor de cohorten die zijn geboren voor 1972 is in 2011 nog maar 40% van de gefaseerde invoering gerealiseerd. Voor cohorten geboren in 1972 of later is in 2011 al 80% van de maatregel effectief. Het netto inkomen van huishoudens met een alleenverdiener neemt gedurende de periode van invoering 200 (geboren voor 1972) tot 400 euro (geboren in 1972 of later) per jaar minder toe dan zonder de maatregel het geval zou zijn geweest. Het effect loopt uiteindelijk na 2011 op met 400 (geboren in 1972 of later) of 1200 euro (geboren voor 1972), indien vertaald naar de inkomensniveaus van 2007.

Tot 2011 merken relatief weinig mensen iets van de verhoging van de AOW-leeftijd, die in 2011 65 jaar en 4 maanden bedraagt. Uiteindelijk vervalt voor alle 65- en 66-jarigen de AOW-uitkering. Dit brengt een inkomensachteruitgang met zich mee waardoor toekomstige generaties langer moeten doorwerken en/of meer moeten sparen voor hun pensioen.

De maatregelen met betrekking tot de eigen woning hebben in 2011 per saldo nog weinig effect, omdat de beperking van de aftrekbaarheid van de hypotheekrente start bij een relatief hoge schuld van 500 000 euro. De bovengrens voor de hypotheekschuld waarover de rente aftrekbaar is, gaat op lange termijn in reële termen naar nul. Het aantal huishoudens met een eigen woning dat nadeel heeft van de maatregel neemt hierdoor geleidelijk toe en betreft uiteindelijk het merendeel van hen. Hier staat tegenover dat de bijtelling van het eigenwoningforfait alsmede de overdrachtsbelasting op termijn ook worden afgeschaft. Het netto inkomen van huishoudens met een eigen woning valt door de maatregel op termijn 1600 euro per jaar lager uit dan zonder de maatregel het geval zou zijn geweest. De helft van dit effect wordt bereikt in de periode 2012-2046.

³⁷ Zie Economische Verkenning 2008-2011, tabel 4.5, CPB Document 129.

3.6.3 Koopkrachteffecten

Relevante maatregelen

Maatregelen die voor de koopkracht relevant zijn, betreffen:

- Verlaging van het belastingtarief van de eerste en tweede schijf met 2%-punt en verlaging van het belastingtarief van de derde schijf met 1%-punt;
- Invoering van een inkomensafhankelijke arbeidskorting (EITC), opbouw tussen 8 000 en 16 000 euro, 200 euro voor inkomens tussen 16 000 en 24 000 euro en afbouw tussen 24 000 en 30 000 euro;
- Verhoging van de bestaande arbeidskorting met 23 euro;
- Individualisering van de algemene heffingskorting in vijf jaar voor mensen geboren in 1972 of later en in tien jaar voor eerdere cohorten;
- Verhoging van de aanvullende combinatiekorting met 400 euro;
- Verlaging van de kinderbijslag voor tweede en volgende kinderen voor nieuwe gevallen;
- Afschaffing van het verlaagde btw-tarief voor logiesverstrekking en sierteelt.

Koopkrachteffecten

Het programma van D66 omvat een aanzienlijke lastenverlichting voor huishoudens. Het voordeel voor huishoudens wordt enigszins getemperd, doordat het programma tevens de contractloonstijging vermindert met 0,6%-punt per jaar. De inflatie blijft, ondanks de verhoging van de indirecte belastingen, ongewijzigd. De koopkracht van huishoudens neemt door het programma van D66 met ruim ¼%-punt per jaar meer toe. Inclusief de verbetering in het basispad resulteert een gemiddelde toename van de koopkracht met 1¼% per jaar.

De verlaging van de belastingtarieven van de eerste drie belastingschijven heeft een gunstig effect op de koopkracht van alle huishoudens. Werknemers profiteren van de verhoging van de arbeidskorting en de aanvullende combinatiekorting. Werknemers met lage inkomens hebben bovendien voordeel van de EITC, die bovenop de arbeidskorting komt. Het begin en het einde van het afbouwtraject van de EITC bij respectievelijk 24 000 en 30 000 euro is goed zichtbaar in de puntenwolken van koopkrachteffecten voor werkende alleenverdieners en werkende alleenstaanden.

Alleenverdieners hebben nadeel van de individualisering van de algemene heffingskorting, die ongeveer 2000 euro bedraagt. Voor niet-werkende partners geboren in 1972 of later wordt de maatregel in vijf jaar ingevoerd, voor oudere cohorten in tien jaar. Het onderscheid tussen deze twee groepen is goed zichtbaar in de puntenwolk van koopkrachteffecten voor werkende alleenverdieners (figuur 3.6).

Tabel 3.24 Ex-post koopkracht D66-programma naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2008-2011^a								
Bruto huishoudinkomen ^b	Alleenverdiener		Tweeverdiener		Alleenstaande ^c		Alle huishoudtypen	
	Effect	Basis	Effect	Basis	Effect	Basis	Effect	Basis
	D66	incl. D66	D66	incl. D66	D66	incl. D66	D66	incl. D66
mediaan koopkrachtmutatie in % per jaar								
Hoofdverdiener werknemer								
< 150% WML	- 1/2	1/2	} 1	} 1 3/4	1 1/2	2 1/4	} 1/2	} 1 1/4
150-250% WML	- 1	0			1/2	1 1/4		
250-400% WML	} - 1/2	} 1/2	3/4	1 3/4	} 1/4	} 1 1/4		
> 400 % WML			1/2	1 1/2				
Hoofdverdiener uitkeringsgerechtigd								
< 120% WML	- 1	- 1/4	} 1/2	} 1 1/2	1/4	1 1/4	} 1/4	} 1 1/4
> 120% WML	- 3/4	1/4			1/2	1 1/4		
65-plussers^d								
< 120% AOW	} 0	} 3/4	0	3/4	1/4	3/4	} 1/4	} 3/4
> 120% AOW			1/4	3/4	1/2	3/4		
Totaal							1/4	1 1/4

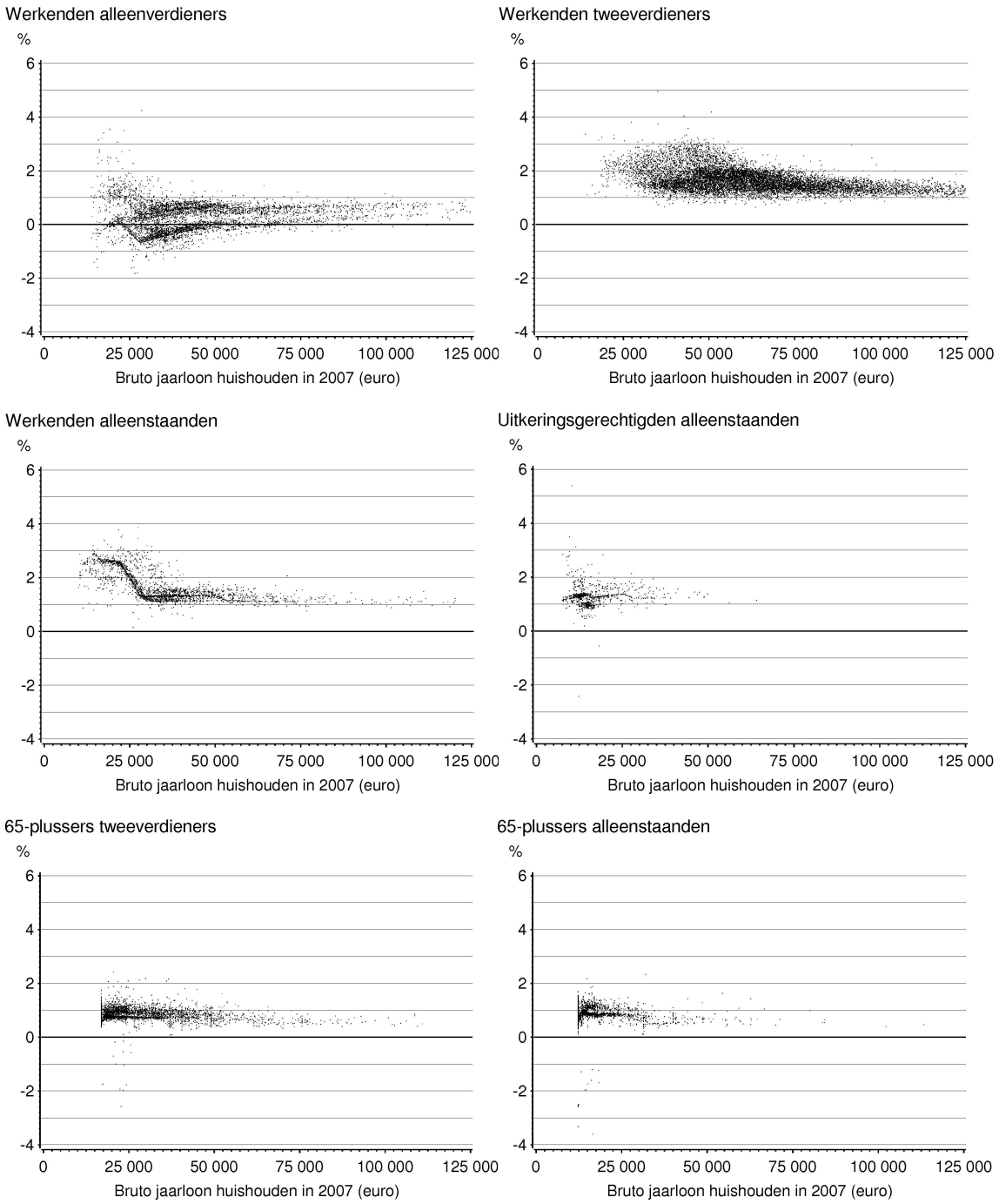
^a Basis is het voorzichtigte scenario uit de Economische Verkenning 2008-2011.
^b Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.
^c Inclusief alleenstaande ouders.
^d Alleenverdiener 65-plus betreft een kleine groep 65-plussers met een partner jonger dan 65 jaar zonder eigen inkomen.

Een aantal maatregelen is niet in de koopkrachtcijfers verwerkt. De invoering van een maximum voor de aftrekbaarheid van hypotheekrente over een schuld van maximaal 500 000 euro is niet verwerkt, omdat de maatregel alleen geldt voor nieuwe gevallen. De verhoging van de AOW-leeftijd is niet geboekt als een inkomensdaling, aangezien betrokkenen in veel gevallen inkomen uit een andere bron (werk, uitkering, pensioen) zullen krijgen. De invoering van de congestieheffing en de compenserende verlaging van de motorrijtuigenbelasting zijn niet verwerkt, aangezien niet bekend is welke huishoudens veel of weinig in de file staan. Het gemiddelde effect van deze lastenverschuiving op de koopkracht is nihil, maar dit geldt niet voor de koopkracht van individuele huishoudens.

Doorwerking arbeidsmarkt

De replacement rate, de verhouding tussen het netto inkomen van uitkeringsgerechtigden en werkenden, daalt door het programma van D66 met 2,4%-punt. De verlaging is het gevolg van de verhoging van de arbeidskorting en de introductie van de EITC. De financiële prikkel voor uitkeringsgerechtigden om een baan te aanvaarden wordt hierdoor gemiddeld genomen groter. De marginale druk daalt door de verlaging van de belastingtarieven in de eerste drie schijven. De marginale druk daalt in het opbouwtraject (8 000 tot 16 000 euro) van de EITC, maar stijgt in het afbouwtraject (24 000 tot 30 000 euro).

Figuur 3.6 Koopkracht D66 (inclusief basispad) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2008-2011 (mutaties in % per jaar)

3.7 ChristenUnie

3.7.1 Ex-ante budgettaire effecten

De ChristenUnie wil, gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, per saldo ½ mld euro ombuigen ten opzichte van de uitgavenontwikkeling in het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2008-2011. Dit is de resultante van een uitgebreid pakket van ombuigingen en intensiveringen.³⁸ In het beleidspakket wordt met name omgebogen bij het openbaar bestuur, de infrastructuur en bij subsidies. De netto intensiveringen zijn geconcentreerd bij het onderwijs, de sociale zekerheid en ontwikkelingssamenwerking. De jaarlijkse reële groei van het totaal van de collectieve uitgaven komt na verwerking van het beleidspakket, evenals in het voorzichtige scenario, uit op 2%.

Het pakket van de ChristenUnie verlicht de microlasten voor gezinnen met ¼ mld euro. Het EMU-saldo verbetert in 2011 ex-ante, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten, met ¼ mld euro.

Collectieve uitgaven

De ChristenUnie buigt per saldo ruim 1 mld euro om bij het openbaar bestuur, waarvan een kleine ¾ mld euro bij de lokale overheid. De overige ombuigingen op het openbaar bestuur (½ mld euro) worden met name gerealiseerd door de rijksoverheid taakstellende efficiencykortingen op te leggen. Het CPB gaat ervan uit dat deze ombuigingen niet alleen leiden tot efficiencywinst, maar ook tot minder dienstverlening, bijvoorbeeld door het afstoten van taken (zie bijlage J.2). De ChristenUnie buigt ½ mld euro om bij de uitgaven voor infrastructuur. De intensivering van per saldo ½ mld euro in het onderwijs wordt onder meer besteed aan scholing van leraren, gratis schoolboeken in het voortgezet onderwijs en onderwijshuisvesting. Daar staat tegenover dat de ChristenUnie de Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten afschaft (zie ook hoofdstuk 4).

Bij de zorg wordt per saldo ¼ mld euro omgebogen. De ChristenUnie bezuinigt ½ mld euro, vooral door de invoering van maatstafconcurrentie en aanscherping van het geneesmiddelenvergoedingssysteem. Daar staat een intensivering van ¼ mld euro tegenover onder meer voor extra personeel in verpleeghuizen en voor jeugdzorg.

Ten opzichte van het basisbeeld verhoogt De ChristenUnie de sociale-zekerheidsuitgaven per saldo met 1¼ mld euro. De ChristenUnie wil een inkomensafhankelijk kindgebonden budget invoeren. Dit wordt onder meer gefinancierd door de gelden die nu naar de kinderopvang gaan en door het schrappen van de kindertoeslag. Per saldo betekent dit een intensivering van ¼ mld euro. Daarnaast wordt de kinderbijslag verhoogd voor ouders met jongere kinderen (¼ mld euro). De zorgtoeslag voor alleenstaanden en chronisch zieken en

³⁸ Een gedetailleerde beschrijving van het ChristenUnie-programma is in bijlage G opgenomen. Bijlage J.5 schetst de achtergrond van de correcties voor financieringsverschuivingen.

gehandicapten wordt verhoogd (½ mld euro). De ChristenUnie wil 10 000 participatiebanen creëren en meer geld uittrekken voor begeleid werken (¼ mld euro). Overige intensiveringen binnen het cluster sociale zekerheid betreffen onder meer het verhogen van de huurtoeslag, het uitkeren van een armoedetoeslag en versoepeling schattingsbesluit WIA. Daar staan ombuigingen tegenover onder meer door de toegang van tweeverdieners tot de WIA te beperken en ontslagvergoedingen te korten op de WW-uitkering.

Tabel 3.25 Reële collectieve uitgavenontwikkeling ChristenUnie, 2008-2011

	Voorzichtig ^a scenario	Netto intensiveringen	Voorzichtig scenario incl. ChristenUnie	Voorzichtig scenario incl. ChristenUnie
	mld euro (prijzen 2007)		% per jaar ^d	
Openbaar bestuur	2¼	- 1	1¼	½
Veiligheid	¾	¼	1	2½
Defensie	0	0	¼	¾
Infrastructuur	- ½	- ½	- ¾	- 2½
Milieu		0	0	
Onderwijs	2	½	2½	2¼
Zorg	8	- ¼	7¾	4
Sociale zekerheid ^b	2¾	1¼	4	1½
Ontwikkelingssamenwerking	½	½	1	4¼
Overig ^c	2½	- 1¼	1¼	
Netto collectieve uitgaven (gecorrigeerd)	18½	- ½	18¼	2
Financieringsverschuivingen	¾	- ¾	0	
EMU-relevante netto collectieve uitgaven	19¼	- 1¼	18¼	2

^a Het cluster zorg gecorrigeerd voor de eenmalige overheveling van het zorgopleidingsfonds in 2007. Het cluster sociale zekerheid gecorrigeerd voor zorgopleidingsfonds en omzetting van de fiscale kinderkorting in een uitkeerbare kindertoeslag (tegenboeking bij financieringsverschuivingen).

^b Inclusief WMO, zorgtoeslag en huurtoeslag.

^c Subsidies en niet-belastingontvangsten.

^d Exclusief (macro-economische) doorwerkingseffecten van het ChristenUnie-programma.

De ChristenUnie verhoogt het budget voor ontwikkelingssamenwerking met ½ mld euro. De post overige ombuigingen (1¼ mld euro) is het saldo van hogere niet-belastingmiddelen (met name een vliegheffing en verhoging boetes), minder subsidies en daartegenover een intensivering bij het openbaar vervoer.

Daarnaast is bij de uitgaven sprake van een financieringsverschuiving van -¾ mld euro. Dit betreft -1¼ mld euro voor de vervanging van de huidige no-claim door een verplicht eigen risico bij de zorgverzekering van 150 euro (exclusief huisarts). Daar staat tegenover dat de AOW-uitkeringslasten met ½ mld euro toenemen door de netto-nettokoppeling.

Lastenontwikkeling

De ChristenUnie verlicht de microlasten voor gezinnen met $\frac{1}{4}$ mld euro.³⁹ De microlasten van bedrijven blijven per saldo nagenoeg ongewijzigd.

De lastenverlichting voor gezinnen is de resultante van lastenverzwarende en lastenverlichtende maatregelen. De lasten worden met $\frac{1}{2}$ mld euro verhoogd door de geleidelijke afschaffing van het verlaagde tarief voor 65-plussers in de inkomstenbelasting en met een kleine $\frac{3}{4}$ mld euro door accijnsverhogingen. Ook milieuheffingen verzwaren de lasten voor gezinnen met $\frac{1}{2}$ mld euro. Dit wordt gecompenseerd door met name de verhoging van de arbeidskorting (inclusief EITC 1 mld euro), de introductie van de spaardag ($\frac{1}{2}$ mld euro), de invoering van de onderhoudsaf trek voor eigen-woningbezitters ($\frac{1}{2}$ mld euro) en een verhoging van de ouderenkorting ($\frac{1}{2}$ mld euro).

De lasten voor bedrijven worden verlicht door de verhoging of invoering van een breed scala aan afdrachtverminderingen (1 mld euro) en door een verlaging van ZVW- en WW-premies (samen $\frac{1}{2}$ mld euro). Hier staan onder meer een reclameheffing ($\frac{1}{2}$ mld euro), een vermogensheffing op woningbouwcorporaties ($\frac{1}{2}$ mld euro) en milieuheffingen ($\frac{1}{2}$ mld euro) tegenover.

De lastenverzwaring van de ChristenUnie omvat voor $\frac{3}{4}$ mld euro aan niet-EMU-relevante financieringsverschuivingen. Dit betreft het saldo van de invoering van een verplicht eigen risico en de toename van de AOW-uitkeringslasten door de netto-nettokoppeling. De lastenmaatregelen van de ChristenUnie verslechteren daarmee het EMU-saldo met bijna 1 mld euro.

Tabel 3.26 Microlasten ChristenUnie, 2008-2011 (mld euro, prijzen 2007)

	Vorzichtig scenario	Effect ChristenUnie	Vorzichtig scenario incl. ChristenUnie
Milieu	0	1	1
Inkomen en arbeid	$4\frac{3}{4}$	- 3	$1\frac{3}{4}$
Vermogen en winst	- $1\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$	- $\frac{3}{4}$
Overig	0	1	1
Totaal mutatie microlasten (MLO)	$3\frac{1}{2}$	0	$3\frac{1}{4}$
w.v. bedrijven	$\frac{1}{4}$	0	$\frac{1}{4}$
gezinnen	$3\frac{1}{4}$	- $\frac{1}{4}$	3
Financieringsverschuivingen	- $\frac{3}{4}$ ^a	$\frac{3}{4}$	0
Beleids effect EMU-relevante lasten	$4\frac{1}{4}$	- 1	$3\frac{1}{4}$

^a Omzetting fiscale kinderkorting in een uitkeerbare kindertoeslag.

³⁹ De meting van *microlasten* komt niet noodzakelijk overeen met het *inkomenseffect* dat burgers en bedrijven ervaren. Partijen kunnen ook van de uitgavenkant maatregelen nemen die effect op de koopkracht of de winst hebben. De koopkrachteffecten worden in paragraaf 3.7.3 besproken.

3.7.2 Macro-economische effecten van lange-termijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën

Macro-economische effecten

Het ChristenUnie-programma bevat per saldo een budgettaire verkrapping van ¼ mld euro ten opzichte van het voorzichtige scenario. De economische groei tot 2011 komt nagenoeg onveranderd uit door het programma.

Tabel 3.27 Macro-economische effecten ChristenUnie-programma, 2008-2011			
	Voorzichtig scenario	Effect ChristenUnie	Voorzichtig scenario incl. effect ChristenUnie
mutaties per jaar in %			
Lonen en prijzen			
Contractloon marktsector	3	0,0	3
Loonsom per werknemer marktsector	3½	0,0	3½
Consumentenprijsindex (CPI)	1½	0,1	1¾
Reële arbeidskosten marktsector	1¾	0,0	1¾
Volume bestedingen en productie			
Bruto binnenlands product	1¾	0,0	1¾
Idem structureel	2	- 0,1	2
Particuliere consumptie	1¼	0,0	1½
Overheidsbestedingen	1½	- 0,1	1¼
Investeringen, excl. woningen	2½	0,0	2¾
Goederenuitvoer	6	0,0	6
Arbeidsproductiviteit marktsector	2	- 0,1	2
Arbeidsmarkt			
Werkgelegenheid totaal (arbeidsjaren)	¼	0,1	¼
w.v. marktsector	- ¼	0,0	0
overheid	¼	0,5	¾
zorg	2	- 0,1	2
Werkgelegenheid (personen)	½	0,1	½
Arbeidsaanbod in personen	¼	0,0	½
niveau in eindjaar in %			
Werkloze beroepsbevolking (in %)	4½	- 0,3	4¼
Evenwichtswerkloosheid	4½	0,0	4½
Arbeidsinkomensquote marktsector (niveau)	78	0,1	78¼
Replacement rate	67¾	- 0,3	67½
Overheidsfinanciën			
EMU-saldo (%BBP)	1,0	0,1	1,1
Structureel EMU-saldo (% BBP)	0,9	- 0,1	0,8
Robuust EMU-saldo (% BBP)	0,5	- 0,1	0,4
Verbetering lange-termijnhoudbaarheid (%BBP)		½	

De groei van de overheidsbestedingen is 0,1% per jaar lager dan in het voorzichtig scenario, de ombuigingen zijn per saldo iets groter dan de intensiveringen. Wel neemt de werkgelegenheid bij de overheid toe. De uitbreiding heeft met name betrekking op het scheppen van arbeidsplaatsen aan de onderkant van de arbeidsmarkt: onderwijsassistenten, sociale werkvoorziening en begeleid werken. De kosten van deze arbeidsplaatsen zijn belangrijk lager dan die van een gemiddelde overheidsbaan. De werkgelegenheid in de zorg neemt iets minder toe, de werkgelegenheid in de marktsector is nagenoeg onveranderd. Diverse maatregelen in de belastingsfeer hebben per saldo weinig invloed op het arbeidsaanbod, zodat in 2011 de stijging van de werkgelegenheid hoofdzakelijk tot uitdrukking komt in een daling van het werkloosheidspercentage met 0,3%-punt.

Het programma verhoogt per saldo de belastingen in lichte mate. Door een verhoging van de indirecte belastingen stijgen de prijzen enigszins in vergelijking met het voorzichtig scenario. Een verlaging van de loon- en inkomstenbelasting en een beperkte daling van de replacement rate zorgen ervoor dat de prijsstijging zich niet vertaalt in een toename van de loonvoet. Al met al heeft het programma weinig invloed op de ontwikkeling van het BBP en ook de effecten op de verschillende afzetcategorieën zijn beperkt.

De structurele groei tot 2011 valt 0,1% per jaar lager uit dan in het voorzichtig scenario. De verhoging van de indirecte belastingen leidt op langere termijn tot een hoger prijspeil wat de afzet van Nederlandse bedrijven enigszins vermindert.

In 2011 verbetert het EMU-saldo met 0,1% van het BBP. Per saldo nemen de belastingen enigszins toe. Belastingverhogingen werken met vertraging door op de economische groei, waardoor de uitverdieneffecten op korte termijn klein zijn. Op termijn zijn de negatieve effecten van de belastingverhogingen groter. De lichte afzwakking van de economie vertaalt zich in een beperkte structurele verslechtering van het robuuste EMU-saldo met 0,1% van het BBP.

Houdbaarheid van overheidsfinanciën

In welke mate draagt het ChristenUnie-programma bij aan verbetering van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn? Hiervoor kijken we naar het effect op het zogenoemde houdbaarheidstekort, dat bij ongewijzigd beleid 1½% BBP bedraagt.⁴⁰ Het ChristenUnie-programma verkleint dit tekort met ½% BBP. In 2011 is nog geen sprake van verbetering van het houdbaarheidstekort, het robuuste EMU-saldo blijft vrijwel ongewijzigd.

De verbetering van het houdbaarheidstekort met ½% BBP wordt na 2011 gerealiseerd. Deze verbetering komt voor het grootste deel voor rekening van de gefaseerde afschaffing van het verlaagde tarief voor 65-plussers in de inkomstenbelasting. In combinatie met een compenserende inkomensafhankelijke heffingskorting heeft dit na 2011 een effect van 0,3% BBP.

De maatregelen die pas na 2011 effectief worden, blijven bij de in de volgende paragraaf besproken koopkrachteffecten buiten beeld. De gefaseerde afschaffing van het verlaagde tarief

⁴⁰ Zie Economische Verkenning 2008-2011, tabel 4.5, CPB Document 129.

voor 65-plussers in de inkomstenbelasting komt maar voor een heel beperkt deel tot uiting in het koopkrachtbeeld 2008-2011. In 2011 zijn nog maar 4 van de 24 stappen van de gefaseerde afschaffing gerealiseerd en worden aanvullende pensioenen tot 18 000 euro geheel ontzien via een extra heffingskorting. Op lange termijn wordt zowel de volledige tariefsaanpassing effectief, als de grens voor de heffingskorting in reële termen afgebouwd. Dat laatste komt doordat de grens van 18 000 euro aan de prijzen wordt gekoppeld, in plaats van aan de lonen. Uiteindelijk impliceert de maatregel dat een belangrijk deel van de gepensioneerde huishoudens met een aanvullend pensioen in de verre toekomst een lager netto inkomen overhoudt dan zonder de maatregel het geval zou zijn geweest. Dit effect cumuleert tot circa 1 500 euro per gepensionerd huishouden in de verre toekomst, vertaald naar de inkomensniveaus van 2007, waarbij in 2031 omstreeks 20% van dit effect wordt bereikt. De koopkracht van huishoudens met meer dan 18 000 euro aanvullend pensioen neemt door deze maatregelen in de periode 2012-2031 met 0 tot 0,2%-punt per jaar minder toe dan in het basispad.

3.7.3 Koopkrachteffecten

Relevante maatregelen

Maatregelen die voor de koopkracht relevant zijn, betreffen:

- Verhoging arbeidskorting met 90 euro en invoering EITC van 315 euro voor inkomens tussen 100% en 130% WML; afbouw tot 0 tussen 130% en 170% WML;
- Verlaging van de algemene heffingskorting met 46 euro;
- Vervanging van de kindertoeslag en de kinderopvangtoeslag door kindgebonden budget;
- Vervanging van combinatiekorting door zorg-opvoedkorting;
- Verhoging van kinderbijslag voor 0-5 jarigen tot die van 6-11 jarigen; algemene verhoging kinderbijslag met 5%;
- Verlaging van de AOW-premie en verhoging van de belastingtarieven in de eerste en tweede schijf met 0,75%-punt per jaar;
- Invoering van een inkomensafhankelijke ouderenkorting, oplopend van 0 bij een aanvullend pensioen tot 540 euro bij een aanvullend pensioen van 18 000 euro of meer;
- Verhoging van de ouderenkorting met 42 euro;
- Verhoging alleenstaande-ouderenkorting (alleenstaande ouders) met 250 euro;
- Vervanging van no-claimteruggave door verplicht eigen risico van 150 euro voor de zorgverzekering;
- Verhoging zorgtoeslag voor alleenstaanden;
- Invoering aftrek onderhoudskosten en energiebesparing voor eigen woning in box 1;
- Verhoging huurtoeslag door verlaging normhuur met 7 euro per maand;
- Invoering van een progressief tarief voor de vermogensrendementsheffing voor vermogens boven 1 miljoen euro;

- Verhoging van accijns op frisdrank, tabak en alcohol en invoering van verpakkingstax.

Koopkrachteffecten

Het programma van de ChristenUnie heeft geen effect op de contractloonstijging. De verhoging van de indirecte belastingen heeft wel een opwaarts effect op de inflatie van 0,1% per jaar. De lagere reële loonstijging drukt de ontwikkeling van de koopkracht enigszins. Dit wordt echter gecompenseerd door andere maatregelen, waardoor de koopkracht van huishoudens in doorsnee gelijk blijft aan de ontwikkeling in het basispad. Werknemers met lage inkomens gaan er overwegend op vooruit.

Werknemers profiteren van de verhoging van de arbeidskorting; werknemers met lage inkomens hebben bovendien voordeel van de invoering van de inkomensafhankelijke arbeidskorting (EITC). De vervanging van de kindertoeslag en kinderopvangtoeslag door het kindgebonden budget en van de combinatiekorting door de zorg-opvoedkorting heeft gemiddeld weinig effect op de koopkracht van huishoudens met kinderen. Het vervallen van de kinderopvangtoeslag is vooral nadelig voor werkende tweeverdieners; dit effect is goed zichtbaar in de puntenwolk (figuur 3.7). De verhoging van de kinderbijslag is gunstig voor de koopkracht van huishoudens met kinderen. Alleenstaande ouders gaan er meer op vooruit door de verhoging van de alleenstaande ouderkorting met 250 euro.

De geleidelijke verlaging van de AOW-premie en verhoging van de belastingtarieven in de eerste en tweede schijf is ongunstig voor de koopkracht van 65-plussers met aanvullende pensioenen. De nadelige effecten tot een inkomen van 18 000 euro boven de AOW worden gecompenseerd via een nieuwe inkomensafhankelijke ouderenkorting. 65-plussers met lage inkomens profiteren daarnaast van de verhoging van de ouderenkorting.

Alleenstaanden met lage inkomens profiteren van de verlaging van de minimumnormzorgquote van 3,5% naar 3% WML. De vervanging van de no-claim door een verplicht eigen risico heeft gemiddeld nauwelijks koopkrachteffecten.

Huiseigenaren hebben voordeel van de introductie van aftrek van kosten voor onderhoud en energiebesparing. Huishoudens met veel vermogen hebben nadeel van de invoering van een progressieve vermogensbelasting.

Een aantal maatregelen is niet in de koopkracht verwerkt. Het betreft onder meer het aftoppen van de hypotheekrenteaftrek op 42% voor nieuwe gevallen en de terugsluis via een verlaging van de overdrachtsbelasting voor starters. De vervanging van de motorrijtuigenbelasting en de BPM door een kilometerheffing is gemiddeld neutraal, maar kan voor individuele huishoudens aanzienlijke inkomenseffecten hebben. Wegens gebrek aan informatie over welke huishoudens dit betreft is dit niet verwerkt. Ook de afschaffing van de Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS) is om deze reden niet meegenomen.

Tabel 3.28 Ex-post koopkracht ChristenUnie-programma naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2008-2011^a

Bruto huishoudinkomen ^b	Alleenverdiener		Tweeverdiener		Alleenstaande ^c		Alle huishoud- typen	
	Effect Christen Unie	Basis incl. Christen Unie	Effect Christen Unie	Basis incl. Christen Unie	Effect Christen Unie	Basis incl. Christen Unie	Effect Christen Unie	Basis incl. Christen Unie
mediaan koopkrachtmutatie in % per jaar								
Hoofdverdiener werknemer								
< 150% WML	½	1¼	} ½	} 1¼	½	1¼	} ¼	} 1
150-250% WML	½	1¼			0	¾		
250-400% WML	} ¼	} 1¼	¼	1¼	} 0	} 1		
> 400 % WML			0	1				
Hoofdverdiener uitkeringsgerechtigd								
< 120% WML	¼	1	} 0	} 1	0	1	} 0	} 1
> 120% WML	0	1			0	¾		
65-plussers ^d								
< 120% AOW	} 0	} ¾	0	¾	0	¾	} 0	} ¾
> 120% AOW			0	¾	¼	¾		
Totaal							0	1

^a Basis is het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2008-2011.

^b Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.

^c Inclusief alleenstaande ouders.

^d Alleenverdiener 65-plus betreft een kleine groep 65-plussers met een partner jonger dan 65 jaar zonder eigen inkomen.

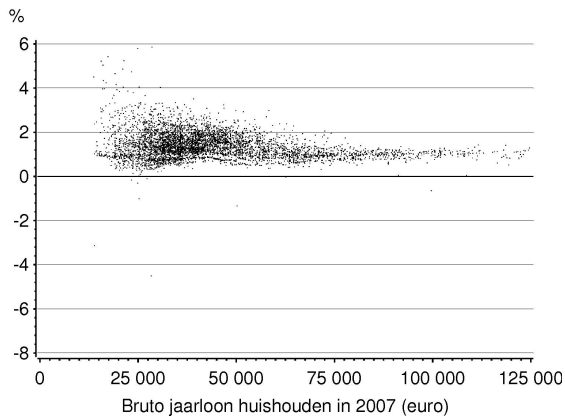
Doorwerking arbeidsmarkt

De replacement rate, de verhouding tussen het netto inkomen van uitkeringsgerechtigden en werkenden, daalt met 0,3%-punt door de verhoging van de arbeidskorting en de invoering van de EITC. Hierdoor wordt de financiële prikkel om een baan te zoeken en te aanvaarden versterkt.

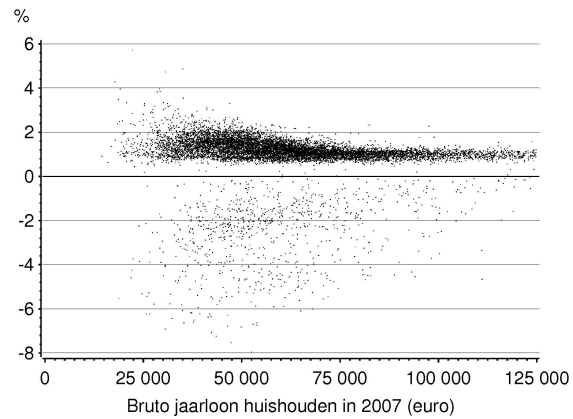
De opbouw van de EITC verlaagt de marginale druk voor werknemers met een inkomen tussen 0 en 17 000 euro; de afbouw van de EITC verhoogt de marginale druk voor werknemers met inkomens tussen 22 000 en 30 000 euro.

Figuur 3.7 Koopkracht ChristenUnie (inclusief basispad) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2008-2011 (mutaties in % per jaar)

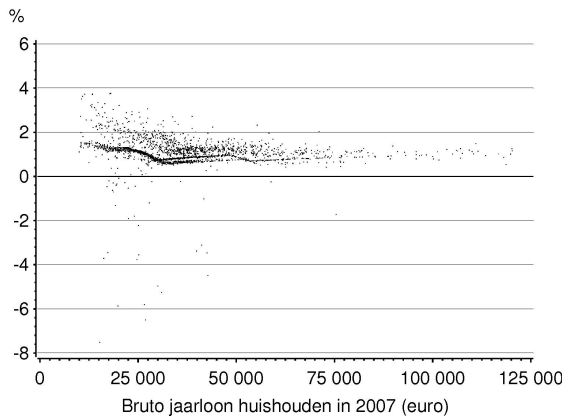
Werkenden alleenverdieners

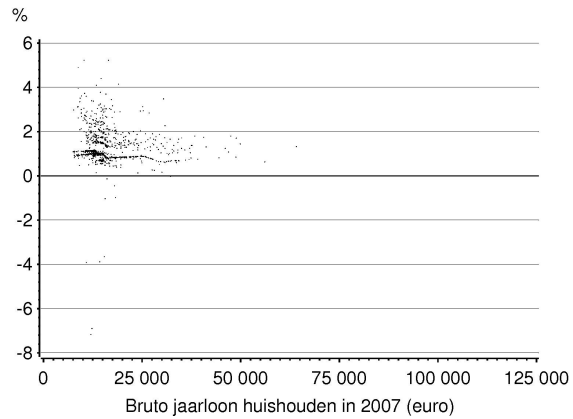
Werkenden tweeverdieners

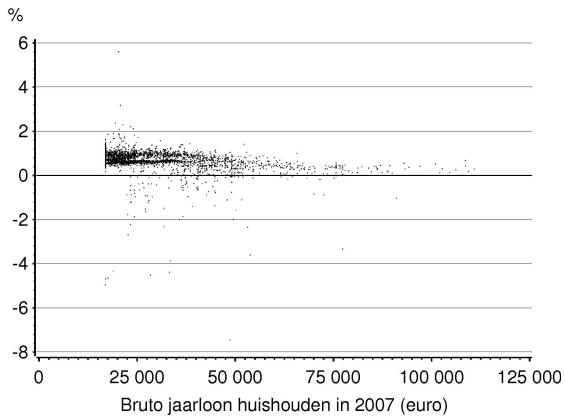
Werkenden alleenstaanden

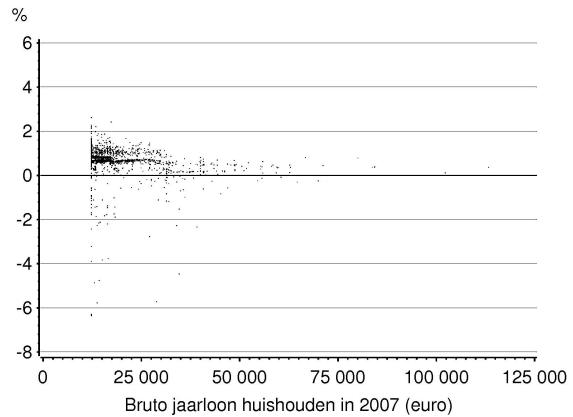
Uitkeringsgerechtigden alleenstaanden

65-plussers tweeverdieners

65-plussers alleenstaanden

3.8 SGP

3.8.1 Ex-ante budgettaire effecten

De SGP wil, gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, per saldo 2½ mld euro intensiveren ten opzichte van de uitgavenontwikkeling in het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2008-2011. Dit is de resultante van een uitgebreid pakket van ombuigingen en intensiveringen.⁴¹ In het beleidspakket wordt met name omgebogen bij het openbaar bestuur. De netto intensiveringen zijn geconcentreerd bij het onderwijs, de sociale zekerheid, veiligheid en ontwikkelingssamenwerking. De jaarlijkse reële groei van het totaal van de collectieve uitgaven komt na verwerking van het beleidspakket uit op 2¼%, tegenover 2% in het voorzichtige scenario.

De SGP verzwakt de microlasten in totaal met 1 mld euro, waarvan ¾ mld euro voor bedrijven en ¼ mld euro voor gezinnen. Het EMU-saldo verslechtert ex-ante, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten, met 1½ mld euro.

Collectieve uitgaven

De SGP buigt per saldo ¾ mld euro om bij het openbaar bestuur, waarvan ¼ mld euro bij de lokale overheid. De overige ombuigingen op het openbaar bestuur (½ mld euro) worden gerealiseerd door de rijksoverheid taakstellende efficiencykortingen op te leggen. Het CPB gaat ervan uit dat deze ombuigingen niet alleen kunnen leiden tot efficiencywinst, maar ook tot minder dienstverlening, bijvoorbeeld door het afstoten van taken (zie bijlage J.2).

De SGP verhoogt de uitgaven voor veiligheid met ½ mld euro. Hiermee wordt met name het aantal agenten en de cellencapaciteit uitgebreid, meer middelen voor de rechterlijke macht beschikbaar gesteld en de terrorismebestrijding versterkt. De intensivering van ¾ mld euro in het onderwijs wordt onder meer besteed aan een verbetering van de arbeidsvoorwaarden van leraren, aan gratis schoolboeken in het voortgezet onderwijs, aan verbetering van de kwaliteit van het onderwijs en aan wetenschappelijk onderzoek en stimulering van samenwerking tussen universiteiten en bedrijven.

De SGP trekt per saldo ¼ mld euro extra uit voor de zorg. Tegenover ½ mld euro hogere uitgaven (met name voor een algehele kwaliteitsverbetering) staan ¼ mld euro ombuigingen (door maatstafconcurrentie in ziekenhuizen en een lager uurtarief voor specialisten).

Ten opzichte van het basisbeeld verhoogt de SGP de sociale zekerheidsuitgaven per saldo met 1¼ mld euro. De SGP wil voor ouders met kinderen jonger dan 6 jaar naast de kinderbijslag een kindgebonden budget invoeren. Dit wordt onder meer gefinancierd door de subsidie voor kinderopvang en buitenschoolse opvang via de Wet kinderopvang af te schaffen. Per saldo betekent dit een intensivering van ¾ mld euro. Daarnaast wordt de kinderbijslag

⁴¹ Een gedetailleerde beschrijving van het SGP-programma is in bijlage H opgenomen. Bijlage J.5 schetst de achtergrond van de correcties voor financieringsverschuivingen.

verhoogd voor ouders met oudere kinderen (½ mld euro). Daar staat een ombuiging tegenover van ¼ mld euro door het introduceren van een partnertoets in de WIA.

De SGP verhoogt het budget voor ontwikkelingssamenwerking met ½ mld euro. De post overige ombuigingen (¼ mld euro) is het saldo van hogere niet-belastingmiddelen uit een vliegheffing (zie ook lasten), minder subsidies aan cultuur en daartegenover meer subsidies voor andere doelen (onder meer voor facilitering inburgering).

Tabel 3.29 Reële collectieve uitgavenontwikkeling SGP, 2008-2011

	Voorzichtig ^a scenario	Netto intensiveringen	Voorzichtig scenario incl. SGP	Voorzichtig scenario incl. SGP
	mld euro (prijzen 2007)		% per jaar ^d	
Openbaar bestuur	2¼	- ¾	1½	¾
Veiligheid	¾	½	1¼	3
Defensie	0	¼	½	1½
Infrastructuur	- ½	0	- ½	- 1½
Milieu		0	0	
Onderwijs	2	¾	2¾	2½
Zorg	8	¼	8¼	4¼
Sociale zekerheid ^b	2¾	1¼	4	1½
Ontwikkelingssamenwerking	½	½	1	4
Overig ^c	2½	- ¼	2¼	
Netto collectieve uitgaven (gecorrigeerd)	18½	2½	21	2¼
Financieringsverschuivingen	¾	- 1¼	- ½	
EMU-relevante netto collectieve uitgaven	19¼	1¼	20½	2¼

^a Het cluster zorg gecorrigeerd voor de eenmalige overheveling van het zorgopleidingsfonds in 2007. Het cluster sociale zekerheid gecorrigeerd voor zorgopleidingsfonds en omzetting van de fiscale kinderkorting in een uitkeerbare kindertoeslag (tegenboeking bij financieringsverschuivingen).

^b Inclusief WMO, zorgtoeslag en huurtoeslag.

^c Subsidies en niet-belastingontvangsten.

^d Exclusief (macro-economische) doorwerkingseffecten van het SGP-programma.

Daarnaast is bij de uitgaven sprake van een financieringsverschuiving van -1¼ mld euro. Dit betreft de vervanging van de huidige no-claim door een verplicht eigen risico bij de zorgverzekering van 150 euro (exclusief huisarts).

Lastenontwikkeling

De SGP verzwakt de microlasten in totaal met 1 mld euro, waarvan ¾ mld euro voor bedrijven en ¼ mld euro voor gezinnen.⁴²

De lasten voor gezinnen worden met name verzwakt doordat de combinatiekortingen worden afgeschaft. Hiertegenover staat de invoering van een kindgebonden budget, die wel in

⁴² De meting van microlasten komt niet noodzakelijk overeen met het *inkomenseffect* dat burgers en bedrijven ervaren. Partijen kunnen ook aan de uitgavenkant maatregelen treffen die effect op de koopkracht of de winst hebben.

de koopkracht tot uitdrukking komt, maar niet in de microlastenontwikkeling. Daarnaast worden de lasten verzwwaard door verhoging van accijnzen, de gefaseerde afschaffing van het verlaagde tarief voor 65-plussers in de inkomstenbelasting en een kleine beperking van de hypotheekrenteaftrek. Hier staan een verhoging van de algemene heffingskorting en de arbeidskorting tegenover, alsmede de invoering van een toetrederskorting en een verlaging van de overdrachtsbelasting voor starters op de woningmarkt.

De lasten voor bedrijven worden verzwwaard door de invoering van een heffing op het vermogen van woningbouwcorporaties en door de invoering van een landing- en take-off heffing voor het vliegverkeer.

De lastenverzwaring van de SGP omvat voor 1¼ mld euro aan niet-EMU-relevante lastenmaatregelen. Dit betreft de invoering van een verplicht eigen risico bij de zorgverzekering. De lastenmaatregelen van de SGP verslechteren daarmee het EMU-saldo met ¼ mld euro.

Tabel 3.30 Microlasten SGP, 2008-2011 (mld euro, prijzen 2007)			
	Voorzichtig scenario	Effect SGP	Voorzichtig scenario incl. SGP
Milieu	0	¼	¼
Inkomen en arbeid	4¾	0	4¾
Vermogen en winst	- 1¼	½	- ¾
Overig	0	¼	¼
Totaal mutatie microlasten (MLO)	3½	1	4½
w.v. bedrijven	¼	¾	1
gezinnen	3¼	¼	3½
Financieringsverschuivingen	- ¾ ^a	1¼	½
Beleids effect EMU-relevante lasten	4¼	- ¼	4

^a Omzetting fiscale kinderkorting in een uitkeerbare kindertoeslag.

Ex-ante EMU-saldo en lange-termijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën

Het EMU-saldo komt ex-ante uit op 0,8% BBP, een verslechtering met 0,2% BBP ten opzichte van het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2008-2011. Het CPB heeft voor de SGP geen analyse gemaakt van eventuele in- of uitverdieneffecten, maar zich beperkt tot een analyse van de financiële paragraaf. Dit op verzoek van de partij, die geen behoefte had aan een uitgebreidere analyse.

Dit bemoeilijkt een analyse van de houdbaarheid, omdat geen cijfer voor het robuuste EMU-saldo in 2011 beschikbaar is. Daarom kan alleen kwalitatief het effect op de houdbaarheid worden aangegeven. Voor de mate waarin het SGP-programma bijdraagt aan herstel van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn, kijken we naar het effect op het zogenoemde houdbaarheidstekort, dat bij ongewijzigd beleid 1½% BBP bedraagt.⁴³

⁴³ Zie Economische Verkenning 2008-2011, tabel 4.5, CPB Document 129.

Het SGP-programma leidt vermoedelijk tot een beperkte vermindering van dit tekort. Dit wordt met name gerealiseerd door beleid wat pas na 2011 geëffectueerd wordt. Daarbij komt de grootste bijdrage voor rekening van de gefaseerde afschaffing van het verlaagde tarief voor 65-plussers in de inkomstenbelasting. Deze maatregel, die gefaseerd wordt ingevoerd, heeft als keerzijde dat de koopkracht van toekomstige gepensioneerde huishoudens met een aanvullend pensioen minder toeneemt dan zonder deze maatregel het geval was geweest.

4 Analyse van de kennisvoorstellen

4.1 Introductie

Kennisbeleid is een belangrijk thema in de verkiezingsprogramma's. Onderwijs, wetenschap en innovatie zijn de pijlers onder de kenniseconomie en daarmee belangrijke bronnen van welvaart.⁴⁴ Empirisch onderzoek laat bijvoorbeeld zien dat landen met een hoger opgeleide beroepsbevolking meer produceren en dat de maatschappelijke opbrengsten van R&D duidelijk hoger zijn dan de private opbrengsten. Dat motiveert het belang van een welvaartsanalyse van de voorstellen van partijen op deze terreinen. Bij vorige analyses van verkiezingsprogramma's werden alleen de kosten van kennisbeleid meegenomen en bleven de baten buiten beeld. De baten van kennisbeleid zijn vaak een kwestie van lange adem en beslaan soms vele kabinetsperioden. Niettemin kunnen de baten substantieel zijn. Mede op verzoek van politieke partijen neemt het CPB daarom nu ook de baten van kennisbeleid in beschouwing. Daartoe is een nieuwe aanpak ontwikkeld die voor het eerst wordt toegepast. De kennisvoorstellen worden geanalyseerd in termen van kosten en baten, met andere woorden: in termen van welvaart. Het CPB meent dat hiermee een belangrijke stap is gezet. Vervolgonderzoek hoe de aanpak te verbeteren is, in het bijzonder hoe te komen tot een kwantificering van de baten, staat hoog op de onderzoeksagenda van het CPB.

De organisatie van dit hoofdstuk is als volgt. Paragraaf 4.2 beschrijft de gevolgde aanpak. Paragraaf 4.3 beschrijft en analyseert de kennisvoorstellen van de partijen geordend naar thema. Paragraaf 4.4 presenteert de analyse afzonderlijk voor elke partij. Een samenvatting van de analyses van de maatregelen met budgettaire implicaties is opgenomen in de algemene samenvatting aan het begin van dit rapport (paragraaf 1.6).

4.2 Aanpak

Voor elk kennisvoorstel wordt nagegaan in hoeverre de maatregel op grond van evaluaties van binnenlandse of buitenlandse ervaringen kansrijk of juist niet kansrijk mag worden geacht. Drie aspecten verdienen daarbij nadere aandacht.

Allereerst het begrip *kansrijk*. Een voorstel wordt *kansrijk* genoemd als er sterke aanwijzingen zijn dat uitvoering van het voorstel welvaartsverhogend is. Dat houdt in dat het doel van de maatregel positief samenhangt met welvaart en dat de maatregel het doel daadwerkelijk en met een gunstige kosten-batenverhouding bereikt. Als het beoogde beleidsdoel de welvaart sowieso niet verhoogt of als de maatregel het beleidsdoel niet of alleen tegen zeer hoge kosten bereikt, dan wordt het instrument *niet kansrijk* genoemd. Anders gezegd, bij *niet kansrijke* voorstellen

⁴⁴ Zie CPB (2002), *De Pijlers onder de kenniseconomie*, CPB Bijzondere Publicatie 35.

wegen de baten niet op tegen de kosten. Naast kansrijk en niet-kansrijk worden nog twee categorieën onderscheiden: neutraal en onbekend. De categorie *neutraal* bevat voorstellen waarbij de verwachte maatschappelijk kosten en baten tegen elkaar opwegen. De categorie *onbekend* bevat voorstellen waarvan de effecten niet bekend zijn omdat er (nog) geen overtuigende empirische studies beschikbaar zijn. In deze categorie vallen bijvoorbeeld nieuwe beleidsingrepen die nog niet onderzocht zijn of waarvoor overtuigende empirie niet voorhanden is. Een voorbeeld van een maatregel met het oordeel *onbekend* is een algehele verhoging van de middelen voor onderwijs. *Onbekend* is niet hetzelfde als ‘geen effect’. Het is goed mogelijk dat een maatregel uit de categorie *onbekend* leidt tot een verhoging van de welvaart. Deze maatregel is echter in de categorie *onbekend* geplaatst omdat er tot dusver geen empirie beschikbaar is die tot het oordeel *kansrijk*, *niet kansrijk* of *neutraal* leidt.

Bij het volgen van de aanpak bleek dat het budgettaire belang van kennisvoorstellen met het oordeel *neutraal* zeer klein is in verhouding tot het budgettaire belang van maatregelen waarvan het oordeel *onbekend* is. In het vervolg zijn daarom beide categorieën samengevoegd onder het label *overig*. Samengevat geeft dit drie categorieën: *kansrijk*, *niet kansrijk* en *overig*.

Ten tweede een toelichting op het gebruik van evaluaties om tot een oordeel over een maatregel te komen. De analyse geeft een groot gewicht aan empirisch onderzoek dat gebruik maakt van door toeval gevormde controlegroepen. De recente CPB-studie ‘Kansrijk Kennisbeleid’ inventariseert deze studies en vormt de basis voor de analyse van de kennisvoorstellen.⁴⁵

Ten derde is verondersteld dat de middelen die een partij wil inzetten met een bepaalde maatregel ook daadwerkelijk daarvoor worden ingezet. Bij de huidige lumpsumfinanciering in veel sectoren van het onderwijs kunnen scholen vaak zelf beslissen over de inzet van middelen. In de analyse wordt echter verondersteld dat scholen de middelen zo inzetten als de partijen voor ogen hebben.

4.3 De kennisvoorstellen beschreven en geanalyseerd naar thema

4.3.1 Inleiding

Deze paragraaf geeft een overzicht van de belangrijkste kennisvoorstellen uit de verkiezingsprogramma's van zeven partijen.⁴⁶ Allereerst worden de budgettaire implicaties van de voorstellen op het terrein van onderwijs, wetenschap en innovatie besproken. Vervolgens worden de maatregelen binnen de drie terreinen geordend naar thema, zoals lerarensalarissen of studiefinanciering. Per thema wordt dan besproken of een voorstel kansrijk is of niet. Daarbij wordt aangegeven welke partijen het besproken voorstel in hun programma hebben opgenomen.

⁴⁵ Cornet, M.F., F.H. Huizinga, B. Minne, en H.D. Webbink (2006), Kansrijk kennisbeleid, CPB Document 124.

⁴⁶ Dit zijn CDA, PvdA, VVD, SP, GroenLinks, D66 en ChristenUnie. SGP heeft besloten geen analyse te laten uitvoeren van de kennisvoorstellen.

4.3.2 Budgettaire implicaties van de kennisvoorstellen

Tabel 4.1 geeft een overzicht van de budgettaire consequenties van de kennisvoorstellen in 2011, geordend naar pijler onder de kenniseconomie (onderwijs, wetenschap, innovatie) en uitgesplitst naar het bedrag aan intensiveringen en ombuigingen.⁴⁷

Tabel 4.1	Budgettaire implicaties van kennisvoorstellen in 2011 (miljard euro, prijzen 2007)						
	CDA	PvdA	VVD	SP	GL	D66	ChrU
Onderwijs							
Intensiveringen ^a	1,1	1,8	1,3	2,3	4,2	2,9	1,1
Ombuigingen ^b	0,4	0,1	0,3	0,5	1,0	0,3	0,3
Wetenschap							
Intensiveringen ^a	0,1	0,3	-	0,2	0,2	0,0	-
Ombuigingen ^b	-	0,1	-	0,1	0,3	-	-
Innovatie							
Intensiveringen ^a	0,2	-	-	0,1	0,5	0,1	0,1
Ombuigingen ^b	-	-	-	0,2	0,2	-	-
Totaal toename budget kennis	1,0	1,9	1,0	1,7	3,4	2,8	0,9
^a Intensiveringen inclusief lastenverlichtingen.							
^b Ombuigingen inclusief lastenverzwaringen.							

Alle partijen trekken meer geld uit voor kennis en zetten daarbij vooral in op onderwijs. De partijen verschillen in de omvang van de netto intensiveringen. GroenLinks en D66 willen netto het meest uitgeven voor onderwijs, CDA en ChristenUnie het minst. De intensiveringen op het terrein van wetenschap en innovatie zijn aanzienlijk kleiner dan die voor onderwijs. Drie partijen willen de netto uitgaven aan wetenschap verhogen. Dit zijn CDA, PvdA en SP. Het beeld bij innovatie is wisselend. Vier partijen willen per saldo meer middelen voor innovatie, dat zijn CDA, GroenLinks, D66 en ChristenUnie. SP wil per saldo bezuinigen op innovatie, terwijl PvdA en VVD in budgettaire zin geen veranderingen voorstellen op dit terrein.

De kennisuitgaven in perspectief

Hoe groot is de budgettaire impuls die de partijen aan kennisbeleid geven? GroenLinks geeft de grootste impuls met een totale toename van het budget voor kennis met 0,6 procent van het BBP (2011, prijzen 2007) en CDA, VVD en ChristenUnie geven de kleinste impuls met 0,2

⁴⁷ De totalen aan ombuigingen en intensiveringen voor 'onderwijs' in dit hoofdstuk kunnen verschillen van de totalen van het 'onderwijscluster' in de andere hoofdstukken. Hiervoor zijn twee redenen. De eerste reden is dat de afbakening van onderwijs verschilt met de andere hoofdstukken. Tot het onderwijscluster worden bijvoorbeeld wetenschappelijk onderzoek en inburgering gerekend, terwijl in dit hoofdstuk wetenschappelijk onderzoek als afzonderlijke kennispijler wordt beschouwd en van de inburgering alleen de onderwijsaspecten worden meegenomen. Aan de andere kant worden in dit hoofdstuk bijvoorbeeld uitgaven voor leerwerkplekken tot onderwijs gerekend, terwijl die in de andere hoofdstukken niet worden meegenomen binnen het onderwijscluster. De tweede reden is dat in dit hoofdstuk onder intensiveringen en ombuigingen ook respectievelijk lastenverlichtingen en lastenverzwaringen worden meegenomen. Een voorbeeld van een lastenverlichting op het terrein van onderwijs is een belastingkorting voor scholingsuitgaven voor werknemers.

procent van het BBP. In termen van de publieke uitgaven die nu gemoeid zijn met onderwijs, wetenschap en innovatie bedraagt de toename bij CDA, VVD en ChristenUnie ruim 3 procent, en bij GroenLinks ruim 10 procent.⁴⁸

4.3.3 Analyse van voorstellen per thema

De belangrijkste voorstellen op het terrein van onderwijs zijn in Tabel 4.2 ingedeeld naar thema. Tabel 4.3 geeft de belangrijkste voorstellen op het terrein van wetenschap en innovatie. Voor elke partij is aangegeven welke verandering binnen een bepaald thema wordt voorgesteld.

Zwart gearceerd (met witte letters) zijn de kansrijke maatregelen, grijs gearceerd de niet kansrijke maatregelen. De niet-gearceerde maatregelen vallen in de categorie 'overig'. De kwalificaties zijn gebaseerd op de recent verschenen CPB-studie 'Kansrijk Kennisbeleid'.⁴⁹ Voor de wetenschappelijke onderbouwing van de kwalificaties en een uitgebreide argumentatie verwijzen we dan ook naar deze studie.

Een lege cel geeft aan dat de partij binnen het betreffende thema geen verandering voorstelt. Indien de maatregel een budgettair beslag heeft, staat tussen haakjes het bedrag vermeld in 2011 (in miljarden euro, prijzen 2007).⁵⁰ Een '+' betekent meer uitgaven (of een lastenverlichting), een '-' minder uitgaven (of een lastenverzwaring). Indien geen bedrag wordt vermeld, betreft het een institutionele maatregel waar geen geld voor wordt uitgetrokken.

Overeenkomsten tussen de kennisprogramma's

Alle zeven partijen vinden dat de knelpunten op het terrein van kennis vooral liggen in het onderwijs. Ook valt op dat er vaak overeenstemming is over de knelpunten binnen het onderwijs. De meeste partijen richten zich op de kwaliteit van leraren, uitval van (V)MBO-leerlingen, en de (studie)financiering voor het Hoger Onderwijs.

De verschillen tussen de partijen komen vooral naar voren in de wijze waarop zij de knelpunten willen aanpakken. Het verschil zit dan in de hoeveelheid geld die men voor een bepaald thema wil inzetten en de wijze waarop het geld wordt ingezet. Maar ook op dat laatste punt zijn overeenkomsten te vinden: geen afzwakking van prestatieprikkels, meer vraagsturing en minder regels vanuit Den Haag, geen verdere schaalvergroting.

Op het terrein van de wetenschap en innovatie zijn de budgettaire implicaties voor alle partijen beperkt. Wel leggen partijen verschillende accenten. Sommige partijen stellen meer geld voor wetenschap voor, terwijl andere partijen ook of juist in plaats daarvan de kwaliteit van onderzoek een grotere rol willen laten spelen in de verdeling van de onderzoeksmiddelen. Op het terrein van innovatie zijn sommige partijen voorstander van specifieke keuzes voor

⁴⁸ De totale publieke uitgaven aan kennis (onderwijs, wetenschap en innovatie) bedragen in 2011 bij ongewijzigd beleid circa 30 miljard euro.

⁴⁹ Cornet, M., F. Huizinga, B. Minne en D. Webbink, 2006, Kansrijk kennisbeleid, CPB Document 124.

⁵⁰ Alle bedragen in de tabel zijn afgerond op 50 miljoen euro. Bij alle voorstellen met een waarde van minder dan 25 miljoen euro staat derhalve 0,0 mld euro vermeld. Dit geldt tevens voor budgetneutrale voorstellen.

bepaalde innovatiethema's (CDA, SP, ChristenUnie), terwijl andere partijen een meer generieke aanpak willen (PvdA, VVD, GroenLinks, D66).

De thema's nader bekeken

Het vervolg van deze paragraaf bespreekt de kansrijkheid van de thema's. Voor elk thema wordt besproken of een partij, op grond van de beschikbare empirie, een kansrijke richting inslaat of juist een niet kansrijke richting kiest.

Lerarensalarissen

Empirisch onderzoek laat zien dat prestatiebeloning in het onderwijs, in de vorm van teambeloning of individuele beloning, een kansrijke richting is om de prestaties van leerlingen te verbeteren. PvdA, VVD, GroenLinks en D66 stellen meer prestatieprikkels voor in de beloning van leraren. Daarbij kiest D66 voor een relatief grote versterking van de prestatieprikkels (0,7 mld euro). GroenLinks en PvdA volgen met een inzet van 0,3 mld euro. CDA en VVD trekken er minder voor uit.

Het extra belonen van leraren die werken in moeilijker omstandigheden, bijvoorbeeld op scholen in achterstandswijken, blijkt te helpen om ervaren leraren te behouden voor deze scholen.⁵¹ Dit bevordert de kwaliteit van het onderwijs op deze scholen. Deze beleidsrichting is daarom kansrijk. PvdA, GroenLinks en D66 stellen deze maatregel voor. Het is niet bekend of het voorstel van de VVD om ervaring bij alle docenten in het onderwijs beter te belonen kansrijk is. Dat geldt ook voor het voorstel van de PvdA om leraren te belonen op basis van kwalificaties en scholing.

SP en GroenLinks stellen een generieke salarisverhoging voor leraren voor. Uit de empirie blijkt niet dat een generieke salarisverhoging leidt tot betere prestaties van leerlingen. Wel is het aannemelijk dat een hoger salaris bijdraagt aan de kwaliteit van leraren (en het onderwijs) via een ruimer aanbod van leraren en het gemakkelijker kunnen vasthouden van goede leraren. Daar staan mogelijk hoge kosten tegenover: ook alle leraren die al in het onderwijs werkzaam zijn, en die ook tegen het huidige salaris voor het onderwijs hebben gekozen, worden beter betaald. Het empirisch onderzoek maakt niet duidelijk of de kosten van een generieke salarisverhoging opwegen tegen de baten. De kansrijkheid is derhalve onbekend.

D66 stelt voor om beginnende leraren met een wetenschappelijke opleiding en directeuren van basisscholen beter te belonen. Dit voorstel is gericht dan een generieke salarisverhoging en daarom efficiënter in het verhogen van de kwaliteit van het personeel in het onderwijs. Niettemin ontbreekt ook hier de empirie om vast te stellen of het voorstel een kansrijke richting is om de kwaliteit van leraren te verhogen.

⁵¹ Deze kennis is aanvullend op 'Kansrijk Kennisbeleid' (CPB, 2006), zie Clotfelder, C., E. Glennie, H. Ladd, en J. Vigdor, Would higher salaries keep teachers in high-poverty schools? Evidence from a policy intervention in North Carolina, NBER working paper 12285.

Tabel 4.2 Onderwijsvoorstellen verkiezingsprogramma's 2007-2011 (bedragen in 2011; mld euro, prijzen 2007)				
Thema	CDA	PvdA	VVD	SP
Hogere lerarensalarissen	prestatiebeloning (+ 0,1)	prestatiebeloning (+ 0,3) o.b.v. scholing (+0,25) als achterstandschool (+ 0,1)	Meer na 5 en 10 jaar leraarschap (+ 0,15) prestatiebeloning (+ 0,05)	algemeen (+ 0,3) HO (+ 0,05)
Kwantiteit onderwijspersoneel		ondersteunend (+ 0,1)		personeel (+ 0,3) docenten HO (+ 0,05)
Bijscholing leraren	(+ 0,1)	(+ 0,2)	(+ 0,2)	(+ 0,45)
Kwaliteitsbewaking	eindtoets PO verplicht verantwoording aan ouders en leerling			nadruk op exameneisen
Leerachterstanden	taalachterstanden en leerlingbegeleiding (+ 0,25) VVE (+ 0,1) nieuwkomers (+ 0,1) gewichtenregeling PO (- 0,1)	VVE (+ 0,1)	VVE (+ 0,2)	VVE (+ 0,2) nieuwkomers (+ 0,15)
Schooluitval	teldatum MBO later (- 0,1) leerwerkplicht (+ 0,05)	diverse (+ 0,1) meer doorstroming	bijstandsjongeren naar onderwijs (+ 0,3) leerwerkplek (+ 0,15) coaching (+ 0,05) leerwerkplicht (+ 0,05)	meer doorstroming leerwerkplicht
Speciaal onderwijs		toegang eenvoudiger (+ 0,15)		toegang eenvoudiger kleinere klas (+ 0,05)
Segregatie scholen		regeling, afspiegeling buurt		regeling, acceptatieplicht
Schaal scholen	kleiner, afschaffen fusieprikkel VO (- 0,1)	kleiner, afschaffen fusieprikkel VO (- 0,1)		kleiner, afschaffen fusieprikkel VO (- 0,1)
Onderwijsfaciliteiten	boekenfonds VO (+ 0,3)	dagopvang scholen (+ 0,1) boekenfonds VO (+ 0,05)	gebouwen en brede scholen (+ 0,15)	boekenfonds VO (+0,3) gebouwen HO (+ 0,1) leermiddelen (+ 0,05)
Meer/minder geld niet geormerkt		PO en VO (+ 0,1) adm. lasten (-0,05)	korting (- 0,3)	minder overhead (- 0,3)
Inrichting HO			open bestel	geen open bestel
Studiefinanciering	meer WTOS (+ 0,05) minder WTOS door boekenfonds (- 0,1)	gratis OV 16/17 jarige MBO'ers (+ 0,1) meer leenmogelijkheid	collegegeld differentiatie (0,0)	aanvullende beurs omhoog (+ 0,2) minder WTOS door boekenfonds (- 0,1)
Een leven lang leren	leerrechten een leven lang geldig	ouderen (+ 0,2)		meer ruimte

Tabel 4.2 Onderwijsvoorstellen verkiezingsprogramma's 2007-2011 (bedragen in 2011; mld euro, prijzen 2007), vervolg.			
Thema	GroenLinks	D66	ChristenUnie
Lerensalarissen	algemeen PO en VO (+ 0,3) prestatiebeloning in VMBO en MBO en meer indien achterstandschool (+ 0,3)	prestatiebeloning (+ 0,7) meer voor starters (academici) en directeur PO (+ 0,2) als achterstandsschool (+ 0,1)	
Kwantiteit onderwijspersoneel	personeel (+ 0,2)	ondersteunend PO (+ 0,05)	ondersteunend (+ 0,1)
Bijscholen van leraren	bijscholing en betere lerarenopleiding (+ 0,2)	(+ 0,25)	(+ 0,25)
Kwaliteitsbewaking	betera controle onderwijsinspectie	verantwoording aan ouders en vervolgonderwijs minder inspectie strengere toelating op Pabo's	bewaking niveau examens PO en VO eisen onafhankelijk van grondslag van school
Leerachterstanden	VVE (+ 0,75) achterstandsleerling PO (+0,4) analfabetisme (+ 0,3)	VVE en taalachterstanden PO (+ 0,25)	bestrijding algemeen (+ 0,05)
Schooluitval	leerwerkplekken (+ 0,4) financiële prikkels (+ 0,15) coaching (+ 0,05) achterstanden VMBO (+ 0,05) teldatum MBO later (- 0,2) meer doorstroming leerwerkplicht	coaching (+ 0,2) leerwerkplekken (+ 0,1) teldatum MBO later (- 0,15) meer doorstroming MAVO terug leerwerkplicht	financiële prikkels voor scholen (+ 0,15) leerwerkplekken (+ 0,1) meer doorstroming leerwerkplicht
Speciaal onderwijs			aandacht voor expertise in en toegang tot speciaal onderwijs
Segregatie scholen	regeling	acceptatieplicht	
Schaal scholen	geen fusieprikkel VO (- 0,1) ex-ante beoordeling van schaalvergroting	kleiner, afschaffen fusieprikkel VO (- 0,1)	kleiner
Onderwijsfaciliteiten	dagopvang in scholen (+ 0,25)	meer brede scholen (+ 0,45) gebouwen (+ 0,05)	boekenfonds VO (+ 0,3) gebouwen (+ 0,1) geen verplicht aanbod voor- en naschoolse opvang
Meer/minder geld niet geormerkt	minder voor PO (- 0,3)		
Inrichting HO		bekostiging per studiepoint (+ 0,3)	
Studiefinanciering	beurs bachelor omhoog (+ 0,2) leenstelsel masterfase (- 0,4)	differentiatie collegegeld masterfase (0,0)	OV 16/17 jr MBO/HBO (+ 0,1) collegegeld lager als maatschappelijk dienstig (+ 0,0) afschaffen WTOS (- 0,3)
Een leven lang leren	scholing ouderen (+ 0,1)	via levensloopregeling (+ 0,1)	overeenkomsten werkopleiding (+ 0,1)

Tabel 4.3 Wetenschaps- en innovatievoorstellen verkiezingsprogramma's 2007-2011 (bedragen in 2011; mld euro, prijzen 2007)

Thema	CDA	PvdA	VVD	SP
Wetenschapsbeleid	meer via 2e geldstroom (+ 0,1) ook prestatie-bekostiging in 1e geldstroom	Meer via 2e geldstroom (+ 0,15) meer voor 1e geldstroom (+ 0,1) minder onderzoeksbudget rijk (- 0,05)		meer voor 1e geldstroom (+ 0,15) minder beleidsonderzoek (- 0,1)
Hoogopgeleide buitenlanders	betere toegang arbeidsmarkt	betere toegang arbeidsmarkt betere toegang tot HO	betere toegang arbeidsmarkt	
Innovatiebeleid	selectief sleutelgebieden WBSO-starters (+ 0,1) Innovatievouchers voor MKB (+ 0,1)	generiek, van onderop		selectief meer innovatiekrediet voor industrie (+ 0,1) minder specifieke subsidies (- 0,2)

Kwantiteit onderwijspersoneel

PvdA, SP, GroenLinks, D66 en ChristenUnie willen meer personeel in het onderwijs. PvdA, D66 en ChristenUnie willen via participatiebanen (conciërges en onderwijsassistenten) het onderwijsproces ondersteunen. SP en GroenLinks willen zowel meer ondersteunend personeel als meer personeel in de klas. SP wil daarnaast meer docenten in het hoger onderwijs met als doel kleinere groepen. In hoeverre de kosten en baten van deze maatregelen tegen elkaar opwegen is niet bekend.

Bijscholing leraren

Alle partijen willen meer geld besteden aan de bijscholing van leraren. SP trekt hier met 0,45 mld euro het meest voor uit, CDA met 0,1 mld euro het minst. Uit empirisch onderzoek blijkt dat scholing van leraren een doeltreffende manier is om de prestaties van leerlingen te verbeteren. Het bijscholen van leraren is daarom een kansrijke maatregel.

Kwaliteitsbewaking primair onderwijs en voortgezet onderwijs

Vier partijen (CDA, SP, GroenLinks en ChristenUnie) benadrukken het belang van centrale toetsing en examens en van centraal toezicht op de kwaliteit van het onderwijs. Uit empirisch onderzoek blijkt dat centrale toetsing leidt tot betere onderwijsprestaties; het voorstel slaat een kansrijke richting in. D66 wil de rol van de onderwijsinspectie verminderen en ouders en vervolgonderwijs een grotere taak geven in de bewaking van de onderwijskwaliteit. Niet bekend is of dit een kansrijke weg is.

Tabel 4.3 Wetenschaps- en innovatievoorstellen verkiezingsprogramma's 2007-2011 (bedragen in 2011; mld euro, prijzen 2007), vervolg.			
Thema	GroenLinks	D66	ChristenUnie
Wetenschapsbeleid	bekostiging eerste geldstroom meer o.b.v. prestatie meting door visitaties meer voor 1e geldstroom (+ 0,2) stopzetten bijdragen onderzoek ruimtevaart (- 0,15)	meer prestatiebekostiging	
Hoogopgeleide buitenlanders	beterere toegang tot HO	beterere toegang arbeidsmarkt	beterere toegang tot HO
Innovatiebeleid	minder specifiek (- 0,2), m.u.v. duurzaamheid (+ 0,15) WBSO-starters (+ 0,15) innovatie MKB (+ 0,15)	nadruk op generiek, m.u.v. duurzaamheid WBSO-starters (+ 0,1) durfkapitaal starters (+ 0,05)	specifiek WBSO-algemeen (+ 0,05) Stimuleren innovaties duurzame energie (+ 0,05)

Leerachterstanden

Alle partijen, met uitzondering van ChristenUnie, willen extra middelen uittrekken voor voor- en vroegschoolse educatie (VVE). De extra impuls voor VVE loopt uiteen van 0,1 mld euro (PvdA) tot 0,75 mld euro (GroenLinks). Buitenlandse ervaringen, vooral uit de VS, leren dat dit een kansrijke richting is. CDA en GroenLinks willen veranderingen in de financiering van achterstandsl leerlingen in het primair onderwijs. De effectiviteit van de bestaande regeling, of aanpassingen daarvan, is niet bekend. Ook is niet bekend of de aanpak van analfabetisme, de scholing van nieuwkomers of extra geld voor zorgleerlingen de welvaart verhoogt.

Verminderen schooluitval

Alle partijen willen het voortijdig schoolverlaten verminderen. Empirisch onderzoek laat zien dat intensieve 'coaching' en financiële prikkels voor scholen, leraren en leerlingen effectief zijn in de bestrijding van voortijdig schoolverlaten.

VVD, GroenLinks en D66 willen middelen inzetten voor 'coaching' van leerlingen. Dat is een kansrijke richting.

D66 en GroenLinks willen de teldatum van leerlingen in het MBO verschuiven van 1 oktober naar een datum later in het schooljaar. CDA wil, naast de bestaande teldatum, een tweede teldatum later in het schooljaar introduceren. De overheid betaalt een school op basis van het aantal ingeschreven leerlingen op de teldatum. Het verschuiven van deze datum geeft scholen daarom een financiële prikkel om leerlingen langer in het onderwijssysteem te houden, hetgeen schooluitval kan verminderen. Dit is een kansrijke richting. ChristenUnie (voor scholen) en GroenLinks (voor leerlingen) stellen nog andere vormen van financiële prikkels voor ter bestrijding van voortijdig schoolverlaten, ook dat zijn kansrijke richtingen.

Een andere manier om schooluitval tegen te gaan is het introduceren van een leerwerkplicht. VVD, SP, GroenLinks, D66 en ChristenUnie stellen een leerwerkplicht voor tot 23 jaar, CDA

tot 27 jaar. In deze voorstellen gaan jongeren of naar school, of ze gaan werken (al dan niet bij de lokale overheid), of ze combineren leren en werken. Ze hebben geen recht op een uitkering. VVD, GroenLinks, D66 en ChristenUnie stellen daarnaast geld beschikbaar om werkgevers te stimuleren meer leerwerkplekken te creëren. De bijdrage aan de welvaart van deze maatregelen is niet bekend.

Ook willen vrijwel alle partijen de doorstroming van VMBO naar vervolgopleidingen bevorderen en soms ook de doorstroming naar het hoger onderwijs. Op grond van het beschikbare empirisch onderzoek is niet duidelijk of dit kansrijk is.

Speciaal onderwijs

PvdA en SP willen de toegang tot het speciaal onderwijs vergemakkelijken. De SP wil bovendien de klassen in het speciaal onderwijs verkleinen. ChristenUnie wil meer aandacht voor toegang tot het speciaal onderwijs en behoud van expertise in het speciaal onderwijs. Niet bekend is of deze maatregelen kansrijk zijn of niet.

Segregatie scholen

Vijf partijen doen voorstellen die te maken hebben met het kiezen van een school of het toegelaten worden tot een school. PvdA, SP en GroenLinks willen segregatie tegengaan door afspraken te maken met scholen over het toelaten van leerlingen. Het doel is om meer scholen te krijgen met een gemengde leerlingenpopulatie. SP en D66 willen dat bijzondere scholen net als openbare scholen een acceptatieplicht krijgen.

De kansrijkheid van deze voorstellen is op grond van de empirische literatuur moeilijk te duiden. Het onderzoek naar de invloed van medeleerlingen ('peers') op de leerresultaten geeft geen éénduidige uitkomsten. Dit onderzoek beperkt zich tot de prestaties op cognitieve toetsen. Gemengde scholen kunnen mogelijk ook invloed hebben op normen en waarden of opvattingen over andere groepen in de samenleving. Daar staat tegenover dat het geven van onderwijs aan homogene groepen mogelijk efficiënter is. Een ander aspect bij deze maatregelen is dat ze soms moeilijk zijn in te voeren. Zo kan het zogenoemde 'postcodebeleid', waarbij de schoolkeuze beperkt wordt tot een bepaalde buurt of district, weer ongedaan gemaakt worden door de keuze van de buurt waar ouders gaan wonen. Het invoeren van een acceptatieplicht voor bijzondere scholen zou een 'level playing field' kunnen creëren tussen openbare en bijzondere scholen waardoor de concurrentie tussen deze scholen zou kunnen toenemen. Deze concurrentie kan de prestaties van leerlingen bevorderen.

Schaal scholen

Alle partijen, behalve de VVD, willen bestaande prikkels voor schaalvergroting in het voortgezet onderwijs afschaffen. Duidelijke empirie over het verband tussen de grootte van de school en de prestaties van leerlingen ontbreekt. Het is dus niet bekend of dit voorstel kansrijk is of niet.

Onderwijsfaciliteiten

PvdA, VVD, GroenLinks en D66 willen investeren in ‘brede scholen’ (naschoolse opvang en activiteiten). Bij D66 gaat het hierbij om een bedrag van 0,45 mld euro; GroenLinks, VVD en PvdA volgen met respectievelijk 0,25, 0,15 en 0,1 mld euro. ChristenUnie daarentegen wil scholen niet verantwoordelijk maken voor het aanbieden van voor- en naschoolse opvang. SP, D66 en ChristenUnie trekken extra middelen uit voor verbetering van schoolgebouwen. De kansrijkheid van deze maatregelen is onbekend.

CDA, SP en ChristenUnie willen scholen in het voortgezet onderwijs (VO) verantwoordelijk maken voor de bekostiging van schoolboeken in plaats van ouders zoals nu het geval is. Dit kost 0,3 mld euro. Tegelijkertijd levert deze maatregel een besparing op van 0,1 mld euro op de Wet Tegemoetkoming Ouderbijdrage en Studiekosten (WTOS). PvdA trekt een aanzienlijk lager bedrag uit voor oprichting van een boekenfonds voor scholen (0,05 mld euro). Niet bekend is of bekostiging van schoolboeken door de scholen een kansrijke richting is of niet.

Algehele verhoging of verlaging van de middelen voor onderwijs

SP, GroenLinks en VVD bezuinigen op de lumpsum bekostiging voor primair onderwijs en/of voortgezet onderwijs. De PvdA daarentegen verhoogt per saldo de lumpsum voor primair onderwijs en voortgezet onderwijs. Het is niet bekend of deze plannen kansrijk zijn of niet.

Inrichting van het hoger onderwijs

VVD wil private instellingen toelaten tot het publiek gefinancierde stelsel van hoger onderwijs. De SP wil private instellingen juist geen toegang geven tot publieke onderwijsgeld. Een voordeel van een open bestel zoals bepleit door VVD kan zijn dat de toegenomen concurrentie onderwijsinstellingen aanzet tot betere onderwijsprestaties. De beperkt beschikbare empirie geeft hier echter geen duidelijk beeld van. Het is dan ook onbekend of het openen van het hoger onderwijs bestel voor private instellingen een kansrijke richting is.

D66 wil universiteiten en hogescholen bekostigen op basis van behaalde studiepunten in plaats van op basis van het aantal studenten en het aantal afgestudeerden zoals nu het geval is. De maatregel stuurt de bekostiging meer op output en zou daarom de onderwijsprestaties kunnen verbeteren, maar de effectiviteit kan beperkt zijn doordat de output van het hoger onderwijs moeilijk observeerbaar is. Empirisch is niet bekend of het voorstel kansrijk is of niet.

Studiefinanciering

Een verdere toepassing van het profijtbeginsel in het hoger onderwijs is een kansrijke beleidsrichting als via een leenstelsel de toegankelijkheid gewaarborgd is. De toegankelijkheid wordt momenteel vooral gewaarborgd door het verstrekken van subsidies. Studieleningen zijn hiervoor doelmatiger. Hiermee wordt de efficiëntie van de inzet van publieke middelen in het hoger onderwijs bevorderd.

PvdA, VVD, GroenLinks en D66 stellen in meer of mindere mate voor het profijtbeginsel bij de financiering van het hoger onderwijs sterker te laten gelden, al dan niet in combinatie met een (verruimd) leenstelsel. De PvdA wil een ruimer leenstelsel voor de bachelor- en masterfase. GroenLinks past het profijtbeginsel toe op de masterfase (academicibelasting), maar wil in de bachelorfase juist een vermindering van de eigen bijdrage van de student (door meer studiefinanciering). Het eerste is kansrijk, het tweede is niet kansrijk. De VVD stelt collegegelddifferentiatie voor die voor de overheid budgetneutraal is; deze partij past het profijtbeginsel op het niveau van de opleiding toe, maar stelt op macro niveau geen verandering in de hoogte van de eigen bijdrage voor. Het voorstel van D66 lijkt op dat van de VVD, maar dan beperkt tot de masterfase. De genoemde voorstellen van al deze partijen kennen dus kansrijke elementen.

De SP wil extra studiefinanciering afhankelijk van het inkomen van de ouders van de student en dat van de student zelf. Dit is geen kansrijke richting, omdat subsidies worden verstrekt, terwijl dezelfde doelen bereikt kunnen worden met leningen.

Samengevat kennen de voorstellen van CDA, PvdA, VVD, GroenLinks en D66 voor de financiering van het hoger onderwijs in meer of mindere mate kansrijke elementen. Het plan van de SP is niet kansrijk, alsook het voorstel van GroenLinks om de studiefinanciering in de bachelorfase te verhogen.

PvdA en ChristenUnie willen een gratis OV kaart invoeren voor 16- en 17-jarige MBO'ers in plaats van alleen voor 18-jarigen en ouder zoals nu het geval is. Het voorstel van ChristenUnie geldt ook voor de kleine groep 16- en 17-jarige HBO'ers. Niet bekend is of dit een kansrijke maatregel is of niet.

Een Leven Lang Leren

CDA, PvdA, SP, D66 en ChristenUnie presenteren voorstellen om te bevorderen dat mensen blijven leren, ook na school of universiteit. De beschikbare empirie geeft aan dat de baten van zulke voorstellen min of meer opwegen tegen de kosten. Beleidsmaatregelen blijken soms effectief, soms echter niet effectief. De opbrengsten van beleid gericht op een leven lang leren blijken in het algemeen beperkt, maar zouden hoger kunnen zijn voor kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt. Het is niet bekend of deze voorstellen een kansrijke richting inslaan of niet. Alles overziend krijgen deze voorstellen het oordeel neutraal en vallen daarmee in de categorie overig.

Wetenschapsbeleid

CDA, PvdA, GroenLinks en D66 stellen voor om een groter deel van het wetenschappelijk onderzoek te financieren op basis van wetenschappelijke prestaties. Een manier hiertoe is om de eerste geldstroom afhankelijk te maken van onderzoeksprestaties, zoals CDA en GroenLinks voorstellen. Dit verscherpt de concurrentie tussen universiteiten op onderzoekskwaliteit.

Ervaringen uit Groot-Brittannië wijzen erop dat zo'n extra prikkel kansrijk is. Een andere manier is om de tweede geldstroom uit te breiden zoals voorgesteld door PvdA en het CDA. De tweede geldstroom wordt door NWO verdeeld op grond van de kwaliteit van de onderzoeker en/of van het onderzoeksvorstel. De grotere rol van prestatieprikkels bij de verdeling van onderzoeksmiddelen is een kansrijke richting. Ook D66 pleit voor een sterker accent op prestatiebekostiging in het wetenschappelijk onderzoek, maar laat zich niet uit over hoe dat vormgegeven moet worden. PvdA en SP willen de eerste geldstroom uitbreiden (zonder prestatieprikkels), hiervan is niet bekend of dit een kansrijke richting is of niet. Samengevat bevatten de voorstellen van CDA, PvdA, GroenLinks en D66 op dit thema kansrijke elementen.

Toegang voor hoogopgeleide buitenlanders

CDA, PvdA, VVD en D66 willen de toegang tot de Nederlandse arbeidsmarkt voor hoogopgeleide buitenlanders vergemakkelijken. Vanuit Nederlands perspectief zijn dit kansrijke voorstellen, omdat buitenlands talent 'om niet' naar ons land komt. PvdA, GroenLinks en ChristenUnie willen de toegang van buitenlandse studenten tot het Nederlandse hoger onderwijs bevorderen. Van dit voorstel is de kansrijkheid onbekend.

Innovatiebeleid

Een belangrijk onderwerp van debat in het innovatiebeleid is of de overheid centraal veelbelovende sleutelgebieden, sectoren, technologieën, en regio's moet selecteren voor overheidssteun, of dat de overheid weinig weet van de toekomst heeft en daarom beter generiek innovatieve activiteiten kan bevorderen. In de verkiezingsprogramma's van CDA en ChristenUnie weerklinkt vooral de eerste, specifieke aanpak. PvdA, GroenLinks en D66 kiezen voor de generieke aanpak. Budgettair gezien legt ook de SP de nadruk wat meer op de generieke aanpak. Op grond van de beschikbare empirie blijkt het moeilijk om algemene uitspraken te doen over de kansrijkheid van generiek dan wel specifiek innovatiebeleid.

CDA, GroenLinks en D66 willen een uitbreiding van de startersfaciliteit in de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO). Uit onderzoek blijkt dat de faciliteit daadwerkelijk tot meer speur- en ontwikkelingswerk (R&D) leidt, en dat speur- en ontwikkelingswerk een hoog verwacht sociaal rendement heeft. De uitbreiding is daarom kansrijk.

D66 wil een uitbreiding van een maatregel die de beschikbaarheid van durfkapitaal voor jonge innovatieve bedrijven bevordert. Ervaringen uit het VK wijzen erop dat zo'n maatregel inderdaad knelpunten op de kapitaalmarkt aanpakt. Het voorstel is kansrijk.

CDA en GroenLinks reserveren extra geld voor innovatievouchers. Deze vouchers beogen de innovatie te bevorderen door meer interactie tussen MKB'ers en kennisinstellingen. Hoewel de bestaande empirie laat zien dat innovatievouchers leiden tot meer interactie, is niet bekend of de extra interactie ook tot meer innovatie leidt. Het is dus niet bekend of dit voorstel kansrijk is of niet.

4.4 Analyse van kennisvoorstellen per partij

Deze paragraaf presenteert de analyse van de kennisvoorstellen per partij. Eerst worden de belangrijkste financiële voorstellen van de betreffende partij gepresenteerd. Vervolgens wordt de analyse van de voorstellen met budgettaire gevolgen samengevat in een tabel. De tabel geeft de bedragen weer die gemoeid zijn met de kansrijke, niet-kansrijke en overige voorstellen. Daarbij worden intensiveringen en ombuigingen onderscheiden en wordt tevens een totaal weergegeven.

Maatregelen die de kwalificatie *kansrijk* krijgen leiden tot een verhoging van de welvaart. Intensiveringen en ombuigingen kunnen beide de welvaart verhogen. Een intensivering die de welvaart verhoogt is bijvoorbeeld extra geld voor scholing van leraren. Een ombuiging die de welvaart verhoogt is bijvoorbeeld het invoeren van een academicibelasting ter dekking van de kosten van de masterfase in het wetenschappelijk onderwijs. Omdat zowel intensiveringen als ombuigingen in de categorie kansrijk de welvaart verhogen, worden deze bedragen voor het totaal bij elkaar opgeteld. Maatregelen die de kwalificatie *niet kansrijk* krijgen leiden tot een daling van de welvaart. Ook hier geldt dat de intensiveringen en ombuigingen voor het totaal bij elkaar zijn opgeteld. Voor de maatregelen in de categorie *overig* is het effect op de welvaart onbekend of neutraal. De veronderstelling is dat intensiveringen en ombuigingen in deze categorie even zwaar wegen voor de welvaart. Het totaal bestaat hier uit het saldo van intensiveringen en ombuigingen. Bijvoorbeeld, een ombuiging van 0,2 mld euro met onbekend effect en een intensivering van 0,2 mld euro met onbekend effect vallen tegen elkaar weg.

Opgemerkt moet worden dat deze aanpak tot gevolg heeft dat de bedragen per categorie (kansrijk, niet-kansrijk, overig) niet sommeren tot de bedragen in de tabel 4.1 over de budgettaire implicaties van de kennisvoorstellen.

Naast een beknopte analyse van de budgettaire maatregelen per partij presenteert deze paragraaf ook een analyse van de institutionele maatregelen, ofwel de maatregelen die geen budgettair beslag kennen. Voor een uitvoeriger analyse van de budgettaire en institutionele kennismaatregelen (per thema) wordt verwezen naar paragraaf 4.3.

4.4.1 CDA

Budgettaire maatregelen

Het CDA stelt voor om op het terrein van kennis 1,5 mld euro te intensiveren en voor 0,4 mld euro om te buigen of lasten te verzwaren. Per saldo komt dit neer op 1,0 mld euro extra geld. De additionele middelen gaan vooral naar onderwijs (per saldo 0,7 mld euro). Voor wetenschappelijk onderzoek en innovatie wordt respectievelijk 0,1 en 0,2 mld euro extra uitgetrokken. Veel van het extra geld aan onderwijs wordt besteed aan gratis schoolboeken in het voortgezet onderwijs (0,3 mld euro), scholing en beloning van onderwijspersoneel (0,2 mld euro) en leerlingbegeleiding in het primair onderwijs (0,2 mld euro).

De maatregelen, waarmee financiële middelen zijn gemoeid, zijn ingedeeld in drie categorieën: kansrijk, niet kansrijk en overig. In onderstaande tabel is het resultaat hiervan weergegeven.

	Kansrijk	Niet kansrijk	Overig
Intensiveringen ^a	0,5	-	0,9
Ombuigingen ^b	0,1	-	0,3
Totaal	0,6	-	
Saldo			0,6

^a Intensiveringen inclusief lastenverlichtingen.
^b Ombuigingen inclusief lastenverzwaringen.

- Van het totaal aan maatregelen valt 0,6 mld euro in de categorie *kansrijk*. De kansrijke intensiveringen bedragen 0,5 mld euro. Dit betreft scholing en prestatiebeloning van onderwijspersoneel (0,2 mld euro), meer geld voor NWO door de bekostiging universiteiten op basis van kwaliteit (0,1 mld euro), onderwijs voor 3-jarigen met een taalachterstand (0,1 mld euro) en uitbreiding van de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO) voor innovatieve starters met 0,1 mld euro. De kansrijke ombuiging van 0,1 mld euro betreft de maatregel om schoolbudgetten in het MBO ook te baseren op een tweede teldatum van het aantal leerlingen later in het schooljaar.
- De resterende maatregelen vallen in de categorie *overig*. Per saldo gaat het om 0,65 mld euro. Het betreft 0,95 mld euro aan intensiveringen. Omvangrijke intensiveringen zijn extra geld voor gratis schoolboeken in het voortgezet onderwijs (0,3 mld euro), leerlingbegeleiding in het primair onderwijs (0,2 mld euro), maatschappelijke stages (0,1 mld euro) en innovatievouchers voor het midden- en kleinbedrijf (0,1 mld euro). Het totaal aan ombuigingen van 0,3 mld euro, waarvan het welvaartseffect niet bekend is, bestaat onder meer uit minder geld voor de zogenoemde ‘gewichtenregeling’ in het onderwijsachterstandenbeleid (0,1 mld euro) en afschaffing van een fusiebonus aan het voortgezet onderwijs (0,1 mld euro).

Institutionele maatregelen

Wat betreft de institutionele maatregelen wil het CDA een grotere rol voor betrokkenen (ouders, leerlingen/studenten) bij de kwaliteitsbewaking van het onderwijs en een verplichte eindtoets. Op het terrein van innovatie wil het CDA keuzes maken van bovenaf op basis van door het bedrijfsleven aangegeven speerpunten (specifiek beleid). Ook wil het CDA de toegang van hoogopgeleide buitenlanders tot de arbeidsmarkt verbeteren. De nadruk op centrale toetsing en de betere toegang van hoogopgeleide buitenlanders zijn kansrijke richtingen. Van de andere maatregelen is de kansrijkheid niet bekend.

4.4.2 PvdA

Budgettaire maatregelen

De PvdA stelt voor om op het terrein van kennis 2,0 mld euro te intensiveren en voor 0,2 mld euro om te buigen. Per saldo komt dit neer op 1,9 mld euro extra geld. De additionele middelen gaan grotendeels naar onderwijs (per saldo 1,7 mld euro). De extra middelen voor onderwijs gaan vooral naar de verbetering van de positie van de leraren in het primair onderwijs en voortgezet onderwijs (0,65 mld euro), scholing van leraren (0,2 mld euro), vrij budget voor scholen in het primair onderwijs en het VMBO (0,1 mld euro), versterking van het beroepsonderwijs (0,1 mld euro) en extra banen in onderwijsinstellingen (0,1 mld euro). Voor wetenschappelijk onderzoek wordt per saldo 0,2 mld euro extra uitgetrokken, voor innovatie worden geen extra middelen ingezet.

In onderstaande tabel zijn de maatregelen waarmee financiële middelen zijn gemoeid ingedeeld in drie categorieën: kansrijk, niet kansrijk en overig.

	Kansrijk	Niet kansrijk	Overig
Intensiveringen ^a	0,8	-	1,2
Ombuigingen ^b	-	-	0,2
Totaal	0,8	-	
Saldo			1,0

^a Intensiveringen inclusief lastenverlichtingen.
^b Ombuigingen inclusief lastenverzwaringen.

- Van de extra uitgaven valt in totaal 0,8 mld euro in de categorie *kansrijk*, geheel bestaande uit intensiveringen. Het betreft 0,3 mld voor prestatiebeloning, 0,2 mld euro voor de scholing van leraren in het primair en voortgezet onderwijs, 0,15 mld euro voor wetenschappelijk onderzoek via de tweede geldstroom, 0,1 mld euro voor betere beloning voor leraren in kansarme wijken, 0,1 mld euro voor voor- en vroegschoolse educatie.
- In de categorie *overig* valt per saldo een bedrag van 1,0 mld euro. De intensiveringen in deze categorie bedragen 1,15 mld euro. Omvangrijke bedragen zijn gemoeid met salarisverhogingen van leraren in het primair onderwijs en het VMBO op basis van kwalificaties en scholing (0,25 mld euro), meer geld voor het speciaal onderwijs (0,15 mld euro), meer ondersteunende banen in het onderwijs (0,1 mld euro) en een gratis OV voor 16- en 17-jarige MBO'ers. Ombuigingen met een onbekend welvaartseffect zijn de afschaffing van fusieprikkels in het voortgezet onderwijs (0,1 mld) en een bezuiniging op het onderzoeksbudget van het rijk (0,05 mld).

Institutionele maatregelen

In de institutionele sfeer valt op dat de PvdA keuzes op het terrein van innovatie en onderzoek vooral van onderop laat bepalen door de inzet van generieke instrumenten. Ook wil de PvdA

segregatie van leerlingen tegengaan. De kansrijkheid van deze maatregelen is niet bekend. Verder wil de PvdA de toegang van hoog opgeleide buitenlanders tot zowel de arbeidsmarkt als het Nederlandse hoger onderwijs bevorderen. De eerste maatregel is kansrijk, van de laatste maatregel is de kansrijkheid niet bekend.

4.4.3 VVD

Budgettaire maatregelen

De VVD stelt voor om op het terrein van kennis 1,3 mld euro te intensiveren en voor 0,3 mld euro om te buigen. Per saldo komt dit neer op 1,0 mld euro extra geld. De additionele middelen gaan geheel naar onderwijs. Grote bedragen gaan bijvoorbeeld naar leraren (0,4 mld euro), voorschoolse educatie (0,2 mld euro), bijscholing van leraren en salarisverhogingen. Voor wetenschappelijk onderzoek en stimulering van innovatie door bedrijven wordt geen extra geld uitgetrokken.

De maatregelen, waarmee financiële middelen zijn gemoeid, zijn ingedeeld in drie categorieën: kansrijk, niet-kansrijk en overig. In onderstaande tabel is het resultaat hiervan weergegeven.

Tabel 4.6 Voorstellen VVD geordend naar kansrijk, niet kansrijk en overig, 2011 (mld euro, prijzen 2007)			
	Kansrijk	Niet kansrijk	Overig
Intensiveringen ^a	0,5	-	0,9
Ombuigingen ^b	-	-	0,3
Totaal	0,5	-	
Saldo			0,6

^a Intensiveringen inclusief lastenverlichtingen.
^b Ombuigingen inclusief lastenverzwaringen.

- Van het totaal aan maatregelen valt 0,5 mld euro in de categorie *kansrijk*, geheel bestaande uit intensiveringen. Dit betreft extra geld voor de bestrijding van taalachterstanden van 2- en 3-jarige kinderen (0,2 mld euro), bijscholing van leraren (0,2) en prestatiebonussen voor leraren (0,05 mld euro).
- De maatregelen in de categorie *overig* bedragen per saldo 0,6 mld euro. Ze bestaan voor 0,9 mld euro aan intensiveringen, zoals extra onderwijsmiddelen benodigd vanwege de afschaffing van de bijstand tot 27 jaar (0,3 mld euro), verhoging van de lerarsalarissen na 5 en 10 jaar (0,15 mld euro), een betere huisvesting van schoolgebouwen (0,15 mld euro) en intensiever contact met de praktijk in het VMBO (0,15 mld euro). De ombuigingen van 0,3 mld euro bestaan geheel uit kortingen vanwege een hogere te behalen productiviteit in het onderwijs.

Institutionele maatregelen

In de institutionele sfeer wil de VVD een open bestel in het hoger onderwijs toestaan, collegegeld differentiatie invoeren (waarbij het totale overheidsbudget onveranderd blijft), en

een betere toegang van hoog opgeleide buitenlanders tot de arbeidsmarkt. De laatste twee maatregelen zijn kansrijk, de kansrijkheid van de eerste maatregel is niet bekend.

4.4.4 SP

Budgettaire maatregelen

De SP stelt voor om op het terrein van kennis 2,5 mld euro te intensiveren en voor 0,8 mld euro om te buigen. Per saldo komt dit neer op 1,7 mld euro extra geld voor kennis. De additionele middelen gaan grotendeels naar onderwijs (per saldo 1,8 mld). De extra middelen voor onderwijs gaan vooral naar scholing van leraren (0,45 mld euro), meer leraren en onderwijsassistenten (0,3 mld euro), een beter loopbaanperspectief voor leraren (0,3 mld euro) en verbeteringen in het hoger onderwijs, zoals meer docenten en betere huisvesting (0,25 mld euro). Op het terrein van onderwijs buigt de SP vooral om door minder overhead (0,3 mld euro) en het afschaffen van fusieprikkels in het voortgezet onderwijs (0,1 mld euro). Voor wetenschappelijk onderzoek blijft het budget vrijwel onveranderd. Op het terrein van innovatie buigt de SP per saldo 0,1 mld euro om.

De maatregelen, waarmee financiële middelen zijn gemoeid, zijn ingedeeld in drie categorieën: kansrijk, niet kansrijk en overig. In onderstaande tabel is het resultaat hiervan weergegeven.

	Kansrijk	Niet kansrijk	Overig
Intensiveringen ^a	0,7	0,2	1,7
Ombuigingen ^b	0,0	-	0,8
Totaal	0,7	0,2	
Saldo			0,9

^a Intensiveringen inclusief lastenverlichtingen.
^b Ombuigingen inclusief lastenverzwaringen.

- Van het totaal aan maatregelen valt 0,7 mld euro in de categorie *kansrijk*, vrijwel geheel bestaande uit intensiveringen. De intensiveringen betreffen scholing van leraren (0,45 mld euro) en voorschoolse educatie (0,2 mld euro).
- Eén maatregel valt in de categorie *niet kansrijk*. Dat betreft het intensiveren van de studiefinanciering met 0,2 mld euro.
- De maatregelen in de categorie *overig* bedragen per saldo 0,9 mld euro. De SP intensiveert in deze categorie voor 1,7 mld euro. Het betreft bijvoorbeeld 0,6 mld euro voor meer leraren en onderwijsassistenten en betere loopbaan perspectieven voor het onderwijs, 0,3 mld euro voor gratis schoolboeken in het voortgezet onderwijs en 0,1 mld euro voor innovatiekredieten. Aan de andere kant stelt de SP ombuigingen voor van in totaal 0,8 mld euro, onder meer 0,3 mld euro minder overhead in het onderwijs en 0,2 mld euro bezuiniging op gerichte innovatiesubsidies. Van deze maatregelen is het effect niet bekend is in de empirische literatuur.

Institutionele maatregelen

In de institutionele sfeer wil de SP meer nadruk op exameneisen, segregatie verminderen door een regeling en een acceptatieplicht voor bijzondere scholen. Daarnaast wil de SP innovatiesubsidies verminderen ten gunste van een gerichte industriepolitiek. De nadruk op exameneisen is kansrijk, van de overige maatregelen is dat niet bekend.

4.4.5 Groen Links

Budgettaire maatregelen

GroenLinks stelt voor om op het terrein van kennis 4,8 mld euro te intensiveren en voor 1,5 mld euro om te buigen. Per saldo komt dit neer op 3,4 mld euro extra geld. De additionele middelen gaan grotendeels naar onderwijs (per saldo 3,2 miljard euro). De extra middelen voor onderwijs gaan vooral naar salaris, scholing en ondersteuning van leraren (1,15 mld euro), de voorschool (0,75 mld euro) en het voorkomen van voortijdig schoolverlaten (0,6 mld euro). Omvangrijke ombuigingen op het vlak van onderwijs betreffen het invoeren van academicibelasting in de masterfase van het hoger onderwijs (0,4 mld euro) en een verlaging van de lumpsum in het primair onderwijs (0,3 mld euro). Het budget voor wetenschappelijk onderzoek blijft vrijwel onveranderd, terwijl voor stimulering van innovatie meer wordt uitgetrokken (0,2 mld euro).

De maatregelen, waarmee financiële middelen zijn gemoeid, zijn ingedeeld in drie categorieën: kansrijk, niet kansrijk en overig. In onderstaande tabel is het resultaat hiervan weergegeven.

	Kansrijk	Niet kansrijk	Overig
Intensiveringen ^a	1,8	0,2	2,8
Ombuigingen ^b	0,6	-	0,9
Totaal	2,4	0,2	
Saldo			2,0

^a Intensiveringen inclusief lastenverlichtingen.
^b Ombuigingen inclusief lastenverzwaringen.

- Van alle maatregelen kan 2,4 mld euro als *kansrijk* worden gekwalificeerd. De kansrijke intensiveringen belopen 1,8 mld euro. Het gaat om voorschoolse educatie (0,75 mld euro), prestatiebeloning voor leraren in het VMBO en MBO (0,3 mld euro), verbetering van de lerarenopleiding en bijscholing van leraren (0,2 mld euro), de verhoging van het budget voor wetenschappelijk onderzoek, omdat de toekenning van de gelden af hangt van de onderzoeksprestaties (0,2 mld euro), coaching en financiële prikkels tegen schooluitval (0,2 mld euro) en de uitbreiding van de WBSO voor innovatieve starters (0,15 mld euro).

Daarnaast buigt GroenLinks ook kansrijk om. Het betreft invoering van de academicibelasting in de masterfase van het hoger onderwijs (0,4 mld euro) en de verschuiving

van de teldatum van het aantal leerlingen in het MBO ten behoeve van het budget van scholen van 1 oktober naar halverwege het schooljaar (0,2 mld euro).

- GroenLinks introduceert ook een *niet kansrijke* maatregel voor een bedrag van 0,2 mld euro. Het betreft een verhoging van de studiefinanciering in de bachelorfase van het hoger onderwijs.
- De maatregelen in de categorie *overig* bedragen per saldo 2,0 mld euro. De intensiveringen in deze categorie bedragen 2,8 mld euro. De voornaamste extra bedragen gaan naar algemene salarisverhogingen in het primair en voortgezet onderwijs (0,45 mld euro), afdrachtkortingen voor bedrijven voor leerwerkplekken (0,4 mld euro), een intensivering van het achterstandenbeleid in het primair onderwijs (0,4 mld), probleemleerlingen op het MBO (0,35 mld euro) en dagopvang op scholen (0,25 mld euro).

Daartegenover staan 0,9 mld euro aan ombuigingen waarvan het welvaartseffect onbekend is. Het betreft onder andere een ombuiging van 0,3 mld euro op de bekostiging van scholen in het primair onderwijs, het stopzetten van specifieke innovatiesubsidies van EZ (0,2 mld euro) en een ombuiging van 0,1 mld euro vanwege afschaffing van de fusieprikkels in het voortgezet onderwijs.

Institutionele maatregelen

In de institutionele sfeer wil GroenLinks de segregatie van leerlingen tegengaan, meer kwaliteitsbewaking van het onderwijs door de onderwijsinspectie en de toegang van hoger opgeleide buitenlanders tot het Nederlandse hoger onderwijs verbeteren. Van al deze maatregelen is de kansrijkheid onbekend.

4.4.6 D66

Budgettaire maatregelen

D66 stelt voor om op het terrein van kennis 3,1 mld euro te intensiveren en voor 0,3 mld euro om te buigen. Per saldo komt dit neer op 2,8 mld euro extra geld. De additionele middelen gaan vrijwel geheel naar onderwijs (per saldo 2,6 mld euro). Het meeste extra geld is bestemd voor verhoging van de lerarensalarissen (1,0 mld euro), voor 1 000 extra brede scholen (0,45 mld euro) en verhoging van het budget voor het hoger onderwijs (0,3 mld euro). Ombuigingen op het vlak van onderwijs zijn onder andere de verschuiving van de teldatum van het aantal leerlingen in het MBO ten behoeve van het budget van scholen van 1 oktober naar halverwege het schooljaar (0,15 mld euro) en afschaffing van fusieprikkels in het voortgezet onderwijs (0,1 mld euro). Voor wetenschappelijk onderzoek blijft het budget vrijwel onveranderd. Voor stimulering van innovatie door bedrijven trekt D66 0,1 mld euro extra uit.

De maatregelen, waarmee financiële middelen zijn gemoeid, zijn ingedeeld in drie categorieën: kansrijk, niet kansrijk en overig. In onderstaande tabel is het resultaat hiervan weergegeven.

Tabel 4.9 Voorstellen D66 geordend naar kansrijk, niet kansrijk en overig, 2011 (mld euro, prijzen 2007)			
	Kansrijk	Niet kansrijk	Overig
Intensiveringen ^a	1,6	-	1,4
Ombuigingen ^b	0,2	-	0,1
Totaal	1,8	-	
Saldo			1,3

^a Intensiveringen inclusief lastenverlichtingen.
^b Ombuigingen inclusief lastenverzwaringen.

- Van alle maatregelen kan 1,8 mld euro als *kansrijk* worden gekwalificeerd. Dit betreft 1,65 mld euro aan intensiveringen, bestaande uit 0,8 mld euro voor prestatiebeloning van leraren en voor leraren in ‘moeilijke scholen’, 0,25 mld euro voor scholing van leraren, 0,25 mld euro voor voor- en vroegschoolse educatie en 0,2 mld euro voor intensieve coaching van potentiële uitvallers. Bij innovatie wordt geld kansrijk ingezet voor een regeling voor durfkapitaal en een uitbreiding van de WBSO voor innoverende starters, samen 0,15 mld euro. Bovendien stelt D66 een kansrijke ombuiging voor in de vorm van het verplaatsen van de teldatum van leerlingen in het MBO ten behoeve van de vaststelling van schoolbudgetten naar later in het schooljaar (0,15 mld euro).
- Per saldo 1,3 mld euro extra geld wordt besteed aan maatregelen die vallen in de categorie *overig*. Voor 1,4 mld euro zijn het intensiveringen, met als belangrijke maatregelen 1 000 brede scholen extra (0,45 mld euro) en een verhoging van het budget voor het hoger onderwijs (0,3 mld euro). De ombuigingen met onbekend welvaartseffect bedragen 0,1 mld euro. Het betreft voor het grootste deel afschaffing van fusieprikkels in het voortgezet onderwijs (0,1 mld euro).

Institutionele maatregelen

Op het institutionele vlak wil D66 een acceptatieplicht voor leerlingen in het bijzonder onderwijs, de heroprichting van de MAVO, een kleinere rol voor de onderwijsinspectie (met tegelijkertijd een grotere verantwoording van scholen aan ouders en vervolgonderwijs) en de instelling van HBO Masters. De kansrijkheid van deze maatregelen is niet bekend. Het voorstel voor een gemakkelijker toegang van buitenlandse kenniswerkers tot de Nederlandse arbeidsmarkt is kansrijk.

4.4.7 Christen Unie

Budgettaire maatregelen

De ChristenUnie stelt voor om op het terrein van kennis 1,2 mld euro te intensiveren en voor 0,3 mld euro om te buigen. Per saldo komt dit neer op 0,9 mld euro extra geld. De additionele middelen gaan grotendeels naar onderwijs (per saldo 0,8 mld euro extra), onder meer voor leraren (0,3 mld euro), gratis schoolboeken in het voortgezet onderwijs (0,3 mld euro) en extra participatiebanen in het onderwijs (0,1 mld euro). Voor wetenschappelijk onderzoek blijft het

budget onveranderd, terwijl voor stimulering van innovatie door bedrijven 0,1 mld euro extra wordt uitgetrokken.

De maatregelen, waarmee financiële middelen zijn gemoeid, zijn ingedeeld in drie categorieën: kansrijk, midden en niet-kansrijk. In onderstaande tabel is het resultaat hiervan weergegeven.

Tabel 4.10 Voorstellen ChristenUnie geordend naar kansrijk, niet kansrijk en overig, 2011 (mld euro, prijzen 2007)			
	Kansrijk	Niet kansrijk	Overig
Intensiveringen ^a	0,4	-	0,8
Ombuigingen ^b	-	-	0,3
Totaal	0,4	-	
Saldo			0,5

^a Intensiveringen inclusief lastenverlichtingen.
^b Ombuigingen inclusief lastenverzwaringen.

- Van het totaal aan maatregelen valt 0,4 mld euro in de categorie *kansrijk*, geheel bestaand uit intensiveringen. Dit betreft bijscholing van leraren (0,25 mld euro) en de premie voor het voorkomen van voortijdig schoolverlaten (0,15 mld euro).
- De maatregelen in de categorie *overig* bedragen per saldo 0,5 mld euro, bestaande uit intensiveringen van 0,8 mld en een ombuiging van 0,3 mld. Belangrijke intensiveringen met onbekend welvaartseffect zijn gratis schoolboeken in het voortgezet onderwijs (0,3 mld euro), extra participatiebanen (0,1 mld euro), overeenkomsten leren en werken (0,1 mld euro) en een gratis OV-kaart voor 16- en 17- jarige MBO'ers en HBO'ers (0,1 mld euro). De ombuiging betreft de afschaffing van de Wet Tegemoetkoming Onderwijsbijdragen en Studiekosten (WTOS); dit levert 0,3 mld euro op.

Institutionele maatregelen

In de institutionele sfeer wil de ChristenUnie meer bewaking van het niveau van toetsing/examinering in het primair en voortgezet onderwijs en een betere toegang van hoog opgeleide buitenlanders. Dit zijn kansrijke richtingen. De ChristenUnie wil verder dat scholen niet verantwoordelijk zijn voor voor- en naschoolse opvang. De kansrijkheid van deze maatregel is niet bekend.

Bijlage A: Het CDA-programma

Deze bijlage geeft een gedetailleerd overzicht van de door het CDA voorgestelde maatregelen en hun effecten op de overheidsfinanciën, de microlastendruk en de werkgelegenheid in de collectieve sector. De bedragen in deze bijlage zijn ex-ante en betreffen allemaal afwijkingen ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (zie hoofdstuk 2). De bedragen hebben betrekking op 2011 en luiden allemaal in prijzen 2007; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven.

A.1 Ombuigingen CDA

Het CDA buigt 5,6 mld euro om op de collectieve uitgaven; hierbij is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. Tabel A.1 geeft een overzicht.

- Op de bestuur- en uitvoeringskosten bij de functies Openbaar bestuur, Veiligheid, Defensie en Infrastructuur bezuinigt het CDA structureel 3,2 mld euro; hiervan wordt naar verwachting in 2011 2,7 mld euro gerealiseerd. Het betreft ruim 30 000 arbeidsjaren in 2011. Het effect van de ombuigingen en intensiveringen op de werkgelegenheid in de collectieve sector wordt nader toegelicht in paragraaf A.3. Het CPB gaat ervan uit dat de ombuigingen niet alleen leiden tot efficiencywinst, maar ook tot minder dienstverlening, bijvoorbeeld door het afstoten van taken (zie bijlage J.2).
- Het CDA vermindert het aantal rijksambtenaren in vier jaar met 22%. Hiervan uitgezonderd zijn de belastingdienst en de landelijke politie. Daarnaast is sprake van een afzonderlijke korting van 0,1 mld euro op het budget voor de inhuur van externen.
- Bij de lokale bestuurslagen (gemeenten, provincies en waterschappen) wordt 0,7 mld euro bezuinigd. Het CDA wil door verandering van de begrotingsregels (activa waarden tegen vervangingswaarde/actuele waarde i.p.v. historische kostprijs) afdwingen dat het EMU-tekort van de lokale overheid vermindert. Beperking van het EMU-tekort door de lokale overheid komt – bij onveranderde inkomsten – neer op een ombuiging op de uitgaven. Vandaar dat de door het CDA beoogde vermindering van het EMU-tekort van de lokale overheid met 0,5 mld euro in 2011 is geboekt als ombuiging. Daarnaast wordt 0,2 mld gekort op het gemeente- en provinciefonds onder meer vanwege het saneren van de inspecties wonen van gemeenten en provincies.
- De overige ombuigingen bij Openbaar bestuur betreffen vooral de uitvoering van de sociale zekerheid, zoals minder uitgaven van het UWV en besparingen op de uitvoeringskosten door CWI te combineren met gemeenten. Daarnaast wil het CDA ook de werkzaamheden van de Kamer van Koophandel beperken tot de wettelijke taken.

- Voor de functie Veiligheid betekent de vermindering van het aantal rijksambtenaren met 22% een vermindering van de uitgaven bij justitie met 0,5 mld euro. Daarnaast wordt 0,1 mld euro bespaard door een soberder gevangenisregime.

Tabel A.1 Ombuigingen CDA, 2011 (prijzen 2007, mld euro)		
Naar beleidsmatig cluster		
Openbaar bestuur	1,7	
w.v. rijk		0,5
lokaal bestuur (gemeenten, provincies en waterschappen)		0,7
overig (o.a. uitvoering sociale zekerheid)		0,5
Veiligheid	0,6	
Defensie	0,2	
Infrastructuur	0,2	
Milieu	0,2	
Onderwijs	0,3	
Zorg: stimuleren marktwerking	0,5	
Sociale zekerheid	0,8	
w.v. re-integratie- & arbeidsmarktbeleid		0,5
zorgtoeslag		0,1
huurtoeslag		0,1
overig		0,1
Overig	1,1	
w.v. stadsvernieuwing (ISV)		0,3
subsidies bedrijven		0,3
boetes marktwerking bedrijven		0,1
boetes justitie en verhaal kosten rechtspraak		0,2
heffing knelpunten grote steden		0,2
heffing vliegverkeer, buitenlands deel		0,1
Totaal ombuigingen gecorrigeerd	5,6	
Financieringsverschuivingen: scheiden wonen-zorg AWBZ	1,3	
Totaal ombuigingen ongecorrigeerd	6,9	

- De ombuiging op Defensie is 0,2 mld euro. Hiervan betreft de helft rijksambtenaren die werken ten behoeve van defensie. Daarnaast wil het CDA een algemene overhead-korting van 0,1 mld euro voor defensie.
- Bij de functie Infrastructuur wordt 0,2 mld euro omgebogen; dit betreft de vermindering van het aantal ambtenaren bij Rijkswaterstaat met 22%.
- De ombuigingen bij de functie Milieu van 0,2 mld euro betreffen temporisering van de aanleg van de ecologische hoofdstructuur en vermindering van milieusubsidies.
- Bij onderwijs buigt het CDA 0,3 mld euro om. Het gaat ondermeer om een lagere lumpsum bekostiging voor instellingen in het MBO als gevolg van latere telling in het schooljaar van het aantal leerlingen. Hierdoor ontvangen scholen geen budget voor leerlingen die intussen zijn uitgevallen. Andere ombuigingen zijn een vermindering van specifieke onderwijssubsidies, afschaffing van fusieprikkels in het voortgezet onderwijs en vermindering van extra geld voor

achterstandenbeleid via de zogenaamde ‘gewichtenregeling’. De maatregelen op het gebied van onderwijs worden nader toegelicht in hoofdstuk 4.

- Door een snellere invoering van meer marktwerking in de ZVW wordt een efficiency verbetering behaald van 0,3 mld euro in 2011 die oploopt tot 1 mld euro in 2018. Meer marktwerking in de AWBZ levert een efficiency verbetering op van 0,2 mld euro in 2011 die oploopt tot 0,5 mld euro in 2018.
- Op het gebied re-integratie- en arbeidsmarktbeleid wordt 0,5 mld omgebogen. Dit betreft onder andere het combineren van taken van het CWI, UWV en gemeenten, het korten van CWI en UWV op hun budgetten en ombuigen op het re-integratiebudget voor de Wet Werk en Bijstand (WWB) van gemeenten.
- Het CDA wijzigt de ontslagbescherming. Dit heeft nauwelijks budgettaire gevolgen. Wel is het van belang voor de werking van de arbeidsmarkt. Het CDA handhaaft het duale ontslagstelsel, waarbij bedrijven kunnen kiezen tussen opzegging via de CWI-route of ontbinding via de kantonrechter, maar bij de CWI-route komt het aanvragen van toestemming voor het ontslag te vervallen. Bij de CWI-route wordt een extra loondoorbetalingsperiode van 3 maanden ingevoerd, dat betekent dat na de huidige opzegtermijn (1 tot 4 maanden tegen 100% van het laatste loon) de werknemer nog 3 maanden in dienst blijft, de eerste twee maanden met 75% loondoorbetaling en daarna 1 maand tegen 70% van het laatste loon. Bij ontbinding via de kantonrechter is er geen wettelijke opzegtermijn en wordt een ontslagvergoeding vastgesteld die qua omvang gelijk aan loondoorbetalingsplicht. Toegang tot de WW is alleen mogelijk als uit een poortwachterstoets blijkt dat de werkgever en werknemer aan zijn respectievelijke employability-inspanningen in de loondoorbetalingsperiode heeft voldaan. Is dat niet het geval dan kan de werkgever een schadevergoeding of de werknemer een korting op de uitkering worden opgelegd.
- De overige ombuigingen betreffen minder geld voor stadsvernieuwing, minder subsidies voor bedrijven, verhoging van de boetes van de OPTA, NMA en justitie, een mobiliteitsheffing voor knelpunten bij grote steden (voortuitlopend op invoering kilometerheffing in 2012) en een heffing op vliegverkeer (zie toelichting bij lasten).
- In de AWBZ wordt in 2009 overgegaan tot het afscheiden van wonen. In 2011 worden ook de diensten afgesplitst (eten en drinken, schoonmaken, wassen, tuinonderhoud e.d.). Door deze maatregelen verschuift in de financiering 1,3 mld euro van de AWBZ naar de private lasten. Tegenover deze lastenverzwaring staat compensatie via collectieve uitgaven als de huurtoeslag en de WMO. Deze uitgaven komen in de koopkracht tot uitdrukking, maar niet in de microlastenontwikkeling.

A.2 Intensiveringen CDA

Het CDA trekt 5,9 mld euro uit voor extra uitgaven. Tabel A.2 geeft een overzicht van deze intensiveringen.

Tabel A.2 Intensiveringen CDA, 2011 (prijzen 2007, mld euro)	
Naar beleidsmatig cluster	
Openbaar bestuur: inburgering	0,2
Veiligheid	0,2
Infrastructuur	0,4
Milieu	0,4
Onderwijs	1,1
Zorg	0,2
Sociale zekerheid	3,1
w.v. huur- en WMO-toeslag	1,7
kinderbijslag en -toeslag	0,5
hogere arbeidsongeschiktheidsuitkeringen	0,4
hogere bruto AOW-toeslag	0,4
meer plaatsen bij sociale werkplaatsen (WSW)	0,2
Overig	0,4
w.v. innovatievouchers	0,1
minder opbrengsten Kamers van Koophandel	0,1
minder reclame bij publieke omroep	0,1
diverse subsidies	0,1
Totaal intensiveringen	5,9

- Aan inburgering en scholing van nieuwkomers wordt 0,2 mld euro besteed.
- Een breed scala aan maatregelen voor verbetering van de veiligheid en openbare orde betekenen per saldo een intensivering van 0,2 mld euro.
- De intensivering bij de functie infrastructuur betreft 0,2 mld euro voor het oplossen van de knelpunten bij de grote steden en 0,2 mld euro voor vaarwegen, spoorwegen en gewone wegen.
- Aan duurzaamheid, natuur en ruimtelijke inrichting wordt 0,4 mld euro besteed.
- Het afschaffen van de no-claim leidt via een gedragseffect tot 0,15 mld extra zorguitgaven.
- Het CDA intensificeert voor 1,1 mld euro in het onderwijs. Extra geld gaat vooral naar scholing en beloning van onderwijspersoneel, een kwalificerende leerplicht om schooluitval te voorkomen, leerlingbegeleiding, scholing van nieuwkomers en gratis schoolboeken. Bovendien verhoogt het CDA het budget voor wetenschappelijk onderzoek waarbij kwaliteit beloond wordt. De maatregelen op het gebied van onderwijs worden nader toegelicht in hoofdstuk 4.
- De huur- en in te voeren WMO-toeslag worden verhoogd met 1,7 mld euro; hiervan hangt 1,3 mld euro samen met het afscheiden van wonen en diensten van de AWBZ.
- Voor kinderbijslag wordt 0,2 mld extra uitgetrokken en daarnaast wordt een kindertoeslag voor huishoudens met twee of meer kinderen ingevoerd (0,3 mld euro).

- De hoogte van de uitkeringen voor volledige arbeidsongeschikten (WAO, WAZ en WAJONG) wordt verhoogd naar 75% van de uitkeringsgrondslag.
- De bruto AOW-toeslag voor ouderen wordt verhoogd met 150 euro; de kosten zijn 0,4 mld euro.
- Het aantal plaatsen bij sociale werkplaatsen wordt uitgebreid.
- De overige intensiveringen betreffen onder andere innovatievouchers voor het midden- en kleinbedrijf, geld ter compensatie van minder reclamegelden bij de publieke omroep en vermindering van de opbrengsten uit dienstverlening door Kamers van Koophandel (vanwege beperking taken, zie ombuigingen).

A.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector

De in paragrafen A.1 en A.2 besproken ombuigingen en intensiveringen van het CDA leiden tot een daling van de werkgelegenheid in de collectieve sector met 21 000 arbeidsjaren in 2011. Achter deze daling gaat een zeer heterogeen beeld schuil. Bij het rijk openbaar bestuur wordt niet bezuinigd op de belastingdienst, maar aanzienlijk op de rest (22%). De daling bij het overig openbaar bestuur is het saldo van een toename bij de sociale werkplaatsen en een forse ingreep op de uitvoering van de sociale zekerheid. Bij veiligheid zijn er wel aanzienlijke bezuinigingen bij justitie, maar geen bezuinigingen bij de politie. Bij onderwijs leidt het CDA beleidspakket tot extra werkgelegenheid, terwijl bij zorg de werkgelegenheidsgroei wordt beperkt.

	Uitgangspositie	Voorzichtig scenario	Effect CDA	Voorzichtig incl. CDA	Voorzichtig incl. CDA
	2007	2008-2011	2008-2011	2008-2011	2008-2011
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dzd arbeidsjaren				% groei per jaar
Openbaar bestuur	536	- 2	- 19	- 21	- 1,0
w.v. rijk ^a	71	0	- 9	- 9	- 3,3
lokaal bestuur	181	0	- 9	- 9	- 1,3
overig ^b	283	- 2	- 1	- 3	- 0,3
Veiligheid	114	4	- 3	1	0,1
Defensie	61	- 2	- 3	- 4	- 1,8
Onderwijs	348	3	9	12	0,8
Zorg	892	74	- 4	71	1,9
Collectieve sector	1951	77	- 21	57	0,7

^a Inclusief werkgelegenheidseffecten cluster Infrastructuur (Rijkswaterstaat).

^b Inclusief werkgelegenheidseffecten cluster Sociale Zekerheid.

A.4 Microlasten CDA

Tabel A.4 geeft een overzicht van de fiscale maatregelen uit het CDA-programma. Hieruit blijkt dat het CDA de lasten met 0,4 mld euro verzwaaert. Deze lastenverzwaring vindt volledig plaats bij gezinnen. De lasten van bedrijven veranderen niet.

Tabel A.4 Microlasten CDA, 2008-2011 (mld euro, prijzen 2007)		
Milieu	0,4	
w.v. belastingverhoging op milieuvriendelijke energie, brandstof en motoren		0,3
landing- en take-off heffing		0,1
Inkomen en arbeid	- 0,9	
w.v. algemene heffingskorting		1,4
afschieden wonen en diensten van AWBZ		1,3
bepijking fiscaal voordeel spaarloon		0,2
verlaging belastingtarief tweede schijf		- 1,0
verhoging arbeidskorting		- 1,0
kostendeekkende premies werknemersverzekeringen		- 0,6
ZVW-premie		- 0,3
verhoging combinatiekorting		- 0,2
verruiming levensloopregeling		- 0,2
scholingsaftrek		- 0,2
verhoging en verruiming WBSO		- 0,1
verhoging ouderenkorting		- 0,1
Vermogen en winst	0,4	
w.v. VpB-plicht voor pensioenfondsen, woningbouwcorporaties en stichtingen in onderwijs en zorg		0,5
verlaging successierecht en vergemakkelijking bedrijfsoverdracht		- 0,1
Overig	0,5	
w.v. opschonen verlaagde btw-tarief (kermisattracties, boeken)		0,5
Totaal mutatie microlasten (MLO)	0,4	
w.v. bedrijven		0,0
gezinnen		0,4
Financieringsverschuivingen (pakketwijziging AWBZ)	1,3	
Beleidsaffect EMU-relevante lasten	- 0,9	

- Het CDA wil accijnzen, belastingen en heffingen verhogen voor vervuilende producten indien er een algemeen beschikbaar milieuvriendelijker alternatief is. Gedacht wordt aan brandstoffenaccijnzen en heffingen op basis van reeds bestaande energielabels. In totaal verzwaaert dit de lasten met 0,3 mld euro.
- Het CDA voert een landing- en take-off heffing in van vier euro per arriverende of vertrekkende vliegtuigstoel. Dit levert een kleine 0,3 mld euro op. Hiervan drukt de helft op buitenlandse luchtvaartmaatschappijen. Dit is een niet-belastingmiddel en wordt als zodanig bij de ombuigingen geboekt. De andere helft is een lastenverzwaring voor binnenlandse luchtvaartmaatschappijen.

- Het CDA verlaagt de algemene heffingskorting met 100 euro. Dit verzwaart de lasten met 1,3 mld euro. Daarnaast schaft het CDA de mogelijkheid af om de algemene heffingskorting te verzilveren tegen de door de partner betaalde loon- en inkomstenheffing. Structureel is dit een lastenverzwaring van 1,8 mld euro. Doordat het CDA dit in stapjes van 5% per jaar implementeert en personen geboren voor 1972 buiten schot worden gelaten wordt dit structurele effect pas in 2037 bereikt en is in 2011 het lastenverzwarende effect beperkt tot 0,1 mld euro.
- Het CDA wil de huisvesting en de huishoudelijke verzorging van langdurige intramurale AWBZ-gebruikers (bewoners van verpleeg- en verzorgingshuizen, van instellingen voor gehandicapten en van instellingen voor psychiatrisch patiënten) niet langer uit de AWBZ vergoeden. Hierdoor moeten bewoners de daarmee gemoeide 1,3 mld euro in beginsel zelf gaan betalen. Dit is een lastenverzwarende financieringsverschuiving. De AWBZ-gebruikers worden gecompenseerd door huurtoeslag en een in te voeren WMO-toeslag, maar deze komen niet in de microlasten tot uitdrukking.
- Het CDA schaft de vrijstelling voor de premies werknemersverzekeringen van spaarloon af en verzwaart hiermee de lasten met een kleine 0,2 mld euro.
- Het CDA verlaagt het belastingtarief tweede schijf van de inkomstenbelasting en verlicht hiermee de lasten met 1 mld euro.
- Door het opbouwtraject te verlengen, verhoogt het CDA de arbeidskorting voor de meeste werknemers. Dit verlicht de lasten met 1 mld euro.
- Het CDA verlaagt de premies voor de collectieve werkloosheidsverzekering en de collectieve arbeidsongeschiktheidsverzekeringen. Dit verlicht de lasten op arbeid voor werkgevers met 0,2 mld euro. De lasten voor gezinnen worden door de verlaging van het werknemersdeel van de werkloosheidsverzekeringspremies met 0,6 mld euro verlaagd. Omdat het werknemersdeel van deze premies aftrekbaar is voor de loon- en inkomstenheffing, leidt dit echter tot een toename van de grondslag loon- en inkomstenheffing, hetgeen de lasten voor gezinnen met 0,2 mld euro verzwaart. Er resteert zo een lastenverlichting voor gezinnen van 0,4 mld euro en een totale lastenverlichting van 0,6 mld euro.
- De netto bezuiniging op de uitgaven aan de ZVW van 0,15 mld euro in combinatie met de endogene doorwerking van lonen en prijzen betekent dat, vanwege het kostendekkende karakter, de ZVW-premie met 0,3 mld euro wordt verlaagd. Hiervan komt 0,2 mld euro ten goede aan gezinnen en 0,1 mld euro aan werkgevers.
- Het CDA verhoogt de combinatiekorting en verlicht zo de lasten voor werknemers met kinderen met 0,2 mld euro.
- Het CDA verruimt de levensloopregeling inclusief de daaraan gekoppelde ouderschapsverlofkorting. Dit verlicht de lasten voor gezinnen met 0,2 mld euro.
- Het CDA wil werkgever en werknemer stimuleren om door scholing kans op werkloosheid te beperken. Dit is vorm gegeven als herinvoering van de scholingsaftrek met een budget van 0,2 mld euro.

- Het CDA trekt 0,1 mld euro uit voor verhoging en verruiming van de afdrachtvermindering voor speur- en ontwikkelingswerk (WBSO).
- Het CDA verhoogt de aanvullende ouderenkorting met 125 euro. Dit verlicht de lasten van ouderen met 0,1 mld euro.
- In het kader van modernisering van bestuurs- en verantwoordelijkheidsstructuren vormt het CDA stichtingen om in zogeheten maatschappelijke ondernemingen en brengt deze onder de vennootschapsbelasting. Dit betreft met name pensioenfondsen en woningbouwcorporaties, maar ook stichtingen in het onderwijs en de zorg. De geschatte opbrengst bedraagt 0,5 mld euro.
- Het CDA verlaagt het hoogste tarief successierecht van 68% naar 50% en schrapt de driejaarstermijn voor belastingvrije bedrijfsovername. Deze lasten verlagen de lasten van gezinnen met gezamenlijk een kleine 0,1 mld euro.
- Het CDA hevelt kermisattracties, boeken (uitgezonderd schoolboeken, kranten en tijdschriften) over van het verlaagde btw-tarief (6%) naar het algemene btw-tarief (19%). Dit verzwaart de lasten voor gezinnen met 0,5 mld euro.
- De lastenverzwaring van het CDA omvat voor 1,3 mld euro aan niet-EMU-relevante lastenmaatregelen. Dit betreft het verwijderen van wonen en diensten uit het pakket van de intramurale AWBZ. De EMU-relevante lasten nemen dus af en verslechteren daarmee het EMU-saldo met 0,9 mld euro.

Bijlage B: Het PvdA-programma

Deze bijlage geeft een gedetailleerd overzicht van de door PvdA voorgestelde maatregelen en hun effecten op de overheidsfinanciën, de microlastendruk en de werkgelegenheid in de collectieve sector. De bedragen in deze bijlage zijn ex-ante en betreffen allemaal afwijkingen ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (zie hoofdstuk 2). De bedragen hebben betrekking op 2011 en luiden allemaal in prijzen 2007; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven.

B.1 Ombuigingen PvdA

De PvdA buigt 4,9 mld euro om op de collectieve uitgaven; hierbij is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. Tabel B.1 geeft een overzicht.

Tabel B.1 Ombuigingen PvdA, 2011 (prijzen 2007, mld euro)		
Naar beleidsmatig cluster		
Openbaar bestuur	1,7	
w.v. rijk		0,7
lokaal bestuur (gemeenten, provincies en waterschappen)		0,8
overig (uitvoering sociale zekerheid)		0,1
Veiligheid	0,4	
Defensie	0,3	
Infrastructuur	0,1	
Onderwijs	0,1	
Zorg	0,5	
Sociale zekerheid	0,4	
w.v. re-integratie		0,3
premedifferentiatie WW		0,2
Overig	1,5	
w.v. heffing vliegverkeer, buitenlands deel		0,6
besparing ISV en GSB		0,5
verkoop gronden		0,4
opbrengst fraudebestrijding		0,1
Totaal ombuigingen gecorrigeerd	4,9	
Financieringsverschuivingen: grotendeels afschaffen zorgtoeslag	3,7	
Totaal ombuigingen ongecorrigeerd	8,6	

- De PvdA bezuinigt op de bestuur- en apparaatkosten bij de functies openbaar bestuur, veiligheid, defensie en infrastructuur structureel 1,6 mld euro; hiervan wordt naar verwachting 1,3 mld euro in 2011 gerealiseerd. Dit wordt vormgegeven door volumekortingen op het openbaar bestuur, waaronder de Rijksgebouwendienst, justitie, defensie, verkeer & waterstaat, ZBO's, toezichthouders en inspecties. Daarnaast wordt de inhuur van externen verminderd. Het onderwijs wordt net als de politie ontzien in de bezuinigingen, maar wel wordt omgebogen op de administratieve lasten van deze sectoren, wat 0,2 mld euro oplevert.

- De PvdA legt provincies efficiencykortingen op van in totaal 0,6 mld euro. Dit bedrag wordt gekort op de uitkering aan het Gemeente/Provinciefonds.
- Doordat het takenpakket van waterschappen wordt verschoven naar provincies valt er 0,3 mld euro vrij.
- Het effect van de ombuigingen en intensiveringen op de werkgelegenheid in de collectieve sector wordt nader toegelicht in paragraaf B.3. Het CPB gaat ervan uit dat de ombuigingen niet alleen leiden tot efficiencywinst, maar ook tot minder dienstverlening, bijvoorbeeld door het afstoten van taken (zie bijlage J.2).
- Het uitstappen uit het JSF-project levert een besparing van een kleine 0,1 mld euro op.
- Op onderwijs buigt de PvdA 0,1 mld euro om door fusieprikkels in het voortgezet onderwijs af te schaffen, naast de hierboven al beschreven administratieve lastenverlichting in het onderwijs.
- De zorgtoeslag wordt afgeschaft, behalve voor de laagste inkomensgroepen. Dit levert een besparing van 3,7 mld euro op voor de overheid.
- De invoering van maatstafconcurrentie bij ziekenhuizen en een lager uurtarief voor specialisten brengen 0,3 mld euro op.
- Door aanscherping van het geneesmiddelenvergoedingensysteem (GVS) schrijven artsen naar verwachting meer generieke geneesmiddelen voor. Dit levert 0,1 mld euro op.
- De PvdA bezuinigt een kleine 0,2 mld euro in 2011 op het volume van de AWBZ.
- Invoering van premiedifferentiatie in de WW op ondernemingsniveau voor (middel)grote bedrijven leidt tot een besparing op de WW-uitkeringslasten van een kleine 0,2 mld euro.
- De PvdA kort het re-integratiebudget WWB met 0,3 mld euro.
- De opbrengst uit de vliegheffing (zie lasten voor precieze vormgeving) komt deels ten laste van buitenlandse luchtvaartmaatschappijen en wordt als ombuiging (niet-belastingmiddel) geboekt. Dit betreft een kleine 0,6 mld euro.
- De PvdA zet het budget voor stedenbeleid om in geld voor buurtbudgetten. Hierdoor wordt 0,5 mld euro bespaard op de budgetten voor het ISV (Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing) en het GSB (grotestedenbeleid).
- Uit de verkoop van gronden van de overheid aan particuliere partijen wordt een opbrengst van 0,4 mld euro gehaald. Dit is echter geen structurele post en wordt zodoende vanaf 2015 op 0 gezet.
- De inzet tegen fraudebestrijding (zie intensiveringen) betaalt zich terug en levert ruim 0,1 mld euro op.

B.2 Intensiveringen PvdA

De PvdA trekt 7,9 mld euro uit voor extra uitgaven; hierbij is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. Tabel B.2 geeft een overzicht van deze intensiveringen.

Naar beleidsmatig cluster		
Openbaar bestuur	0,4	
w.v. participatiebanen		0,2
inzet fraudebestrijders en meer begeleiders in de jeugdzorg		0,2
Veiligheid	0,2	
Milieu	0,7	
Onderwijs	1,7	
Zorg	0,5	
Sociale zekerheid	2,5	
w.v. kinderopvang		1,3
aanpassing arbeidsongeschikten regelingen		0,4
huurtoeslag		0,3
uitbetalen heffingskortingen		0,2
overig		0,3
Ontwikkelingssamenwerking	0,6	
Overig	1,5	
w.v. volkshuisvesting		1,0
diverse subsidies: waaronder sport en cultuur		0,4
openbaar vervoer		0,2
Totaal intensiveringen gecorrigeerd	7,9	
Financieringsverschuivingen: tandarts en pil in basispakket en MKB-verzekering	0,4	
Totaal intensiveringen ongecorrigeerd	8,3	

- De PvdA intensificeert 0,2 mld euro in participatiebanen. Hiermee worden 9 000 banen gecreëerd in instellingen zoals scholen en ziekenhuizen voor ondersteunend personeel.
- Daarnaast wordt 0,1 mld euro uitgetrokken voor extra ambtenaren die fraude gaan bestrijden en een zelfde bedrag komt beschikbaar voor meer begeleiders in de jeugdzorg.
- Voor veiligheid wordt door de PvdA 0,2 mld euro extra uitgetrokken. Hiermee worden extra politieagenten en rechters aangetrokken, wordt de reclassering verbeterd en er worden lagere griffiekosten voor rechtspraak mee bewerkstelligd.
- De natuur- en milieusubsidies worden met 0,7 mld euro geïntensificeerd. Via de MEP-regeling (Milieukwaliteit elektriciteitsproductie) wordt duurzame energieopwekking gestimuleerd. Biobrandstoffen worden vrijgesteld van accijnzen, onderzoek naar duurzaamheid wordt bevorderd en de ecologische hoofdstructuur wordt verder versterkt.
- Op onderwijs intensificeert de PvdA 1,7 mld euro. Belangrijke maatregelen zijn een verbetering van de arbeidsvoorwaarden en scholing van leraren, meer geld voor dagopvang door scholen en voor- en vroegschoolse educatie, uitbreiding van het speciaal onderwijs en meer geld voor

wetenschappelijk onderzoek. De maatregelen op het gebied van onderwijs worden nader toegelicht in hoofdstuk 4.

- De PvdA intensiveert binnen de zorg voor 0,3 mld euro in vooral de AWBZ. Er komt meer personeel in de verpleeghuizen en de thuiszorg.
- De PvdA vergroot het basispakket met tandheelkundige basiszorg (controles) en de anticonceptiepil. Dit leidt tot een financieringsschuif van ruim 0,3 mld euro van particuliere naar collectieve lasten.
- Door gedragseffecten bij het afschaffen van de no-claim en het vergroten van het basispakket wordt er voor 0,2 mld euro meer zorg geconsumeerd.
- De PvdA maakt de eerste 3 dagen kinderopvang en buitenschoolse opvang via de Wet kinderopvang gratis voor werkenden. Daarnaast komt de werkgeversbijdrage te vervallen. Dit pakket heeft een budgettair beslag van 1,8 mld euro, waarvan 0,6 mld bij de lasten wordt geboekt. Verder trekt de PvdA 0,1 mld euro uit voor kwaliteitsverbetering van opvang via de Wet kinderopvang.
- De PvdA past de WAO/WIA regeling op enkele punten aan: de uitkeringen voor volledig arbeidsongeschikten in de WAO worden verhoogd van 70% naar 75% van de uitkeringsgrondslag; Pemba in de IVA wordt in stand gehouden; de WGA vervolguutkering wordt afhankelijk van het laatstverdiende loon in plaats van het minimumloon; de toegangsgrens voor de WGA wordt verlaagd tot een arbeidsongeschiktheidspercentage van 25%; en het schattingsbesluit wordt versoepeld met betrekking tot de deeltijdfactor. Het pakket geeft per saldo een intensivering van 0,4 mld euro.
- Het terugdraaien van de bezuinigingen op de huurtoeslag leidt tot een intensivering van 0,3 mld euro.
- Alle heffingskortingen (uitgezonderd de algemene heffingskorting) worden uitkeerbaar. Dit leidt tot een extra overheidsuitgave van 0,2 mld euro.
- Het budget voor plaatsen bij sociale werkplaatsen wordt verhoogd met 0,1 mld euro.
- Er komt een regeling voor betaald ouderschapsverlof gedurende 6 maanden tegen 70% van het minimumloon, waarmee ruim 0,1 mld euro mee gemoeid is.
- Onder overige intensiveringen in het cluster sociale zekerheid vallen verder: verlofregeling mantelzorgers, schuldhulpverlening en aanpassen bijstandsvermogenstoets.
- De PvdA laat de ontwikkelingssamenwerking naar 1% van het BNP groeien, wat neerkomt op 0,6 mld euro extra uitgaven. Hiervan is een kleine 0,2 mld euro bestemd voor duurzame energie in ontwikkelingslanden.
- De PvdA zet 1,0 mld euro in voor buurtbudgetten.
- Het budget voor sport en cultuur wordt met respectievelijk 0,1 mld euro en 0,2 mld euro verhoogd.
- De PvdA geeft 0,2 mld euro uit aan gratis openbaar vervoer voor 65+ plussers en gehandicapten in de daluren in stads- en streekvervoer met uitzondering van NS-reizen. Daarnaast krijgen MBO'ers van 16 en 17 jaar recht op een OV-jaarkaart.

- De arbeidsongeschiktheids- en zwangerschapsverzekering voor MKB'ers brengt een intensivering van 0,1 mld euro met zich mee. Dit is een financieringsverschuiving.

B.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector

De in paragrafen B.1 en B.2 besproken ombuigingen en intensiveringen van de PvdA leiden tot een stijging van de werkgelegenheid in de collectieve sector met 3 000 arbeidsjaren in 2011. Achter dit vrijwel ongewijzigde totaal gaat een heteroog beeld schuil. De ombuigingen van de PvdA leiden tot een daling van de werkgelegenheid bij het rijk, provincies, waterschappen en uitvoering sociale zekerheid en arbeidsmarktbeleid. Daartegenover staat een stijging van de werkgelegenheid door extra plaatsen bij de sociale werkvoorziening (WSW), nieuwe participatiebanen, inzet van fraudebestrijders (alle drie overig openbaar bestuur) en meer banen in het onderwijs.

Tabel B.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, 2008-2011

	Uitgangspositie 2007	Voorzichtig scenario 2008-2011	Effect PvdA 2008-2011	Voorzichtig incl. PvdA 2008-2011	Voorzichtig incl. PvdA 2008-2011
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dzd arbeidsjaren				% groei per jaar
Openbaar bestuur	536	- 2	- 7	- 9	- 0,4
w.v. rijk ^a	71	0	- 9	- 9	- 3,5
lokaal bestuur	181	0	- 10	- 10	- 1,4
overig ^b	283	- 2	12	10	0,9
Veiligheid	114	4	- 1	3	0,7
Defensie	61	- 2	- 3	- 5	- 1,9
Onderwijs	348	3	9	12	0,9
Zorg	892	75	4	79	2,1
Collectieve sector	1951	78	3	81	1,0

^a Inclusief de werkgelegenheidseffecten van het cluster Infrastructuur (Rijkswaterstaat).

^b Inclusief de werkgelegenheidseffecten van het cluster Sociale Zekerheid.

B.4 Microlasten PvdA

Tabel B.4 geeft een overzicht van de fiscale maatregelen uit het PvdA-programma. Hieruit blijkt dat de lasten per saldo gelijk blijven. Dit is de resultante van een lastenverzwaring voor bedrijven van 1,6 mld euro en een lastenverlichting voor gezinnen van 1,6 mld euro.

Milieu	1,5	
w.v. landing- en take-off heffing		0,6
verhoging BPM en accijns op diesel		0,3
open-ruimteheffing		0,1
belasting op de winning van oppervlaktedelfstoffen		0,1
belasting op bestrijdingsmiddelen		0,1
afschaffen tariefkorting op energiebelasting voor tuinbouw		0,1
verhoging bijtelling leaseauto		0,1
afschaffen MRB-vrijstelling oldtimers		0,1
Inkomen en arbeid	- 4,0	
w.v. verlaging ZVW-premies		- 4,1
beperking zorgtoeslag		3,7
werkgeverslasten op arbeid		- 2,3
EITC		- 2,1
verhoging ouderenkorting		- 0,2
algemene heffingskorting		0,9
tarief hypotheekrenteaftrek beperken tot 42%		0,1
overige lastenmaatregelen op inkomen en arbeid		- 0,1
Vermogen en winst	2,5	
w.v. verhoging VpB-tarief		1,2
vermogensheffing woningbouwcorporaties		0,6
afschaffen rentebox		0,5
afschaffen landbouwvrijstelling		0,2
Overig	- 0,1	
w.v. verlagen overdrachtsbelasting starters		- 0,1
lastenverlichting bedrijven in probleemwijken		- 0,1
afschaffen afdrachtvermindering zeescheepvaart		0,1
Totaal mutatie microlasten (MLO)	0,0	
w.v. bedrijven		1,6
gezinnen		- 1,6
Financieringsverschuivingen	3,3	
w.v. grotendeels afschaffen zorgtoeslag		3,7
tandarts en pil in basispakket		- 0,3
MKB-verzekering		- 0,1
Beleidsaffect EMU-relevante lasten	- 3,3	

- De PvdA voert een landing- en take-off heffing in van 25 euro per arriverende of vertrekkende vliegtuigstoel. Na weglekeffect vanwege uitwijking naar buitenlandse luchthavens levert deze heffing 1,1 mld euro op. Hiervan drukt de helft op buitenlandse luchtvaartmaatschappijen. Dit is een niet-belastingmiddel en wordt als zodanig bij de ombuigingen geboekt. De andere helft is een lastenverzwaring voor binnenlandse luchtvaartmaatschappijen.
- De PvdA schaft het accijnsvoordeel voor rode diesel af en verhoogt de dieseltoeslag in de BPM. Dit verzwaart de lasten met 0,3 mld euro, voornamelijk ten laste van bedrijven.
- De PvdA voert een open-ruimteheffing in. Structureel levert deze heffing 0,4 mld euro op. Vanwege het wetgevingstraject kan de heffing pas in 2009 worden ingevoerd en kent de heffing een ingroeitraject van tien jaar. De opbrengst in 2011 bedraagt daarmee 0,1 mld euro.
- Overige verhogingen van heffingen op milieuvervuilende activiteiten verzwaren de lasten met 0,6 mld euro, waarvan 0,4 mld euro voor bedrijven en 0,2 mld euro voor gezinnen. Het gaat om de invoering van heffingen op de winning van oppervlaktedelfstoffen en het gebruik van bestrijdingsmiddelen, het afschaffen van de korting op de energiebelasting voor de tuinbouw, een verhoging van de bijtelling voor leaseauto's en het afschaffen van de MRB-vrijstelling voor motorrijtuigen ouder dan 25 jaar.
- De PvdA breidt het ZVW-pakket uit met tandarts en pil. Ondanks de daaruit resulterende verhoging van de ZVW-premie, is het effect hiervan op de microlastenontwikkeling nihil, omdat het gaat om een verschuiving van private lasten naar collectieve lasten. Daarnaast wordt de ZVW-premie met 4,1 mld euro verlaagd en tegelijk inkomensafhankelijk gemaakt. Tegenover deze lastenverlichting staat dat de zorgtoeslag voor 90% wordt geschrapt. Hiervoor gecorrigeerd resulteert een microlastendaling met 0,4 mld euro.
- De PvdA verlaagt de werkgeverslasten op arbeid door afdrachtverminderingen voor zowel jongere als oudere werknemers in te voeren en het werkgeversdeel van de premies voor de werkloosheidsverzekering te verlagen. Hiervan is 0,5 mld euro bestemd voor afschaffing van de werkgeversbijdrage voor kinderopvang. Dit verlicht de lasten voor werkgevers met 2,3 mld euro.
- De PvdA voert een werkbonus (inkomensafhankelijke arbeidskorting of 'earned income tax credit' ofwel EITC) in. Dit verlicht de lasten voor werknemers met een laag loon met 2,1 mld euro.
- De PvdA verhoogt de ouderenkorting met 125 euro. Dit verlicht de lasten voor ouderen met 0,2 mld euro.
- De PvdA verlaagt de algemene heffingskorting met ongeveer 80 euro en verzwaart zo de lasten met 0,9 mld euro.
- De PvdA begrenst het tarief waartegen hypotheekrente mag worden afgetrokken tot 42%. Hierbij worden bestaande gevallen ontzien zodat de structurele lastenverzwaring (0,4 mld euro) die hiermee gepaard gaat pas in 2033 wordt bereikt. De lastenverzwaring in 2011 blijft beperkt tot 0,1 mld euro.

- Daarnaast neemt de PvdA nog twee, qua budgettair effect kleinere maatregelen die de lasten op arbeid en inkomen samen met 0,1 mld euro verzwaren. Het gaat om de invoering van een arbeidsongeschiktheids- en zwangerschapsverzekering voor zelfstandigen en een herschikking tussen de combinatiekorting en de aanvullende combinatiekorting.
- In 2011 begint de PvdA met de gefaseerde afschaffing van het verlaagd ouderentariaf in de IB. Dit behelst een gefaseerde invoering van een belastingverhoging met 17,9%-punt over het deel van het aanvullende pensioen dat uitgaat boven de 15 000 euro tot het einde van de tweede schijf. Het bedrag van 15 000 euro wordt geïndexeerd met de prijsstijging. De belastingtarieven in de eerste en tweede schijf (boven de 15 000 euro) voor personen geboren na 1945 worden met ingang van 2011 elk jaar met 0,6%-punt verhoogd totdat in 2040 het maximum van 17,9% (het AOW-premiepercentage) wordt bereikt. De AOW-uitkering en inkomen uit arbeid worden niet onderworpen aan deze tariefsverhogingen. De tarieven in de derde en vierde schijf blijven ongewijzigd. Structureel verbetert dit de houdbaarheid met 2,0 mld euro, maar het effect op de lasten in 2011 is verwaarloosbaar.
- De PvdA verhoogt het tarief vennootschapsbelasting van 25,5% naar 28,5%. Dit verzwaart de lasten voor bedrijven met 1,2 mld euro.
- De PvdA voert een vermogensheffing in op het vermogen van woningbouwcorporaties, die naar verwachting 1 mld euro op zal brengen. Tegelijkertijd annuleert men de betaalbaarheidsheffing, die 0,4 mld euro zou hebben opgebracht. Per saldo nemen de lasten voor woningbouwcorporaties toe met 0,6 mld euro.
- De PvdA schaft de in 2007 in te voeren rentebox in de vennootschapsbelasting in 2008 weer af. Dit verzwaart de lasten voor bedrijven met 0,5 mld euro.
- De PvdA schaft de landbouwvrijstelling, waardoor waardeverandering van landbouwgrond niet wordt meegerekend bij de fiscale winst, af. Dit verzwaart de lasten met 0,2 mld euro.
- De PvdA verlaagt de overdrachtsbelasting voor starters op de woningmarkt. Dit wordt gefinancierd uit de aftopping van de hypotheekrenteaftrek die gefaseerd wordt ingevoerd in de periode tot 2033. Dit levert in 2011 een lastenverlichting van 0,1 mld euro op. Structureel is dit 0,4 mld euro.
- De PvdA verlicht de lasten voor bedrijven in probleemwijken met 0,1 mld euro.
- De PvdA schaft de afdrachtvermindering voor de zeescheepvaart af. Dit verzwaart de lasten voor rederijen met 0,1 mld euro.
- Het lastenpakket van de PvdA omvat voor 3,3 mld euro aan niet-EMU-relevante financieringsverschuivingen. Dit betreft met name de lastenboeking voor het grotendeels wegvallen van de zorgtoeslag (3,7 mld euro). Daar staat de lastenboeking voor de pakketuitbreiding bij de zorg (-0,3 mld euro) tegenover. De lastenmaatregelen van de PvdA verslechteren daarmee het EMU-saldo met 3,3 mld euro.

Bijlage C: Het VVD-programma

Deze bijlage geeft een gedetailleerd overzicht van de door de VVD voorgestelde maatregelen en hun effecten op de overheidsfinanciën, de microlastendruk en de werkgelegenheid in de collectieve sector. De bedragen in deze bijlage zijn ex-ante en betreffen allemaal afwijkingen ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (zie hoofdstuk 2). De bedragen hebben betrekking op 2011 en luiden allemaal in prijzen 2007; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven.

C.1 Ombuigingen VVD

De VVD buigt 8,4 mld euro om op de collectieve uitgaven. Hierbij is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. Tabel C.1 geeft een overzicht.

- De VVD wil 1,2 mld euro ombuigen op de rijksoverheid, hiervan wordt naar verwachting in 2011 1 mld euro gerealiseerd. Het effect van de ombuigingen en intensiveringen op de werkgelegenheid in de collectieve sector wordt nader toegelicht in paragraaf C.3. Het CPB gaat ervan uit dat de ombuigingen niet alleen leiden tot efficiencywinst, maar ook tot minder dienstverlening, bijvoorbeeld door het afstoten van taken (zie bijlage J.2). De partij wil het aantal beleids- en inspectieambtenaren met een kwart verminderen. Ook wil men een productiviteitskorting toepassen voor de rijksoverheid (inclusief de belastingdienst). Bovendien wil de VVD het aantal volksvertegenwoordigers verminderen. Op het lokaal bestuur wil men besparen door het aantal provinciale ambtenaren te verminderen en het vermogen van provincies af te romen. Dit betekent een korting op het gemeente- en provinciefonds.
- De VVD wil productiviteitskortingen toepassen bij de politie, justitie en de rechterlijke macht (0,4 mld). Een zelfde bedrag wordt bezuinigd bij defensie. Voor 0,3 mld betreft dat productiviteitskortingen. Hier geldt eveneens dat het CPB ervan uit gaat dat de ombuigingen niet alleen leiden tot efficiencywinst, maar ook tot minder dienstverlening. De verkoop van materieel en vastgoed moet 0,1 mld euro opbrengen.
- De productiviteitskorting geldt ook voor het onderwijs. Dit betekent een ombuiging van 0,3 mld euro (zie voor een nadere analyse van de onderwijsvoorstellen hoofdstuk 4).
- De VVD bezuinigt voor 0,7 mld euro in 2011 op het volume van de AWBZ (verpleeg- en verzorgingshuizen, thuiszorg, instellingen voor verstandelijk gehandicapten en instellingen voor psychiatrische patiënten).
- De invoering van maatstafconcurrentie bij ziekenhuizen en een lager uurtarief voor specialisten brengen 0,25 mld euro op.
- De VVD voert 10 euro eigen bijdrage per ligdag in voor 'hotelkosten' in ziekenhuizen en GGZ-instellingen. Dit betekent een financieringsschuif van collectieve naar particuliere lasten van 0,15 mld euro.

Tabel C.1 Ombuigingen VVD, 2011 (prijzen 2007, mld euro)	
Naar beleidsmatig cluster	
Openbaar bestuur	1,2
w.v. rijk	1,0
lokaal bestuur (gemeenten, provincies en waterschappen)	0,2
Veiligheid	0,4
Defensie	0,4
Onderwijs	0,3
Zorg	1,1
Sociale zekerheid	3,5
w.v. re-integratie- & arbeidsmarktbeleid	0,7
zorgtoeslag	0,5
geen bijstand tot 27	0,5
koppeling uitkeringen aan prijzen	1,0
WW-pakket	0,9
Ontwikkelingssamenwerking	0,6
Overig	0,8
w.v. volkshuisvesting	0,2
subsidies	0,5
verkoop landbouwgrond	0,1
hogere boetes	0,1
Totaal ombuigingen gecorrigeerd	8,4
Financieringsverschuivingen: eigen betalingen in de zorg	0,2
Totaal ombuigingen ongecorrigeerd	8,6

- Door aanscherping van het geneesmiddelenvergoedingensysteem (GVS) schrijven artsen meer generieke geneesmiddelen voor. Dit levert 0,1 mld euro op.
- De VVD wil voor de GGZ-onderdelen, die in 2008 worden overgeheveld naar de ZVW, een uitzondering maken voor de eerste-lijnspsycholoog. Deze komt niet in het pakket van de ZVW. Dit betreft een financieringsverschuiving van 0,05 mld euro van de collectieve uitgaven naar de particuliere lasten.
- Op het gebied re-integratie- en arbeidsmarktbeleid wordt 0,7 mld omgebogen. De VVD kort het re-integratiebudget van gemeenten en de bemiddelingstaak van het CWI wordt afgeschaft. Dit betreffen ombuigingen van respectievelijk 0,5 en 0,15 mld euro.
- De uitgaven voor de zorgtoeslag worden met 0,2 mld euro beperkt door doorwerking van de (gedaalde) zorgkosten en voor 0,3 mld doordat de VVD de zorgtoeslag baseert op werkelijke gemiddelde betaalde premies (en niet op premies ongecorrigeerd voor collectieve contractenkorting).
- Personen jonger dan 27 jaar kunnen geen beroep meer doen op de bijstand. De uitkeringslasten en het WWB-budget dalen met 0,5 mld euro. Hier staan 0,25 mld extra uitgaven tegenover aan studiefinanciering en bekostiging onderwijsinstellingen in het cluster onderwijs.
- Afgezien van de AOW worden alle uitkeringen gekoppeld aan de prijsindex in plaats van aan de gewogen loonindex. Bij de WAO en bijstand heeft dit de grootste invloed, in totaal dalen de uitgaven met 0,95 mld euro in 2011 (met een oploop tot 1½ mld structureel).

- De VVD stelt voor de maximale uitkeringsduur van de WW te verlagen van 38 naar 19 maanden en de uitkeringshoogte de eerste 3 maanden te verhogen naar 80% van het laatstverdiende loon. Dit laatste deel van het WW-pakket betreft een intensivering. De besparing van het WW-pakket is 0,9 mld euro. Dit bedrag is inclusief lagere uitvoeringskosten en gedragseffecten.
- De VVD wil het ontslagrecht versoepelen. Dit heeft nauwelijks budgettaire gevolgen, maar is wel van belang voor de werking van de arbeidsmarkt.
- De VVD bezuinigt 0,6 mld euro op ontwikkelingssamenwerking.
- De VVD kort verscheidene subsidies met in totaal 0,45 mld euro. Het gaat om bijdragen aan de publieke omroep (0,05 mld, waarvoor één net mag verdwijnen), milieu- en recreatiesubsidies en bedrijfssubsidies (ieder 0,15 mld) en afschaffing van het Besluit Locatiegebonden Subsidies (0,1 mld).
- Tot slot levert de verkoop van landbouwgrond 0,1 mld op en wordt met hogere boetes en doorberekening van de uitvoeringskosten een ombuiging van 0,1 mld behaald. De budgetten voor stedelijke vernieuwing worden gekort met 0,15 mld euro.

C.2 Intensiveringen VVD

De VVD trekt 5,2 mld euro uit voor extra uitgaven. Hierbij is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. Tabel C.2 geeft een overzicht van deze intensiveringen.

- De VVD trekt 0,4 mld euro uit om lokaal en landelijk de veiligheid te vergroten. Defensie krijgt 0,4 mld euro extra om de slagkracht van de defensieorganisatie te vergroten.
- De VVD geeft 0,5 mld euro extra uit aan infrastructuur om hardnekkige knelpunten in het wegennet op te heffen.
- Op onderwijs intensiveert de VVD 1,3 mld euro. De maatregelen waarvoor het meest wordt gereserveerd zijn hogere lonen en bijscholing van onderwijspersoneel, meer geld voor het bestrijden van taalachterstanden van 2- en 3-jarige kinderen, investeren in schoolgebouwen, meer geld voor het VMBO en een verhoging van de onderwijsmiddelen in verband met de afschaffing van de bijstand tot 27 jaar. Zie voor een nadere analyse en uitsplitsing van de onderwijsvoorstellen ook hoofdstuk 4.
- De VVD maakt de kinderopvang en buitenschoolse opvang via de Wet kinderopvang gratis voor werkenden en zelfstandigen (budgettair beslag 1,2 mld euro).
- De intensivering van het WW-pakket bestaat uit extra uitkeringslasten door verandering van de uitkeringshoogte gedurende de eerste 3 maanden en daarnaast uit extra bijstandsuitgaven vanwege weglek naar de bijstand. Daarnaast stijgen de bijstandslasten met 0,1 mld euro vanwege de korting op het re-integratiebudget.
- Er komt een subsidieregeling voor chronisch zieken, vormgegeven binnen de Wet Maatschappelijke Ondersteuning. De VVD stelt hier 1,1 mld euro voor beschikbaar. Dit

betekent feitelijk een bezuiniging van 0,5 mld euro, omdat voor dezelfde doelgroep de aftrek buitengewone uitgaven (budgettair beslag 1,6 mld euro) vervalt.

- De tariefsverlaging in alle schijven werkt door op de AOW- en bijstandsuitkeringen via de netto-nettokoppeling. De uitkeringslasten stijgen hierdoor met 0,25 mld euro. Dit is geboekt als een financieringsverschuiving.

Naar beleidsmatig cluster	
Veiligheid	0,4
Defensie	0,4
Infrastructuur	0,5
Onderwijs	1,3
Sociale zekerheid	2,6
w.v. kinderopvang	1,2
Bijstand uitkeringslasten	0,1
subsidieregeling chronisch zieken	1,1
WW-pakket	0,2
Totaal intensiveringen gecorrigeerd	5,2
Financieringsverschuivingen: netto-nettokoppeling	0,3
Totaal intensiveringen ongecorrigeerd	5,5

C.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector

	Uitgangspositie	Voorzichtig	Effect VVD	Voorzichtig incl.	Voorzichtig incl.
	2007	scenario	2008-2011	VVD	VVD
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dzd arbeidsjaren				% groei per jaar
Openbaar bestuur	536	- 2	- 24	- 26	- 1,2
w.v. rijk ^a	71	0	- 12	- 12	- 4,4
lokaal bestuur	181	0	- 3	- 3	- 0,4
overig ^b	283	- 2	- 10	- 12	- 1,1
Veiligheid	114	4	0	4	0,8
Defensie	61	- 2	1	- 1	- 0,3
Onderwijs	348	3	4	7	0,5
Zorg	892	74	- 21	54	1,5
Collectieve sector	1951	77	- 40	38	0,5

^a Inclusief de werkgelegenheidseffecten bij het cluster Infrastructuur (Rijkswaterstaat).

^b Inclusief de werkgelegenheidseffecten bij het cluster Sociale Zekerheid.

De in paragrafen C.1 en C.2 besproken ombuigingen en intensiveringen van de VVD leiden tot een daling van de werkgelegenheid in de collectieve sector met 40 000 arbeidsjaren in 2011. De ombuigingen van de VVD leiden tot een daling van de werkgelegenheid bij het rijk, het lokale

bestuur, uitvoering sociale zekerheid en arbeidsmarktbeleid en de zorg. Dit wordt in beperkte mate gecompenseerd door de extra werkgelegenheid bij het onderwijs

C.4 Microlasten VVD

Tabel C.4 geeft een overzicht van de fiscale maatregelen uit het VVD-programma. Hieruit blijkt dat de VVD de lasten met 4,9 mld euro verlicht. Dit is het saldo van een lastenverzwaring voor bedrijven van 0,4 mld euro en een lastenverlichting voor gezinnen van 5,3 mld euro.

- De VVD beperkt de energie-investeringsaftrek waardoor de lasten met 0,2 mld euro toenemen.
- De netto bezuiniging op de uitgaven aan de ZVW van 0,55 mld euro in combinatie met de endogene doorwerking van lonen en prijzen betekent dat, vanwege het kostendekkende karakter, de ZVW-premie met 1,0 mld euro wordt verlaagd. Hiervan komt 0,6 mld euro ten goede aan gezinnen en 0,4 mld euro aan werkgevers. Daar staat tegenover dat de VVD eigen bijdragen voor ligdagen en eerstelijns psychologische hulp invoert. Dit is een lastenverzwarende financieringsverschuiving van 0,2 mld euro ten laste van gezinnen. Per saldo verlichten de zorgmaatregelen van de VVD de lasten met 0,8 mld euro.
- De VVD verlaagt de tarieven voor de loon- en inkomstenbelasting en verlicht zo de lasten voor gezinnen met 7,5 mld euro. Na correctie voor de netto-nettokoppeling betekent dit dat de belastingtarieven in alle schijven 2,5%-punt dalen.
- De VVD stelt startende ondernemers de eerste drie jaar vrij van inkomstenbelasting. Dit verlicht de lasten voor zelfstandigen met een kleine 0,2 mld euro.
- De VVD schaft de mogelijkheid af om de algemene heffingskorting te verzilveren tegen de door de partner betaalde loon- en inkomstenheffing. Structureel is dit een lastenverzwaring van 1,8 mld euro. Doordat de VVD dit in kleine jaarlijkse stapjes implementeert wordt het structurele effect pas in 2027 bereikt en is in 2011 het lastenverzwarende effect beperkt tot 0,4 mld euro.
- Verhoging van de WW-premies betekent een lastenverzwaring van 0,2 mld euro, vrijwel geheel ten laste van gezinnen. Dit hangt samen met een door de VVD ingevoerde wijziging in de koppelingssystematiek. Hierdoor stijgt de franchise in de WW-premie minder snel waardoor gezinnen een kleine 0,2 mld euro meer premie moeten gaan betalen. Dezelfde wijziging van de koppelingssystematiek betekent dat ook de premiegrens minder snel stijgt en werkgevers juist ruim 0,2 mld euro minder premie hoeven te betalen. Voor werkgevers staat daar echter tegenover dat de verplichte werkgeversbijdrage voor kosten in de kinderopvang, die wordt geïnd via een opslag op de WW-premie, met een kleine 0,3 mld euro stijgt. Dit hangt samen met de invoering door de VVD van gratis kinderopvang voor werknemers, waardoor het gebruik ervan en de daarmee gepaard gaande kosten sterk toenemen. Omdat de groei in het gebruik van kinderopvang na 2011 nog voortzet, bedraagt de hiermee gepaard gaande verhoging van de WW-premie structureel 0,4 mld euro.

- De VVD voert een vermogensheffing in op vermogen van woningbouwcorporaties, die naar verwachting 1 mld euro zal opbrengen. Tegelijkertijd annuleert men de betaalbaarheidsheffing, die 0,4 mld euro zou hebben opgebracht. Per saldo nemen de lasten voor woningbouwcorporaties met 0,6 mld euro toe.

Milieu	0,2	
w.v. beperking energie-investeringsaftrek		0,2
Inkomen en arbeid	- 6,5	
w.v. verlaging ZVW-premies		- 1,0
invoering eigen bijdragen		0,2
verlaging belastingtarieven loon- en inkomstenbelasting		- 7,3
belastingvakantie startende ondernemers		- 0,2
afschaffen buitengewone uitgavenaftrek		1,6
afschaffen verzilvering algemene heffingskorting tegen heffing partner		0,4
premies werknemers verzekeringen		0,2
Vermogen en winst	0,7	
w.v. vermogensheffing woningbouwcorporaties		0,6
afschaffen fiscale faciliteit groen beleggen		0,1
Overig	0,8	
w.v. boeken en tijdschriften naar algemeen btw-tarief		0,6
verhoging accijnzen		0,2
Totaal mutatie microlasten (MLO)	- 4,9	
w.v. bedrijven		0,4
gezinnen		- 5,3
Financieringsverschuivingen	- 0,1	
Beleids effect EMU-relevante lasten	- 4,9	

- Door het afschaffen van de heffingskorting en vermogensvrijstelling voor groen beleggen stijgen de lasten van gezinnen met 0,1 mld euro.
- De accijnzen op alcohol en tabak worden verhoogd met 0,2 mld euro.
- De VVD hevelt boeken, tijdschriften en kranten over van het verlaagde btw-tarief (6%) naar het algemene btw-tarief (19%). Dit verzwart de lasten voor gezinnen met een kleine 0,55 mld euro.
- Het afschaffen van de aftrek buitengewone uitgaven verhoogt de lasten met 1,6 mld euro; hier staat tegenover dat 1,1 mld euro wordt geïntensiveerd voor een nieuwe subsidieregeling voor chronisch zieken.
- De lastenontwikkeling van de VVD omvat per saldo voor - 0,05 mld euro aan niet-EMU-relevante financieringsverschuivingen. Dit is de resultante van eigen betalingen in de zorg (0,2 mld euro) en correctie voor de netto-nettokoppeling (0,25 mld euro). De lastenmaatregelen van de VVD verslechteren daarmee het EMU-saldo met 4,9 mld euro.

Bijlage D: Het SP-programma

Deze bijlage geeft een gedetailleerd overzicht van de door het SP voorgestelde maatregelen en hun effecten op de overheidsfinanciën, de micro-lastendruk en de werkgelegenheid in de collectieve sector. De bedragen in deze bijlage zijn ex-ante en betreffen allemaal afwijkingen ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (zie hoofdstuk 2). De bedragen hebben betrekking op 2011 en luiden allemaal in prijzen 2007; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven.

D.1 Ombuigingen SP

De SP buigt 8,1 mld euro om op de collectieve uitgaven; hierbij is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. Tabel D.1 geeft een overzicht.

Tabel D.1 Ombuigingen SP, 2011 (prijzen 2007, mld euro)		
Naar beleidsmatig cluster		
Openbaar bestuur	0,8	
w.v. rijk: minder overhead, beleidsonderzoek en ambassades		0,4
lokaal bestuur (gemeenten, provincies en waterschappen)		0,3
minder overhead sociale zekerheid		0,1
Veiligheid	0,2	
Defensie	2,6	
Infrastructuur	0,5	
Onderwijs	0,5	
Zorg	0,4	
w.v. DBC afschaffen		0,3
verzilveringregeling buitengewone ziektekosten		0,1
Sociale zekerheid	1,2	
w.v. verplicht arbeidsongeschikten aannemen		0,5
re-integratiebudget Wet Werk en Bijstand		0,5
overig		0,2
Overig	1,9	
w.v. export- en innovatiesubsidies		0,4
WAO-boetes bedrijven		0,4
vliegheffing, buitenlands deel		0,8
verkoop gronden domeinen		0,2
bedrijfstoeslag afschaffen		0,1
minder regionaal beleid		0,1
Totaal ombuigingen gecorrigeerd	8,1	
Financieringsverschuiving: zorgtoeslag		4,1
Totaal ombuigingen ongecorrigeerd		12,2

- Bij de beleids- en uitvoeringskosten van het rijk wordt 0,3 mld euro omgebogen. Dit betreft een korting voor overhead, minder beleidsonderzoek, een bezuiniging op ambassades en een verhoging van de rentevoet gehanteerd bij de verhuur van rijkshuisvesting.
- Het effect van de ombuigingen en intensiveringen op de werkgelegenheid in de collectieve sector wordt nader toegelicht in paragraaf D.3. Het CPB gaat ervan uit dat de ombuigingen niet alleen leiden tot efficiencywinst, maar ook tot minder dienstverlening, bijvoorbeeld door het afstoten van taken (zie bijlage J.2).
- Op het provinciefonds wordt 0,2 mld euro omgebogen.
- De waterschappen worden ondergebracht bij het Ministerie van Verkeer en Waterstaat. Door een besparing op de kosten van inning en verkiezingen en door efficiency taakstellingen wordt 0,1 mld euro bezuinigd.
- Zelfstandige Bestuursorganen, zoals UWV en SVB, worden gekort voor overhead (0,1 mld euro).
- Aan Veiligheid wordt 0,2 mld euro minder uitgegeven door een korting op de overhead bij justitie en door betere bedrijfsvoering bij de politie.
- De uitgaven voor defensie worden verminderd met ruim 40% (2,6 mld euro). Dit betreft alle grote onderdelen van defensie (crisisoperaties, zeestrijdkrachten, landmacht, luchtmacht en materieel).
- De SP buigt voor 0,5 mld euro om bij onderwijs, met name door minder overhead en afschaffing van fusieprikkels in het voortgezet onderwijs. De maatregelen op het gebied van onderwijs worden nader toegelicht in hoofdstuk 4.
- In de AWBZ vinden voor 0,1 mld euro aan ombuigingen plaats. De administratiekosten worden lager door de eigen bijdrage in de thuiszorg af te schaffen en door de indicatiestelling in de AWBZ deels over te laten aan de huisarts en de zorgverleners. Verder wordt de tegemoetkoming in buitengewone ziektekosten beperkt.
- In de ZVW schaft de SP het DBC administratiesysteem in ziekenhuizen af en wordt de Wet Geneesmiddelen Prijzen (GVS) aangescherpt. Beide maatregelen samen leveren 0,3 mld op.
- De SP introduceert voor middelgrote en grote bedrijven een verplicht quotum voor het in dienst hebben van arbeidsongeschikten. Bedrijven die niet aan de verplichting voldoen krijgen een boete van circa 8 000 euro per jaar per ontbrekende arbeidsongeschikte. De maatregel leidt deels tot extra arbeidsplaatsen voor arbeidsongeschikten en daarmee tot een daling van de uitkeringslasten met 0,5 mld euro. De 0,4 mld euro aan boetebetalingen vallen onder het cluster overig.
- De SP kort het re-integratiebudget van de Wet Werk en Bijstand (WWB) met 0,5 mld euro.
- De koopsubsidies en het startersfonds voor eigen woningbezit worden afgeschaft.
- De export- en innovatiesubsidies worden met 0,4 mld verminderd.
- De invoering van een vliegheffing leidt tot 0,8 mld ontvangsten uit het buitenland. Deze maatregel wordt beschreven bij de lasten.
- Grond van domeinen wordt verkocht (0,2 mld euro).

- De bedrijfstoelage wordt afgeschaft (0,1 mld euro).
- Het budget voor regionaal beleid wordt verminderd met 0,1 mld euro.
- De SP wil de zorgtoelage afschaffen. Dit is een financieringsverschuiving, omdat hier een lastenverlichting tegenover staat in de vorm van lagere inkomensafhankelijke zorgpremies (zie lastenmaatregelen).

D.2 Intensiveringen SP

De SP trekt 12,4 mld euro uit voor extra uitgaven; hierbij is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. Tabel D.2 geeft een overzicht van deze intensiveringen.

Tabel D.2 Intensiveringen SP, 2011 (prijzen 2007, mld euro)		
Naar beleidsmatig cluster		
Openbaar bestuur	0,4	
w.v. lokaal bestuur		0,2
overig		0,2
Veiligheid	0,3	
Infrastructuur	0,2	
Milieu	0,5	
Onderwijs	2,5	
w.v. arbeidsvoorwaarden		1,1
overig		1,4
Zorg	1,3	
w.v. arbeidsvoorwaarden		0,2
werkdrukverlaging		0,2
specifiek ZVW ('cure')		0,4
specifiek AWBZ, thuiszorg e.d. ('care')		0,6
Sociale zekerheid	4,9	
w.v. minimumloongekoppelde uitkeringen 5% omhoog		1,8
hogere arbeidsongeschiktheidsuitkeringen		0,5
publieke banen tegen 120% WML		0,8
herkeuringen WAO herzien		0,6
kinderopvang		0,4
huurtoelage		0,3
overig		0,5
Ontwikkelingssamenwerking	0,6	
Overig	1,7	
w.v. bouwen extra woningen via heffing woningcorporaties		0,6
cultuur en media		0,5
overig		0,6
Totaal intensiveringen gecorrigeerd	12,4	
Financieringsverschuivingen: pakketverbreding en eigen bijdrage thuiszorg	1,1	
Totaal intensiveringen ongecorrigeerd	13,5	

- Conform de normeringssystematiek voor het Gemeente- en Provinciefonds betekenen de ombuigingen en intensiveringen dat de uitkering van het rijk met 0,2 mld euro toeneemt.
- De extra uitgaven voor Veiligheid betreffen onder andere extra agenten en rechters en een verbetering van het justitieel systeem.
- De overige uitgaven voor Openbaar bestuur nemen vooral toe vanwege de uitvoeringskosten voor de vermogenswinstbelasting en om te monitoren of de kortingen op overhead ook als zodanig worden ingevuld.
- Voor achterstallig onderhoud van het spoor en onderhoud van vaarwegen wordt in totaal 0,2 mld euro uitgetrokken.
- Voor het stimuleren van duurzame landbouw en duurzame energie wordt 0,4 mld uitgegeven.
- De SP intensiveert de uitgaven aan onderwijs met 2,5 mld euro. Belangrijke intensiveringen zijn betere arbeidsvoorwaarden voor het onderwijspersoneel, meer voorschoolse educatie, de invoering van gratis schoolboeken in het voortgezet onderwijs, meer docenten en betere faciliteiten in het hoger onderwijs en meer studiefinanciering. De maatregelen op het gebied van onderwijs worden nader toegelicht in hoofdstuk 4.
- De SP trekt voor verbetering van de arbeidsvoorwaarden in de zorg en het aantrekken van meer gekwalificeerd personeel 0,2 mld euro uit.
- Voor verlaging van de werkdruk in de verpleging en verzorging wordt 0,2 mld euro uitgetrokken.
- Door onder andere versterking van de eerste lijn in de ZVW, de introductie van een opleidings- en stagefonds en de gedragseffecten van de pakketverbreding en het afschaffen van de no-claim nemen de uitgaven aan de ZVW met 0,4 mld euro toe.
- Door onder andere uitbreiding van preventie en daklozenopvang en het gedragseffect als gevolg van het afschaffen van de eigen bijdrage in de thuiszorg nemen de uitgaven aan de AWBZ met 0,6 mld euro toe.
- Het minimumloon gaat 5% omhoog. Dit leidt tot een stijging van de sociale zekerheidsuitkeringen met 1,8 mld euro.
- De uitkeringen WAO, WAZ en Wajong worden verhoogd tot 75% van de uitkeringsgrondslag, dit kost ongeveer 0,4 mld euro. De WGA uitkering wordt vastgesteld op 70% van het laatstverdiende loon maal de mate van arbeidsongeschiktheid, dit zal 0,1 mld euro kosten.
- In de collectieve en non-profit sector worden 35 000 banen gecreëerd in de zorg, het onderwijs en het toezicht. Deze banen worden gemiddeld beloond tegen 120% van het minimumloon. Het totale budgettaire beslag is 0,8 mld euro.
- De SP draait de aanscherping van het Schattingsbesluit ten behoeve van de keuring van arbeidsongeschikten terug. Dit geldt zowel voor herbeoordeelde WAO'ers die een nieuwe keuring kunnen aanvragen, als voor instromers in de WIA.
- De SP verhoogt de subsidie voor kinderopvang en buitenschoolse opvang via de Wet kinderopvang (budgettair beslag 0,3 mld euro). Daarnaast stelt de SP 0,1 mld euro beschikbaar voor de verbetering van de kwaliteit van kinderopvang.

- De huurtoeslag wordt verhoogd met 0,3 mld euro.
- De overige intensivering bij het cluster Sociale zekerheid betreffen onder meer, inkomensafhankelijk maken van kinderbijslag, per saldo meer kinderbijslag, een regeling voor betaald ouderschapsverlof tegen 70% van het WML, verhoging van de bijzondere bijstand en extra geld voor sociale werkvoorziening.
- Het budget voor ontwikkelingshulp wordt verhoogd met 0,6 mld euro.
- De heffing op woningcorporaties wordt gebruikt voor het bouwen van extra woningen.
- Voor cultuur en de publieke omroep is in totaal 0,5 mld extra beschikbaar.
- De overige intensivering van de SP betreffen extra geld voor het noorden, kredietverlening voor innovatie, meer subsidie voor stad- en streekvervoer, gratis openbaar vervoer voor 65-plussers en 12-minners.
- De SP vergroot het basispakket in de ZVW met tandheelkundige basiszorg, anticonceptie, fysiotherapie en andere paramedische zorg. Daarnaast schaft SP de eigen bijdrage in de thuiszorg af en wordt de tegemoetkoming in buitengewone ziektekosten beperkt. Deze maatregelen tezamen leiden tot een financieringsschuif van 1,1 mld euro van particuliere naar collectieve lasten.

D.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector

Tabel D.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, 2008-2011					
	Uitgangspositie	Voorzichtig scenario	Effect SP	Voorzichtig incl. SP	Voorzichtig incl. SP
	2007	2008-2011	2008-2011	2008-2011	2008-2011
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dzt arbeidsjaren				% groei per jaar
Openbaar bestuur	536	- 2	28	26	1,2
w.v. rijk ^a	71	0	- 4	- 4	- 1,3
lokaal bestuur	181	0	- 1	- 1	- 0,1
overig ^b	283	- 2	33	31	2,6
Veiligheid	114	4	0	4	0,9
Defensie	61	- 2	- 24	- 25	- 12,7
Onderwijs	348	3	10	13	0,9
Zorg	892	74	13	87	2,4
Collectieve sector	1951	77	28	106	1,3

^a Inclusief werkgelegenheidseffecten cluster Infrastructuur (Rijkswaterstaat)

^b Inclusief werkgelegenheidseffecten cluster Sociale Zekerheid

De in paragrafen D.1 en D.2 besproken ombuigingen en intensivering van de SP leiden tot een stijging van de werkgelegenheid in de collectieve sector met 28 000 arbeidsjaren in 2011. Achter deze stijging gaat een zeer heterogeen beeld schuil. De werkgelegenheid bij defensie wordt fors verminderd; ook bij het rijk, het lokaal bestuur en de uitvoering van de sociale

zekerheid gaat werkgelegenheid verloren. Daartegenover staan allereerst 35 duizend extra participatiebanen, waarvan ongeveer een derde banen bij veiligheid, een derde bij onderwijs en een derde bij zorg. Daarnaast zorgen de intensiveringen van de SP ook voor een toename van de werkgelegenheid bij onderwijs en zorg.

D.4 Microlasten SP

Tabel D4 geeft een overzicht van de fiscale maatregelen uit het SP-programma. Hieruit blijkt dat de SP de lasten met 1,2 mld euro verlicht. Dit is het saldo van een lastenverzwaring voor bedrijven van 4,4 mld euro en een lastenverlichting voor gezinnen van 5,6 mld euro.

- De SP voert een landing- en take-off heffing in van 35 euro per arriverende of vertrekkende vliegtuigstoel. Na wegleffect vanwege uitwijking naar buitenlandse luchthavens levert deze heffing 1,5 mld euro op. Hiervan drukt de helft op buitenlandse luchtvaartmaatschappijen. Dit is een niet-belastingmiddel en wordt als zodanig bij de ombuigingen geboekt. De andere helft is een lastenverzwaring voor binnenlandse luchtvaartmaatschappijen.
- De SP voert een open-ruimteheffing in. Structureel levert deze heffing 1,0 mld euro op. Vanwege het wetgevingstraject kan de heffing pas per 2009 worden ingevoerd. Bovendien kent de heffing een ingroei-traject van tien jaar. De opbrengst in 2011 bedraagt daarmee 0,3 mld euro.
- De SP verhoogt het bijtelpercentage voor leaseauto's en verzwaart de lasten zo met 0,2 mld euro.
- De SP voert een aantal nieuwe heffingen in op milieuvervuilende activiteiten en producten. Deze verzwaren de lasten tezamen met 0,9 mld euro, waarvan 0,5 mld euro voor gezinnen en 0,4 mld euro voor bedrijven. Het gaat om heffingen op verpakking, niet-duurzaam geproduceerd hout, de winning van oppervlaktedelfstoffen, bestrijdingsmiddelen, de export van afval, niet-afbrekbare smeerolie en batterijen.
- De SP verlaagt de ZVW-premie met 2,9 mld euro. Dit is het saldo van een verhoging van de premie voor werkgevers met 0,4 mld euro en een verlaging van de premie voor gezinnen met 3,3 mld euro. De verlaging van de ZVW-premie voor gezinnen is het saldo van een verlaging van de nominale premie van 400 euro en de invoering van een inkomensafhankelijke gezinsbijdrage. Daarnaast breidt de SP de dekking van de verzekering uit met tandartscontrole, de pil, fysiotherapie en andere paramedische zorg. Dit is een lastenverlichtende financieringsverschuiving van 0,9 mld euro. Ten slotte schaft de SP de zorgtoeslag af. Dit verzwaart de lasten met 4,1 mld euro. De ZVW-maatregelen van de SP resulteren zo per saldo in een lastenverzwaring van 0,4 mld euro.
- De SP verhoogt de arbeidskorting en voert daarnaast een inkomensafhankelijke arbeidskorting ('earned income tax credit' of EITC) in. Dit verlicht de lasten voor werknemers in totaal met 8,5 mld euro.

Tabel D.4 Microlasten SP, 2008-2011 (mld euro, prijzen 2007)	
Milieu	2,2
w.v. landing- en take-off heffing	0,8
open-ruimteheffing	0,3
verhoging bijtelling leaseauto	0,2
nieuwe heffingen op verpakkingen	0,3
nieuwe heffing op niet-duurzaam geproduceerd hout	0,2
overige nieuwe milieuheffingen	0,4
Inkomen en arbeid	- 7,0
w.v. verlaging ZVW-premies	- 2,9
uitbreiding ZVW-pakket	- 0,9
afschaffen zorgtoeslag	4,1
verhoging arbeidskorting	- 8,5
verlaging BTES	- 1,2
verhogen kleinschaligheidsinvesteringsaftrek	- 0,2
verhoging ouderenkorting	- 0,1
verlagen combinatiekorting	0,5
verhoging WW-premie	0,5
beperking hypotheekrenteaftrek	0,5
verhoging tarief vierde schijf	0,4
afschaffen verzilvering algemene heffingskorting tegen heffing partner	0,3
aftopping pensioenpremieaftrek bij anderhalf keer modaal	0,2
beperking 30%-regeling	0,1
afschaffen ouderschapsverlofkorting	0,1
Vermogen en winst	3,5
w.v. tarieven vennootschapsbelasting	1,3
invoeren vermogenswinstbelasting	1,1
vermogensheffing woningbouwcorporaties	0,6
afschaffen rentebox	0,5
olietaks	0,5
verruiming fiscale afschrijvingsmogelijkheden op gebouwen	- 0,5
Overig	0,2
w.v. accijns en btw op softdrugs	0,2
Totaal mutatie microlasten (MLO)	- 1,2
w.v. bedrijven	4,4
gezinnen	- 5,6
Financieringsverschuivingen	2,2
w.v. zorgtoeslag	4,1
pakketuitbreiding zorg	- 1,1
beperking pensioenafrek	- 0,8
Beleidseffect EMU-relevante lasten	- 3,4

- De SP verlaagt het belastingtarief eerste schijf (BTES) met 0,75%-punt. Dit verlicht de lasten met 1,2 mld euro.
- De SP verhoogt de kleinschaligheidsinvesteringsaftrek en verlicht zo de lasten voor zelfstandigen met 0,2 mld euro.
- De SP verhoogt de ouderenkorting en verlicht zo de lasten voor ouderen met 0,1 mld euro.
- De SP verlaagt de combinatiekorting. Dit verzwaart de lasten voor werknemers met kinderen met 0,5 mld euro.

- De SP verhoogt het werknemersdeel van de werkloosheidsverzekeringspremies met 0,8 mld euro. Omdat het werknemersdeel van deze premies aftrekbaar is voor de loon- en inkomstenheffing, leidt dit echter tot een afname van de grondslag loon- en inkomstenheffing, hetgeen de lasten voor gezinnen met 0,3 mld euro verlicht. Er resteert zo een lastenverzwaring voor gezinnen van 0,5 mld euro.
- De SP begrenst het tarief waartegen betaalde hypotheekrente in mindering komt op de loon- en inkomstenbelasting tot 42%. Ook begrenst de SP de hypotheekschuld waarover rentelasten in mindering gebracht kunnen worden op het belastbaar inkomen tot 350 000 euro. De maatregelen zijn van toepassing op alle hypothecaire leningen en bestaande gevallen worden niet ontzien. De grens voor de hypotheekschuld wordt niet geïndexeerd voor de inflatie of huizenprijsontwikkeling zodat in de toekomst een steeds groter deel van de betaalde hypotheekrente niet langer aftrekbaar is. Hoewel de schuld waarover de hypotheekrente niet kan worden afgetrokken naar box 3 verschuift, verzwart dit de lasten voor eigenwoningbezitters structureel met 4,7 mld euro. Vanwege de hoogte van de aftoppingsgrens is in 2011 de lastenverzwaring van beide begrenzingen samen beperkt tot 0,5 miljard euro.
- De SP verhoogt het tarief in de vierde schijf met 3%-punt tot 55%. Dit verzwart de lasten voor gezinnen met 0,4 mld euro.
- De SP beperkt de verzilvering van de algemene heffingskorting. Structureel is dit een lastenverzwaring van 1,75 mld euro. Doordat de SP dit in kleine jaarlijkse stapjes implementeert wordt het structurele effect pas in 2031 bereikt en is in 2011 het lastenverzwarende effect beperkt tot 0,3 mld euro.
- De SP begrenst de aftrekbaarheid van pensioenpremies tot een opbouw over loon tot anderhalf keer modaal. Dit betekent dat ruim 2 mld euro pensioenpremie niet meer kan worden afgetrokken van de belasting. Dit verzwart de lasten in 2011 met 1 mld euro. Bovendien zijn de met deze pensioenpremie opgebouwde pensioenrechten gedurende de opbouw niet langer vrijgesteld van vermogensrendementsheffing. De contante waarde van de hiermee gepaard gaande toekomstige belastingen verzwaren de lasten in 2011 met 0,1 mld euro verder, maar leiden nauwelijks tot extra inkomsten in 2011. Hier tegenover staat dat de met deze pensioenpremie opgebouwde pensioenrechten niet langer belast zijn als zij in de toekomst tot uitkering komen. De contante waarde van deze toekomstige belasting- en premiederving verlicht de lasten in 2011 met 0,9 mld euro, maar heeft geen effect op de belastinginkomsten in 2011. Per saldo is zo sprake van een lastenverzwaring van 0,2 mld euro in 2011, maar stijgen de belasting- en premie-inkomsten in 2011 met 1 mld euro.
- De SP topt de dertig-procentregeling, die 30% van het inkomen van in Nederland werkende buitenlanders vrijstelt van belasting, af bij een salaris van 70 000 euro. Met andere woorden, de vrijstelling wordt gemaximeerd op 21 000 euro. Dit verzwart de lasten voor de doelgroep met 0,1 mld euro.
- De SP schaft de ouderschapsverlofkorting af. Dit verzwart de lasten voor ouders met jonge kinderen met 0,1 mld euro.

- Ten slotte schaft de SP de eigen betaling in de thuiszorg af. Dit is een lastenverlichtende financieringsverschuiving van 0,3 mld euro. Daar staat een even grote verhoging van de AWBZ-premie tegenover, zodat dit per saldo lastenneutraal is.
- De SP verhoogt het tarief vennootschapsbelasting van 25,5% naar 29,1%. Dit verzwaart de lasten voor bedrijven met 1,6 mld euro. Daar staat tegenover dat de SP 0,3 mld euro uittrekt voor verlaging van het tarief over de tussenschijf in de vennootschapsbelasting (winst tussen 25 000 en 60 000 euro).
- De SP vervangt de vermogensrendementsheffing in box 3 door een vermogenswinstbelasting. Deze vermogenswinstbelasting kent een heffingskorting van 200 euro en een tarief van 35% over het werkelijk genoten rendement op vermogen. Buiten rente en dividend omvat dit werkelijke rendement ook (niet-gerealiseerde) vermogenswinst. Doordat in vergelijking met de vermogensrendementsheffing het rendement wat hoger ligt, het tarief wat hoger is en, omgerekend, de heffingskorting wat lager ligt is de opbrengst van de vermogenswinstbelasting 1,4 mld euro hoger dan de opbrengst van de vermogensrendementsheffing. Door kapitaalvlucht verdampt 25% van dit bedrag zodat 1,1 mld euro resteert.
- De SP voert een vermogensheffing in op vermogen van woningbouwcorporaties, die naar verwachting 1 mld euro op zal brengen. Tegelijkertijd annuleert men de betaalbaarheidsheffing, die 0,4 mld euro zou hebben opgebracht. Per saldo nemen de lasten voor woningbouwcorporaties toe met 0,6 mld euro.
- De SP schaft de in 2007 in te voeren rentebox in de vennootschapsbelasting in 2008 weer af. Dit verzwaart de lasten voor bedrijven met 0,5 mld euro.
- Via een heffing op de winning van koolwaterstoffen voert de SP een extra heffing in op de winning van gas en olie. Deze heffing moet taakstellend 0,5 mld euro opleveren.
- De SP draait de beperking op de fiscale afschrijving op gebouwen die in 2007 wordt ingevoerd, weer terug. Hierdoor worden de lasten voor bedrijven met 0,5 mld euro verlicht.
- De SP legaliseert softdrugs en voert een accijns op softdrugs in en heft er btw over. Taakstellend levert dit een kleine 0,2 mld euro op.
- De lastenverzwaring van de SP omvat voor 2,2 mld euro aan niet-EMU-relevante financieringsverschuivingen. Dit betreft met name de lastenverzwaring vanwege het vervallen van de zorgtoeslag (4,1 mld euro). Daar staan de pakketuitbreidingen bij de zorg (ZVW en AWBZ, samen -1,1 mld euro) en de toekomstige belasting- en premiederving vanwege beperking van de pensioenpremieaftrek (- 0,8 mld euro) tegenover. De lastenmaatregelen van de SP verslechteren daarmee het EMU-saldo met 3,4 mld euro.

Bijlage E: Het GroenLinks-programma

Deze bijlage geeft een gedetailleerd overzicht van de door GroenLinks voorgestelde maatregelen en hun effecten op de overheidsfinanciën, de microlastendruk en de werkgelegenheid in de collectieve sector. De bedragen in deze bijlage zijn ex-ante en betreffen allemaal afwijkingen ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (zie hoofdstuk 2). De bedragen hebben betrekking op 2011 en luiden allemaal in prijzen 2007; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven.

E.1 Ombuigingen GroenLinks

GroenLinks buigt voor 12,9 mld euro om op de collectieve uitgaven; hierbij is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. Tabel E.1 geeft een overzicht.

Tabel E.1 Ombuigingen GroenLinks, 2011 (prijzen 2007, mld euro)		
Naar beleidsmatig cluster		
Openbaar bestuur	1,1	
w.v. lokaal bestuur (gemeenten, provincies en waterschappen)		0,3
rijk		0,8
Veiligheid	0,4	
Defensie	0,9	
Infrastructuur	2,0	
w.v. infrafonds		0,6
Zuiderzeelijn		0,3
voorfinanciering open-ruimteheffing		0,9
Onderwijs	1,0	
Zorg	0,7	
w.v. maatstafconcurrentie en uurtarief specialisten		0,3
begeleiding AWBZ naar gemeenten		0,4
Sociale zekerheid	4,4	
w.v. kinderbijslag		3,2
re-integratie en arbeidsmarktbeleid		0,2
WW-pakket		0,5
premedifferentiatie (WW en IVA)		0,3
quotumregeling arbeidsgehandicapten		0,2
Ontwikkelingssamenwerking	0,3	
Overig	2,2	
w.v. subsidies		0,8
Verkoop huisvesting en gronden defensie		0,2
heffing vliegverkeer, buitenlands deel		1,0
boete-inkomsten quotumregeling arbeidsgehandicapten		0,2
Totaal ombuigingen gecorrigeerd	12,9	
Financieringsverschuivingen (o.a. afschaffen zorgtoeslag)	4,6	
Totaal ombuigingen ongecorrigeerd	17,4	

- GroenLinks wil door efficiencykortingen een ruime 0,6 mld euro bezuinigen op de bestuur- en apparaatkosten van het rijk, waarvan 0,5 mld bereikt wordt in 2011. Dit wordt vormgegeven door volumekortingen op departementen, ZBO's en agentschappen, toezichthouders en inspecties. Het ministerie van Economische Zaken wordt opgeheven. GroenLinks wil verder 0,2 mld euro ombuigen binnen het openbaar bestuur door onder andere uitvoeringskosten (zorgtoeslag en kinderbijslag) te beperken. Het effect van de ombuigingen en intensiveringen op de werkgelegenheid in de collectieve sector wordt nader toegelicht in paragraaf E.3. Het CPB gaat ervan uit dat de ombuigingen niet alleen leiden tot efficiencywinst, maar ook tot minder dienstverlening, bijvoorbeeld door het afstoten van taken (zie bijlage J.2).
- De waterschappen worden afgeschaft (0,1 mld netto opbrengst); het provinciefonds wordt gekort met 0,2 mld euro.
- GroenLinks bezuinigt 0,4 mld euro in het cluster veiligheid. Het grootste deel daarvan betreft de taakstellende volumekorting, die ook politie en justitie treft (ruim 0,3 mld euro).
- Naast de taakstelling op defensie (0,5 mld euro) bezuinigt GroenLinks op deze post door het beperken van taken, door de Joint Strike Fighter niet aan te schaffen en door meer internationale samenwerking. Tezamen levert dit een besparing op van 0,4 mld euro.
- De groei van het Infrastructuurfonds wordt afgeroomd (0,6 mld euro), dit betekent dat een aantal grote infraprojecten wordt uitgesteld of niet doorgaat. Daarnaast schrapt GroenLinks de Zuiderzeelijn (0,3 mld). Rijkswaterstaat en het ministerie van V&W krijgen een volumekorting opgelegd van een kleine 0,2 mld euro. Daarnaast worden gemeenten gekort voor voorfinanciering van de open-ruimteheffing (0,9 mld euro), waardoor de investeringen door gemeenten afnemen. De opbrengsten van de open-ruimteheffing komen deels na 2011 binnen.
- Bij onderwijs buigt GroenLinks 1,0 mld euro om met verschillende maatregelen. De verhoging van de lumpsum ten behoeve van klassenverkleining in het basisonderwijs wordt teruggedraaid (0,3 mld euro). De lumpsum bekostiging van instellingen in het MBO wordt lager als gevolg van een latere telling in het schooljaar van het aantal leerlingen. Hierdoor ontvangen deze scholen geen budget voor leerlingen die intussen zijn uitgevallen (0,2 mld). De fusieprikkels in het voortgezet onderwijs worden afgeschaft (0,1 mld). Verder voert GroenLinks een academicibelasting in de mastersfase in. De maatregelen op het gebied van het onderwijs worden nader toegelicht in hoofdstuk 4.
- De invoering van maatstafconcurrentie bij ziekenhuizen en een lager uurtarief voor specialisten in de ZVW brengt 0,25 mld euro op.
- De ondersteunende begeleiding die nu in de AWBZ wordt uitgevoerd gaat naar de gemeenten (0,4 mld euro).
- De huidige kinderbijslag wordt afgeschaft (3,2 mld euro). Na invoering van een nieuwe inkomensafhankelijke kinderbijslag (zie intensiveringen) wordt er per saldo 1 mld omgebogen.
- De uitvoering van IOAW, IOAZ en WW gaat naar gemeenten, evenals CWI-taken. GroenLinks kort voorts het WSW-budget. Deze maatregelen op het gebied van re-integratie en arbeidsmarktbeleid leveren in totaal een ombuiging op van 0,2 mld euro.

- GroenLinks zet het huidige duale ontslagstelsel om in een civielrechtelijk repressief stelsel met verplichte hoorprocedure bij het bedrijf. Er is een vaste opzegtermijn van 2 maanden. De ontslagvergoeding bedraagt, zowel voor vaste als tijdelijke contracten, een maandsalaris per dienstjaar, waarbij het maximaal in aanmerking te nemen loon het modale loon is. De ontslagvergoeding wordt verminderd met het bedrag dat de werkgever tijdens het dienstverband aan scholing heeft uitgegeven. De ontslagvergoeding is een geormerkt budget dat op een individuele scholingsrekening wordt gestort en gedurende de verdere loopbaan kan worden aangewend voor scholing, outplacement, werkgeverssubsidie of als startkapitaal voor een eigen bedrijf. Differentiatie in de afspraken bij cao wordt toegestaan. De budgettaire gevolgen zijn beperkt.
- Premiedifferentiatie in de WW wordt ingevoerd op bedrijfsniveau en PEMBA in de IVA wordt in stand gehouden.
- De maximale WW-duur wordt verkort naar 1 jaar en de staffel en de referte-eis veranderen. Een werknemer die 1 jaar minimaal 800 uur gewerkt heeft, heeft recht op 3 maanden WW; 2 jaar gewerkt, dan 6 maanden WW; 3 jaar gewerkt, 9 maanden WW en 4 jaar gewerkt, 1 jaar WW. Na dit jaar wordt geen uitkering meer verstrekt, maar een participatiecontract. De besparing is 0,5 mld euro. Dit is inclusief besparing op de uitvoeringskosten, aanscherpen referte-eis, afschrik-effect en verlagen maximum dagloon.
- GroenLinks introduceert voor middelgrote en grote bedrijven een verplicht quotum voor het in dienst hebben van arbeidsgehandicapten. De boete bedraagt 5 000 euro per arbeidsgehandicapte die een bedrijf te weinig in dienst heeft. De verwachte besparing op de uitkeringslasten is 0,2 mld euro, terwijl tevens 0,2 mld euro boete-inkomsten worden verwacht (die als niet-belastingmiddelen onder het cluster overig worden geboekt).
- Crisisbeheersing wordt voortaan uit het budget van ontwikkelingssamenwerking betaald; dit betekent een bezuiniging van 0,3 mld euro.
- GroenLinks snijdt ruim 0,8 mld euro in subsidies. Het gaat om bijna 0,6 mld euro aan subsidies van Economische Zaken (innovatiegelden, ruimtevaartbijdragen), om een korting op de omroep (0,1 mld, ten koste van één publieke zender), subsidies in de landbouw (0,1 mld) en afschaffen van het Budget Locatiegebonden Subsidies (0,1 mld).
- Uit de verkoop van huisvesting en gronden van defensie aan particuliere partijen wordt een opbrengst van 0,2 mld euro gehaald. Dit is echter geen structurele post en wordt zodoende vanaf 2015 op 0 gezet.
- De opbrengst uit de vliegheffing (zie lasten voor precieze vormgeving) komt deels ten laste van buitenlandse luchtvaartmaatschappijen en wordt als ombuiging (niet-belastingmiddel) geboekt. Dit betreft 1,0 mld euro.
- De zorgtoeslag wordt afgeschaft, dit is een financieringsverschuiving. Dit betekent 4,1 mld euro minder inkomensondersteuning via toeslagen. Door het scheiden van wonen en zorg en de invoering van een vermogenstoets in de AWBZ vindt een financieringsschuif plaats van 0,5 mld euro van collectieve lasten naar de huurtoeslag en in geringere mate naar de particuliere lasten.

E.2 Intensiveringen GroenLinks

GroenLinks trekt 18,4 mld euro uit voor extra uitgaven; hierbij is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. Tabel E.2 geeft een overzicht van deze intensiveringen.

Tabel E.2 Intensiveringen GroenLinks, 2011 (prijzen 2007, mld euro)		
Naar beleidsmatig cluster		
Openbaar bestuur	0,6	
w.v. jeugdzorg		0,3
asielbeleid		0,2
Veiligheid	0,5	
Milieu	1,3	
Onderwijs	3,9	
Zorg	1,1	
w.v. verpleging en verzorging		0,6
gehandicaptenzorg		0,2
maatschappelijke opvang, GGZ		0,2
gedragseffecten afschaffing no-claim en uitbreiding basispakket		0,2
Sociale zekerheid	8,1	
w.v. stijging uitkeringslasten		1,2
kinderbijslag		2,2
verhoging WML en uitkeringen		0,7
kinderopvang		1,2
dagopvang scholen		0,3
verlofregeling		0,8
hervormingspakket WW/re-integratie/WWB		0,4
huurtoeslag		0,6
arbeidsongeschiktheidsuitkeringen		0,4
begeleiding AWBZ door gemeenten		0,4
Ontwikkelingssamenwerking	1,2	
Overig	1,7	
w.v. openbaar vervoer		0,8
volkshuisvesting		0,4
subsidies		0,5
Totaal intensiveringen gecorrigeerd	18,4	
Financieringsverschuivingen: brutering AOW en uitbreiding basispakket	2,9	
Totaal intensiveringen ongecorrigeerd	21,2	

- GroenLinks trekt 0,3 mld meer geld uit voor de jeugdzorg door gemeenten. Voor het verwerken van aanvragen en huisvesting van asielzoekers is 0,2 mld euro extra beschikbaar.
- GroenLinks trekt 0,5 mld uit voor het cluster veiligheid. Iets minder dan de helft daarvan komt terecht bij de rechterlijke macht, het openbaar ministerie en het gevangeniswezen. De andere helft is voor jeugd- en zedenpolitie, stadswachten en begeleiding van tbs-ers.
- GroenLinks trekt 0,3 mld euro uit voor onderzoek naar en stimulering van duurzame energie. Ook wordt 0,2 mld euro ingezet voor schone lucht, eenzelfde bedrag voor omschakelsubsidies naar biologische landbouw en 0,1 mld euro voor energiezuinig bouwen. Daarnaast steekt

GroenLinks 0,4 mld euro in natuur en groen (o.a. de ecologische hoofdstructuur, groen bij de stad).

- Op onderwijs intensificeert GroenLinks voor 3,9 mld euro. Grote extra bedragen besteedt GroenLinks aan (prestatie)beloning, scholing en ondersteuning van leraren, voorschoolse educatie, achterstandenbeleid via de zogenaamde ‘gewichtenregeling’, intensievere begeleiding van leerlingen in het VMBO en MBO om schooluitval tegen te gaan, hogere studiefinanciering in de bachelorfase, fundamenteel onderzoek in het hoger onderwijs en de bestrijding van analfabetisme. Zie ook hoofdstuk 4.
- GroenLinks intensificeert voor 1,0 mld euro in betere arbeidsvoorwaarden en meer handen aan het bed in de verpleging en de verzorging, de gehandicaptenzorg, de jeugdzorg en de GGZ.
- Door gedragseffecten bij het afschaffen van de no-claim en de uitbreiding van het basispakket neemt de zorgconsumptie met 0,2 mld euro toe.
- Ter compensatie van de afschaffing van de algemene heffingskorting worden de AOW-uitgaven met 3,5 mld euro verhoogd. Voor 2,5 mld euro betreft dit een bruterings-effect dat als financieringsschuif wordt geboekt.
- GroenLinks voert een inkomensafhankelijke kinderbijslag in en stelt hiervoor 2,2 mld euro beschikbaar.
- De verhoging van het WML en de uitkeringen met 1,88% kost 0,7 mld euro.
- GroenLinks maakt de kinderopvang en buitenschoolse opvang via de Wet Kinderopvang gratis voor werkenden. Daarnaast komt de werkgeversbijdrage te vervallen. Dit pakket heeft een budgettair beslag van 1,8 mld euro, waarvan 0,6 mld bij de lasten wordt geboekt.
- GroenLinks wil 0,8 mld euro uittrekken voor verlofregelingen voor scholing, ouderschap en zorg.
- Verhoging van de WW-uitkering, de soepelere staffel en extra loonkostensubsidies (het zogenoemde hervormingspakket voor WW, re-integratie en WWB) kost per saldo 0,4 mld euro. De verhoging van de WW houdt in dat men het eerste half jaar 90% van het laatstverdiende loon krijgt en het tweede half jaar 80%.
- GroenLinks verhoogt de huurtoeslag met 0,6 mld euro. De helft daarvan is een gevolg van het scheiden van wonen en zorg.
- GroenLinks verhoogt de WAO-uitkeringen voor volledig arbeidsongeschikten naar 75% van de uitkeringsgrondslag en de WAZ wordt heringevoerd. De kosten bedragen respectievelijk 0,3 en 0,1 mld euro.
- De gemeenten worden (in de WMO) verantwoordelijk voor de ondersteunende begeleiding in de AWBZ. Ook wordt er 10% gekort op het budget. Dit betekent een intensivering van 0,35 mld euro bij de gemeenten.
- De uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking gaan naar 1% van het BBP.
- GroenLinks zet 0,8 mld in voor verbetering van het openbaar vervoer. Ook wordt 0,4 mld ingezet voor stedelijke vernieuwing, uitbreiding van de startersregeling en het ombouwen van kantoren naar woningen.

- Een aantal subsidies wordt uitgebreid, onder andere voor de breedtesport (0,05 mld euro), kunst en cultuur (0,3 mld euro) en voor innovatie (0,15 mld euro).
- GroenLinks vergroot het basispakket met tandheelkundige basiszorg (controles) en de anticonceptiepil. Dit leidt tot een financieringsschuif van 0,35 mld euro van particuliere naar collectieve lasten. Als gevolg van de fiscale maatregelen stijgen de uitkeringslasten (met name de AOW) via de netto-nettokoppeling met 2,5 mld euro.

E.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector

De in paragrafen E.1 en E.2 besproken ombuigingen en intensiveringen van GroenLinks leiden tot een stijging van de werkgelegenheid in de collectieve sector met 25 000 arbeidsjaren in 2011. Achter deze stijging gaat een zeer heterogeen beeld schuil. De werkgelegenheid bij onderwijs, zorg en asiel en inburgering (deel van openbaar bestuur overig) neemt sterk toe. Daartegenover daalt de werkgelegenheid bij rijk, lokaal bestuur, uitvoering sociale zekerheid en arbeidsmarktbeleid (deel van openbaar bestuur overig) en defensie.

Tabel E.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, 2008-2011

	Uitgangspositie	Voorzichtig scenario	Effect GL	Voorzichtig incl. GL	Voorzichtig incl. GL
	2007	2008-2011	2008-2011	2008-2011	2008-2011
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dzd arbeidsjaren				% groei per jaar
Openbaar bestuur	536	- 2	- 6	- 8	- 0,4
w.v. rijk ^a	71	0	- 7	- 7	- 2,7
lokaal bestuur	181	0	- 3	- 3	- 0,5
overig ^b	283	- 2	5	3	0,2
Veiligheid	114	4	2	6	1,2
Defensie	61	- 2	- 10	- 11	- 5,0
Onderwijs	348	3	21	24	1,7
Zorg	892	75	17	92	2,5
Collectieve sector	1951	78	25	103	1,3

^a Inclusief de werkgelegenheidseffecten van het cluster Infrastructuur (Rijkswaterstraat).

^b Inclusief de werkgelegenheidseffecten van het cluster Sociale Zekerheid.

E.4 Microlasten GroenLinks

Tabel E.4 geeft een overzicht van de fiscale maatregelen uit het GroenLinks-programma. Hieruit blijkt dat GroenLinks de lasten met 1,0 mld euro verlicht, waarvan 1,5 mld euro voor gezinnen. Daar staat een lastenverzwaring voor bedrijven van 0,6 mld euro tegenover.

- GroenLinks voert in 2010 een kilometerheffing van 10 mld euro. Dit wordt voor de helft gecompenseerd door afschaffing van de motorrijtuigenbelasting en verlaging van de BPM zodat een lastenverzwaring van 5 mld euro resteert. Dit is gelijk verdeeld over bedrijven en gezinnen. De invoering van de kilometerheffing gaat gepaard met een eenmalige intensivering van 2,5 mld euro in 2010 als gevolg van invoeringskosten.
- GroenLinks verzwart de energiebelasting met 3 mld euro. Hiervan komt 1,7 mld euro ten laste van bedrijven en 1,3 mld euro ten laste van gezinnen.
- GroenLinks voert een aantal nieuwe heffingen in op milieuvriendelijke producten. Deze verzwaren de lasten tezamen met 2,5 mld euro, waarvan 0,3 mld euro voor gezinnen en 2,2 mld euro voor bedrijven. Het gaat om heffingen op veevoer, kunstmest, bestrijdingsmiddelen, drankverpakking en niet-duurzaam geproduceerd hout.
- GroenLinks hevelt de consumptie van energie door de landbouw en de consumptie van niet-biologisch vlees over van het verlaagde btw-tarief naar het algemene btw-tarief. Dit verzwart de lasten met 1,2 mld euro.
- GroenLinks voert een landing- en take-off heffing in van 30 euro per arriverende of vertrekkende vliegtuigstoel. Na wegleffect vanwege uitwijking naar buitenlandse luchthavens levert deze heffing 1,3 mld euro op. Deze heffing wordt aangevuld met een deel dat afhankelijk is van de mate van geluids- en luchtvervuiling van het vliegtuig (0,2 mld euro). Daarnaast voert GroenLinks een heffing in voor luchtvrachtvervoer (0,5 mld euro). Het totaal aan door GroenLinks ingevoerde vliegverkeerheffingen bedraagt zo 2 mld euro. Hiervan drukt de helft op buitenlandse luchtvaartmaatschappijen. Dit is een niet-belastingmiddel en wordt als zodanig bij de ombuigingen geboekt. De andere helft is een lastenverzwaring voor binnenlandse luchtvaartmaatschappijen.
- GroenLinks verhoogt de waterbelasting met 0,5 mld euro, gelijk verdeeld over bedrijven en gezinnen.
- GroenLinks verlaagt de belastingvrije vergoeding voor woon-werkverkeer en verhoogt het bijtelpercentage voor leaseauto's. De hiermee gepaard gaande lastenverzwaring bedraagt 0,5 mld euro.
- GroenLinks voert een open-ruimteheffing in. Structureel levert deze heffing 1,3 mld euro op. Vanwege het wetgevingstraject kan de heffing pas per 2009 worden ingevoerd. Bovendien kent de heffing een ingroeitraject van tien jaar. De opbrengst in 2011 bedraagt daarmee 0,4 mld euro.

Tabel E.4 Microlasten GroenLinks, 2008-2011 (mld euro, prijzen 2007)	
Milieu	13,7
w.v. kilometerheffing	5,0
energiebelasting	3,0
nieuwe heffingen op milieuvervuilende producten	2,5
afschaffen verlaagd btw-tarief voor energie landbouw en niet-biologisch vlees	1,2
heffingen vliegverkeer	1,0
verhoging waterbelasting	0,5
verhoging bijtelling leaseauto	0,5
open-ruimteheffing	0,4
vaarbelasting	0,1
duurzaam ondernemen	- 0,3
duurzaam consumeren	- 0,3
Inkomen en arbeid	- 19,6
w.v. verhoging ZVW-premies	0,5
uitbreiding ZVW-pakket	- 0,3
afschaffen zorgtoeslag	4,1
afschaffen AOW-premie	- 34,6
tariefsverlaging eerste vier schijven inkomstenbelasting	- 6,0
verlaging WAO-premie	- 4,8
diverse afdrachtverminderingen	- 1,5
verlaging WW-premie	- 1,3
verhoging ouderenkorting	- 0,5
verruiming zelfstandigenaftrek	- 0,3
afschaffen algemene heffingskortingen	19,8
wijziging fiscale behandeling eigen woning	2,0
afschaffen combinatiekortingen	1,1
afschaffen spaarloon	0,5
eigen betalingen AWBZ	0,5
inactievenheffing	0,5
vijfde schijf	0,3
aftopping pensioenpremieaftrek bij anderhalf keer modaal	0,2
afschaffen levensloopregeling	0,2
Vermogen en winst	4,7
w.v. verhoging tarief vennootschapsbelasting	1,8
herinvoeren gebruikersdeel onroerende-zaakbelasting	1,3
invoeren vermogenswinstbelasting	0,9
vermogensheffing woningbouwcorporaties	0,6
tariefsverhoging box 2	0,2
Overig	0,3
w.v. accijns en btw op softdrugs	0,3
Totaal mutatie microlasten (MLO)	- 1,0
w.v. bedrijven	0,6
gezinnen	- 1,5
Financieringsverschuivingen (o.a. afschaffen zorgtoeslag en brutering AOW)	0,9
Beleidsaffect EMU-relevante lasten	- 1,9

- GroenLinks voert een vaarbelasting van 0,1 mld euro in voor de pleziervaart.
- GroenLinks trekt een kleine 0,3 mld euro uit voor invoering van een fiscale faciliteit voor duurzaam ondernemen.
- GroenLinks trekt een kleine 0,3 mld euro uit voor invoering van een fiscale faciliteit voor duurzaam consumeren.
- GroenLinks verhoogt de ZVW-premie met 0,5 mld euro. Dit is het saldo van een verlaging van de premie voor werkgevers met 2,2 mld euro en een verhoging van de premie voor gezinnen met 2,7 mld euro. De verhoging van de ZVW-premie voor gezinnen is het saldo van een verlaging van de nominale premie tot 400 euro en de invoering van een inkomensafhankelijke bijdrage over het gehele inkomen. Daarnaast breidt GroenLinks de dekking van de basisverzekering uit. Dit is een lastenverlichtende financieringsverschuiving van 0,3 mld euro. Tenslotte schaft GroenLinks de zorgtoeslag af. Dit verzwaart de lasten met 4,1 mld euro. De ZVW-maatregelen van GroenLinks resulteren zo per saldo in een lastenverzwaring van 4,2 mld euro.
- GroenLinks schaft de AOW-premie af. Dit verlicht de lasten met 34,6 mld euro.
- GroenLinks verlaagt de lasten 6 mld euro door een uniforme verlaging van de belastingtarieven van de eerste vier schijven van de inkomstenbelasting.
- GroenLinks verlaagt de premies voor de collectieve arbeidsongeschiktheidsverzekering met 4,8 mld euro.
- GroenLinks verlaagt de werkgeverslasten op arbeid met 1,5 mld euro door afdrachtverminderingen te introduceren of te verhogen voor werkgevers die laagbetaalde jongeren in dienst hebben, voor werkgevers die werknemers ouder dan 40 jaar scholen, voor werkgevers die leer-werkplekken ter beschikking stellen, voor werkgevers die langdurig werklozen in dienst nemen en voor werkgevers die investeren in speur- en ontwikkelingswerk.
- GroenLinks verlaagt de WW-premie met 1,3 mld euro. Voor 0,7 mld euro hangt dit samen met een verlaging van de maximum daguitkering. De rest betreft afschaffing van de opslag op de WW-premie voor de werkgeversbijdrage in de kinderopvangkosten.
- GroenLinks verhoogt de ouderenkorting en maakt hem inkomensafhankelijk. Dit verlicht de lasten van met name ouderen met een laag inkomen met 0,5 mld euro.
- GroenLinks trekt een kleine 0,3 mld euro uit voor verruiming van de zelfstandigenaftrek.
- GroenLinks schaft de algemene heffingskorting af. Dit verzwaart de lasten met 22,3 mld euro.
- GroenLinks wijzigt de fiscale behandeling van de eigen woning ingrijpend. De hypotheekrenteaftrek wordt vervangen door een uniforme hypotheekrentesubsidie van 1,2% over de noodzakelijke schuld, het eigenwoningforfait wordt afgeschaft en over de waarde van de eigen woning boven de gemiddelde koopprijs wordt een forfaitaire rendementsheffing geheven. De vrijstelling voor de kapitaalverzekering eigen woning komt te vervallen. Voor nieuwe gevallen gaat het regime in per 2008. Voor oude gevallen geldt vanaf dit tijdstip een geleidelijke overgangsregeling van 10 jaar. Het eigenwoningforfait wordt ook voor bestaande gevallen wel al meteen anders vormgegeven. De aftrek wegens geen of geringe

eigenwoningschuld komt per direct te vervallen. Structureel betekent dit pakket een lastenverzwaring van 4 mld euro. Vanwege de overgangsregeling voor bestaande gevallen wordt dit structurele bedrag echter pas in 2017 bereikt. De lastenverzwaring tot en met 2011 blijft beperkt tot 2 mld euro.

- GroenLinks schaft de combinatiekortingen af. Dit verzwart de lasten met 1,1 mld euro.
- GroenLinks schaft het spaarloon af. Dit is een lastenverzwaring van 0,7 mld euro voor gezinnen. Omdat hiermee ook de eindheffing op spaarloon voor werkgevers komt te vervallen, ondervinden zij een lastenverlichting van 0,2 mld euro.
- GroenLinks verhoogt de eigen bijdrage voor de intramurale AWBZ door de verblijfskosten (huur) niet langer uit de AWBZ te vergoeden en een vermogenstoets in te voeren. Dit is een lastenverzwarende financieringsverschuiving van 0,5 mld euro. Aan de uitgavenkant staat hier een gedeeltelijke compensatie in de vorm van een hogere huurtoeslag (0,3 mld euro) tegenover.
- GroenLinks voert een inactievenheffing in. Dit wordt vorm gegeven als een belastingbijtelling die afhankelijk is van de hoogte van iemands uitkeringsinkomen en verzwart de lasten voor mensen met een uitkering met 0,5 mld euro.
- GroenLinks voert een vijfde schijf voor de inkomstenbelasting in. Deze schijf geldt voor inkomens vanaf 100 000 euro en het tarief bedraagt 60%. Dit is een lastenverzwaring van 0,3 mld euro.
- GroenLinks begrenst de aftrekbaarheid van pensioenpremies tot een opbouw over loon tot anderhalf keer modaal. Dit betekent dat ruim 2 mld euro pensioenpremie niet meer kan worden afgetrokken van de belasting. Dit verzwart de lasten in 2011 met 1 mld euro. Bovendien zijn de met deze pensioenpremie opgebouwde pensioenrechten gedurende de opbouw niet langer vrijgesteld van vermogensrendementsheffing. De contante waarde van de hiermee gepaard gaande toekomstige belastingen verzwart de lasten in 2011 met 0,1 mld euro, maar leiden nauwelijks tot extra inkomsten in 2011. Hier tegenover staat dat de met deze pensioenpremie opgebouwde pensioenrechten niet langer belast zijn als zij in de toekomst tot uitkering komen. De contante waarde van deze toekomstige belasting- en premiederving verlicht de lasten in 2011 met 0,9 mld euro, maar heeft geen effect op de belastinginkomsten in 2011. Per saldo is zo sprake van een lastenverzwaring van 0,2 mld euro in 2011, maar stijgen de belasting- en premie-inkomsten in 2011 met 1 mld euro.
- GroenLinks schaft de levensloopregeling af. Dit verzwart de lasten met 0,2 mld euro.
- GroenLinks schaft de arbeidskorting af en gebruikt de opbrengst hiervan (8,5 mld euro) voor de invoering van een inkomensafhankelijke arbeidskorting ('earned income tax credit' of EITC). Dit is een lastenneutrale verschuiving van midden- en hoge inkomens naar lage inkomens.
- GroenLinks verhoogt het tarief vennootschapsbelasting van 25,5% naar 30%. Dit verzwart de lasten voor bedrijven met 1,8 mld euro.
- GroenLinks voert het gebruikersdeel van de onroerende-zaakbelasting opnieuw in. Dit verzwart de lasten voor gezinnen met 1,3 mld euro.

- GroenLinks vervangt de vermogensrendementsheffing in box 3 door een vermogenswinstbelasting. Deze vermogenswinstbelasting kent een tarief van 35% over het werkelijk genoten rendement op vermogen. Buiten rente en dividend omvat dit werkelijke rendement ook (niet-gerealiseerde) vermogenswinst. Doordat in vergelijking met de vermogensrendementsheffing het rendement wat hoger ligt en het tarief wat hoger is, is de opbrengst van de vermogenswinstbelasting 1,1 mld euro hoger dan de opbrengst van de vermogensrendementsheffing. Door kapitaalvlucht verdampt 25% van dit bedrag waarna een kleine 0,9 mld euro resteert.
- GroenLinks voert een vermogensheffing in op vermogen van woningbouwcorporaties. Dit brengt 1,0 miljard euro aan lastenverzwaring met zich mee. Tegelijkertijd annuleert men de betaalbaarheidshheffing, die 0,4 mld euro zou hebben opgebracht. Per saldo nemen de lasten voor woningbouwcorporaties toe met 0,6 miljard euro.
- GroenLinks verhoogt het tarief in box 2 van 25% naar 30%. Dit verzwaart de lasten voor aanmerkelijk belanghouders met 0,2 mld euro.
- GroenLinks legaliseert softdrugs en voert een accijns op softdrugs in en heft er btw over. Taakstellend levert dit een kleine 0,3 mld euro op.
- De lastenverzwaring van GroenLinks omvat voor 0,9 mld euro aan niet-EMU-relevante financieringsverschuivingen. Dit betreft de lastenverzwaring vanwege het vervallen van de zorgtoeslag (4,1 mld euro), met daartegenover de stijging van de bruto (AOW-)uitkeringen door de netto-nettokoppeling (-2,5 mld euro). Daarnaast is sprake van lastenverzwarende eigen betalingen voor de intramurale AWBZ (0,5 mld euro), een lastenverlichtende uitbreiding van het basis zorgpakket (-0,3 mld euro) en toekomstige belasting- en premiederving vanwege beperking van de pensioenpremieaftrek (-0,8 mld euro)

Bijlage F: Het D66-programma

Deze bijlage geeft een gedetailleerd overzicht van de door D66 voorgestelde maatregelen en hun effecten op de overheidsfinanciën, de microlastendruk en de werkgelegenheid in de collectieve sector. De bedragen in deze bijlage zijn ex-ante en betreffen allemaal afwijkingen ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (zie hoofdstuk 2). De bedragen hebben betrekking op 2011 en luiden allemaal in prijzen 2007; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven.

F.1 Ombuigingen D66

D66 buigt voor 5,9 mld euro om op de collectieve uitgaven; hierbij is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. Tabel F.1 geeft een overzicht.

Tabel F.1 Ombuigingen D66, 2011 (prijzen 2007, mld euro)		
Naar beleidsmatig cluster		
Openbaar bestuur	1,0	
w.v. rijk		0,7
lokaal bestuur (gemeenten, provincies en waterschappen)		0,3
Veiligheid	0,2	
Defensie	0,3	
Infrastructuur	0,5	
Onderwijs	0,2	
Zorg	0,4	
Sociale zekerheid	2,4	
w.v. re-integratie en arbeidsmarktbeleid		0,9
WW-pakket		0,7
AOW-leeftijd verhogen		0,6
overig		0,2
Overig	0,8	
w.v. diverse subsidies		0,3
verkoop gronden		0,2
verhoging boetes		0,2
heffing vliegverkeer, buitenlands deel		0,1
Totaal ombuigingen gecorrigeerd	5,9	
Financieringsverschuivingen: scheiden wonen/zorg	0,4	
Totaal ombuigingen ongecorrigeerd	6,3	

- D66 wil door efficiencykortingen 1,0 mld euro bezuinigen op de bestuur- en apparaatkosten van het rijk. Dit wordt vormgegeven door volumekortingen op het openbaar bestuur, justitie, verkeer & waterstaat, defensie, politie, rechterlijke macht, ZBO's, toezichhouders en inspecties. Het onderwijs wordt ontzien in deze taakstellende bezuinigingen, maar wel wordt op twee andere onderwijspossten bespaard (zie hieronder).

- Het effect van de ombuigingen en intensiveringen op de werkgelegenheid in de collectieve sector wordt nader toegelicht in paragraaf F.3. Het CPB gaat ervan uit dat de ombuigingen niet alleen leiden tot efficiencywinst, maar ook tot minder dienstverlening, bijvoorbeeld door het afstoten van taken (zie bijlage J.2).
- Naast de taakstelling op defensie bezuinigt D66 op deze post door de vastgoedportefeuille van defensie met 1% per jaar te verlagen, wat ruim 0,1 mld euro oplevert.
- De groei van het Infrastructuurfonds wordt niet aangewend voor wegeaanleg, waaruit een besparing van 0,5 mld euro voortvloeit. Deze wordt echter volledig aangewend voor verbetering van het openbaar vervoer (zie intensiveringen).
- Op onderwijs buigt D66 0,2 mld euro om. Ten eerste door een lagere lumpsum bekostiging van instellingen in het MBO als gevolg van latere telling in het schooljaar van het aantal leerlingen. Hierdoor ontvangen scholen geen budget voor leerlingen die intussen zijn uitgevallen. De tweede ombuiging betreft afschaffing van fusieprikkels in het voortgezet onderwijs (zie ook hoofdstuk 4).
- De invoering van maatstafconcurrentie in ziekenhuizen en invoering van integrale tarieven bij ziekenhuizen brengt 0,2 mld euro op.
- Door aanscherping van het geneesmiddelenvergoedingensysteem (GVS) schrijven artsen naar verwachting meer generieke geneesmiddelen voor. Dit levert 0,1 mld euro op.
- Maatregelen in de AWBZ zoals meer financiële prikkels voor een doelmatige zorginkoop bij zorgkantoren leveren 0,2 mld euro op.
- De maximale WW-duur wordt 2 jaar en de staffeling van de WW-opbouw wijzigt, per gewerkt jaar heeft men voortaan recht op $\frac{3}{4}$ maand WW in plaats van 1 maand per jaar. De besparing van het WW-pakket bedraagt 0,7 mld euro. Dit is inclusief lagere uitvoeringskosten voor het UWV vanwege de daling van het WW-bestand.
- Het re-integratiebudget WWB voor gemeenten en het UWV-budget worden gekort waardoor respectievelijk 0,5 en 0,3 mld euro wordt bespaard. De bemiddelingstaak van het CWI wordt opgeheven.
- D66 verhoogt gedurende 24 jaar de AOW-leeftijd geleidelijk van 65 naar 67 jaar. De uitkeringslasten dalen in 2011 met 0,6 mld euro.
- D66 legt een generieke subsidietaakstelling van een kleine 0,3 mld euro op.
- De opbrengst uit de vliegheffing (zie lasten voor precieze vormgeving) komt deels ten laste van buitenlandse luchtvaartmaatschappijen en wordt als ombuiging (niet-belastingmiddel) geboekt. Dit betreft 0,1 mld euro.
- Uit de verkoop van gronden van de overheid aan particuliere partijen wordt een opbrengst van 0,2 mld euro gehaald. Dit is echter geen structurele post en wordt zodoende vanaf 2015 op 0 gezet.
- Daarnaast zet D66 een boeteverhoging in bij het mededingingsbeleid en bij te laat betaalde boetes.

- D66 wijzigt de ontslagvergoeding. Dit heeft nauwelijks budgettaire gevolgen, maar is wel van belang voor de werking van de arbeidsmarkt. D66 gaat uit van een norm voor de ontslagvergoeding van een half maandsalaris per gewerkt jaar, met een maximum van 1 jaarsalaris. Dit geldt voor iedereen met een vast contract. Ontslagvergoedingen worden contractueel vastgelegd. Opzegtermijnen blijven ongewijzigd, evenals ontslaggronden. Ambtenaren vallen onder het gewijzigde ontslagrecht.
- In de AWBZ wordt overgegaan tot het scheiden van wonen en zorg. Hierdoor verschuift in de financiering 0,4 mld euro van de AWBZ naar particulieren en naar de huurtoeslag.

F.2 Intensiveringen D66

D66 trekt 4,8 mld euro uit voor extra uitgaven; hierbij is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. Tabel F.2 geeft een overzicht van de intensiveringen.

Naar beleidsmatig cluster		
Veiligheid	0,1	
Defensie	0,1	
Infrastructuur	0,5	
Milieu	0,6	
Onderwijs	2,7	
Zorg	0,1	
Sociale zekerheid	0,4	
w.v. huurtoeslag		0,3
overig		0,1
Overig: diverse subsidies	0,3	
Totaal intensiveringen gecorrigeerd	4,8	
Financieringsverschuivingen: netto-nettokoppeling AOW en bijstand	0,2	
Totaal intensiveringen ongecorrigeerd	5,0	

- D66 besteedt 0,1 mld euro extra aan veiligheid. Met dit bedrag wordt de rechterlijke macht versterkt in de vorm van verbetering van arbeidsvoorwaarden, bijscholing en opfriscursussen voor rechters, het versnellen van de doorlooptijden van zaken en het versterken van de communicatie met het publiek.
- De opbrengst uit de verkoop van een deel van de vastgoedportefeuille van defensie (0,1 mld euro) wordt volledig teruggesluisd in de vorm van extra overheidsuitgaven aan defensie.
- De besparing uit het Infrastructuurfonds wordt volledig aangewend voor verbetering van het openbaar vervoer. Dit heeft een beslag van 0,5 mld euro.
- Voor de transitie naar milieuvriendelijke, duurzame energie komt per jaar een kleine 0,3 mld euro beschikbaar. Een zelfde bedrag wordt jaarlijks uitgetrokken voor de natuur.
- Op onderwijs intensificeert D66 2,7 mld euro. Belangrijke maatregelen zijn een gedifferentieerde verhoging van onderwijssalarissen, meer scholing voor leraren, meer geld voor voor- en

vroegschoolse educatie en voor meer brede scholen in het basisonderwijs. Bovendien verhoogt D66 het budget voor het hoger onderwijs met toediening van meer prestatieprikkels. De maatregelen op het gebied van onderwijs worden nader toegelicht in hoofdstuk 4.

- Door het scheiden van wonen/zorg nemen de uitgaven aan huurtoeslag met 0,3 mld euro toe.
- D66 wil prenatale diagnostiek voor alle zwangere vrouwen en meer aandacht bij consultatiebureaus voor achterstandskinderen. Beide maatregelen tezamen kosten 0,1 mld euro.
- Het cultuurbudget, waaronder het budget voor de publieke omroep, wordt met 0,2 mld euro verhoogd. Daarnaast wordt 0,1 mld euro besteed aan een regeling voor durfkapitaal.
- De tariefsverlaging van de loonbelasting zorgt via de netto-nettokoppeling voor extra uitgaven aan AOW en bijstand. Deze extra uitgaven bedragen 0,2 mld euro (financieringsverschuiving).

F.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector

De in paragrafen F.1 en F.2 besproken ombuigingen en intensiveringen van D66 leiden tot een daling van de werkgelegenheid in de collectieve sector met 10 000 arbeidsjaren in 2011. Achter deze daling gaat een heterogeen beeld schuil. In het onderwijs komen er per saldo 19 000 extra arbeidsjaren bij, terwijl de rest van de collectieve sector de werkgelegenheid ziet inkrimpen met in totaal 29 000 arbeidsjaren.

Tabel F.3	Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, 2008-2011				
	Uitgangspositie	Voorzichtig scenario	Effect D66	Voorzichtig incl. D66	Voorzichtig incl. D66
	2007	2008-2011	2008-2011	2008-2011	2008-2011
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dxd arbeidsjaren			% groei per jaar	
Openbaar bestuur	536	- 2	- 24	- 26	- 1,2
w.v. rijk ^a	71	0	- 6	- 6	- 2,0
lokaal bestuur	181	0	- 3	- 3	- 0,4
overig ^b	283	- 2	- 15	- 17	- 1,5
Veiligheid	114	4	- 2	2	0,5
Defensie	61	- 2	- 1	- 2	- 0,9
Onderwijs	348	3	19	22	1,5
Zorg	892	75	- 3	72	2,0
Collectieve sector	1951	78	- 10	68	0,9

^a Inclusief de werkgelegenheidseffecten van het cluster Infrastructuur (Rijkswaterstaat).

^b Inclusief de werkgelegenheidseffecten van het cluster Sociale Zekerheid.

F.4 Microlasten D66

Tabel F.4 geeft een overzicht van de fiscale maatregelen uit het D66-programma. Hieruit blijkt dat D66 de lasten met 5,0 mld euro verlicht. Dit is het saldo van een lastenverlichting voor gezinnen van 6,4 mld euro en een lastenverzwaring voor bedrijven van 1,3 mld euro.

Tabel F.4 Microlasten D66, 2008-2011 (mld euro, prijzen 2007)		
Milieu	1,6	
w.v. verhoging energiebelasting grootverbruikers en glastuinbouw		0,7
diesel		0,3
heffing bestrijdingsmiddelen en oppervlakedelfstoffen		0,2
btw sierteeltgewassen		0,2
landing- en take-off heffing		0,1
vaarbelasting		0,1
Inkomen en arbeid	- 7,5	
w.v. verlaging belastingtarieven loon- en inkomstenbelasting		- 4,9
arbeidskorting		- 2,0
ZVW-premie		- 0,7
verhoging aanvullende combinatiekorting		- 0,4
afdrachtverminderingen		- 0,3
scholingsuitgaven in levensloop		- 0,1
aanschaffen verzilvering algemene heffingskorting tegen heffing partner		0,8
eigen betalingen intramurale AWBZ		0,4
beperking hypotheekrenteaftrek		0,0
Vermogen en winst	0,6	
w.v. vermogensheffing woningbouwcorporaties		0,4
aanschaffen landbouwvrijstelling		0,2
Overig	0,3	
w.v. logiesverstrekking naar algemeen btw-tarief		0,2
evenementenheffing		0,1
Totaal mutatie microlasten (MLO)	- 5,0	
w.v. bedrijven		1,3
gezinnen		- 6,4
Financieringsverschuivingen	0,2	
Beleids effect EMU-relevante lasten	- 5,2	

- D66 verhoogt het tarief energiebelasting voor grootverbruikers en schaft het verlaagde tarief voor de glastuinbouw af. Dit verzwart de lasten met 0,7 mld euro.
- D66 verhoogt de dieseltoeslag in de BPM en de accijns op rode diesel. Samen verhogen deze maatregelen de lasten met 0,3 mld euro.
- D66 voert heffingen in op bestrijdingsmiddelen en op de winning van oppervlakedelfstoffen. Samen verzwaren deze nieuwe heffingen de lasten met 0,2 mld euro.
- D66 hevelt sierteeltgewassen over van het verlaagde btw-tarief naar het algemene btw-tarief. Dit verzwart de lasten met 0,2 mld euro.

- D66 voert een landing- en take-off heffing in van vijf euro per arriverende of vertrekkende vliegtuigstoel. Na weglekeffect vanwege uitwijking naar buitenlandse luchthavens levert deze heffing een kleine 0,3 mld euro op. Hiervan drukt de helft op buitenlandse luchtvaartmaatschappijen. Dit is een niet-belastingmiddel en wordt als zodanig bij de ombuigingen geboekt. De andere helft is een lastenverzwaring voor binnenlandse luchtvaartmaatschappijen.
- D66 voert een vaarbelasting in voor recreatievaartuigen met een opbrengst van 0,1 mld euro.
- D66 voert per 2010 een congestieheffing in. Dit is een kilometerheffing voor knelpunten en deze levert 0,7 mld euro op. Dit wordt volledig gecompenseerd door verlaging van de motorrijtuigenbelasting.
- D66 verlaagt de belastingtarieven in de eerste en tweede schijf van de loon- en inkomstenbelasting met 2%-punt en het belastingtarief in de derde schijf met 1%-punt. Dit verlicht de lasten met in totaal 4,9 mld euro.
- D66 verhoogt de arbeidskorting (0,5 mld euro) en voert daarnaast een inkomensafhankelijke arbeidskorting (1,5 mld euro, 'earned income tax credit' of EITC) in. Dit verlicht de lasten voor werknemers met 2,0 mld euro.
- De netto bezuiniging op de uitgaven aan de ZVW van 0,3 mld euro in combinatie met de endogene doorwerking van lonen en prijzen betekent dat, vanwege het kostendekkende karakter, de ZVW-premie met 0,7 mld euro wordt verlaagd. Hiervan komt 0,4 mld euro ten goede aan gezinnen en 0,3 mld euro aan werkgevers.
- D66 verhoogt de aanvullende combinatiekorting en verlicht zo de lasten voor werkenden met kinderen met 0,4 mld euro.
- D66 verlaagt de werkgeverslasten op arbeid met 0,3 mld euro door afdrachtverminderingen te introduceren of te verhogen voor werkgevers die stageplaatsen aanbieden, voor werkgevers die langdurig werklozen in dienst nemen en voor werkgevers die investeren in speur- en ontwikkelingswerk.
- D66 breidt de aanwending van het levenslooptegoed uit met scholingsuitgaven. Hiermee wordt de levensloopregeling aantrekkelijker, neemt het gebruik toe en worden de lasten van werknemers met 0,1 mld euro verlicht.
- D66 schaft de mogelijkheid af om de algemene heffingskorting te verzilveren tegen de door de partner betaalde loon- en inkomstenheffing. Structureel is dit een lastenverzwaring van 1,8 mld euro. Doordat D66 dit gefaseerd implementeert, wordt het structurele effect pas in 2017 bereikt en is in 2011 het lastenverzwarende effect beperkt tot 0,8 mld euro.
- D66 wil het wonen in intramurale AWBZ-instellingen niet langer uit de AWBZ vergoeden. Hierdoor moeten bewoners de daarmee gemoeide 0,4 mld euro zelf betalen. Dit is een lastenverzwarende financieringsverschuiving, waar aan de uitgavenkant een gedeeltelijke compensatie in de vorm van een hogere huurtoeslag (0,3 mld euro) tegenover staat.
- D66 begrenst de hypotheekschuld waarover rentelasten in mindering gebracht kunnen worden op het belastbaar inkomen tot 500 000 euro voor nieuwe gevallen. Dit bedrag wordt niet

geïndexeerd voor de inflatie of huizenprijsonwikkeling zodat in de toekomst een steeds groter deel van de betaalde hypotheekrente niet langer aftrekbaar is. In lijn hiermee begrenst D66 het eigenwoningforfait en de overdrachtsbelasting eveneens tot een woningwaarde van 500 000 euro. De schuld waarover de hypotheekrente niet kan worden afgetrokken en de waarde van de woning waarover geen eigenwoningforfait wordt bijgeteld verschuiven naar box 3. Structureel verzwaart dit de lasten voor eigenwoningbezitters met 6,2 mld euro. Vanwege de hoogte van de aftoppingsgrens en de gefaseerde ingroei is in 2011 de lastenverzwaring verwaarloosbaar.

- D66 voert een vermogensheffing in op het vrije vermogen van woningbouwcorporaties, wat naar verwachting 0,4 mld euro oplevert.
- D66 schaft de landbouwwijstelling, waardoor de waardeverandering van landbouwgrond niet wordt meegerekend bij de fiscale winst, af. Dit verzwaart de lasten met 0,2 mld euro.
- Door het heffen van een evenementenheffing voor politie-inzet bij grote evenementen verzwaart D66 de lasten van bedrijven met 0,1 mld euro.
- D66 hevelt logiesverstrekking over van het verlaagde btw-tarief naar het algemene btw-tarief. Dit is een lastenverzwaring van 0,2 mld euro.
- De lastenverzwaring van D66 omvat voor 0,2 mld euro aan niet-EMU-relevante financieringsverschuivingen. Dit betreft de eigen betaling voor huur bij opname in AWBZ-instellingen (0,4 mld euro) en de stijging van de kosten AOW en bijstand door de tariefsverlaging van de loon- en inkomstenheffing (-0,2 mld euro). De lastenmaatregelen van D66 verslechteren daarmee het EMU-saldo met 5,2 mld euro.

Bijlage G: Het ChristenUnie-programma

Deze bijlage geeft een gedetailleerd overzicht van de door de ChristenUnie voorgestelde maatregelen en hun effecten op de overheidsfinanciën, de microlastendruk en de werkgelegenheid in de collectieve sector. De bedragen in deze bijlage zijn ex-ante en betreffen allemaal afwijkingen ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (zie hoofdstuk 2). De bedragen hebben betrekking op 2011 en luiden allemaal in prijzen 2007; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven.

G.1 Ombuigingen ChristenUnie

De ChristenUnie buigt 6,7 mld euro om op de collectieve uitgaven. Hierbij is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. Tabel G.1 geeft een overzicht.

- De ChristenUnie wil 1,3 mld euro ombuigen op openbaar bestuur; hiervan wordt naar verwachting in 2011 1,2 mld euro gerealiseerd. De partij legt voor 0,5 mld euro efficiëncytaakstellingen op die betrekking hebben op de rijksoverheid (inclusief Belastingdienst) en de inhuur van externe adviseurs. Bij het Gemeente- en provinciefonds wordt een efficiëncykorting toegepast (0,4 mld euro) en de voeding van het fonds neemt af met 0,3 mld als gevolg van de standaardkoppeling aan de rijksuitgaven. Het effect van de ombuigingen en intensiveringen op de werkgelegenheid in de collectieve sector wordt nader toegelicht in paragraaf G.3. Het CPB gaat ervan uit dat de ombuigingen niet alleen leiden tot efficiëncywinst, maar ook tot minder dienstverlening, bijvoorbeeld door het afstoten van taken (zie bijlage J.2).
- De ChristenUnie wil besparen op veiligheid (0,1 mld) door maatregelen voor het ontnemen van crimineel vermogen en de keuze van veroordeelden om nuttige arbeid te verrichten in plaats van langer te 'zitten'. Er worden ook extra middelen ingezet voor deze doeleinden.
- De ChristenUnie bespaart 0,5 mld door de groei van het infrastructuurfonds te beperken. Dit betekent uitstel of afstel van een aantal infraprojecten.
- Bij onderwijs buigt de ChristenUnie 0,3 mld euro om omdat de Wet Tegemoetkoming Onderwijsbijdrage en Schoolkosten (WTOS) wordt afgeschaft. Voor schoolboeken en OV voor scholieren worden andere maatregelen getroffen (zie intensiveringen), het restant van de WTOS gaat naar het kindgebonden budget.
- De invoering van maatstafconcurrentie bij ziekenhuizen en een lager uurtarief voor specialisten brengen 0,25 mld euro op. Door aanscherping van het geneesmiddelenvergoedingensysteem (GVS) schrijven artsen meer generieke geneesmiddelen voor. Dit levert 0,1 mld euro op.
- De ChristenUnie bespaart 0,05 mld euro door het gebruik van herhaalrecepten bij langdurig medicijngebruik af te schaffen. Daarnaast wordt via het aanpassen van de normering bij persoonsgebonden budgetten (PGBs) bij mantelzorgers in de AWBZ 0,05 mld bespaard.

- Door het invoeren van een eigen bijdrage van 25 euro bij de spoedeisende hulp, wanneer er geen verwijzing is van de huisarts, worden de zorguitgaven zeer licht afgeremd. Tevens vindt er een minimale financieringsschuif plaats van de collectieve naar particuliere lasten.

Tabel G.1 Ombuigingen ChristenUnie, 2011 (mld euro, prijzen 2007)		
Naar beleidsmatig cluster		
Openbaar bestuur	1,2	
w.v. rijk		0,5
lokaal bestuur (gemeenten, provincies en waterschappen)		0,7
Veiligheid	0,1	
Infrastructuur	0,5	
Onderwijs	0,3	
Zorg	0,4	
w.v. maatstafconcurrentie ziekenhuizen en uurtarief specialisten		0,3
aanscherping van het geneesmiddelenvergoedingensysteem		0,1
Sociale zekerheid	2,4	
w.v. afschaffen wet kinderopvang		1,0
fraude sociale zekerheid		0,1
afromen gouden handdruk WW		0,1
afschaffen kindertoeslag		0,9
WIA beperken per huishouden		0,2
zorgtoeslag		0,1
Overig	1,9	
w.v. subsidies		0,9
rechtsbijstand		0,4
inning alimentatie via werkgever		0,1
hogere boetes		0,2
heffing buitenlandse vliegtuigen		0,3
Totaal ombuigingen gecorrigeerd	6,7	
Financieringsverschuivingen: eigen risico in de zorg	1,3	
Totaal ombuigingen ongecorrigeerd	8,0	

- De bijdrage aan ouders voor kinderopvang (1 mld euro) via de Wet kinderopvang vervalt in de plannen van de ChristenUnie (ten behoeve van het invoeren van een kindgebonden budget). Hetzelfde geldt voor de kindertoeslag (0,85 mld euro). De directe subsidiëring van formele kinderopvang komt niet volledig te vervallen. De kosten voor kinderopvang worden in beperkte mate fiscaal aftrekbaar (0,25 mld euro).
- Vergroting van de capaciteit voor fraudebestrijding en verhoging van boetes bij fraude levert een besparing van 0,1 mld euro.
- Gouden handdrukken: ontslagvergoedingen worden volledig in mindering gebracht op de WW-uitkering. Dit zal 0,1 mld euro besparen op de WW-uitkeringslasten.
- De Christenunie beperkt de mate waarin tweeverdieners toegang hebben tot de WIA door in te voeren dat zij samen maximaal voor 60 uur verzekerd zijn. Dit levert een besparing op van 0,15 mld euro.

- De uitgaven voor de zorgtoeslag worden beperkt met 0,15 mld euro door doorwerking van de (gedaalde) zorgkosten.
- De ChristenUnie wil 0,9 mld euro bezuinigen op subsidies. Het gaat om subsidies voor alle departementen, bijvoorbeeld 0,15 mld bij EZ (o.a. lucht- en ruimtevaart), 0,05 mld bij SZW (o.a. afschaffen van arbo-conventanten), 0,1 mld bij VROM (o.a. servicekosten van de huursubsidie), en 0,2 mld euro bij OCW (o.a. kunst en cultuur). Ook wordt op een aantal vlakken verplichtingen overgeheveld van het rijk naar betrokken partijen, en op deze wijze geld bespaard. Dit geldt bijvoorbeeld voor gelden voor de strategische aardolievoorraden (0,1 mld). Voor de jeugdhulpverlening wordt een hogere eigen bijdrage gevraagd aan ouders (0,05 mld euro). De rijksbijdrage voor rechtsbijstand wordt afgeschaft (0,4 mld euro).
- Er wordt voor 0,6 mld euro meer opbrengsten uit de niet-belastingmiddelen gegenereerd. Het betreft o.a. de inning van alimentatie, verhoging van boetes en een zogenoemde landing en take-off heffing op buitenlandse vliegtuigen.
- De Christen Unie vervangt de huidige no-claim door een verplicht eigen risico van 150 euro (exclusief huisarts). De zorgconsumptie blijft gelijk en er vindt een financieringsverschuiving plaats van 1,3 mld euro van de collectieve lasten naar de particuliere lasten.

G.2 Intensiveringen ChristenUnie

De ChristenUnie trekt 6,4 mld euro uit voor extra uitgaven. Hierbij is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. Tabel G.2 geeft een overzicht van deze intensiveringen.

- De ChristenUnie trekt binnen het cluster openbaar bestuur 0,05 mld euro uit voor intensivering van de jeugdzorg.
- De ChristenUnie trekt 0,3 mld euro uit de veiligheid te vergroten. Dit geld gaat deels naar meer agenten en deels naar het openbaar ministerie en de rechterlijke macht. Defensie krijgt 0,1 mld euro extra voor meer materieel en personeel.
- De ChristenUnie geeft extra geld uit voor vervoer over het water, ten behoeve van onderhoud van vaarwegen en het stimuleren van vervoer over water (0,05 mld euro).
- De ChristenUnie intensificeert op onderwijs voor 0,8 mld euro. Extra geld gaat naar meer leraren, bijscholing van leraren, gratis schoolboeken in het voortgezet onderwijs, en financiële prikkels in de vorm van premies voor scholen om schooluitval tegen gaan. Zie ook hoofdstuk 4.
- De ChristenUnie wil voor 0,05 mld euro meer handen aan het bed in de verpleeghuizen en wil 0,1 mld euro besteden aan uitgaven van gemeenten voor een ruimhartiger uitvoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning.
- De ChristenUnie wil voor 0,4 mld euro de norm voor de zorgtoeslag voor alleenstaanden verlagen van 3,5% naar 3% van het wettelijk minimumloon (WML). Daarnaast trekt de ChristenUnie 0,1 mld euro uit om chronisch zieken en gehandicapten te compenseren voor

eigen betalingen tengevolge van de invoering van een verplicht eigen risicovan 150 euro (zie ombuigingen).

- De kinderbijslag wordt verhoogd met 5%. Ook verandert de systematiek: het bedrag voor kinderen van 0-5 jaar wordt gelijk getrokken met het bedrag voor kinderen van 6-11 jaar (0,3 mld euro).
- De huurtoeslag wordt verhoogd (0,1 mld euro). Ook komt er een eenmalige toeslag voor mensen met een langdurig minimuminkomen (armoedetoeslag, 0,1 mld euro) .
- Er is 0,1 mld euro beschikbaar voor intensivering van begeleid werken en plaatsen sociale werkplaats. 10 000 participatiebanen worden gecreëerd (toezichthouders en onderwijsassistenten) waarvan de kosten 0,2 mld euro bedragen. De ChristenUnie stimuleert opleidingstrajecten 'overeenkomsten werk-opleiding' voor 0,1 mld euro. Bijstandgerechtigden wordt de mogelijkheid geboden een half jaar te werken in de publieke sector waarbij ze tegelijkertijd geschoold worden.
- De ChristenUnie wil een inkomensafhankelijk kindgebonden budget invoeren en trekt daarvoor 2,1 mld euro uit. De gelden van de Wet kinderopvang en de kindertoeslag gaan hierin op.
- Overige intensiveringen binnen het cluster sociale zekerheid betreffen intensiveren van fraudebestrijding en versoepeling schattingsbesluit WIA.

Tabel G.2 Intensiveringen ChristenUnie, 2011 (prijzen 2007, mld euro)

Naar beleidsmatig cluster	
Openbaar bestuur	0,1
Veiligheid	0,3
Defensie	0,1
Infrastructuur	0,1
Milieu	0,1
Onderwijs	0,8
Zorg	0,2
Sociale zekerheid	3,6
w.v. kinderbijslag	0,3
huurtoeslag en armoede toeslag	0,2
participatiebanen en begeleid werken	0,4
kindgebonden budget	2,1
zorgtoeslag	0,5
overig	0,2
Ontwikkelingssamenwerking	0,6
Overig	0,7
w.v. openbaar vervoer	0,4
subsidies	0,3
Totaal intensiveringen gecorrigeerd	6,4
Financieringsverschuivingen: netto-nettokoppeling	0,5
Totaal intensiveringen ongecorrigeerd	6,9

- De ChristenUnie voegt 0,55 mld euro toe aan het budget voor ontwikkelingssamenwerking.
- Het openbaar vervoer krijgt 0,4 mld euro extra. Dit dient deels voor uitbreiding van de OV-kaart naar 16 en 17-jarigen (verschuiving vanuit de WTOS), de exploitatie van de spoorwegen en ondersteuning van innovatieprojecten in stads- en streekvervoer.
- Voor versterking van de ecologische hoofdstructuur wordt 0,1 mld euro uitgetrokken.
- Voor de publieke omroep trekt de ChristenUnie een kleine 0,1 mld euro uit, net zoals voor boeren en vissers, ten behoeve van landschaps- en akkerrandenbeheer en duurzame visserij. Ook wordt 0,1 mld ingezet voor herinrichting en efficiëntere benutting van oude bedrijfsterreinen.
- De AOW-uitkeringslasten nemen 0,5 mld euro toe door de netto-nettokoppeling (financieringsverschuivingen).

G.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector

De in paragrafen G.1 en G.2 besproken ombuigingen en intensiveringen van de ChristenUnie leiden tot een stijging van de werkgelegenheid in de collectieve sector met 12 000 arbeidsjaren in 2011. Achter deze stijging gaat een heteroog beeld schuil. Door de intensiveringen van de ChristenUnie neemt de werkgelegenheid bij veiligheid (politie, justitie), defensie en onderwijs toe. Ook wordt werkgelegenheid gecreëerd door participatiebanen, meer plaatsen bij de sociale werkvoorziening en overeenkomsten werk-opleiding (allemaal deel van openbaar bestuur overig). Daartegenover daalt de werkgelegenheid bij rijk, gemeenten en provincies.

	Uitgangspositie	Voorzichtig scenario	Effect ChrU	Voorzichtig incl. ChrU	Voorzichtig incl. ChrU
	2007	2008-2011	2008-2011	2008-2011	2008-2011
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dvd arbeidsjaren				% groei per jaar
Openbaar bestuur	536	- 2	3	1	0,1
w.v. rijk ^a	71	0	- 5	- 5	- 1,7
lokaal bestuur	181	0	- 8	- 8	- 1,1
overig ^b	283	- 2	16	14	1,2
Veiligheid	114	4	4	8	1,6
Defensie	61	- 2	1	- 1	- 0,3
Onderwijs	348	3	8	11	0,8
Zorg	892	75	- 3	71	1,9
Collectieve sector	1951	78	12	90	1,1

^a Inclusief de werkgelegenheidseffecten van het cluster Infrastructuur (Rijkswaterstaat).

^b Inclusief de werkgelegenheidseffecten van het cluster Sociale Zekerheid.

G.4 Microlasten ChristenUnie

Tabel G.4 geeft een overzicht van de fiscale maatregelen uit het ChristenUnie-programma. Hieruit blijkt dat de ChristenUnie de microlasten met 0,1 mld euro verlicht. Dit is de resultante van een lastenverzwaring voor bedrijven van 0,1 mld euro en een lastenverlichting voor gezinnen van 0,2 mld euro.

Tabel G.4 Microlasten ChristenUnie, 2008-2011 (mld euro, prijzen 2007)	
Milieu	1,1
w.v. heffing op drankverpakkingen	0,5
landing- en take-off heffing	0,3
verhoging BPM	0,2
open-ruimteheffing	0,2
werkgeversheffing leaseauto	0,2
verlaagd tarief groene stroom	-0,2
Inkomen en arbeid	-3,0
w.v. verlaging ZVW-premies	-1,6
invoering verplicht eigen risico	1,2
diverse afdrachtverminderingen	-1,1
arbeidskorting	-1,0
spardagen	-0,6
onderhoudsaftrek eigen woning	-0,4
verlagen WW-premie	-0,2
verhoging ouderenkorting	-0,5
verlagen algemene heffingskorting	0,6
afschaffen levensloopregeling	0,2
tarief hypotheekrenteaftrek beperken tot 42%	0,1
Vermogen en winst	0,6
w.v. vermogensheffing woningbouwcorporaties	0,5
progressief schijventarief vermogensrendementsheffing	0,1
Overig	1,1
w.v. accijnsverhoging	0,6
reclameheffing	0,5
Totaal mutatie microlasten (MLO)	-0,1
w.v. bedrijven	0,1
gezinnen	-0,2
Financieringsverschuivingen: eigen risico in de zorg en brutering AOW	0,8
Beleids effect EMU-relevante lasten	-0,9

- De ChristenUnie voert een heffing op drankverpakkingen in. Taakstellend is hiermee 0,5 mld euro gemeoid.
- De ChristenUnie voert een landing- en take-off heffing in van 11 euro per arriverende of vertrekkende vliegtuigstoel. Na weglekeffect vanwege uitwijking naar buitenlandse luchthavens levert deze heffing 0,5 mld euro op. Hiervan drukt de helft op buitenlandse luchtvaartmaatschappijen. Dit is een niet-belastingmiddel en wordt als zodanig bij de

ombuigingen geboekt. De andere helft is een lastenverzwaring voor binnenlandse luchtvaartmaatschappijen.

- De ChristenUnie vergroot de differentiatie binnen de BPM naar milieuaspecten en verzwart hiermee de lasten met 0,2 mld euro.
- De ChristenUnie voert een open-ruimteheffing in. Structureel levert deze heffing 0,7 mld euro op. Vanwege het wetgevingstraject kan de heffing pas per 2009 worden ingevoerd en kent de heffing een ingroei-traject van tien jaar. De opbrengst in 2011 bedraagt daarmee 0,2 mld euro.
- De ChristenUnie voert een werkgeversheffing in voor de beschikbaarstelling door de werkgever van een leaseauto aan de werknemer. Taakstellend verzwart dit de lasten voor werkgevers met 0,2 mld euro.
- De ChristenUnie verlaagt het tarief energiebelasting voor groene stroom. Dit verlicht de lasten voor gezinnen en werkgevers ieder met 0,1 mld euro.
- Daarnaast neemt de ChristenUnie enkele, qua budgettair beslag kleinere maatregelen die per saldo vrijwel lastenneutraal zijn. Het gaat om een aftrekfaciliteit in de inkomstenbelasting voor investeringen in isolatie van woningen, en de invoering van belastingen voor de recreatieve (lucht)vaart.
- Tenslotte voert de ChristenUnie een kilometerheffing van 6 mld euro in per 2010. Dit wordt gecompenseerd door afschaffing van de motorrijtuigenbelasting en verlaging van de BPM zodat dit per saldo neutraal is voor de lasten van gezinnen en bedrijven. De invoering van de kilometerheffing gaat gepaard met een eenmalige intensivering van 2,5 mld euro als gevolg van de invoeringskosten.
- De ChristenUnie verlaagt de ZVW-premie met 1,6 mld euro, vooral ten gunste van gezinnen. Daar staat tegenover dat de ChristenUnie een verplicht eigen risico van 150 euro invoert. Dit is een lastenverzwarende financieringsverschuiving van ruim 1,2 mld euro. Per saldo verlichten de zorgmaatregelen van de ChristenUnie de lasten met 0,3 mld euro.
- De ChristenUnie verlaagt de werkgeverslasten op arbeid met 1,1 mld euro door afdrachtverminderingen te introduceren of te verhogen voor werkgevers die langdurig werklozen in dienst nemen, voor werkgevers die herintreders in dienst nemen, voor werkgevers die oudere werknemers in dienst hebben, voor werkgevers die gehandicapten in dienst hebben, voor werkgevers die bijdragen in de kosten van kinderopvang van werknemers (herinvoering WVA) en voor werkgevers die investeren in speur- en ontwikkelingswerk.
- De ChristenUnie verhoogt de arbeidskorting en voert daarnaast een inkomensafhankelijke arbeidskorting ('earned income tax credit' of EITC) in. Dit verlicht de lasten voor werknemers met 1 mld euro.
- De ChristenUnie voert de spaardag in. Deelnemende werknemers mogen maximaal tien vakantiedagen per jaar werken tegen een gehalveerd loonbelastingtarief. Het zo verdiende loon wordt verder als spaarloon behandeld. Dit verlicht de lasten op arbeid voor werknemers naar schatting met 0,6 mld euro.

- De ChristenUnie voert een onderhoudskostenaf trek in de inkomstenbelasting in. Hiermee mogen eigen-woningbezitters eens in de vijf jaar een bedrag van 1 500 euro aftrekken voor de met het onderhoud van de eigen woning gemoeide gemaakte arbeidskosten. Dit verlicht de lasten voor woningbezitters met 0,4 mld euro.
- De ChristenUnie verlaagt het werkgeversdeel van de WW-premies en verlicht zo de lasten voor werkgevers met 0,2 mld euro. Dit hangt samen met een verminderd gebruik van formele kinderopvang waardoor de opslag op de WGF-premie voor de werkgeversbijdrage in de kosten van de kinderopvang omlaag kan.
- De ChristenUnie begint in 2008 met de geleidelijke fiscalisering van de AOW. Hiertoe verhoogt de ChristenUnie de belastingtarieven eerste en tweede schijf met ingang van 2008 elk jaar met 0,75%-punt onder gelijktijdige verlaging van de AOW-premie met hetzelfde percentage. In 2031 is zo de AOW-premie afgebouwd tot nihil. Structureel betekent dit een lastenverzwaring van 8,6 mld euro. Door de gefaseerde invoering is de lastenverzwaring in 2011 beperkt tot 1 mld euro. Hier staat een verhoging van de bruto AOW-uitkering met ongeveer de helft van de lastenverzwaring tegenover. De inkomenseffecten worden tot een inkomen van 18 000 euro boven de AOW gecompenseerd via geleidelijke invoering van een inkomensafhankelijke heffingskorting. In 2011 loopt deze op van 0 bij een inkomen boven de AOW van 0 tot 540 euro (3% van 18 000 euro) bij een inkomen van 18 000 euro boven de AOW. In 2031 loopt deze korting op tot 3 222 euro (17,9% van 18 000 euro). Daarnaast wordt de ouderenkorting met 42 euro verhoogd. De lastenverlichting bedraagt in 2011 0,5 mld euro.
- De ChristenUnie schaft de levensloopregeling af. Dit verzwaart de lasten voor werknemers met 0,2 mld euro.
- De ChristenUnie verlaagt de algemene heffingskorting en verzwaart zo de lasten met 0,5 mld euro.
- De ChristenUnie begrenst het tarief waartegen hypotheekrente mag worden afgetrokken tot 42%. Hierbij worden bestaande gevallen ontzien zodat de structurele lastenverzwaring (0,3 mld euro) die hiermee gepaard gaat pas in 2033 wordt bereikt. De lastenverzwaring in 2011 blijft beperkt tot 0,1 mld euro.
- De ChristenUnie voert een vermogensheffing in op vermogen van woningbouwcorporaties waardoor de lasten voor woningbouwcorporaties met 0,5 miljard euro toenemen.
- De ChristenUnie voert een progressief schijventarief in bij de vermogensrendementsheffing. Dit verzwaart de lasten met 0,1 mld euro.
- De ChristenUnie verhoogt de accijnzen voor frisdrank, tabak en alcohol. Dit verzwaart de lasten in totaal met 0,6 mld euro.
- De ChristenUnie voert reclameheffingen in waarmee de lasten voor omroepen met 0,5 mld euro worden verzwaard.

- De lastenverzwaring van de ChristenUnie omvat voor 0,8 mld euro aan niet-EMU-relevante financieringsverschuivingen. Dit betreft de invoering van een verplicht eigen risico (1,3 mld euro) en stijging van de kosten van de AOW door de netto-nettokoppeling (-0,5 mld euro). De lastenmaatregelen van de ChristenUnie verslechteren daarmee op het EMU-saldo met 0,9 mld euro.

Bijlage H: Het SGP-programma

Deze bijlage geeft een gedetailleerd overzicht van de door de SGP voorgestelde maatregelen en hun effecten op de overheidsfinanciën, de microlastendruk en de werkgelegenheid in de collectieve sector. De bedragen in deze bijlage zijn ex-ante en betreffen allemaal afwijkingen ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (zie hoofdstuk 2). De bedragen hebben betrekking op 2011 en luiden allemaal in prijzen 2007; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven.

H.1 Ombuigingen SGP

De SGP buigt 3,5 mld euro om op de collectieve uitgaven; hierbij is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. Tabel H.1 geeft een overzicht.

Tabel H.1 Ombuigingen SGP, 2011 (prijzen 2007, mld euro)		
Naar beleidsmatig cluster		
Openbaar bestuur	0,9	
w.v. rijk		0,5
lokaal bestuur (gemeenten, provincies en waterschappen)		0,4
Infrastructuur	0,3	
Milieu	0,1	
Onderwijs	0,1	
Zorg	0,3	
Sociale zekerheid	1,3	
w.v. afschaffen Wet kinderopvang		1,0
partnertoets WIA		0,2
Overig	0,6	
w.v. heffing vliegverkeer, buitenlands deel		0,3
subsidies voor cultuur en topsport		0,3
Totaal ombuigingen gecorrigeerd	3,5	
Financieringsverschuivingen: omzetting no-claim in verplicht eigen risico	1,2	
Totaal ombuigingen ongecorrigeerd	4,7	

- De SGP wil door efficiencykortingen 0,5 mld euro bezuinigen op de bestuur- en apparaatkosten van het rijk. Dit wordt vormgegeven door volumekortingen op alle niet-uitvoerende overheidsdiensten binnen het cluster openbaar bestuur, dus exclusief het onderwijs. Daarnaast wordt de inhuur van externen verminderd.
- Het effect van de ombuigingen en intensiveringen op de werkgelegenheid in de collectieve sector wordt nader toegelicht in paragraaf H.3. Het CPB gaat ervan uit dat de ombuigingen niet alleen leiden tot efficiencywinst, maar ook tot minder dienstverlening, bijvoorbeeld door het afstoten van taken (zie bijlage J.2).
- Door het invoeren van diftar (afval betalen naar hoeveelheid) wordt het GF/PF gekort met 0,4 mld euro.

- Het schrappen van de Zuiderzeelijn gaat gepaard met een besparing van 0,3 mld euro.
- Daarnaast wordt de grondverwerving ten behoeve van robuuste verbindingen voor de ecologische hoofdstructuur geschrapt. Dit levert een kleine 0,1 mld euro op.
- Doordat schoolboeken gratis worden in het SGP-programma in het voortgezet onderwijs, kan het deel van de WTOS dat bestemd was voor inkomenssteun voor de aanschaf van schoolboeken komen te vervallen. Deze ombuiging is een kleine 0,1 mld euro.
- De SGP vervangt de huidige no-claim door een verplicht eigen risico van 150 euro (exclusief huisarts). De zorgconsumptie blijft gelijk en er vindt een financieringsverschuiving plaats van ruim 1,2 mld euro van de collectieve lasten naar de particuliere lasten.
- De invoering van maatstafconcurrentie bij ziekenhuizen en een lager uurtarief voor specialisten brengt 0,3 mld euro op.
- De SGP introduceert een partnertoets in de WIA: men komt niet meer in aanmerking voor een uitkering op grond van de WIA als de partner een inkomen heeft van meer dan 1,5 maal modaal. Dit levert een besparing van 0,2 mld euro op.
- De SGP schaft de subsidie voor kinderopvang en buitenschoolse opvang via de Wet kinderopvang af. Dit levert een budgettaire besparing op van 1,0 mld euro voor de overheid. Dit budget wordt aangewend voor het kindgebonden budget (zie intensiveringen).
- De opbrengst uit de vliegheffing (zie lasten voor precieze vormgeving) komt deels ten laste van buitenlandse luchtvaartmaatschappijen en wordt als ombuiging (niet-belastingmiddel) geboekt. Dit betreft 0,3 mld euro.
- Het terugbrengen van subsidies aan topsport en cultuur levert 0,3 mld euro op.

H.2 Intensiveringen SGP

De SGP trekt 5,9 mld euro uit voor extra uitgaven. Er treden geen financieringsverschuivingen op. Tabel H.2 somt de belangrijkste intensiveringen van de SGP op met hun directe effect op de overheidsfinanciën naar beleidsmatig cluster.

- Het budget voor jeugdzorg en integratie, die beide onder het cluster openbaar bestuur vallen, wordt met 0,2 mld euro verhoogd door de SGP.
- De SGP intensiveert 0,5 mld euro in veiligheid. Hiermee wordt het aantal agenten en de cellencapaciteit uitgebreid, de terrorismebestrijding versterkt en programma's voor re-integratie van ex-gedetineerden en ex-prostituees opgezet. Daarnaast worden meer middelen voor de rechterlijke macht beschikbaar gesteld.
- Defensie krijgt 0,3 mld euro extra van de SGP, voornamelijk voor de aankoop van strategisch inzetbaar materieel.
- De SGP besteedt 0,1 mld euro om knelpunten in het wegennet weg te nemen. Verder wordt 0,1 mld euro ingezet voor het vaarwegennet en 0,1 mld euro voor de kustverdediging.
- Aan verduurzaming van de landbouw wordt 0,1 mld euro extra besteed door de SGP.

Tabel H.2 Intensiveringen SGP, 2011 (prijzen 2007, mld euro)		
Naar beleidsmatig cluster		
Openbaar bestuur	0,2	
Veiligheid	0,5	
Defensie	0,3	
Infrastructuur	0,3	
Milieu	0,1	
Onderwijs	0,8	
Zorg	0,6	
Sociale zekerheid	2,5	
w.v. kindgebonden budget		1,9
kinderbijslag		0,5
uitkering alleenstaande ouders en langdurig uitkeringsgerechtigden		0,2
Ontwikkelingssamenwerking	0,5	
Overig	0,3	
w.v. diverse natuur- en energiesubsidies		0,2
openbaar vervoer en stimulering fietsgebruik		0,1
Totaal intensiveringen	5,9	

- Op onderwijs intensificeert de SGP 0,8 mld euro. Hiervan wordt een kleine 0,3 mld euro besteed aan verbetering van de arbeidsvoorwaarden voor onderwijspersoneel. Andere maatregelen zijn gratis schoolboeken in het voortgezet onderwijs, extra geld voor kwaliteitsverbetering van het onderwijs en wetenschappelijk onderzoek en het stimuleren van samenwerking tussen universiteiten en het bedrijfsleven.
- De SGP intensificeert voor 0,6 mld euro in de zorg. Het grootste gedeelte van dit geld gaat naar een algehele kwaliteitsverbetering in de zorg. Daarnaast komt er een kwaliteitsimpuls bij de huisartsen en de ambulancezorg, meer hulpverlening bij ongewenst zwangere vrouwen, meer mogelijkheden voor palliatieve zorg, meer geld naar jeugdzorg, en reserveert de SGP in de ZVW een bedrag voor extra inkomenssteun voor mensen met een laag inkomen of uitkering.
- De SGP schaft de subsidie voor kinderopvang en buitenschoolse opvang via de Wet kinderopvang af (zie ombuigingen) en zet dit tezamen met het budget dat beschikbaar is gekomen door afschaffing van de combinatiekorting (zie lasten) om in een kindgebonden budget. Dit heeft een budgettair beslag van 1,9 mld euro.
- De kinderbijslag wordt verhoogd, met name voor gezinnen met oudere kinderen. De verhoging kost circa 0,5 mld euro.
- De uitkering van alleenstaande ouders met kinderen jonger dan 5 jaar wordt verhoogd. Tevens wordt de sollicitatieplicht voor deze groep afgeschaft. Dit leidt tot een intensivering van 0,1 mld euro. Verder krijgen langdurig uitkeringsgerechtigden jaarlijks een extra uitkering, wat een budgettair beslag heeft van 0,1 mld euro.
- De SGP intensificeert 0,4 mld euro in ontwikkelingssamenwerking.
- De natuur- en energiesubsidies worden met 0,1 mld euro geïntensiveerd door de SGP.
- Daarnaast geeft de SGP 0,1 mld euro uit aan de verbetering van het openbaar vervoer en het stimuleren van het fietsgebruik.

H.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector

De in paragrafen H.1 en H.2 besproken ombuigingen en intensiveringen van de SGP leiden tot een stijging van de werkgelegenheid in de collectieve sector met 7 000 arbeidsjaren in 2011. Achter deze stijging gaat een heterogeen beeld schuil. Door de intensiveringen van de SGP neemt de werkgelegenheid bij politie, justitie, defensie, onderwijs en zorg toe. Daartegenover daalt de werkgelegenheid bij het rijk, gemeenten en provincies.

Tabel H.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, 2008-2011					
	Uitgangspositie	Voorzichtig scenario	Effect SGP	Voorzichtig incl. SGP	Voorzichtig incl. SGP
	2007	2008-2011	2008-2011	2008-2011	2008-2011
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dzd arbeidsjaren				% groei per jaar
Openbaar bestuur	536	-2	-9	-11	-0,5
w.v. rijk ^a	71	0	-5	-5	-2,0
lokaal bestuur	181	0	-5	-5	-0,7
overig ^b	283	-2	1	0	0,0
Veiligheid	114	4	6	10	2,1
Defensie	61	-2	3	2	0,6
Onderwijs	348	3	4	7	0,5
Zorg	892	75	2	77	2,1
Collectieve sector	1951	78	7	85	1,1

^a Inclusief de werkgelegenheidseffecten van het cluster Infrastructuur (Rijkswaterstaat).
^b Inclusief de werkgelegenheidseffecten van het cluster Sociale Zekerheid

H.4 Microlasten SGP

Tabel H.4 geeft een overzicht van de fiscale maatregelen uit het SGP-programma. Hieruit blijkt dat de SGP de lasten met 1,1 mld euro verzwaart, waarvan 0,8 mld euro voor bedrijven en 0,3 mld euro voor gezinnen.

- De SGP voert een landing- en take-off heffing in van 11 euro per arriverende of vertrekkende vliegtuigstoel. Na wegleffect vanwege uitwijking naar buitenlandse luchthavens levert deze heffing 0,5 mld euro op. Hiervan drukt de helft op buitenlandse luchtvaartmaatschappijen. Dit is een niet-belastingmiddel en wordt als zodanig bij de ombuigingen geboekt. De andere helft is een lastenverzwaring voor binnenlandse luchtvaartmaatschappijen.

Tabel H.4 Microlasten SGP, 2008-2011 (mld euro, prijzen 2007)		
Milieu	0,2	
w.v. landing- en take-off heffing		0,3
w.v. accijnsvrijstelling biodiesel en puur plantaardige olie		- 0,1
Inkomen en arbeid	0,0	
w.v. verlaging ZVW-premies		- 1,3
invoering verplicht eigen risico		1,2
verhoging heffingskorting		- 0,9
invoering toetrederskorting		- 0,4
verhoging arbeidskorting		- 0,2
afschaffen combinatiekorting		1,1
verlaging ouderentariaf in IB		0,3
beperking hypotheekrenteaftrek		0,2
Vermogen en winst	0,6	
w.v. rendementsheffing woningbouwcorporaties		0,6
Overig	0,2	
w.v. verhoging accijns en kansspelbelasting		0,4
verlaging overdrachtsbelasting voor starters woningmarkt		- 0,2
Totaal mutatie microlasten (MLO)	1,1	
w.v. bedrijven		0,8
gezinnen		0,3
Financieringsverschuivingen: omzetting no-claim in verplicht eigen risico	1,2	
Beleids effect EMU-relevante lasten	- 0,2	

- De SGP stelt het gebruik van biodiesel en puur plantaardige olie als motorbrandstof vrij van accijnzen. Dit verlicht de lasten met een kleine 0,1 mld euro.
- De SGP voert een congestieheffing in. Dit is een kilometerheffing voor knelpunten en levert 0,7 mld euro op. Dit wordt volledig gecompenseerd door verlaging van de BPM.
- De SGP verlaagt de ZVW-premie met bijna 1,3 mld euro, geheel ten gunste van gezinnen. Daar staat tegenover dat de SGP een verplicht eigen risico van 150 euro invoert. Dit is een lastenverzwarende financieringsverschuiving van ruim 1,2 mld euro. Per saldo verlichten de zorgmaatregelen van de SGP de lasten vrijwel niet.
- De SGP verhoogt de algemene heffingskorting met 75 euro. Dit verlicht de lasten voor gezinnen met 0,9 mld euro.
- De SGP voert een toetrederskorting in. Dit verlicht de lasten van starters op de arbeidsmarkt met 0,4 mld euro.
- De SGP verhoogt de arbeidskorting voor lage inkomens. Dit verlicht de lasten voor deze doelgroep met 0,2 mld euro.
- De SGP schaft de combinatiekortingen af. Dit verzwart de lasten voor werknemers met kinderen met 1,1 mld euro.
- De SGP start in 2011 met het afschaffen van het verlaagd ouderentariaf in de IB, waarna dit in 20 jaar langzaam wordt opgebouwd. Structureel verzwart dit de lasten met 4,2 mld euro, maar

door de geleidelijke invoering is de lastenverzwaring in 2011 beperkt tot een kleine 0,3 mld euro.

- De SGP verzwart de lasten voor eigen woningbezitters met een kleine 0,2 mld euro door de hypotheekrenteaftrek te beperken.
- De SGP voert een vermogensheffing in op het vermogen van woningbouwcorporaties, die naar verwachting 1,0 mld euro op zal brengen. Tegelijkertijd annuleert men de betaalbaarheidsheffing, die 0,4 mld euro zou hebben opgebracht. Per saldo resulteert een lastenverzwaring van 0,6 mld euro voor woningbouwcorporaties.
- De SGP verhoogt de accijnzen op alcohol en tabak en de kansspelbelasting. Samen verzwaren zij de lasten met 0,4 mld euro.
- De SGP trekt een kleine 0,2 mld euro uit voor de verlaging van de overdrachtsbelasting voor starters op de woningmarkt.
- De lastenverzwaring van de SGP omvat voor 1,2 mld euro aan niet-EMU-relevante lastenmaatregelen. Dit betreft de invoering van een verplicht eigen risico bij de zorgverzekering. De lastenmaatregelen van de SGP verslechteren daarmee het EMU-saldo met 0,2 mld euro.

Bijlage J: Informatie over enkele specifieke onderwerpen

J.1 Zorgmaatregelen

De zorg verkeert op het ogenblik in een overgangsfase tussen aanbodregulering en gereguleerde concurrentie. Aan de verzekeraarskant werkt de nieuwe regulering grotendeels al, zij het dat verzekeraars in 2006 en 2007 weinig risico lopen over de zorguitgaven. Hierdoor zijn de baten van meer concurrentie ook nog niet echt te verwachten. Aan de aanbiederskant spelen de instrumenten van aanbodregulering nog een grote rol. Dit geldt zowel voor ziekenhuizen (functiegerichte budgettering voor 90% van de omzet, bouwregime, nog geen integrale DBC's), als voor grootschalige intramurale AWBZ-instellingen (100% gebudgetteerd, bouwregime, nog geen systeem van zorgzwaartebekostiging, contracteerplicht). De meeste politieke partijen waarvan de plannen zijn geanalyseerd, zijn voor gereguleerde concurrentie. Zij verschillen echter aanzienlijk in het tempo waarin men de eindsituatie wil bereiken waarin zoveel mogelijk gedereguleerd is,⁵² en in de concreetheid van hun maatregelen. VVD, PvdA, D66, GL, de Christenunie en de SGP willen de marktwerking in beperkte mate intensiveren, vooral door de prijzen van ziekenhuis-producten onder voorwaarden te liberaliseren.⁵³ Het CDA wil de komende kabinetsperiode de marktwerking veel ingrijpender bevorderen, door niet alleen de prijzen in ziekenhuizen te liberaliseren, maar vrijwel alle regelgeving rond zorgaanbieders veel meer op marktwerking te richten. De SP wil juist de andere kant uit: deze partij wil het stelsel van gereguleerde concurrentie het liefst vervangen door een stelsel met regionale ziekenfondsen dat niet op concurrentie tussen verzekeraars en zorgaanbieders is gericht. Als stap in deze richting wil de SP de DBC's afschaffen.

VVD, PvdA, D66, GL, Christenunie en SGP

Veel partijen willen langzaam dereguleren en onderweg naar het eindmodel juist nog gebruik maken van regulering. Deze partijen bereiken in 2011 nog lang niet de situatie van volledig werkende gereguleerde concurrentie. Op het punt van marktwerking nemen zij voornamelijk maatregelen rond de bekostiging van ziekenhuizen, waarbij bovendien de prijzen niet volledig worden geliberaliseerd. Ziekenhuisbekostiging is weliswaar een belangrijk punt, maar toch slechts een klein deel van de totale weg naar volledige gereguleerde concurrentie. Over allerlei andere aspecten van deze weg stellen de meeste partijen geen concrete maatregelen voor.⁵⁴

Verskillende partijen willen in de ziekenhuizen een systeem van maatstafconcurrentie invoeren zoals geschetst in de brief van de minister van VWS aan de Tweede Kamer "Ruimte voor betere

⁵² Bij gereguleerde concurrentie zal, zoals het woord zegt, nooit volledig worden gedereguleerd. In de plannen van de politieke partijen staan niet ter discussie de acceptatieplicht, de verzekeringsplicht, het verbod op premiedifferentiatie en het vereveningssysteem voor verzekeraars.

⁵³ Bij D66 gaan de voorgestelde maatregelen verder dan alleen de financiering van ziekenhuizen.

⁵⁴ D66 wil o.a. meer doelmatigheidsprikkels aan zorgkantoren geven.

zorg”, in plaats van DBC’s met vrije prijsvorming (zoals het CDA wil). Per zorgaanbieder geldt voor de gemiddelde prijs per DBC een maximum (voor 70% van de DBC’s). De voor een ziekenhuis geldende maximumprijs wordt berekend op basis van het voor dit ziekenhuis geldende pakket aan DBC's en de gemiddelde prijzen die op landelijk niveau voor elk van de DBC's worden betaald (of de kosten die gemiddeld landelijk worden gemaakt). Een ziekenhuis dat veel marktmacht heeft, kan dan geen prijs boven het gemiddelde eisen. Dit systeem kan tot lagere prijzen leiden dan het huidige systeem van budgettering. Van dit systeem kan ook een grotere volumeprikkel uitgaan dan van het huidige systeem.⁵⁵ Omdat de omvang van het effect op het volume onduidelijk is, hebben we dit niet meegenomen in de analyse. Veel politieke partijen willen het uurtarief voor medisch specialisten verlagen in overeenstemming met het meerderheidsadvies van de Commissie Onderbouwing Normatief Uurtarief Medisch Specialist. Naar verwachting zullen de prijzen de komende jaren minder stijgen dan in het basispad met dit systeem van maatstafconcurrentie en de maatregelen voor de specialistentarieven.⁵⁶

Verder wil een aantal partijen het geneesmiddelenvergoedingssysteem (GVS) aanscherpen, zodanig dat meer generieke middelen gebruikt zullen worden, ook waar het om verschillende stoffen gaat met een vergelijkbare werking (bijvoorbeeld bij cholesterolverlagers en maagzuurremmers). Naar verwachting zal dit een ombuiging opleveren.

Verschillende partijen willen de no-claim regeling afschaffen. Het gedragseffect hiervan is een verhoging van de collectieve zorguitgaven. Afgezien van dit effect verandert er niets in lasten of collectieve uitgaven. Het invoeren van een verplicht eigen risico van 150 euro (exclusief huisarts) heeft een ongeveer even groot gedragseffect als het afschaffen van de no-claim. De collectieve uitgaven dalen bij invoering van een eigen risico, ook los van een gedragseffect, omdat de uitgaven die binnen het eigen risico vallen als particuliere uitgaven worden geboekt.

Enkele partijen willen scheiden van wonen en zorg in de AWBZ doorvoeren. De gebruikers van de AWBZ gaan zelf betalen voor wonen. Hierdoor nemen hun kosten toe, maar daar staat tegenover dat de hoge intramurale eigen bijdrage uit de AWBZ vervalt, en dat ze een beroep kunnen doen op huurtoeslag. Per saldo is de achteruitgang voor de intramurale AWBZ-gebruikers bij het scheiden van wonen en zorg relatief bescheiden. Bij de analyse van het scheiden van wonen en zorg is geen rekening gehouden met gedragseffecten, omdat deze nog te onzeker zijn en bovendien zowel tot lagere als tot hogere uitgaven kunnen leiden.

⁵⁵ Dit is omdat in het nieuwe systeem met integrale tarieven wordt gewerkt.

⁵⁶ Zie voor het basispad CPB document 121, Een scenario voor de zorguitgaven 2008-2011.

CDA

Het CDA wil zo snel mogelijk de eindsituatie van gereguleerde concurrentie bereiken. Het stelt hiertoe een groot aantal concrete en ingrijpende maatregelen voor, te nemen binnen de volgende kabinetsperiode. Het Budgettair Kader Zorg wordt afgeschaft. Het volledige bouwregime verdwijnt⁵⁷, de instellingsbudgetten worden ingetrokken, instellingen gaan risico lopen over de kapitaallasten, het B-segment in ziekenhuizen wordt stapsgewijs vergroot tot 80%, en er komen tarieven voor alle geleverde zorg in de AWBZ. De verzekeraars worden in 5 jaar volledig risicodragend voor alle zorguitgaven, inclusief de vaste kosten van ziekenhuizen.⁵⁸ Wonen, zorg en diensten voor AWBZ-gebruikers worden financieel gescheiden, waardoor de AWBZ in 2011 alleen nog het zorgdeel verzekert. Instellingen kunnen kiezen voor een for-profit status of de nieuwe rechtsvorm maatschappelijk onderneming. De zorgkantoren worden opgeheven en concurrerende zorgverzekeraars voeren de AWBZ uit op basis van een onafhankelijke indicatie van het CIZ waar een bepaald bedrag bij hoort. De verzekeraars concurreren daarbij niet op premie.

Deze maatregelen zijn er op gericht om zowel aanbieders als verzekeraars en patiënten veel meer financiële prikkels en vrijheid van handelen te geven. Dit geheel van ingrijpende wijzigingen in de zorg zal grote gevolgen hebben voor de financiering van de zorg en ook voor het gedrag van de betrokken partijen. Het CPB gaat er van uit dat in de zorg nog aanzienlijke doelmatigheidswinst is te behalen, vooral in de curatieve zorg. Dit pakket aan maatregelen verbetert de prikkels aanzienlijk om ook inderdaad die winst te behalen, en is daarmee veelbelovend. Aan de andere kant brengen ingrijpende wijzigingen ook aanzienlijke risico's en overgangskosten met zich mee, en zal het tijd kosten om al deze maatregelen in te voeren. Als niet aan een aantal randvoorwaarden is voldaan, kunnen ongewenste effecten optreden.⁵⁹ Zo moet er goede informatie over de kwaliteit van zorg beschikbaar zijn, zorgverzekeraars moeten met elkaar concurreren op prijs en kwaliteit van de ingekochte zorg en het DBC-systeem moet goed werken. Bij deze radicale deregulering kunnen instellingen failliet gaan of zich gedwongen voelen om te fuseren. In hoog tempo aantasten van veilige posities van aanbieders zal waarschijnlijk tot verzet leiden. Al met al ziet het CPB dit pakket van maatregelen als veelbelovend maar risicovol. Dit leidt er toe dat wel doelmatigheidswinst wordt ingeboekt, maar vooral op de wat langere termijn⁶⁰ en dat niet de waarschijnlijk maximaal haalbare doelmatigheidswinst wordt ingeboekt.

Het CDA wil naast het wonen ook diensten loskoppelen van de AWBZ. Mensen in instellingen gaan dan niet alleen zelf betalen voor wonen, maar ook voor maaltijden, schoonmaken, het doen van de was etc. Vervolgens kunnen deze mensen volgens het plan van het CDA een

⁵⁷ Instellingen hoeven dan geen vergunning meer aan te vragen voor bouw, maar ze hebben in de plannen van het CDA ook geen garantie dat hun vaste kosten zijn gedekt als de omzet tegenvalt.

⁵⁸ Nu lopen verzekeraars geen risico over de vaste kosten van ziekenhuizen, omdat deze gebudgetteerd zijn en lagere vaste kosten dus niet tot lagere kosten voor de verzekeraar kunnen leiden.

⁵⁹ Zie CPB document 28, Zorg voor concurrentie, en CPB document 122, Handle with care!

⁶⁰ Het volledige effect wordt pas bereikt in 2018.

beroep doen op de WMO. Het macrobudget van de WMO wordt opgehoogd met het bedrag dat wordt bespaard op de AWBZ-uitgaven minus de toename van de huurtoeslag. Het is nadrukkelijk niet de bedoeling van het CDA dat de groep AWBZ-gebruikers er op achteruit gaat. Bij de analyse van het scheiden van wonen, zorg en diensten is geen rekening gehouden met gedragseffecten, omdat deze nog te onzeker zijn en bovendien zowel tot lagere als tot hogere uitgaven kunnen leiden.

J.2 Ombuigingen op het overheidsapparaat

Vrijwel alle politieke partijen willen de komende kabinetsperiode aanzienlijke ombuigingen realiseren op het overheidsapparaat. Dit betreft onder meer maatregelen gericht op vermindering van de bureaucratie, efficiencyverbeteringen, overheadreductie, minder inhuur externen en volumetaakstellingen. Ook worden voorstellen gedaan om de interne organisatie van overheidsdiensten te verbeteren. Al deze maatregelen richten zich op dezelfde budgetten voor personele en materiële apparaatsuitgaven.

Bij veel overheidsdiensten is ongetwijfeld efficiencywinst te boeken. In de Economische Verkenning 2008-2011 is het CPB daarom ook uitgegaan van een beperkte productiviteitsstijging in de collectieve sector.⁶¹ Extra efficiencywinst is echter moeilijk af te dwingen. De diverse overheidsdiensten verrichten verschillende taken binnen verschillende omgevingen. Het is niet aannemelijk dat door een aanwijzing vanuit 'Den Haag' overheidsdiensten opeens efficiënter gaan werken. Hiervoor zijn goede extra prikkels nodig voor management en medewerkers.⁶² Het CPB gaat er van uit dat het simpelweg korten op het budget hiervoor niet volstaat. Zonder efficiencywinst komt een korting op het budget neer op het verminderen van de dienstverlening. Daarbij is het zonder nadere besluitvorming overigens veelal onduidelijk welke taken moeten worden afgestoten.

Het CPB heeft niet het hele bedrag van deze ombuigingen in de volgende kabinetsperiode gehonoreerd. Omvangrijke ombuigingen op het overheidsapparaat zullen niet alleen kunnen worden opgevangen uit natuurlijk verloop in verband met de uiteenlopende kwalificaties voor verschillende functies. Er zijn kosten verbonden aan het herplaatsen of opleiden van personeel, verdere automatisering van taken, wachtgeldregelingen, etc. Bovendien wordt door de voorgestelde ombuigingen de instroom van jong personeel, dat in het algemeen minder verdient dan het gemiddelde in de sector, beperkt. Hierdoor ontstaat een opwaarts effect op het gemiddelde brutoloon, bovenop het effect van de contractloonsstijging. Het CPB is daarom bij ombuigingen op het overheidsapparaat uitgegaan van een besparingsverlies van 25% op het eerste jaarseffect, aflopend tot 0% in 5 gelijke stappen in de jaren daarna. Bij een gelijkmatige oploop van de ombuigingen resulteert dan een besparingsverlies van 17½% in 2011 en circa 0%

⁶¹ Over productiviteitsstijging in de collectieve sector zie bijvoorbeeld CPB Document 72, Vier toekomstscenario's voor overheid en zorg, de kaders op pagina 18, 23 en 27.

⁶² Zie bijvoorbeeld CPB Document 45, Centrale doelen, decentrale uitvoering; over de do's en don'ts van prestatieprikkels voor semi-publieke instellingen.

in 2015. Dit betekent dat het CPB bij de analyse van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën de ombuigingen op het overheidsapparaat wel volledig meeneemt.

J.3 Kinderopvang

Enkele partijen (PvdA, VVD en GroenLinks) stellen voor om de formele kinderopvang gratis te maken voor werkende ouders; andere partijen (ChristenUnie en SGP) willen de subsidiëring hiervan juist beperken. Bij invoering van gratis kinderopvang nemen de kosten voor de overheid om te beginnen toe met de bijdragen voor ouders in 2011 bij ongewijzigd beleid, die worden geraamd op 0,35 mld euro (in prijzen 2007). Daarnaast nemen de kosten voor de overheid toe, omdat de vraag naar kinderopvang stijgt als de prijs voor werkende ouders naar nul daalt. Ten slotte nemen de kosten van de overheid nog verder toe, als de bestaande bijdrage van werkgevers niet meestijgt met de kosten of zelfs wordt afgeschaft.

In welke mate neemt de vraag naar kinderopvang toe wanneer deze gratis wordt voor werkenden? De in de literatuur⁶³ gevonden prijselasticiteiten bieden om meerdere redenen slechts beperkt houvast. Ten eerste lopen de geschatte elasticiteiten sterk uiteen. Ten tweede zijn de elasticiteiten soms geschat in een situatie waarin het aanbod was gerantsoeneerd. Ten derde is onzeker of de elasticiteiten constant zijn bij prijsmutaties die buiten het gebied van de waarnemingen vallen. Dit geldt in het bijzonder voor de situatie dat opvang gratis wordt voor ouders. Het is bijvoorbeeld aannemelijk dat gratis opvang leidt tot gebruik van opvang om andere redenen dan arbeidsparticipatie en een verminderde doelmatigheid bij de opvang (bijvoorbeeld omdat ouders hun kinderen dan minder vaak naar de opvang brengen dan waarvoor ze zijn aangemeld).

Het CPB gaat ervan uit dat de totale kosten van kinderopvang sterk toe zullen nemen als kinderopvang voor ouders gratis wordt. Bij gratis kinderopvang voor werkenden stijgen de totale kosten met ruwweg 50%. De aanzuigende werking van gratis kinderopvang is naar verwachting mede zo hoog omdat er nog een groot potentieel is. Nu gaat slechts zo'n 13% van de kinderen van 12 jaar en jonger naar kinderdagverblijf dan wel buitenschoolse opvang, voor een paar dagen (kinderopvang) dan wel dagdelen (buitenschoolse opvang) per week. De invoering van gratis kinderopvang leidt naar verwachting tot een substantiële verschuiving van betaalde en onbetaalde informele kinderopvang naar formele kinderopvang. Op basis van de ontwikkeling in het verleden verwacht het CPB dat driekwart van de uitbreiding in de periode tot 2011 wordt gerealiseerd, het duurt enige tijd voordat het aanbod zich heeft aangepast aan de hogere vraag.

Een intensivering van kinderopvangsubsidies betekent een koopkrachtverbetering voor werkende gezinnen. De hogere kinderopvangsubsidie verhoogt de arbeidsparticipatie, met name van vrouwen. Zij gaan ook meer uren werken.

⁶³ Voor een overzicht zie Ooms e.a. (2003), Landelijk ramingsmodel kinderopvang 2002-2010, Onderzoek in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, werkdocument 98, SCP, Den Haag en rapport 700, SEO, Amsterdam.

J.4 Woningcorporaties

Diverse partijen stellen voor om woningcorporaties te onderwerpen aan een nieuw in te voeren heffing of belasting op hun (eigen) vermogen. De achtergrond van deze voorstellen is de opvatting van partijen dat het (eigen) vermogen van corporaties groter is dan noodzakelijk.

De wijze waarop partijen de heffing willen vormgeven en de beoogde opbrengst verschillen per partij. In de meeste gevallen betreft het een heffing op vermogen; in één geval gaat het om een verbreding van de vennootschapsbelasting. Het meest vérgaande voorstel is om het vermogen als grondslag van de heffing te kiezen en daarbij de door de corporaties beheerde woningvoorraad te waarderen tegen verkoopwaarde op de vrije markt. De verkoopwaarde gaat ver uit boven de huurwaarde van de woningen op de gereguleerde huurmarkt, waarop de corporaties actief zijn. Bij een zo geschat vermogen van circa 300 mld euro in 2007 en indien daarbij het tarief van de vermogensrendementsheffing van 1,2% wordt gehanteerd, gaat het dan om een opbrengst van zo'n 3½ mld euro.

Op zich is het waarschijnlijk dat er doelmatigheidswinst te behalen is bij het omvangrijk vermogen in de dode hand. De marktverhoudingen worden verstoord en de democratische verantwoording over het gebruik van het vermogen is problematisch. Het CPB zet echter vraagtekens bij de opbrengsten van een dergelijke heffing, vanwege een aantal onzekerheden. De onzekerheden zijn de volgende:

De eerste onzekerheid is een economische, en betreft de reactie van de woningcorporaties. Het grootste deel van het vermogen van corporaties is belegd in woningen. De jaarlijkse *cash flow* is onvoldoende om een heffing van enige miljarden euro's zonder structurele gedragsaanpassingen op te kunnen vangen. Corporaties kunnen op verschillende manieren reageren (die overigens niet af te dwingen zijn):

- **Huurverhoging:** Binnen de huidige regulering hebben corporaties nog ruimte om de huren te verhogen. Dit geldt zowel voor de maximaal toegestane jaarlijkse huurverhoging als voor het huurniveau in nieuwe huurcontracten.
- **Meer woningen verkopen:** De corporaties verkopen momenteel ruwweg 15 000 woningen per jaar, in de meeste gevallen aan huidige huurders. Het is waarschijnlijk dat dit aantal omhoog kan, al is niet helder wat hierbij een realistische aanname is. De koopbereidheid van huurders is sterk afhankelijk van de prijsstelling. Maar een verdubbeling van het aantal verkopen bijvoorbeeld, lijkt niet waarschijnlijk bij de huidige prijsstelling, indien ervaringen uit het verleden als leidraad dienen. Een prijsstelling rondom de WOZ-waarde zal de koopbereidheid verlagen.
- **Verlaging van de onrendabele top die aankoop van nieuwe woningen met zich meebrengt.** Dit betekent het opschorten van investeringen in nieuwbouw of renovatie. Corporaties kunnen

besluiten dit niet meer, of minder te doen. De volkshuisvestingsdoelstellingen komen dan onder druk te staan.

- Inefficiënties wegnemen: Het is waarschijnlijk dat corporaties ook hun eigen bedrijfsvoering onder de loep nemen, indien er financiële druk ontstaat.

De tweede onzekerheid betreft de mogelijkheid om al vóór 2011 tot opbrengst te komen. Bovenstaande complicaties zijn daarin een belangrijke factor. Het is bovendien niet ondenkbaar dat het arrangement tussen rijk en corporaties ter discussie wordt gesteld. Hoe groter de omvang van de heffing, hoe groter de kans dat dit gebeurt.

De derde een meest pregnante onzekerheid is of een dergelijke heffing juridisch mogelijk is. Het negatieve advies van de Raad van State over de betaalbaarheidsheffing kan hiervoor als illustratie dienen. De betaalbaarheidsheffing vond nog enige grondslag in het volkshuisvestingsbeleid; dit geldt niet voor een algemene heffing op het vermogen van corporaties.

De juridische bezwaren tegen een heffing op de woningcorporaties houden verband met de rechtsvorm van deze instellingen. De huidige vermogensrendementsheffing betreft een heffing op natuurlijke personen en niet op rechtspersonen. Op grond van de Woningwet hebben corporaties de vorm van stichting of vereniging. Dit betekent dat een heffing op corporaties tot stand zou moeten komen als onderdeel van een bredere belastingmaatregel, die ook de verhuuractiviteiten van andere organisaties treft, zoals kerkelijke instellingen, studentenhuisvesting en vastgoedbeleggingsmaatschappijen. Dit is economisch geen logische stap. Het alternatief is om uitsluitend de verhuuractiviteiten van woningcorporaties als het drijven van een onderneming aan te duiden, in afwijking van jurisprudentie die woningverhuur als beleggingsactiviteit aanduidt. Dit lijkt echter in strijd te zijn met het gelijkheidsbeginsel. Wijziging van de Woningwet tenslotte is alleen mogelijk omwille van het volkshuisvestingsbeleid. Ten overvloede: de juridische twijfels houden geen verband met het democratisch proces; partijprogramma's worden geanalyseerd alsof de partij een meerderheid in het parlement heeft.

Er is, kortom, momenteel geen eensluidende uitspraak over de juridische haalbaarheid mogelijk, maar het is wel helder dat een heffing op de corporaties niet *zondermeer* stand zal houden voor de rechter.

Bovenstaande punten zijn aangemerkt als onzekerheden. Het CPB kan op dit moment net zo min als andere spelers in het veld inschatten hoe een definitieve regeling uit zal pakken. Dit geldt vooral voor de juridische aspecten. Desondanks heeft het CPB een inschatting moeten maken. Dit alles heeft ertoe geleid dat het CPB de opbrengst van een heffing van 1,2% over het vermogen tegen verkoopwaarde heeft ingeschat op maximaal 1 mld euro per jaar. In dit bedrag zijn bovenstaande onzekerheden verdisconteerd. Genoemde opbrengst gaat ervan uit dat

tegelijkertijd de voorgenomen betaalbaarheidshoofing (0,4 mld euro) komt te vervallen. Per saldo is bij desbetreffende partijen dus maximaal 0,6 mld euro ingeboekt voor een heffing op de corporaties. Er is daarbij rekening gehouden met de vormgeving door partijen van een heffing of belasting.

Tot slot is in de analyse van de economische effecten van de voorstellen rekening gehouden met vaste verhoudingen tussen de opbrengst van de heffing, huurstijging, verlaging van de onrendabele top van investeringen in nieuwe woningen en het aantal extra woningverkoppen.

J.5 Financieringsverschuivingen

Conform de recente aanbevelingen van de Studiegroep Begrotingsruimte corrigeert het CPB de mutatie in de collectieve lasten voor financieringsverschuivingen om de microlastenontwikkeling (MLO) te schetsen.⁶⁴ Op deze manier brengt de MLO het ex-ante effect van iedere maatregel op het gebied van de collectieve lasten tot uitdrukking voor zover hierdoor materieel de economische keuze tussen consumptie en sparen, tussen vrije tijd en arbeid, of de keuze tot investeren verandert. Daarmee fungeert de MLO als een macro-indicator voor de lasten om de mutatie in de omvang van de overheid aan te geven. De overheid levert namelijk goederen en diensten en zorgt voor herverdeling van inkomens. Beide overheidsfuncties worden echter gefinancierd via belastingen en sociale premies die verstorend werken bij de keuze tussen vrije tijd en werken. De MLO onderscheidt zich van de koopkracht omdat de koopkracht - naast de loon- en prijsontwikkeling - ook beïnvloed wordt door beleidsmaatregelen aan de uitgavenkant.

Het CPB corrigeert de mutatie in de collectieve lasten voor een drietal financieringsverschuivingen om de MLO te berekenen. In de eerste plaats wordt gecorrigeerd voor verschuivingen tussen collectieve lasten en particuliere lasten. Een stijging (daling) van premies vanwege pakketuitbreiding (-verkleining) in de AWBZ of de ZVW wordt in dit kader bijvoorbeeld gecorrigeerd voor een daling (stijging) van de particuliere lasten, zodat de microlasten onveranderd blijven. Iets soortgelijks geldt ook voor het schrappen dan wel invoeren van een eigen risico in de zorgverzekeringen. Een mutatie in het zorgpakket die niet gepaard gaat met een premieverandering, leidt wel tot een wijziging van de microlasten.

In de tweede plaats wordt gecorrigeerd voor verschuivingen tussen collectieve lasten en collectieve uitgaven, indien het gaat om het uitkeerbaar maken van heffingskortingen, een schuif tussen zorgtoeslag en ziektekostenpremie en bruteringseffecten. In het geval de zorgtoeslag wordt afgeschaft en de ZVW-premie met dit bedrag wordt verminderd en tegelijk inkomensafhankelijk wordt gemaakt, vindt bijvoorbeeld een dergelijke correctie plaats, zodat de premieverlaging niet geboekt wordt als daling van de microlasten, omdat er materieel niets verandert. Afschaffing van de algemene heffingskorting leidt via de netto-nettokoppeling tot hogere bruto AOW-lasten. Een dergelijke uitgavenstijging wordt aangeduid als een

⁶⁴ Zie Studiegroep Begrotingsruimte (2006), Annex 3.

bruteringeffect dat in mindering wordt gebracht op de stijging van collectieve lasten om de MLO te berekenen.

Tot slot wordt gecorrigeerd voor intertemporele effecten bij maatregelen waarbij de omkeerregel bij de heffing van inkomstenbelasting in het geding is. Dit geldt bijvoorbeeld bij de aftopping van de aftrek van pensioenpremies boven 1½ modaal. Het geeft geen goed beeld wanneer alleen de lastenverzwaring wordt geboekt als gevolg van de vermindering van de aftrekbaarheid van de pensioenpremies, en de lastenverlichting die daaraan in de toekomst verbonden is doordat de pensioenuitkering deels niet meer is belast, buiten beschouwing blijft. Via de intertemporele correctie brengt de MLO de last in kaart die het wegvallen van de fiscale subsidie op pensioensparen voor de burger oplevert. Deze fiscale subsidie volgt uit het toepassen van de omkeerregel en het niet belasten van het opgebouwde pensioenvermogen in box 3.

Om een consistent beeld te bieden wordt de geschetste netto uitgavenontwikkeling ook gecorrigeerd voor de eerste twee hierboven genoemde financieringsverschuivingen. Hierdoor ontstaat een verschil met de EMU-relevante netto collectieve uitgaven. Bij het berekenen van de netto intensivering wordt zodoende bijvoorbeeld het schrappen van de zorgtoeslag als ombuiging buiten beschouwing gelaten. Op deze wijze vallen de financieringsverschuivingen aan de uitgaven- en aan de lastenkant bij een partij tegen elkaar weg, mits er geen sprake is van een correctie aan de lastenkant voor intertemporele effecten.

J.6 Aantal huishoudens per koopkrachtcategorie

Bij de beschrijving van de koopkrachtontwikkeling in hoofdstuk 3 wordt onderscheid gemaakt naar negentien verschillende soorten huishoudens. Er is een onderverdeling naar drie huishoudtypen (alleenverdiener, tweeverdiener en alleenstaande), drie inkomensbronnen van de hoofdverdiener (werknemer, uitkeringsgerechtigde of 65-plussers) en verschillende inkomensklassen. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de aantallen huishoudens per onderscheiden categorie.

De aantallen alleenverdieners, tweeverdieners en alleenstaanden in de onderste rij en de aantallen werknemers, uitkeringsgerechtigden en 65-plussers in de laatste kolom corresponderen met de indeling die gehanteerd wordt in hoofdstuk 1. Het totale aantal huishoudens dat wordt onderscheiden bedraagt ongeveer 85% van het totale aantal huishoudens in Nederland. De belangrijkste groepen die ontbreken zijn zelfstandigen en studenten.

Tabel J.1 Aantal huishoudens naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2007				
	Alleenverdiener	Tweeverdiener	Alleenstaande ^a	Alle huishoud- typen
Bruto huishoudinkomen ^b	duizendtallen			
Hoofdverdiener werknemer				
< 150% WML	110	} 300	370	} 3990
150-250% WML	340		630	
250-400% WML	} 290	920	} 310	
> 400% WML		720		
Hoofdverdiener uitkeringsgerechtigd				
< 120% WML	70	} 90	380	} 640
> 120% WML	30		70	
65-plussers				
< 120% AOW	} 100	190	850	} 1770
> 120% AOW		420	220	
Alle huishoudens	940	2640	2820	6390

^a Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.
^b Inclusief alleenstaande ouders.

Bijlage K: Toelichting op economische termen

Bruto Binnenlands Product (BBP)

Het bruto binnenlands product is de som van de toegevoegde waarde van in Nederland producerende bedrijven en de overheid. Deze toegevoegde waarde wordt bereikt door de inzet van arbeid en kapitaal. De binnenlandse productie kan samen met ingevoerde goederen worden aangewend voor consumptie, investeringen, overheidsbestedingen en buitenlandse vraag (uitvoer). Als in de hoofdtekst gebruik wordt gemaakt van het begrip BBP, dan wordt hiermee bedoeld het BBP in constante prijzen, met 2007 als prijsbasis.

Earned Income Tax Credit (EITC)

Een EITC is een arbeidskorting (belastingteruggaaf aan werkenden) die afhangt van de loonhoogte. De EITC is bedoeld om werk op lage loonniveaus financieel aantrekkelijk te maken ten opzichte van niet-werken en, met name, ten opzichte van de uitkeringssituatie. De vormgeving is veelal zo, dat lage lonen de EITC volledig krijgen en dat vanaf een bepaald loonniveau de EITC met iedere extra verdiende euro kleiner wordt totdat geen recht meer op EITC bestaat. Zie ook replacement rate en marginale wig.

EMU-saldo

Het EMU-saldo is het saldo van de inkomsten en uitgaven van de collectieve sector (overheid plus sociale fondsen). Dit vorderingensaldo speelt een centrale rol bij de bewaking van de overheidsfinanciën in het kader van de Economische en Monetaire Unie. Het EMU-saldo komt overeen met het financieringssaldo gecorrigeerd voor kas-transactieverschillen (het verschil tussen het tijdstip van de feitelijke transactie en het tijdstip dat het geld wordt betaald of binnenkomt), het verlenen van kredieten (bijvoorbeeld studieleningen) en de aan- en verkoop van aandelen.

Het *feitelijke EMU-saldo* is het saldo van inkomsten en uitgaven van de overheid (rijk, decentrale overheden en sociale fondsen). Als het feitelijke saldo wordt gecorrigeerd voor de stand van de conjunctuur, spreken we van het *structurele saldo*. Het *robuuste saldo* is het EMU-saldo gecorrigeerd voor zowel de conjunctuur (structureel), rentebetalingen op de overheidsschuld (primair) als ook de aardgasbaten en de dividendopbrengsten van de staatsdeelnemingen (robuust). Het robuuste saldo is daarmee met name van belang in het kader van de analyse van de lange termijn houdbaarheid van de overheidsfinanciën.

Het robuuste saldo wordt gecorrigeerd voor de stand van de conjunctuur omdat anders het gevaar bestaat dat tijdelijk hogere inkomsten (bij hoogconjunctuur) permanent worden uitgegeven (via extra uitgaven of extra lastenverlichting). In tijden van laagconjunctuur ontstaan dan problemen in de overheidsfinanciën. Dit brengt de lange-termijnhoudbaarheid van de

overheidsfinanciën in gevaar. Daarnaast wordt gecorrigeerd voor de rentebetalingen op de overheidsschuld. Rentebetalingen zijn namelijk niet één-op-één vergelijkbaar met de ‘normale’ overheidsuitgaven. Veranderingen in de omvang van de rentebetalingen hebben namelijk een kleine invloed op de houdbaarheid van de overheidsfinanciën. Het overgrote deel moet worden gebruikt voor verbetering van het EMU-saldo om op houdbare overheidsfinanciën uit te komen. Ten slotte geldt voor de aardgasbaten dat deze inkomsten tijdelijk zijn (de gasvoorraad is eindig) en uiteindelijk dus wegvallen. Voor de lange termijn houdbaarheid van de overheidsfinanciën is het dus van belang dat de inkomsten uit aardgas in de loop van de tijd teruglopen. Tijdelijke meevallers in de aardgasbaten helpen dus niet om de overheidsfinanciën houdbaar te maken.

Ex-ante en ex-post

Het onderscheid tussen ex-ante en ex-post wordt gemaakt voor de budgettaire gevolgen van voorgestelde maatregelen. Het ex-ante effect is de verandering van het EMU-saldo dat direct het gevolg is van de maatregel; bijvoorbeeld, een verhoging van de belasting op het gebruik van energie met 1 mld euro leidt tot een ex-ante verbetering van het EMU-saldo met 1 mld euro. Het ex-post effect is de verandering van het EMU-saldo die resulteert nadat de macro-economische doorwerkingen van de maatregelen zijn meegenomen. Bijna alle voorgestelde maatregelen hebben macro-economische doorwerkingen, met name doordat het gedrag van consumenten of bedrijven wordt beïnvloed. De macro-economische veranderingen hebben gevolgen voor de inkomsten en uitgaven van de overheid, waardoor de ex-post verandering van het EMU-saldo afwijkt van het ex-ante bedrag. In het genoemde voorbeeld leiden de hogere heffingen tot een vermindering van het gebruik van energie, waardoor ook de opbrengst van de belastingmaatregel lager wordt. De verandering van het EMU-saldo zal ex-post lager zijn dan 1 mld euro. Zie ook de omschrijving van inverdieneffecten.

Gemiddelde wig

De gemiddelde wig is het verschil tussen de reële loonkosten van werkgevers en het reële netto looninkomen van werknemers uitgedrukt als percentage van de loonkosten. Een toename van de wig die het gevolg is van een stijging van belastingen en premies van werknemers of van een stijging van indirecte belastingen leidt tot een daling van het reële netto inkomen van werknemers. Een deel van deze inkomensdaling wordt via een stijging van de contractlonen afgewenteld op werkgevers. Een toename van de wig die het gevolg is van een stijging van de sociale premies die door werkgevers worden betaald leidt tot hogere loonkosten. Een deel van deze loonkostenstijging wordt via een daling van de contractlonen afgewenteld op werknemers.

In- en uitverdieneffecten

In- en uitverdieneffecten zijn de veranderingen van het EMU-saldo die het gevolg zijn van de macro-economische doorwerking van de voorgestelde maatregelen. Een inverdieneffect is een verbetering van het EMU-saldo, een uitverdieneffect is een verslechtering van het EMU-saldo. Een voorbeeld kan dit verhelderen. Stel dat een partij voorstelt om de overheidsconsumptie te laten toenemen met 1 mld euro. Hierdoor daalt het EMU-saldo aanvankelijk (ex-ante) met 1 mld euro. Door deze maatregel neemt de consumptie toe en stijgt de productie, waardoor de werkgelegenheid toeneemt en de werkloosheid daalt. De krappere arbeidsmarkt resulteert in hogere lonen. Het EMU-saldo verbetert doordat het aantal werkloosheidsuitkeringen afneemt: een inverdieneffect. Het EMU-saldo verbetert verder doordat de hogere lonen en werkgelegenheid en de hogere consumptie zorgen voor meer loonbelasting en btw-ontvangsten. De stijging van de contractlonen leidt ook tot een uitverdieneffect, doordat de contractlonen van de ambtenaren stijgen. Per saldo resulteert op korte termijn een inverdieneffect, waardoor de ex-post daling van het EMU-saldo (inclusief macro-economische doorwerking) minder is dan 1 mld euro.

Marginale wig

Bij een bruto loonsverhoging moeten zowel werknemer als werkgever meer belastingen en sociale premies afdragen. De marginale wig geeft een indicatie van hoeveel procent het beschikbaar inkomen van een werkende toeneemt bij een bepaalde loonkostenstijging voor de werkgever. Gemiddeld genomen houdt de werknemer ongeveer 45% over van de extra loonkosten die de werkgever maakt. De marginale wig is dan $(100-45=) 55\%$. Door progressie in de loon- en inkomstenbelasting en allerlei specifieke regels in de sociale zekerheidspremies is de marginale wig echter niet op ieder loonniveau gelijk. Een EITC (zie aldaar) verhoogt in het afbouwtraject de marginale wig. Immers, bij een extra verdiende euro vervalt een gedeelte van de EITC, waardoor de extra opbrengst van die loonsverhoging deels wordt afgeroomd. Een hoge marginale wig ontmoedigt extra inspanningen om een hoger inkomen te verdienen. Dat betreft zowel extra uren werken als bijvoorbeeld scholingsinspanningen die tot doel hebben om promotie te maken en daarmee een hoger loon te bereiken.

Mediaan

In de koopkrachttabellen wordt de mediane koopkrachtmutatie gepresenteerd voor groepen huishoudens, ingedeeld naar huishoudsituatie, sociaal-economische positie en inkomenshoogte. Voor alle huishoudens in elke onderzochte groep worden de koopkrachtmutaties berekend en worden deze geordend van laag naar hoog; de mediaan is de koopkrachtmutatie van het "middelste" huishouden. Dit betekent dat voor 50% van de huishoudens in elke groep de koopkrachtmutatie kleiner is dan de gepresenteerde mediaan en voor de andere 50% van de huishoudens de koopkrachtmutatie groter is dan de mediaan.

Microlastenontwikkeling (MLO)

De microlastenontwikkeling (MLO) geeft de lastenmutatie weer van maatregelen op het gebied van de collectieve lasten voor zover hierdoor materieel de economische keuze tussen consumptie en sparen, tussen vrije tijd en arbeid, of de keuze tot investeren verandert. De MLO is een ex-ante maatstaf die luidt in miljarden euro's.

In de tabellen in de hoofdtekst wordt bij de microlastenontwikkeling onderscheid gemaakt naar vier clusters:

- Het cluster milieu omvat alle belastingen op het gebruik van water, grond, energie en natuurlijke grondstoffen (bijvoorbeeld hout, olie, vlees), belastingen op milieu-vervuilende activiteiten (zoals het gebruik van auto's) en belastingvoordelen ter stimulering van milieuvriendelijke activiteiten.
- Het cluster inkomen en arbeid omvat alle belastingen en premies op het inkomen van huishoudens en de kosten van arbeid; ook loonsubsidies in de vorm van afdrachtsverminderingen (onder andere de SPAK) en fiscale voordelen voor inkomen uit milieuvriendelijk beleggen worden tot dit cluster gerekend.
- Het cluster vermogen en winst omvat alle belastingen op vermogen en winst.
- Het cluster overig omvat alle belastingen die niet aan een van de andere clusters kan worden toegerekend. Het betreft bijvoorbeeld btw en accijnzen op tabak en alcohol.

Netto-nettokoppeling

De term netto-nettokoppeling wordt gebruikt om aan te geven dat de netto AOW en netto bijstand gekoppeld zijn aan het netto minimumloon. De bruto AOW en bijstand worden zodanig vastgesteld dat de netto AOW en bijstand gelijk zijn aan de wettelijk vastgestelde percentages van het netto minimumloon. Bij stijging van het netto minimumloon zullen ook de netto sociale uitkeringen met eenzelfde percentage stijgen als de netto-netto koppeling van kracht is.

Output gap

De vooruitzichten voor de groei van de Nederlandse economie hangen op middellange termijn niet alleen af van de structurele groei, maar ook van de conjuncturele situatie. Zo is er in een situatie van laagconjunctuur ruimte voor extra groei doordat de aanwezige productiefactoren niet volledig benut worden. Bij de middellange termijn verkenning wordt met deze conjuncturele factoren rekening gehouden via de hoogte van de output gap. De output gap geeft het verschil weer tussen de hoogte van de feitelijke productie en het niveau van de productie dat zou resulteren als alle aanwezige productiefactoren volledig benut worden. Specifiek betekent dit laatste dat de werkloosheid zich dan op zijn evenwichtsniveau bevindt, en dat de kapitaalgoederenvoorraad een niveau heeft dat in overeenstemming is met de evenwichtige arbeidsinkomensquote.

In de analyse ten bate van de Economische Verkenning 2008-2011 wordt aangenomen dat de output gap in vier jaar wordt gedicht. Dat wil zeggen, na vier jaar is sprake van een conjunctureel "neutrale" situatie. De raming van de feitelijke groei van het BBP ligt dus onder de potentiële groei omdat de initiële output gap positief is.

Prijzen 2007

Veel (budgettaire) bedragen in 2011 worden uitgedrukt "in prijzen 2007". Hiermee wordt bedoeld dat de waardebedragen uit 2011 worden gecorrigeerd voor de prijsstijging van het BBP in de jaren 2008-2011. Zie verder bij 'Reële groei overheidsuitgaven'.

Reële groei overheidsuitgaven

In de terminologie van de openbare financiën wordt met de reële groei van de overheidsuitgaven meestal bedoeld de waardeontwikkeling van die uitgaven gecorrigeerd voor de prijsontwikkeling van het BBP. De aldus gedefinieerde reële groei wijkt af van de volumegroei van de overheidsuitgaven (de groei in termen van aantallen geproduceerde goederen en diensten) voor zover de prijsontwikkeling van die uitgaven afwijkt van die van het BBP. Dit is vaak het geval, met name omdat de overheidsuitgaven gemiddeld genomen meer loongevoelig zijn dan het BBP en omdat lonen meestal harder stijgen dan de BBP-prijs.

De achtergrond van deze definitie is dat het verschil in reële groei tussen de overheidsuitgaven en het BBP inzicht geeft in het beslag (percentage) dat die overheidsuitgaven leggen op datzelfde BBP. Bij een reële groei van de overheidsuitgaven die uitstijgt boven de reële BBP-groei stijgen deze uitgaven als percentage van het BBP (de collectieve-uitgavenquote stijgt). Voor zover die stijging wordt veroorzaakt door een verschillende prijsontwikkeling ten opzichte van de BBP-prijs wordt gesproken van een 'ruilvoetprobleem' van de collectieve sector.

Replacement rate

Met de term 'replacement rate', zoals die in de tekst en tabellen van de hoofdtekst wordt gebruikt, wordt bedoeld de verhouding tussen het gemiddeld beschikbaar inkomen van uitkeringsgerechtigden en van werknemers. Bij de uitkeringen wordt zowel naar de WW als de arbeidsongeschiktheidsregelingen gekeken. Samenstellingseffecten die optreden doordat bijvoorbeeld bepaalde groepen niet langer voor een uitkering in aanmerking komen, of voor een lagere uitkering, hebben invloed op de gemiddelde replacement rate. Verder wordt inkomen uit en belasting op vermogen bij de berekening van de replacement rate buiten beschouwing gelaten.

De replacement rate speelt een rol bij de loonvorming. Voor vakbonden geeft de replacement rate een indicatie van de "terugvalpositie": indien de werkloosheid oploopt, wat is dan de relatieve inkomenspositie van werkloze vakbondsleden? Hoe lager de replacement rate, des te groter het inkomensverlies bij werkloosheid en des te lager de looneisen van de bonden.

In een krappe arbeidsmarkt, is dit verband minder sterk dan in een ruime arbeidsmarkt zoals in de jaren tachtig en begin negentig. Bij een lage werkloosheid is immers de kans op de terugvalpositie geringer.

Maatregelen die de replacement rate beïnvloeden, zoals de arbeidskorting of de meer op de lage lonen gerichte EITC (Earned Income Tax Credit) hebben ook langs andere weg dan via de loonvorming effect op de arbeidsmarkt. Ze beïnvloeden ook het zoekgedrag van uitkeringsgerechtigden en de toetreding tot de arbeidsmarkt. Deze effecten zijn relatief groter bij arbeidskortingen die meer gericht zijn op de onderkant van de arbeidsmarkt.

Structurele groei

De korte-termijneffecten van de maatregelen uit de programma's kunnen afwijken van die op de lange termijn. Zo leidt vermindering van de werkgelegenheid bij de overheid in eerste instantie tot een lagere economische groei en meer werkloosheid. Als reactie passen de lonen zich aan en stijgt de werkgelegenheid in de marktsector. Hierdoor is op lange termijn het effect op de economische groei en werkloosheid nihil.

De toename van het BBP op termijn, wanneer alle aanpassingsprocessen voltooid zijn, heet de toename van het structurele BBP. Indien de stijging van het structurele BBP door vier wordt gedeeld, verkrijgt men het effect op de jaarlijkse structurele economische groei in de kabinetsperiode. De output gap is gelijk aan het verschil (in %) tussen het feitelijke en het structurele BBP, zie onder 'output gap'.

Uitgavenclusters en clusters voor werkgelegenheid in de collectieve sector

In de tabellen in de hoofdtekst worden de collectieve uitgaven gegroepeerd naar beleidsrelevante categorieën. Voor de vergelijking van de verkiezingsprogramma's is zoveel mogelijk aangesloten bij de indeling gebruikt in CEP en MEV⁶⁵. Voor dit specifieke doel is de presentatie echter in enkele opzichten aangepast. Een belangrijk verschil is dat de ombuigingen en intensiveringen van het cluster sociale zekerheid niet alleen uitkeringen aan huishoudens betreffen, maar ook re-integratie- en arbeidsmarktbeleid, zoals scholing en begeleiding voor langdurig werklozen en de creatie van gesubsidieerde werkgelegenheid. In MEV en CEP zijn deze uitgaven onderdeel van openbaar bestuur. Een tweede verschil is dat een apart cluster milieu-uitgaven wordt onderscheiden. In combinatie met het cluster milieu bij de lastenmaatregelen ontstaat zo een budgettair overzicht van het milieubeleid van een partij. Een derde verschil is de uitsplitsing van openbaar bestuur in rijk, lokaal bestuur en overig. Hierdoor kan duidelijker worden getoond bij welk deel van de overheid ombuigingen op ambtenaren neerslaan. De volgende clusters worden onderscheiden:

⁶⁵ Deze indeling wordt toegelicht in F. Bos, 2003, De nieuwe CPB-tabellen over de collectieve sector, CPB Memorandum 74.

- Openbaar bestuur: alle uitgaven aan beloning werknemers, investeringen en overige goederen en diensten van de collectieve sector voor zover niet behorend bij de clusters Veiligheid, Defensie, Infrastructuur, Onderwijs, Zorg en Sociale Zekerheid. Voor de tabel over de werkgelegenheid in de collectieve sector omvat het openbaar bestuur ook de werkgelegenheidseffecten van de ombuigingen en intensiveringen bij de clusters Infrastructuur (Rijkswaterstaat) en Sociale Zekerheid (re-integratie en arbeidsmarktbeleid). Openbaar bestuur rijk omvat niet alleen de beleidsambtenaren van het rijk, maar ook uitvoerende diensten, zoals de belastingdienst (bijna 30 000 arbeidsjaren in 2007), rijkswaterstaat (10 000 arbeidsjaren in 2007), het CBS, het RIVM, de InformatieBeheerGroep, de arbeidsinspectie, ambassades en de Voedsel- en Warenautoriteit. Lokaal bestuur omvat gemeenten, provincies en waterschappen. Overig openbaar bestuur is een heterogene restcategorie, bestaande uit ondermeer uitvoeringsorganisaties van de sociale verzekering (ruim 30 000 arbeidsjaren in 2007), sociale werkvoorziening (bijna 95 000 arbeidsjaren in 2007), nieuwe vormen van gesubsidieerde arbeid, asielzoekerscentra, opvang van daklozen en NS Railinfrabeheer.
- Veiligheid: alle uitgaven aan beloning werknemers, investeringen en overige goederen en diensten met betrekking tot politie en justitie (exclusief opvang asielzoekers).
- Defensie: alle uitgaven aan beloning werknemers, investeringen en overige goederen en diensten met betrekking tot de bedrijfspgroep Defensie in de Nationale rekeningen; dit komt ruwweg overeen met de uitgaven van het Ministerie van Defensie.
- Infrastructuur: investeringen in infrastructuur, exclusief regulier onderhoud en inclusief eventuele ombuigingen op Rijkswaterstaat.
- Milieu: subsidies voor natuur en milieu en uitgaven voor de aankoop van natuurgebied; uitgaven voor het uitbreiden en verbeteren van de infrastructuur voor openbaar vervoer maken daarentegen deel uit van het cluster infrastructuur.
- Onderwijs: alle uitgaven aan beloning werknemers, investeringen en overige goederen en diensten voor onderwijs en onderzoek, inclusief studiebeurzen en OV-jaarkaart, maar exclusief uitgaven voor cultuur en media (zie cluster subsidies) en les- en collegegelden (ontvangsten bij cluster overig).
- Zorg: voornamelijk AWBZ- en ZVW-uitkeringen.
- Sociale Zekerheid: alle overdrachten van de overheid aan huishoudens, exclusief die voor zorg en onderwijs, maar inclusief bijvoorbeeld uitkeringen voor werkloosheid en arbeidsongeschiktheid, AOW, bijstand, kinderbijslag, kinderopvang en huurtoeslag.
- Ontwikkelingssamenwerking: Dit cluster komt overeen met de Homogene Groep Internationale Samenwerking (HGIS). De maatregelen van de partijen hebben echter allemaal betrekking op ontwikkelingssamenwerking.
- Overige netto uitgaven. Deze categorie bestaat uit subsidies aan bedrijven (exclusief milieusubsidies), EU-afdrachten, rentelasten en niet-belastingmiddelen, zoals les- en collegegelden, boetes voor bedrijven en huishoudens en gasbaten.

Verklaring van afkortingen

AOW	Algemene Ouderdomswet
AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten
AWF	Algemeen Werkloosheidsfonds
BBP	Bruto Binnenlands Product
BNP	Bruto Nationaal Product
BPM	Belasting van Personenauto's en Motorrijwielen
BTES	Belastingtarief eerste schijf
btw	Belasting op de toegevoegde waarde
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CJIB	Centraal Justitieel Incasso Bureau
CPB	Centraal Planbureau
CPI	Consumentenprijsindex
CWI	Centrum voor Werk en Inkomen
DBC	Diagnose behandeling combinatie
EITC	Earned income tax credit
EMU	Economische en Monetaire Unie
EV	Economische Verkenning 2008-2011
FES	Fonds Economische Structuurversterking
GGZ	Geestelijke Gezondheidszorg
GSB	Grote stedenbeleid
GVS	Geneesmiddelenvergoedingensysteem
HBO	Hoger Beroepsonderwijs
HO	Hoger Onderwijs
IB	Inkomstenbelasting
IOAW	Inkomensvoorziening Oudere en gedeeltelijk Arbeidsongeschikte werkloze Werknemers
IOAZ	Inkomensvoorziening Oudere en gedeeltelijk Arbeidsongeschikte werkloze Zelfstandigen
ISV	Interstedelijke vernieuwing
IVA	Inkomensvoorziening Volledig Arbeidsongeschikten
Kik	Keuzes in kaart
MAVO	Middelbaar Algemeen Voortgezet Onderwijs
MBO	Middelbaar Beroepsonderwijs
MEP	Milieukwaliteit Elektriciteitsproductie
MEV	Macro Economische Verkenning
MKB	Midden- en Kleinbedrijf
MLO	Microlastenontwikkeling
MNP	Milieu en Natuur Planbureau

MRB	Motorrijtuigenbelasting
NMA	Nederlandse Mededingingsautoriteit
NWO	Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
OPTA	Onafhankelijke Post en Telecommunicatie Autoriteit
OV	Openbaar vervoer
OZB	Onroerende-zaakbelasting
P/A	Personen/Arbeidsjaren
PABO	Pedagogische academie basisonderwijs
PEMBA	Premiedifferentiatie en Marktwerking bij Arbeidsongeschiktheidsverzekeringen
PGB	Persoonsgebonden budget
PO	Primair onderwijs
SER	Sociaal Economische Raad
SVB	Sociale Verzekeringsbank
UWV	Uitvoeringsorganisatie Werknemersverzekeringen
VMBO	Vorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs
VO	Voortgezet onderwijs
VpB	Vennootschapsbelasting
VVE	Voor- en vroegschoolse educatie
WAJONG	Wet Arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten
WAO	Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering
WAZ	Wet Arbeidsongeschiktheidsvoorziening zelfstandigen
WBK	Wet Basisvoorziening Kinderopvang
WBSO	Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk
WGA	Werkhervatting Gedeeltelijk Arbeidsongeschikten
WIA	Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen
WIW	Wet Inschakeling Werkzoekenden
WK	Wet Kinderopvang
WML	Wettelijk Minimumloon voor volwassenen
WMO	Wet Maatschappelijke Ondersteuning
WSW	Wet Sociale Werkvoorziening
WTOS	Wet Tegemoetkoming Onderwijsbijdragen en Schoolkosten
WW	Werkloosheidswet
WWB	Wet Werk en Bijstand
ZBO	Zelfstandig Bestuursorgaan
ZFW	Ziekenfondswet
ZVW	Zorgverzekeringswet